

BOZOK **SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

Bozok Journal of Social Sciences

YIL/YEAR: 2023

CİLT/VOLUME: 1

SAYI/ISSUE: 1

ISSN:

Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Taha Niyazi KARACA
taha.karaca@yobu.edu.tr, YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ (DEKAN)
Owner on behalf of Yozgat Bozok University Faculty of Arts and Sciences
Prof. Dr. Taha Niyazi KARACA
taha.karaca@yobu.edu.tr, YOZGAT BOZOK UNIVERSITY (DEAN)

Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi bünyesinde 2023 yılında yayın hayatına başlayan Bozok Sosyal Bilimler Dergisi (Bozok SBD), yılda 2 kez (Mayıs ve Kasım) elektronik olarak yayımlanan süreli, hakemli ve akademik bir dergidir.

Yayın dili Türkçe ve İngilizce olan Bozok Sosyal Bilimler Dergisi, Arkeoloji, Antropoloji, Edebiyat, Felsefe, Filoloji, Psikoloji, Sanat Tarihi, Sosyoloji ve Tarih başta olmak üzere Sosyal bilimlerinin tüm alanlarında yapılmış bilimsel çalışmaları, araştırma makalelerini, bildirimleri, bilimsel raporları, gözlemleri ve kitap tanıtımlarını etik kurallar çerçevesinde yayımlar. Yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Yazar(lar) çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-Gayriticari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC ND) ile hiçbir kısıtlama ve gecikme olmaksızın tam metin olarak erişilebilir. Makalelerde "Chicago Atıf Sistemi 17. Edisyonu (17th Edition, Notes and Bibliography)" Atıf Sistemi yazım kuralları geçerlidir ve yayımlanan tüm makaleler iThenticate intihal programı ile taranmaktadır.

Bozok Journal of Social Sciences (Bozok SBD), which started its publication life in 2023 within the Faculty of Arts and Sciences of Yozgat Bozok University, is a periodical, refereed and academic journal published electronically twice a year (May and November). Bozok Journal of Social Sciences, which is published in Turkish and English, publishes scientific studies, research articles, papers, scientific reports, observations and book reviews in all fields of social sciences, especially Archeology, Anthropology, Literature, Philosophy, Philology, Psychology, Art History, Sociology and History, within the framework of ethical rules. The scientific and legal responsibility of the published articles belongs to the author(s). The author(s) owns the copyright of their works, and the outcomes can be accessed in full text without any restrictions and delays under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International Licence (CC BY NC ND). "Chicago Citation System 17th Edition, Notes and Bibliography" Citation System spelling rules apply to the articles and all published articles are scanned with iThenticate plagiarism software.

**Bozok Sosyal Bilimler Dergisi (Bozok SBD)'de yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı
Yozgat Bozok Üniversitesi'ne aittir.**

**Yozgat Bozok University holds the copyright of all published material that appear in
Bozok Journal of Social Sciences (Bozok SBD)**

Yazışma Adresi / Address: Bozok Sosyal Bilimler Dergisi
Yozgat Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yozgat Bozok Üniversitesi Erdoğan Akdağ Yerleşkesi
Atatürk Yolu 7. Km 66100 Merkez / YOZGAT
e-mail: bozoksbd@bozok.edu.tr
web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bozoksbd>

Baş Editör

Doç. Dr. Hacer SANCAKTAR

Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji
Bölümü

hacer.sancaktar@yobu.edu.tr

Editör Yardımcısı

Dr. Öğretim Üyesi Pınar Serdar Dinçer

Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi
Bölümü

pinar.serdar@yobu.edu.tr

Yayın veya Danışma Kurulu

Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ

abdullahsevki.duymaz@asbu.edu.tr, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Görsel ve İletişim Tasarımı Bölümü.

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

dolunaysenol@kku.edu.tr, Kırıkkale Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Prof. Dr. Gül IŞIN

gulisin@akdeniz.edu.tr, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü.

Prof. Dr. İbrahim MAZMAN

imazman@kku.edu.tr, Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Prof. Dr. İzzet DUYAR

iduyar@istanbul.edu.tr, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü.

Prof. Dr. Murat ÇERKEZ

murat.cerkez@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sanat Tarihi Bölümü.

Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK

mustafa.colak@samsun.edu.tr, Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Prof. Dr. Oğuz ÖCAL

oguzocal@kku.edu.tr, Kırıkkale Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA

recep.karacakaya@medeniyet.edu.tr, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü.

Prof. Dr. Yavuz BAYRAM

ybayram@omu.edu.tr, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal
Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Prof. Dr. Zeliha DEMİREL GÖKALP

zdgokalp@anadolu.edu.tr, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sanat Tarihi Bölümü.

Yayın veya Danışma Kurulu

Prof. Dr. Zeynep ÇİZMELİ ÖĞÜN

ogun@humanity.ankara.edu.tr, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü.

Assoc. Prof. Anacleto D'AGOSTINO

anacleto.dagostino@unipi.it, University of Pisa Department of Archaeology and Art
History of the Ancient Near East

Doç. Dr. Anna Vladimirovna LANSKIH

anna--_lanskih@mail.ru, Ural Federal Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Rus Dili ve Edebiyatı

Doç. Dr. Dinçer Savaş LENGER

dslenger@akdeniz.edu.tr, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı

Doç Dr. Ferda BARUT KEMİRTLEK,

ferdabarut@anadolu.edu.tr, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

Assoc. Prof. Giulia TORRI

giulia.torri@unifi.it, University of Firenze Department of History Archeology Geography.

Assoc. Prof. Inga STOIANOVA

agnisstto@mail.ru, The Free University of Moldova, English Language Department,
Kişinev/Moldova

Doç. Dr. Hasan UÇAR

hasan.ucar@ege.edu.tr, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sanat Tarihi Bölümü.

Doç. Dr. Hatem TÜRK

hatem.turk@giresun.edu.tr, Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü.

Assoc. Prof. Klaus BELKE

Klaus.Belke@assoc.oeaw.ac.at, Austrian Academy of Sciences, Institute for Medieval
Research (IMAFO) Division of Byzantine Research (ABF)

Doç. Dr. V. Macit TEKİNALP

macittek@hacettepe.edu.tr, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sanat Tarihi Bölümü.

Yayın veya Danışma Kurulu

Dr. Öğr. Üyesi Dilek Yeliz MAKTAL CANKO

dilek.m.canko@ege.edu, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sanat Tarihi Bölümü.

Dr. Öğr. Üyesi Günce DEMİR

guncedemir@kku.edu.tr, Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Dr. Öğr. Üyesi Kutlu AKALIN

kutlu.akalin@medeniyet.edu.tr, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı.

Dr. Öğretim Üyesi Tuncer YILMAZ

tyilmaz@ktu.edu.tr, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü.

Dr. Öğretim Üyesi Sonnur AKTAY

sonnurertonga@anadolu.edu.tr, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve
Edebiyatı Bölümü.

Dr. Maria-Lucia GOIANA

marilu_goiana@yahoo.com, Austrian Academy of Sciences, Institute for Medieval
Research (IMAFO), Division of Byzantine Research (ABF).

Dr. Giulia ROSSETTO

Giulia.Rossetto@oeaw.ac.at, Austrian Academy of Sciences, Institute for Medieval
Research (IMAFO), Division of Byzantine Research (ABF).

Dr. Grigori SIMEONOV

gsim@abv.bg, University of Vienna, Institute for Byzantine Studies and Modern Greek
Studies.

Alan Editörleri

Doç. Dr. Ejder ÇELİK

ejder.celik@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Sosyoloji Pr.

Doç. Dr. Erdem SARIKAYA

erdem.sarikaya@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Pr.

Alan Editörleri

Doç. Dr. Esra GEDİK

esra.gedik@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sosyoloji Pr.

Doç. Dr. Nilüfer İLHAN

nilufer.ilhan@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Pr.

Dr. Öğr. Üyesi Ertuğ YAVUZ

m.e.yavuz@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Esra ELMACIOĞLU

esra.elmacioglu@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KÜÇÜKOĞLU

hulya.kucukoglu@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi İlgül KAYA

ilkgul.zenbilci@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Pr.

Dr. Öğr. Üyesi İsmigül ÇETİN

ismigul.cetin@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Pr.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÇAKIR

omerfaruk.cakir@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Pr.

Dr. Öğr. Üyesi Özge ALTUN

ozge.altun@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Arkeoloji Pr.

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ERDOĞAN

serkan.erdogan@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Arkeoloji Pr.

Arş. Gör. Dr. Betül ÖZCAN BALKIR

betul.ozcan.balkir@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Pr.

Alan Editörleri

Arş. Gör. Dr. Uğur ALTIN

ugur.altin@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü

Dil Editörleri

Prof. Dr. Cristina Mirela NICOLAESCU

cris.nicola@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü – YOZGAT

Dr. Öğr. Üyesi Ertuğ YAVUZ

m.e.yavuz@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü – YOZGAT

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KÜÇÜKOĞLU

hulya.kucukoglu@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü – YOZGAT

Yazım Editörleri

Arş. Gör. Dr. Ayça DOKUZBOY

ayca.dokuzboy@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü – YOZGAT

Arş. Gör. Dr. Betül ÖZCAN BALKIR

betul.ozcan.balkir@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü – YOZGAT

Mizanpaj Editörü

Öğr. Gör. Hümevra TUNÇER

humeyra.tuncer@yobu.edu.tr, Yozgat Bozok Üniversitesi Yozgat Meslek Yüksekokulu Tasarım Bölümü Grafik Tasarım Programı – YOZGAT

İçindekiler / Contents

Araştırma Makalesi / Research Article

Nâzım Hikmet'in Yolcu Adlı Oyununda Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik, Kadınlık ve Şiddet

Masculinity, Femininity and Violence in the Context of Gender in Nâzım Hikmet's Yolcu

Damla TANAL TATAR 1-11

Araştırma Makalesi / Research Article

Hükümlülerin Ceza ve "Serbestlik" Sınırında Elektronik İzleme Yöntemine Dair Anlatıları

The Convict Narratives on the Electronic Monitoring at the Boundary of Punishment and "Liberty"

Bahar ÖZKAN, Gönül DEMEZ 12-26

Derleme / Review

Küçük Asya'da Ptolemaios Hakimiyeti Altında Basılan Otonom Kent Sikkeleri

Municipal Coinage from Asia Minor struck during the Ptolemaic Hegemony

Ömer TATAR 27-44

Derleme / Review

Duyguların İki Biçimli İfadeleri Bağlamında Sevimli Saldırganlık Olgusunun İncelenmesi

Investigation of Cute Aggression Case in the Context of Dimorphous Expressions of Emotions

Vedat BAKIR 45-54

Araştırma Makalesi / Research Article

Çevre Sorunlarının Küreselleşme Bağlamında Sosyolojik Analizi

Sociological Analysis of Environmental Problems in The Context of Globalization

Nurgül AKAR 55-82

İçindekiler / Contents

Araştırma Makalesi / Research Article

Dijitalleşen Alanlar: E-Spor Örneği

Digitized Fields: Example of E-Sports

Samet Talha TURGUT, Esra GEDİK 83-94

Araştırma Makalesi / Research Article

The Impossibility of Induction and Some Solutions to Its Problems

Tümevarımın İmkansızlığı ve Sorunlarına Bazı Çözümler

Fikret YILMAZ 95-109

Kitap Tanıtımı / Book Review

Barbara Bacchelli, Collezione Mazzoccolo Medaglie di Casa Savoia, La "Storia Metallica" e Le Cartoline Postali Connesse, Roma, 2018, Istituto Italiano di Numismatica, 187 s. ISBN: 88-85914-52-7

Abdullah ZARARSIZ 110-111

Kitap Tanıtımı / Book Review

Sema Noyan, Modern Türk Şiirinde Ötekileştirme: Sosyolojik, Kültürel ve İdeolojik Ben/Biz ve Öteki Söylemi, Ankara: Hece Yayınları, 2022 200 s.

ISBN: 9786257449946

Gülnaz Eliaçık YILDIZ 112-114

Söyleşi / Interview

Dr. Giulia ROSSETTO ile Buluşu Üzerine Söyleşi 115-118

Söyleşi / Interview

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL ile Söyleşi 119-123

**Nâzım Hikmet'in *Yolcu* Adlı Oyununda Toplumsal Cinsiyet Bağlamında
Erkeklik, Kadınlık ve Şiddet
Masculinity, Femininity and Violence in the Context of Gender
in Nâzım Hikmet's *Yolcu***

Damla TANAL TATAR*

Öz: Bu çalışmada toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlık, erkeklik ve şiddet odağında bir çalışma yürütülerek Nâzım Hikmet Ran'ın tarihsel bir zemin olarak Millî Mücadele dönemini seçtiği *Yolcu* adlı oyunu ele alınmakta ve söz konusu oyun metin analizi yöntemi ile tartışmaya açılmaktadır. *Yolcu* oyunu, toplumsal anlamda önemli bir tarihsel durumu ve olayı konu almakla birlikte bu tarihsel anlatının bir biçimde öznesi olamayan bireylerin gündelik hayat pratiklerini ve deneyimlerini detaylı bir biçimde yansıtmaktadır. Toplumsal anlamda dönüşümün, değişimin ve mücadelenin varlık bulduğu bir dönem olan Millî Mücadele'nin fiili anlamda bir biçimde dışında kalmak durumunda olanların, cephede bacağı kaybeden bir makasçının, savaşta gözünü kaybeden bir istasyon şefinin ve babası tarafından uygun bulunan biri ile evlendirilen bir kadının hikayelerini duymamıza fırsat sunarak söz konusu oyun, bugünün bakış açısı ile geçmiş eleştirel bir perspektiften yorumlama imkânı sunmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada Millî Mücadele bağlamında kadınlık ve erkeklik pratiklerine ve şiddete yönelik mevcut literatürden hareketle bir tartışma yürütülmekte ve kadınlığın ve erkekliğin toplumsal anlamda nasıl konumlandırıldığına ilişkin bir sonuca varılmaya çalışılmaktadır.

Abstract: In this study, Nâzım Hikmet Ran's play *Yolcu* of which historical ground is National Struggle period, is studied by carrying out a study focusing on femininity, masculinity and violence in the context of gender, and the play in question is discussed with the method of text analysis. While *Yolcu* as a play is about a socially important historical situation and event, it reflects in detail the daily life practices and experiences of individuals who cannot be the main subjects of this historical event. It is an opportunity for us as readers to read the stories of those who have to stay out of the National Struggle, a period in which social transformation, change and struggle come into existence. The play offers the opportunity to interpret the past from a critical perspective with today's point of view. From this point of view, in this study, a discussion is carried out on the practices of femininity and masculinity and violence in the context of the National Struggle, and it is tried to reach a conclusion about how femininity and masculinity are positioned in the social sense.

Anahtar Kelimeler: Nâzım Hikmet, Millî Mücadele, Toplumsal Cinsiyet, Erkeklik, Kadınlık

Keywords: Nâzım Hikmet, National Struggle, Gender, Masculinity, Femininity

* Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı, damlatanal@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5701-1494.

Giriş

Nâzım Hikmet Ran'ın (1902-1963) 1941 (?)¹ yılında kaleme aldığı *Yolcu*, üç perdeden ve dört karakterden oluşan bir tiyatro oyunudur². Oyun, zaman olarak 1921 yılının başlarında, çetin bir kış mevsiminde ve mekân olarak ise yolcu trenlerinin çoğunun durmadan geçtiği Anadolu'daki bir istasyonda geçmektedir³. Oyun örgüsünün tasarlandığı Millî Mücadele Dönemi oyunun tarihsel arka planını oluşturmaktadır. *Yolcu*, fiili anlamda savaşın dışında kalan bir kadının ve iki erkeğin bu süreçteki iletişimlerini, iletişimsizlikleri, yalnızlıklarını ve çatışmalarını konu edinmektedir. Oyunun baş karakterlerinden olan İstasyon Şefi'nin, İstasyon Şefinin Karısı'nın ve Makasçı'nın ortak özellikleri bir sebeple Millî Mücadele'nin dışında kalmalarıdır. İstasyon Şefi'nin savaşta gözünü kaybetmesi, Makasçı'nın Kafkas Cephesi'nde donan bacağı ve İstasyon Şefinin Karısı'nın "kadınlığı" onları Anadolu'da bir istasyonda beraber yaşamaya mecbur bırakmıştır. Bu bağlamda söz konusu oyun, dönemin erkeklik, kadınlık deneyimlerini, krizlerini ve şiddeti tartışmak bakımından oldukça önemlidir. Buradan hareketle *Yolcu* oyunu bu çalışma kapsamında seçilmiştir ve metin analizi yöntemi ile toplumsal cinsiyet, kadınlık, erkeklik ve şiddet ile ilişkilendirilerek irdelenmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Millî Mücadele

Toplumsal cinsiyete tarihsel bir fenomen olarak yaklaşmak, onu modern dünya tarihindeki önemli toplumsal dönüşümler üzerinden yorumlamak manasına gelmektedir. Bu bağlamda, kolonyal süreçler, işgaller ve direnişler hem kolonyal güçlerde ve kolonilerde hem de koloni sonrasındaki süreçlerdeki erkekliklerin oluşumunda önemli tarihsel koşullardır⁴. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet stereotipler, davranışsal normlar, beklentiler ve kurallar üzerinden erkeklikler ve kadınlıklar olarak ayrılabilse de toplumsal cinsiyet temelli insan davranışlarına ilişkin beklentiler sabit bir zaman ve mekân algısı taşımamaktadır. Toplumsal cinsiyet kategorileri zamana, mekâna, kültüre, dine ve diğer faktörlere göre değişim göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, toplumsal cinsiyetler, toplumsal ve politik yaşamı inşa eden söylemlerin tümüdür. Dolayısıyla toplumsal cinsiyeti ve cinsiyetleri tek bir söyleme indirgemek pek mümkün değildir. Ancak toplumsal cinsiyetlerin bu değişkenliği, onların toplum içerisindeki etkilerinin gerçekliğini azaltmamaktadır⁵. Millî Mücadele döneminde ortaya çıkan erkeklik ve kadınlık biçimlerini bu bağlamda düşünmek anlamlı görünmektedir.

Millî Mücadele Dönemi, Anadolu kadınlarının memleket müdafaasındaki varlığının oldukça önemli bir noktaya ulaştığı bir dönem olmuştur. Başlangıçta düzenli bir ordunun olmayışı ve mücadeleye katılımı gönüllüğün esas alınması söz konusu durumun temel sebeplerini oluşturmaktadır. Erkek nüfusunun Balkan ve I. Dünya Savaşları sırasında azalması ya da savaş sebebiyle yaşanan sakatlık gibi durumlar kadınların bu süreçte çok fazla sorumluluk almasını beraberinde getirmiştir. Anadolu kadınları, farklı biçimlerde Millî Mücadele'ye katkıda bulunmuşlardır. Kadınlar mitingler düzenlemiş, cemiyetler kurmuş, cepheye katılmış ya da cephede savaşan askere ihtiyaçları konusunda destek olmuştur. Verdikleri konferanslarla, düzenledikleri mevlitlerle ve evlere yaptıkları ziyaretlerle kadınları Millî Mücadele'ye destek vermeleri konusunda cesaretlendirmeye çalışmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıktığı tarih olan 19

¹ Oyunun ilk basım tarihi 1966'dır, yazılışı 1941 olarak bilinmekte ancak tam bir netliğin olmadığı soru işareti ile belirtilmiştir. Nâzım Hikmet Ran, *Yolcu*, Ferhat ile Şirin-Oyunlar (İstanbul: Adam Yayınları, 1993), 11-57.

² İstasyon Şefi, İstasyon Şefinin Karısı, Makasçı ve Atlı dışında metnin karakterler ile ilgili bölümünde Perde önüne çıkan aktör olarak bir karaktere daha yer verilmiştir ve anlatıcı konumunda birinci perdenin açılışında yer almaktadır. Ran, *Yolcu*, 11-57.

³ Ran, *Yolcu*, 11.

⁴ Raewyn Connell, "Masculinities: The Field of Knowledge", *Configuring Masculinity in Theory and Literary Practice* 58 (2015): 42-43.

⁵ Laura Sjoberg ve Sandra Via, "Introduction", *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspective*, ed. Sjoberg Laura ve Sandra Via (California: Praeger, 2010), 4.

Mayıs 1919'da yaklaşık 50.000 kişinin katılımı ile düzenlenen ve açık alanda yapılan ilk büyük miting olan Fatih mitingi bu anlamda önemli bir mitingdir. Halide Edip ve Meliha Hanım, konuşmalarında Millî Mücadele'nin gerekliliğinin altını çizmişlerdir. İzmir'in işgali ve yaşananları protesto ederek milli bilincin oluşması konusunda çaba göstermişlerdir⁶. Buradaki konuşmasında Halide Edip: "Müslümanlar ve Türkler; Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece karanlık bir gece, fakat insanın hayatında sabahı olmayan bir gece yoktur. Yarın bu korkunç geceyi yırtıp mutlu bir sabah yaratacağız⁷" demektedir. 20 Mayıs 1919'da Doğançılar'da yapılan mitingte de Asri Kadınlar Cemiyeti'nden Sabahat Hanım'ın sözleri şunlardır:

"İşte, hayatı, ruhu Türk olan İzmir'i bugün Yunanlılar aldılar. Belki yarın sinemizden bir şey, kalbimizden bir hayat koparır gibi birer birer Konya'mızı, Bursa'mızı, hatta evvet bütün güzellikleri ile çok sevgili İstanbul'umuzu isteyecekler. O zaman, bu hayatımıza zehirli tırnaklarını takıp her fırsatta bizi biraz daha ölüme yaklaştıran bu kahredici kuvvetler karşısında, yine bu sükût ve tevekkülle mi yasayacağız? Ben buna hayır diyorum, biz kadınlar bu hak cihadında en önde olacağız ve medeniyete riyâlar söyleyen varlıklara her zaman lânetler!.. lânetler!..⁸"

Millî Mücadele'ye destek amaçlı gerçekleşen faaliyetlerde Halide Edip'in, Sabahat Hanım'ın yanı sıra Şükûfe Nihâl, Nakiye (Elgün), Münevver Saime, Meliha ve Naciye Hanımlar da yer almışlardır. Çoğu hakkında tutuklama emri verilmiş ve yaptıkları konuşmalar sansürlenmiştir. Sonrasında Asker Saime olarak anılacak olan Münevver Saime ve Halide Edip Anadolu'ya giderek Millî Mücadele'de bizzat yer almışlardır⁹. Tayyar Rahime, 1 Temmuz 1920'de Osmaniye'de bulunan Fransız Karargahına saldırı için görevlendirilen askerlerin yaşadığı duraklamadan rahatsızlık duyarak, "[b]en kadın olduğum halde ayakta duruyorum da siz erkek olduğunuz halde yerlerde sürünmekten utanmıyor musunuz?¹⁰" sözleri ile onları harekete geçirmeye çalışmıştır. Bu tarihsel verilerden de anlaşılacağı üzere, "milliyetçi hareketler" bir yönüyle eğitici, işçi, savaşı ve benzeri konular içerisinde kadınların kamusal hayatta daha çok yer almasını sağlarken diğer yönüyle de kadınlar için kültürel anlamda kabul edilebilir sınırlar belirlemekte ve kadınların bu çizili sınırlar içerisinde, milliyetçi söylemin çerçevesini çizdiği biçimde kendilerini ifade etmelerini gerektirmektedir¹¹. Sancar, Millî Mücadele döneminde ve sonrasında kadınların bu sürece yaptığı önemli katkılara vurgu yapmakta ancak tüm bu katkılara rağmen yeni kurulan devlet yapısında yer almamaları konusunda eleştiride bulunmaktadır. Sancar'a göre kadınlar, Millî Mücadele'ye ve kurtuluş sürecine verdikleri desteklere rağmen, 1924 Anayasasında eşit yurttaşlık statüsü elde edememişlerdir. Milliyetçi hareket içerisinde yer alan Halide Edip ve Nezihe Muhittin gibi isimler, sonraki süreçte yönetime ilişkin konularda bulunamamışlardır¹².

Bu çerçeveden hareketle Millî Mücadele döneminde kadınlık ve erkeklik deneyimlerinin farklılaştığını görmek mümkündür. Kadınların varolan kadınlık rollerini sürdürürken eril olarak tanımlanan bir alan olan savaşın içerisinde yer aldıklarını, erkeklerin ise erkeklikle özdeşleşen hakim kodlarla uyumlu hareket etmek durumunda olduğu görülmektedir. Münevver Saime'nin çocuğunu vatanın kurtulması için mücadele edecek bir birey olarak yetiştirme arzusu, bu konuşmasının işgalcileri rahatsız etmesi, Münevver

⁶ Gülay Sarıçoban, "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 21/4 (2017): 1332-1334.

⁷ Sarıçoban, "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını", 1334.

⁸ Şefika Kurnaz "Millî Mücadele'de Türk Kadını", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi XIII/34 (1996): 259.

⁹ Kurnaz, "Millî Mücadele'de Türk Kadını", 261.

¹⁰ Kurnaz, "Millî Mücadele'de Türk Kadını", 266.

¹¹ Deniz Kandiyoti, Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler, çev. Aksu Bora, Feyziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç ve Ferhunde Özbay (İstanbul: Metis Yayınevi, 2019), 169.

¹² Serpil Sancar, Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar, (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2017), 113.

Saime'nin tutuklanması ve kaçarak Milli Mücadele'ye katılması¹³ örneğinde olduğu gibi Milli Mücadele dönemi kadınlığın dönüşüme uğradığı, kadınların daha fazla insiyatifler aldığı, direniş mekanizmaları geliştirdiği bir dönem olmuştur ancak erkeklerle beraber mücadele eden kadınların vatanın evlatlarını yetiştirmek¹⁴ gibi kadınlık rolleri olduğu ve kadınların bu rolleri içselleştirildiği de görülmektedir.

Erkeklik ve Kadınlık Üzerine

Erkeklik ve kadınlık ile özdeşleştirilen özelliklerin taraflı bir yapısı vardır. Politik ve toplumsal yaşama bakıldığında, kadınlıkla bağlantılı özellikler erkeklikle bağlantılı olanlara oranla daha az değerli görülmektedir. Kadınlık istenilmeyen, erkeklik ise ödüllendirilendir¹⁵. Dişil olanın değersizleştirilmesi ve eril olanın ayrıcalıklı görülmesine ilişkin ortak akıl (*common sense*), toplumsal ve kültürel olarak içselleştirilmektedir. Bu durum, bireylerin farklı biçimlerde söz konusu bu ortak aklın yeniden üretilmesine katkı sunmasına sebep olmaktadır. Örtük ya da açık bir biçimde işleyerek ve eşitsizliklerin doğal ve kaçınılmaz görünmesini sağlayarak onları yeniden üretmektedir. Böylece eleştiri ve direniş süreci zorlaşmaktadır¹⁶. Dolayısıyla, cinsiyet toplumsallaşmasından ve onun tarihsel olarak biriken heteroseksist normlarından kaçılmamaktadır. Kültürel olarak uygun görünen kimliklere yatırımlar yapılmaktadır. Doğallaştırılan ve verili olarak kabul edilen cinsiyet farklılığı, cinsiyet kimlikleri ve ideolojilerinde kodlanmakta ve söz konusu bu durum eleştiri ve dönüşüm karşısında statükoya sınırsız bir güç sunmaktadır¹⁷. Connell'e göre erkeklik, toplumdan bağımsız bir kategori değildir. Her ne kadar sürekli olarak erkekle kastedilen eril bedenler olsa da erkeklik eril biyoloji tarafından belirlenmez. Cinsiyet rol yaklaşımına göre, erkeklikle ilgili uygun davranışlar yetişmekte olan erkek çocuklarına aile, okul, medya ve akran grupları tarafından aktarılmaktadır. Söz konusu bu yaklaşım, sporcular, askerler gibi rol modellerin önemine vurgu yaparken ve bu kaidelere uymayan erkeklere şiddete varan toplumsal yaptırımların olduğunun altını çizmektedir¹⁸. Bu bağlamda erkeklikler ordular, hükümetler, okullar ve benzeri oluşumlar içerisinde tanımlanmakta ve sürdürülmektedir. Endüstriyel araştırmaların gösterdiği gibi işyerlerinde ya da kriminal çalışmaların ortaya koyduğu gibi sokak grupları içerisinde oluşturulmaktadır¹⁹. Bu noktada yeniden üretim sürecine odaklanmak gerekmektedir zira bu süreç ataerkilliğin devamlılığı açısından son derece önemlidir. Doğum yoluyla neslin sürekliliğini sağlayan kadınlar olsa da ekonomi ile bağlantılı oluşumlar çoğunlukla erkeklerin elindedir. Erkekler, kadınların cinsellikleri üzerinde denetim kurmaktadırlar²⁰. Erkeklik, erkeklerin yaşamlarının her alanındaki davranış biçimlerinde görülmektedir ve bu süreç doğumdan önce başlamakta ve yaşam içerisinde "yürümekten kadeh tutmaya, çeşitli hareket biçimlerinden, parmak kaldırmaya, laf atmaktan direksiyon tutmaya, konuşmaktan omuz atmaya" şeklinde değişik biçimlerde kendini dışa vurmaktadır. Ancak her toplumsal yapının erkeklik biçimleri aynı değildir. Farklı *habitus* biçimlerinin ürettiği erkeklikler de farklılık göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında "elinde tespih sallayan, ceketini omuzlarına atmış, topuklarına basarak yürüyen erkek ile, takım elbiseyle bir barda oturan" bir erkeğin *habitus* özellikleri farklılık göstermektedir²¹. Bu bağlamda, erkekler toplumsal cinsiyet kimliklerini olmadıkları şey üzerinden, kadınsı olanın karşısında kurmakta ve davranışlarını bu doğrultuda şekillendirmektedirler²². Görüldüğü üzere, erkeklikler ve kadınlıklar, toplumsal süreçlerde inşa edilir ve

¹³ Kurnaz "Millî Mücadele'de Türk Kadını", 260.

¹⁴ Sancar, Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar, 194.

¹⁵ Sjoberg ve Via, "Introduction", 3.

¹⁶ V. Spike Peterson, "Gendered Identities, Ideologies, and Practices in the Context of War and Militarism", Gender, War, and Militarism: Feminist Perspective, ed. Sjoberg Laura ve Sandra Via (California: Praeger, 2010), 20.

¹⁷ Peterson, "Gendered Identities, Ideologies, and Practices in the Context of War and Militarism", 27.

¹⁸ Connell, "Masculinities: The Field of Knowledge", 41-42.

¹⁹ Connell, "Masculinities: The Field of Knowledge", 44.

²⁰ Çağdaş Demren, "Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri", Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın (2003): 34.

²¹ Kurtuluş Cengiz, Uğraş Ulaş Tol ve Önder Küçükural, "Hegemonik Erkekliğin Peşinden", Toplum Bilim 101 (2004): 57.

²² Cengiz, Tol ve Küçükural, "Hegemonik Erkekliğin Peşinden", 58.

gerçekleştirilir. Çocuk yetiştirme, duygusal ve cinsel ilişkiler, çalışma ve politikalar erkekliklerin ve kadınlıkların inşa edildiği toplumsal süreçlerdir. Bedenler, toplumsal ilişkilere dahil olmakta ve böylece toplumsal eyleyenlere dönüşmektedir. Bu biçimiyle, toplumsal yaşamın inşasına müdahildirler²³.

Connell'in "verili ortam içerisinde kültürel olarak baskın olan erkeklik biçimi²⁴" olarak tanımladığı *hegemonik erkeklik* kavramı Gramsci'nin Marksizm²⁵'den, erkeklik hiyerarşileri kavramı Gey Kurtuluş hareketinden, diğer fikirler de Freud, Foucault, Sartre, yapısalcılık ve post yapısalcılıktan geliştirilmiştir²⁶. Erillikle bağlantılı olarak düşünüldüğünde hegemonik erkekliğin güç ilişkilerine dayandığı, bu güç ilişkilerinin eşitsiz ve hiyerarşiye dayalı bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Erkeklerin kurduğu ilişkilerin "delikanlılık, harbilik, dobralık" gibi ifadeler üzerinden pekiştirilmesi aynı zamanda erkeklerin birbirleri ile kuracakları samimi ilişkilerin önündeki hiyerarşik engelleri de tesis etmektedir²⁷. Toplumların kültürel özellikleri o toplumdaki hegemonik erkekleri belirlemekte, bu erkeklikleri önemli hale getirmekte ve onları kurumsallaştırmaktadır. Bu erkeklikler, erkekler tarafından da benimsenmektedir. Toplumsallaşma biçimleri içerisinde öğrenilen söz konusu erkekliklerin erkekler tarafından benimsenmemesi bu erkekleri ataerkil sistemin dışında bırakmaktadır. Birçok erkeğin benimsediği bu süreç, erkeklerin kendilerini sürekli olarak tanımlamalarını gerektiren, sancılı ve sürekli bir "kanıtlama" ihtiyacının hasıl olduğu bir süreçtir²⁸. Demren'e göre, ataerkil düzen güçsüz olanın güçlü olana boyun eğmesi üzerine kurulu bir sistemdir. Hegemonik erkeklik bu sistem içerisinde işlemekte ve idealize edilmektedir. Sistem içerisinde bilinçli olarak erişilmez kılınan hegemonik erkekliğe yakın olanlar ya da onu yeterince benimseyenler "hükmedenlerdir"²⁹. Anlaşıldığı üzere, ataerkillik ve hegemonik erkeklik birlikte hareket eden ve güçlenen yapılarıdır. Hegemonik erkeklik, ataerkil yapının sürekliliğine ve ilerleyişine katkı sunarken, ataerkil sistem de hegemonik erkekliğe uyum sağlayan erkeklere iktidardan daha çok yararlanma ve "pay alma" ihtimali sunmaktadır³⁰.

Yolcu: Erkeklik, Kadınlık ve Şiddet

Nâzım Hikmet'e göre sanat insanlığa hizmet etmeli ve insanların, acılarının, umutlarının, öfkelerinin sesi olmalıdır. Edebiyatın var olanı yansıtmının yanı sıra değiştirme kabiliyeti de vardır. Yazar ve ürettiği arasında dinamik bir ilişkinin olması hem gerçekliğin anlaşılmasını hem de değişimi etkileme kapasitesini beraberinde getirmektedir. Nâzım Hikmet'e göre biz, temsillerdeki gerçeklikle dün hakkında fikir sahibi oluruz, bugünü anlarız ve yarını sezinleriz³¹. Buradan hareketle, Nâzım Hikmet'in *Yolcu* oyununda yer alan kadınlık ve erkeklik tezahürlerine odaklanmak hem dönemin kadınlık ve erkeklik deneyimlerini anlamak hem de bu deneyimlerin toplumsal dönüşümlerden ve bağlamlardan nasıl etkilendiklerini görmek, değişimin ve dönüşümün dününü bugünün bakış açısıyla, feminist bir perspektiften tartışmak açısından önemlidir.

Anadolu'da kimsenin gelip geçmediği bir istasyonda bir arada kalmaktan başka çareleri olmayan üç karakter, her ne kadar mekânsal anlamda kısmen eşitlenseler de toplumsal cinsiyet temelli bir ayrışmanın olduğu oyun karakterlerine verilen isimler üzerinden oyunun en başında anlaşılmaktadır. Dil ve kültür

²³ R. W. Connell, "Men, Masculinities and Feminism", *Social Alternatives* 16/3 (1997): 8.

²⁴ Connell, "Masculinities: The Field of Knowledge", 43.

²⁵ Gramsci'ye anlamda hegemonya, zorlama (coercion) ve rıza (consent) ile hareket etmekte ve popüler kolektif ruh (popular collective spirit) ile ilişkilendirilmektedir. Hegemonya ya kolektif bir ruh yaratmakta ya da bireylerin kolektif ruha göre hareket etmesine engel olmaktadır. Peter Ives, *Gramsci's Politics of Language: Engaging the Bakhtin Circle and the Frankfurt School* (Toronto: University of Toronto Press, 2004), 30.

²⁶ R. W. Connell. "R. W. Connell's "Masculinities": Reply", *Gender and Society* 12/4 (1998): 476.

²⁷ Cengiz, Tol ve Küçükural, "Hegemonik Erkekliğin Peşinden", 61.

²⁸ Demren, "Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri", 34.

²⁹ Demren, "Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri", 41.

³⁰ Mourad Meraneh Youssouf ve Mevlüt Özben, "Hegemonik Erkekliğin Uzantısı Olan Onur Kodları ve Şiddet: Otomatik Portakal Örneği", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23/1 (2019): 105.

³¹ Ela Gezen, "Convergent Realisms: Aras Ören, Nazım Hikmet, and Bertolt Brecht", *Colloquia Germanica* 45 (3/4) (2012): 372.

toplumsal cinsiyeti yaygınlaştıran unsurlardır. Dil; kişilerin yalnızca kim olduklarını şekillendiren değildir, dil aynı zamanda nasıl düşündüğümüze ve davrandığımızı da şekil veren kültürel bir öğedir. Toplumsal cinsiyete dayalı karşıtlıklar tarihsel olarak inşa edilmektedir. Eril nitelikler dişil niteliklerin karşısında konumlandırılmakta ve dişil olanlara kıyasla daha çok değerli bulunmaktadır³². Bu bağlamda, Makasçı makasçıyken, İstasyon Şefi istasyon şefi iken, kadın İstasyon Şefinin Karısı olarak erkeğin yanında, erkek var olduğu takdirde var olan, dilsel anlamda da yalnız konumlandırılmayandır. Dilsel anlamda başlayan bu konumlandırma bir sonraki sahnede kurulan karşıtlık ile pekiştirilmektedir. Birinci perdenin üçüncü meclisinde bekleme mahallinden içeriye giren İstasyon Şefi elinde “resmi istasyon fenerini” taşımakta, “ayaklarını yere vurarak karları” silkelemektedir. “Nerdesin? Buraya bak!” demesi üzerine merdivenlerden terlikleri ile inen karısı ise “27-28 yaşlarında, etine dolgun, muhteris yüzlü, yeşil baş örtülü ve uzun beyaz entarili” bir kadındır. “Başında bir kabalak” taşıyan, “sakalı, saçı uzamış” ve “[b]ir gözü kör³³” olan İstasyon Şefi ve karısı arasında bir karşıtlığın olduğu bu cümlelerden anlaşılmaktadır. İstasyon Şefi'nin paltosu, elinde taşıdıkları, karlı botları resmi olanı, kamusalı simgelerken; kadının terlikleri, ayrıntılı olarak anlatılan entarisi ise özel alanı simgelemektedir. Erkeğin yere vurarak silkelediği botları ile kadının terlikleri üzerinden kurulan karşıtlığın mekânsal anlamda da birtakım yansımaları vardır zira erkeklik ile mekân arasında bir bağlantı olduğu bilinmektedir. Toplum içerisinde hegemonik erkeklığe yakınlık duyan bir kimsenin birtakım mekânsal kurallara da riayet etmesi gerekmektedir³⁴.

Kadın bedeni tüm hatları, kıvrımları ve ayrıntıları ile aktarılırken, erkek bedeni işlevsellik, erk üzerinden ve genelleştirilerek aktarılmıştır. Kamusalın dışında kalmak durumunda kalan, askerliğini fiilen icra etmesine engel olan gözü sebebiyle yitirdiği gücü ve otoriteyi hatırlamak, hatırlatmak ve sürdürmek amacı ile İstasyon Şefi, karısına sert bir dil kullanmaktadır. Bu bağlamda dil ve otorite kurma çabası arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. İstasyon Şefi'nin gazetelerin yerini sorması üzerine kadının “Baktım ayol... Kör değilim ya?” ve “[c]anım, yanisi manisi var mı? Çok şükür iki gözüm de yerinde³⁵” demesi de kadının hâkim dili ve kodları kullanarak toplumda kabul gören doğrular üzerinden bir söylem geliştirdiğini göstermektedir. Kocasının peşine düştüğü gazeteler de bu anlamda önemlidir zira kadın bu gazeteleri satarak kaçış yolları aramakta, kısıtlandığı bu yerden kurtulma adına bir çaba içerisine girmektedir. Her ne kadar hâkim kadınlık rollerini benimsese de var olan gerçekliğin elverdiği ölçüde bir direniş sergilemekte ve kaçış yolları aramaktadır. “Sana çeyiz diye getirdiğim keten sofrta örtülerini satsaydın, şimdi kâğıt parçaları için sıkıntı çekmezdik³⁶” cümlesi, erkeklığe ilişkin beklentileri yansıtmakta ve erkeklıği toplumsal bağlamda kabul gören değerler ve beklentiler üzerinden tartışmaya açmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere erkekler, erkeklik üzerinden bir kimlik inşa ederken, aynı zamanda kendileri üzerindeki baskıyı, hapsolacakları sınırları da belirlemektedirler³⁷. İstasyon Şefi'nin bu tartışma üzerine “[s]attım da kumarda mı yedim” ve “[k]arılar mı yedirdim³⁸” cümleleri bu bağlamda önemlidir. İstasyon Şefi, toplumda yaygın olan ve kabul gören yanlışlar üzerinden kendisine bir haklılık payı çıkarmakta ve bunu yaparken de son derece eril ve cinsiyetçi bir dil kullanmaktadır.

³² Peterson, “Gendered Identities, Ideologies, and Practices in the Context of War and Militarism”, 18.

³³ Ran, *Yolcu*, 12-13.

³⁴ Cenk Özbay, “Türkiye’de Hegemonik Erkeklıği Aramak”, *Doğu Batı: Toplumsal Cinsiyet I*, ed. Cansu Özge Özmen (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019): 191.

³⁵ Ran, *Yolcu*, 13.

³⁶ Ran, *Yolcu*, 13.

³⁷ Cengiz, Tol ve Küçükkural, “Hegemonik Erkeklığin Peşinden”, 60.

³⁸ Ran, *Yolcu*, 14.

İstasyon Şefi'nin, karısının sözünü keserek üzerine yürürken “[i]şi gürültüye getirme...³⁹” ve “[g]ün gelecek ya seni ya onu yahut ikinizi geberteceğim⁴⁰” cümleleri şiddetin dilsel boyutunu ortaya koymaktadır. Youssouf ve Özben, sözel şiddeti merceğe altına alarak, yarattığı etkinin ruhsal boyutuna dikkat çekmektedirler. Böylesi bir şiddet ile, kişinin ruhsal, duygusal anlamda zarar gördüğünü vurgulamaktadırlar. Dilin kullanım şekli bu bağlamda önemlidir zira bazen dilin kullanım biçimi “şiddeti temsil etmekle kalmaz kullanılan bağlam içerisinde şiddet uygulaması da olabilmektedir [...]. Kışkırtmak, tahrik etmek ve birisini uyarmak ya da ona meydan okumak için dile getirilen tehdit de dil aracılığıyla şiddete bir başka örnektir⁴¹”. Buradan hareketle İstasyon Şefi'nin, kadının kaçış girişimlerini fark edip önlemek amacı ile kullandığı dil son derece sert, tehdit içeren bir dildir ve sözel şiddeti net bir biçimde yansıtmaktadır. Kadını sürekli dil yoluyla gözetim altında tutmaya çalışması da bu şiddet türünün sürekliliğini ortaya koymaktadır. Üçüncü perdenin ikinci meclisinde kadının üstüne yürümesi ve “[y]ine geberteceğim... Kaltak...⁴²” diyerek kadına attığı tokat da fiziksel şiddetin sözel şiddet ile hareket ettiğini göstermektedir. İstasyon Şefi'nin, karısı üzerinde denetim kurma ihtiyacı olduğu oyun boyunca sürekli olarak hissettirilmekte, İstasyon Şefi, toplumda kabul gören ve savunulan bir kod olan namusu da zaman zaman bir denetim aracı olarak kullanmaktadır.

İstasyon Şefinin Karısı'nın da kadınlık rollerini sürdürürken bir yandan da mikro düzeyde direniş sergilediği, bunu yaparken de dönemin ve toplumun hâkim kodlarını kullandığı görülmektedir. İstasyon Şefinin Karısı edilgen, yalnızca ondan bekleneni yapan bir kadın karakter değildir aksine var olan kodları zaman zaman tersine çeviren ve bu kodları bir direniş aygıtı olarak kullanabilen bir karakter olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bir taraftan yemek yaparken ya da evi temizlerken diğer yandan kahkaha atarak, oradan kaçıp kurtulmak istediğini açık bir şekilde dile getirerek, baş kaldırarak ve direnerek dönemin dönüştürülen kadınlık algısını da yansıtmaktadır. Yaptığı konuşmalar sansürlenmiş ve haklarında tutuklama emri çıkarılan dönemin Millî Mücadele'ye katılan kadınları gibi İstasyon Şefinin Karısı da var olan koşullar içerisinde başkaldıran ve direnen bir kadındır. Ticaretten kazandığı paraya ihtiyacı olup olmadığını sorulması üzerine İstasyon Şefinin Karısı, “[b]ugün yok ama, yarın da olmayacağını kim bilir? [...] Malum ya her koyun kendi bacağından asılır, derler” diyerek kendi ayakları üzerinde durabilecek ve gerekirse bunun için ticaret yapabilecek bir kadın olduğunu dile getirmektedir ancak bu cümleleri kurarken bir yandan da tencereyi masaya almakta ve masayı hazırlamaya çalışmaktadır⁴³. Onun bu söylemi kamusal alana dahil olmaya çalışan bir kadın profili çizerken yaptığı davranış beklenen ve alışılmış kadınlık rollerinin de ne derece içselleştirilmiş olduğunu göstermektedir. Biriktirmek için topladığı gazetelerin yeri sorulduğunda, “[h]atta, çok şükür, okumam yazmam da yok. Hoş senin var da bir satır okuyor musun?⁴⁴” diyerek kocasına meydan okuması ve [ç]ıldırın mı ayol? Ben hangi kitap olduğunu nasıl bileyim? Rahmetli babam nur içinde yatsın, kadın kısmının namaz surelerinden başka bir şey okuması günahtır derdi...⁴⁵” demesi Cumhuriyet öncesi dönemdeki eğitimde fırsat eşitsizliğini gözler önüne sermekte, kadınların eğitimi sürecinin ne kadar sancılı ve bir o kadar ideolojik, dini, kültürel öğelerden beslendiğini göstermektedir. Oyun boyunca elinden alınan fırsatları söyleme döken İstasyon Şefinin Karısı, hâkim ideolojik unsurları barındıran söylemleri kullansa da cümleleri ataerkil olan sistemin eleştirisini de barındırmaktadır.

Toplumsal cinsiyet edilgen bir şekilde içselleştirilip uygulanan sabit toplumsal normlar bütününden ziyade toplumsal eyleyişler içerisinde sürekli olarak üretilen ve yeniden üretilendir. Farklı etnik yapılar,

³⁹ Ran, Yolcu, 15.

⁴⁰ Ran, Yolcu, 17.

⁴¹ Youssouf ve Özben, “Hegemonik Erkekliğin Uzantısı Olan Onur Kodları ve Şiddet: Otomatik Portakal Örneği”, 108-109.

⁴² Ran, Yolcu, 43.

⁴³ Ran, Yolcu, 16.

⁴⁴ Ran, Yolcu, 15.

⁴⁵ Ran, Yolcu, 21.

sınıflar ya da nesiller tarafından icra edilebilir olduğundan ve farklı tarihsel ve kültürel yapılar içerisinde meydana gelebildiğinden tek bir erkeklikten ya da kadınlıktan söz etmekten ziyade erkekliklerden ve kadınlıklardan bahsetmek daha anlamlı görünmektedir⁴⁶. Connell de erkekliğin toplumsal olarak inşa edildiğini iddia etmektedir. Connell'e göre erkeklik, kültürel, kurumsal bağlamlarda, bedeninin kullanımı açısından ve kişilik bazında maddi bir varoluşa sahiptir. Erkekliği kadınlığın tam karşısında konumlandırılan bir toplumsal cinsiyet anlayışı içerisinde inşa edilmiştir. Bu anlamda erkeklik tek bir şey olarak düşünülmemelidir. Erkekler arasındaki güç ilişkileri, kişilik gelişiminin farklı örüntüleri farklı bağların inşa edilmesine sebep olmaktadır. Erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet politikaları toplumsal anlamda hegemonik ya da baskın olanı tanımlamaktadır ki bu erkekliğin, kesinlikle en yaygın olması gerekmemektedir⁴⁷.

Yolcu oyununda yeni bir erkeklik tanımının yapıldığı ve bu erkekliğin kabul gören erkeklik anlayışı olmaya başladığını söylemek mümkündür. İmam olan babanın, muallim olan damada kızını "vermesi" yeni bir erkeklik tartışmasını akla getirmektedir. "Babam beni sana: 'Muallim mektebini bitirmiş, sarıksız hocadır. Gün sarıksızların günü oluyor diye veriydi'⁴⁸" diyerek İstasyon Şefinin Karısı yeni bir hegemonik erkeklik tanımı yapmaktadır. Ancak Makasçı'nın bacağına kaybederek İstasyon Şefi'nin de gözünü kaybederek savaşın dışarısında kalmaları onların erkekliğinin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. İstasyon Şefinin Karısı'nın tahta vagonu parçalamalarını onlardan isterken onların reddetmesi üzerine "[s]izde o yürek yok" ve vagonu kastederek "[o] da sakat, hiçbir işe yaramaz. Dökülüyor. Sizin gibi onu da askere almadılar... Unuttular bir köşede"⁴⁹ demesi bu iki karakterin hegemonik erkeklik tanımına uymadığını göstermektedir. Özbay, hegemonik erkeklik ve beden arasında bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, hegemonik erkeklik tanımı bedensel anlamda da sağlıklı olan erkeği ifade etmektedir. Bu tanım ne çok yaşlı ne de çok genç olan bir erkeklik üzerinden yapılmaktadır. Buradan hareketle "[h]egemonik erkekliğin hegemonikleşebilmesi, etkileyebilmesi, cazip görünmesi için iktidara, güce, kuvvete muhtaçtır ve bu hem fiziksel kuvvetin ve sağlığın, performansın hem de aklın [...] zirvesinde olduğu orta yaşta mevcuttur"⁵⁰. Benzer bir şekilde Sünbuloğlu da beden ve erkeklik arasında bir bağlantı kurmakta ve "[m]odern erkeklik kurgusunu oluşturan unsurlardan biri olan sağlıklı, disiplinli ve orantılı erkek bedeni, benzer şekilde "sağlıklı" ve erdemli bir toplum yapısı oluşturmayı amaçlayan milliyetçi arzusunun çarpıcı bir yansımasıdır"⁵¹ demektedir.

Kadının vagonu parçalama talebi üzerine İstasyon Şefi'nin "[y]ılan gibisin insanları sokmaktan zevk alırsın. Yangın gibisin, tahrip etmek..."⁵² demesi de bu erkekliğin sorgulanmasından duyulan rahatsızlığın bir göstergesidir. Savaşmıyor oluşlarının ve sakatlık durumlarının onlara bir kadın tarafından hatırlatılması İstasyon Şefi'ni rahatsız etmiş ve yılan metaforunu kullanarak kadına yıkan, yakan ve tahrip eden kaotik bir anlam atfetmiştir çünkü İstasyon Şefinin Karısı erkeklerin erkekliklerini sorgulamaya açmış ve kendi erkeklikleri de hâkim kodlarla uyuşmayan erkeklerden biri olan İstasyon Şefi'ni, kadının bu söylemi rahatsız etmiştir. Söz konusu durumu destekler nitelikte Via, askerliğin erkeklikle ilişkilendirildiği ve askerlik yapamayacak durumda olanların dışlaştırıldığı durumları göz önünde bulundurarak, askerliğin cinsiyetli bir yapısının olduğunun altını çizmektedir. Erkekliğin askerlik ile kanıtlandığı ve erkeklikle

⁴⁶ Demetrakis Z. Demetriou, "Connell's Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique", *Theory and Society* 30/3 (2001): 340.

⁴⁷ Robert W. Connell, "A Whole New World: Remaking Masculinity in the Context of the Environmental Movement", *Gender and Society* 4/4 (1990): 454.

⁴⁸ Ran, *Yolcu*, 16.

⁴⁹ Ran, *Yolcu*, 19.

⁵⁰ Özbay, "Türkiye'de Hegemonik Erkekliği Aramak", 188.

⁵¹ Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, "Militarist İktidarın Düşüm Noktası Olarak Erkeklik" *Varlık* 1255 (2012): 16.

⁵² Ran, *Yolcu*, 19.

ilişkili olduğunu vurgulamaktadır⁵³. İstasyon Şefi ile Makasçı arasında ölüm üzerinde yürütülen bir tartışmada Makasçı'nın “[b]izim soy ölümden korkmaz, Kaptan... Sen San'a'yı gördün, ben de Kaftas'ı⁵⁴” cümlesi de hegemonik erkeklik ve askerlik üzerinden kurulan ilişkiyi, korkusuzluk ve erkeklik üzerinden bir bağlantının kurulduğunu göstermektedir.

Erkekten ve erkeklikten beklenilenin, korkusuzluk, kahramanlık ve korumacılık olduğu görülmektedir. Bunun karşısında konumlandırılan kadın ise “[ç]ok uzaklaşma⁵⁵” cümleleri ile uyarılan, korunması gereken bir nesne gibi İstasyon Şefi özelinde erkeklik tarafından konumlandırılmaya çalışılmıştır ancak İstasyon Şefinin Karısı böyle bir konumlandırmanın nesnesi olmayı reddetmekte ve “[h]uyum kurusun böyleyimdir, büyük sözü dinlemem⁵⁶” diyerek İstasyon Şefi'ne meydan okumaktadır. Ancak oyunun sonuna yaklaşıldığında, istasyonun basılması üzerine hem Makasçı hem de İstasyon Şefi tarafından kadın korunması gereken bir varlık olarak bir kez daha konumlandırılmış, Makasçı tarafından da korkmaması konusunda telkin edilen bir “ablaya⁵⁷” dönüştürülmüştür. Kocasını çeteciler tarafından vurulan İstasyon Şefi'nin Karısı “[...] kocasının ayakları dibine çökmüştür. Yarayı yıkaması, sarması için Makasçıya yardım [etmekte] ve [...] kocasının ellerini öpmektedir⁵⁸”. Erkeklikleri üzerinden sorgulanan erkek karakterler, çetecilerin istasyona saldırı yapmaları üzerine kaybettikleri gücü yeniden elde etme imkânı bulmuş ve kadını “abla” ve “bacı” olarak cinsellikten uzak bir biçimde konumlandırmışlardır. Buradan da anlaşılacağı üzere, erkeklik ile otorite arasında bir bağ vardır. Verili alan içerisinde bir erkek kendi otoritesini kurmak durumundadır. Erkek; kadınlar, çocuklar, statü ve yaş bakımından kendisinin gerisinde olanlar üzerinde bir otorite tahsis etmeye çalışmaktadır. Tutumlarını “ataerkil ağa” ya göre belirleyen erkeğin üzerinde bu ataerkil ağın kurduğu otoritenin de bir baskısı söz konusudur. Bu sebeple de bu otoritenin ondan beklediği şekilde davranmaktadır⁵⁹. İstasyon Şefinin Karısı da ortak bir düşmana karşı, buldukları ortamın müdafaasında İstasyon Şefi'nin ve Makasçı'nın yanında yer almış, erkeklerle birlikte ancak tanımlanan sınırlar içerisinde mücadele eden bir kadın figürüne dönüşmüştür.

Sonuç

Nâzım Hikmet'in *Yolcu* oyunu Millî Mücadele gibi, bireylerin toplumsallaşma süreçlerini ve biçimlerini etkileyen tarihsel ve toplumsal anlamda önemli bir dönemi konu almaktadır. Oyunun bu tarihsel arka planı, oyun karakterlerinin söylemlerine, davranışlarına ve gündelik hayat dinamiklerine yansımaktadır ancak savaş gibi toplumlara etkileyen bir dönemde geçmesine rağmen, kurgunun savaşın dışında kalan karakterler üzerinden kurulması bir anlamda döneminin “ötekisi” olan karakterlere odaklanılmasını mümkün kılmıştır. Mekânsal ve bedensel anlamda dış dünyadan soyutlanan fakat kahramanlık öykülerini duyma imkânı bulduğumuz erkek karakterler ve eğitime erişme şansı olmamış, muhafazakâr babası tarafından konjonktür bağlamında uygun bulunan bir erkekle evlendirilmiş bir kadının öykülerinin işlendiği bir oyun olması, oyunun feminist bir bakış açısından değerlendirilmesini anlamlı kılmıştır. Toplumun erkeklikten beklentilerini karşılamayan erkek karakterler, yaşadıkları erkeklik krizlerini aşmak adına mevcut koşullar içerisinde oyunun tek kadın karakteri üzerinde bir biçimde baskı kurmaya çalışmışlar ve zaman zaman sözel ve fiziksel şiddete başvurmuşlardır. Dış dünyada kuramadıkları ancak aşına oldukları erkeklik biçimlerini verili ortam içerisinde sergilemeye çalışmışlardır. Erkeklerin bir biçimde erkekliklerini görünür kılmalarını mümkün hale getiren bir durum olan istasyonun basılması sırasında takındıkları tavır, kadın karakterin “bacılık” mertebesine olan hızlı geçişi ve istasyonun korunması

⁵³ Sandra Via, “Gender, Militarism, and Globalisation: Soldiers for Hire and Hegemonic Masculinity”, *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspective*, ed. Sjoberg Laura ve Sandra Via (California: Praeger, 2010), 44.

⁵⁴ Ran, *Yolcu*, 31.

⁵⁵ Ran, *Yolcu*, 30.

⁵⁶ Ran, *Yolcu*, 35.

⁵⁷ Ran, *Yolcu*, 53.

⁵⁸ Ran, *Yolcu*, 56.

⁵⁹ Demren, “Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri”, 38.

için gösterilen çaba, istasyonun metaforik anlamda vatan ile ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, cinselliği üzerinden eleştirilen kadının birden ablaya ya da bacıya dönüşmesi vatan savunması sırasında kadının cinsellikten uzak konumlandırıldığına da bir referans niteliğindedir. Bu anlamda istasyon, savunulması gereken bir karargâh, İstasyon Şefi düşmanla başa baş savaşan bir kahraman, sürekli rekabet içerisinde oldukları Makasçı yoldaş ve İstasyon Şefinin Karısı ise yaralı askere yardım eden bir bacıdır artık. Buradan da anlaşılacağı üzere, oyunun başında onları kısmen eşitleyen bir mekân olan istasyonun düşmana karşı müdafaa edilmesi gerekliliği, cinsiyetleri ilişkilendirildikleri durumlar ve statüler üzerinden toplumsal bağlamda yeniden konumlandırmıştır.

Kaynakça

- Connell, Robert W. "A Whole New World: Remaking Masculinity in the Context of the Environmental Movement". *Gender and Society* 4/4 (1990): 452-478
- Connell, Raewyn. "Masculinities: The Field of Knowledge". *Configuring Masculinity in Theory and Literary Practice* 58 (2015): 39-51. doi 10.1163/9789004299009_004.
- Connell, R. W. "Men, Masculinities and Feminism". *Social Alternatives* 16/3 (1997): 7-10.
- Connell, R.W. "R. W. Connell's "Masculinities": Reply". *Gender and Society* 12/4 (1998): 474-477.
- Demetriou, Demetris Z. "Connell's Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique". *Theory and Society*. 30/3 (2001): 337-361.
- Demren, Çağdaş. "Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri". *Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın* (2003): 33-43.
- Gezen, Ela. "Convergent Realisms: Aras Ören, Nazim Hikmet, and Bertolt Brecht". *Colloquia Germanica* 45 (3/4) (2012): 369-385.
- Ives, Peter. *Gramsci's Politics of Language: Engaging the Bakhtin Circle and the Frankfurt School*. Toronto: University of Toronto Press, 2004.
- Kandiyoti, Deniz. *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç ve F. Özbay tarafından çevrildi. İstanbul: Metis Yayınevi, 2019.
- Kurnaz, Şefika. "Millî Mücadele'de Türk Kadını". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XIII/34 (1996). 257-268.
- Kurtuluş, Cengiz., Uğraş Ulaş Tol ve Önder Küçükural, "Hegemonik Erkekliğin Peşinden". *Toplum Bilim* 101 (2004): 50-70.
- Özbay, Cenk. "Türkiye'de Hegemonik Erkekliği Aramak". Cansu Özge Özmen tarafından düzenlenen *Doğu Batı: Toplumsal Cinsiyet I'de*, 183-121. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019.
- Peterson, V. Spike. "Gendered Identities, Ideologies, and Practices in the Context of War and Militarism". Laura Sjoberg ve Sandra Via tarafından düzenlenen *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives'de*, 17-19. California: Praeger, 2010.
- Ran, Nâzım Hikmet. *Yolcu. Ferhat ile Şirin- Oyunlar: 2*. İstanbul: Adam Yayınları, 1993.
- Sancar, Serpil. *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012.
- Sarıçoban, Gülay. "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/4 (2017): 1331-1346.
- Sjoberg, Laura ve Sandra Via. "Introduction". Sjoberg Laura ve Sandra Via tarafından düzenlenen *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives'de* 1-13. California: Praeger, 2010.
- Sünbuloğlu, Nurseli Yeşim "Militarist İktidarın Düşüm Noktası Olarak Erkeklik". *Varlık* 1255 (2012): 14-20.
- Via, Sandra. "Gender, Militarism, and Globalisation: Soldiers for Hire and Hegemonic Masculinity". Laura Sjoberg ve Sandra Via tarafından düzenlenen *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives'de*, 42-53. California: Praeger, 2010.
- Youssef, Mourad Meraneh ve Mevlüt Özben. "Hegemonik Erkekliğin Uzantısı Olan Onur Kodları ve Şiddet: Otomatik Portakal Örneği". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23/1 (2019) 103-112.

Hükümlülerin Ceza ve “Serbestlik” Sınırında Elektronik İzleme Yöntemine Dair Anlatıları

The Convict Narratives on the Electronic Monitoring at the Boundary of Punishment and "Liberty"

Bahar ÖZKAN* Gönül DEMEZ**

Öz: Günümüz ceza yöntemlerinde disipline eden, bedene müdahale eden ve Foucaultcu anlamda kapatma tarzı anlayışlardan suçluların gündelik hayat içerisinde denetlendiği ve rehabilite edildiği bir anlayışa doğru değişim görülmektedir. Ceza pratiklerindeki bu değişimi, gözetim olgusunun panoptikondan, post-panoptikona doğru dönüşümüyle açıklamak mümkündür. Denetimli serbestlik programlarında cezalandırma yöntemi olarak faaliyet gösteren elektronik izleme sistemleri, teknolojik dönüşümlerle beraber yeni gözetim tekniği haline gelmektedir. Çalışmanın amacı da gerçekleşen bu toplumsal değişimlerin ceza uygulamalarındaki görünümünü tartışmaktır. Araştırmada elektronik kelepçenin toplumsal dinamiklerle ve gelişmelerle olan ilişkisi açıklanmaktadır. Elektronik kelepçe uygulamasında ise hükümlülerin kontrol ve denetimi söz konusu olduğu kadar gündelik hayatın içerisindeki gözetim pratiklerini de etkileyen ve tanımlayan bir boyutu içermektedir. Bu bağlamda çalışmada elektronik kelepçe cezasının özel alan ve kamusal alan boyutlarındaki görünümünü tartışmak amacıyla elektronik kelepçe uygulamasına tabii hükümlüler ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Saha araştırmasında hükümlülerin elektronik kelepçe cezasına dair anlatılarından hareketle, bu cezanın aile, beden, gündelik hayat, özel alan ve kamusal alan, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla toplumsal hayattaki deneyimleri tartışılmaktadır.

Abstract: In today's punishment methods, there is a change from disciplining, interfering with the body and Foucauldian way of confinement to an understanding in which criminals are supervised and rehabilitated in everyday life. It is possible to explain this change in penal practices by the transformation of the phenomenon of surveillance from panopticon to post-panopticon. Electronic monitoring systems, which operate as a method of punishment in probation programs, are becoming a new surveillance technique with technological transformations. The aim of this study is to discuss the appearances of these social changes in criminal practices. In the research, the relationship of the electronic bracelet with social dynamics and developments is explained. In the application of electronic bracelet, it includes a dimension that affects and defines the surveillance practices in daily life as well as the controlling and supervising of convicts. In this context, in-depth interviews were conducted with the convicts who were subjected to electronic bracelet with aim of discussing the appearances of electronic bracelet punishment in private and public spheres. Based on the narratives of convicts in the field research about electronic bracelet way of punishment, experiencing in social life are discussed with reference to family, everyday life, private and public spheres, cultural and economic dimensions.

Anahtar Kelimeler: Gözetim, Elektronik Kelepçe, Denetimli Serbestlik, Postpanoptikon, Gündelik Hayat

Keywords: Surveillance, Electronic Bracelet, Probation, Postpanopticon, Daily Life

* Doktora Öğrencisi, Bahar Özkan, Akdeniz Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, zknbhr@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6009-8220

** Prof. Dr. Gönül Demez, Akdeniz Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, gonuldemez@akdeniz.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7418-7598

Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 1001 kodlu ve 218K151 numaralı “Hükümlülerin Anlatılarında Madde Bağımlılığının Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Mekânsal Dinamikleri” başlıklı projenin saha verilerinin ilgili bölümlerine dayanmaktadır. Destekleri için TÜBİTAK’a teşekkür ederiz.

Bu makale 218K151 numaralı TÜBİTAK projesinde bursiyer olan Bahar Özkan’ın “Post-Panoptik Gözetim ve Elektronik İzleme: Elektronik Kelepçe Anlatıları” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Akdeniz Üniversitesi Etik Kurul tarafından onaylanan 13.09.2018 tarih ve 122 sayılı Etik Kurul Kararı ile sahadaki çalışmalar yürütülmüş, görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Giriş

Gözetim olgusu geçmişten günümüze çeşitli boyutlarda toplumsal alanda görülmektedir. Geç-modernite ile tanımlanan toplumsal yapıda ise, riskin akışkan ve muğlak bir halde bulunması gözetimin gündelik hayattaki görünümünü bu yönde dönüştürmektedir. Dolayısıyla gözetim pratiklerinde modern kapatma, bireyi disipline etme ve bedeni terbiye etme yaklaşımından¹, toplumsal değişim ve dijital dönüşümle beraber akışkan, muğlak ve tanımlaması güç bir gözetim tarzına doğru değişim görülmektedir². Güncel gözetim tartışmalarında ise, gündelik hayatın daimî gözetimi söz konusu olmaktadır. Gündelik hayat içerisinde gerçekleşen çoğu insani deneyim, aynı zamanda gözetimi de içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca gün içinde gerçekleşen sosyal karşılaşmalar gözetimin sosyal etkileşim boyutunu ifade etmektedir

Gündelik hayatın gözetimi tartışılırken yeni ceza pratikleri somut uygulamalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşılıklı bir gözetim biçiminin olduğu bu sosyal ortamda hükümlülerin cezayı deneyimleme süreçleri de farklılaşmaktadır. Bu bağlamda artık suç ve ceza tartışmalarında gündelik hayat, özel alan, kamusal alan ve kültürel faktörler gibi unsurlar birlikte tartışılır hale gelmektedir. Bu tartışmalardan hareketle, elektronik kelepçe cezasının da post-panoptik gözetim ile gündelik hayatın içerisinde cisimleştiği söylenebilir.

Gözetim olgusu, gündelik hayatın rutin deneyimlerinden biri olduğu için -özellikle elektronik kelepçe bağlamında ve hükümlülerin ifadelerinde- yeni ceza uygulamaları ile ceza ve serbestlik arasında net bir sınırın olmadığı muğlak bir durumu çağrıştırmaktadır. Bu bağlamda araştırmada ceza ve gözetim temelinde hükümlülerin elektronik kelepçe deneyimleri ve tanımlamaları ayrıca önemli olmaktadır. Hükümlünün bu yeni hayat deneyimini beden, aile, ekonomi, kültür vb. bağlamlarda nasıl anlamlandırıldığı merak konusudur. Ayrıca Türkiye’de yeni bir ceza uygulaması olduğu için hükümlüler açısından anlamı ve işlevsel boyutu da merak konusudur. Bu çerçevede araştırmanın yukarıda belirtilen amaç ve problemlerine bağlı olarak 2020 yılında elektronik cezası uygulanan 5 hükümlü ile görüşülmüştür. Çalışmanın bulguları, ayrıca 2022 yılında tamamlanan “*Post-Panoptik Gözetim ve Elektronik İzleme: Elektronik Kelepçe Anlatıları*”³ başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümündeki tartışmalardan hareketle ele alınmıştır. Ocak 2020 döneminde gerçekleştirilen saha araştırması sürecinde Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğüne elektronik kelepçeden kayıtlı 79 hükümlü bulunmaktaydı. Saha araştırması sürecinde 4 erkek 1 kadın olmak üzere 5 hükümlüye ulaşılabildiği görülmüştür.

Araştırmanın amacı ve problemlerine bağlı olarak nitel araştırma yöntemleri benimsenmiştir ve çalışma fenomenolojik bir desende tasarlanmıştır. Araştırmada iki ana kategori öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki; ceza ve “serbestlik” sınırında elektronik kelepçe deneyimleridir. Bu kategori altında hükümlülerin elektronik kelepçe cezasına yönelik deneyimleri, elektronik kelepçeyle tanışma deneyimleri, ceza öncesi elektronik kelepçeye yönelik fikirlerinden oluşan alt kategorilerden oluşmaktadır. İkinci kategori ise; gündelik hayat ve elektronik kelepçedir. Burada sosyal hayatları ve boş zamanları, aile kurumu ile birlikte deneyimleri, sosyal damga ve beden rutinleri ve ekonomik deneyimlerden oluşan tartışmaların yürütüldüğü alt kategoriler oluşturulmuştur. Sonuç olarak yukarıdaki tartışmalardan da anlaşıldığı üzere, çalışmanın bütününde bir gözetim ve denetim aracı olarak tanımlanan elektronik kelepçe cezasının politik ve hukuki boyutları kadar sosyolojik temelleri de tartışılmaktadır.

Gözetim Olgusuna Kısa Bir Bakış

Gözetim olgusu gündelik hayatı oluşturan dinamikler ve toplumsal yapının özellikleriyle ilişkilidir. Bireylerin kişisel alanlarının ihlal edilmesinden kamusal güvenliğin sağlanmasına kadar geniş bir alanda gözetim söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda gözetim kavramı tartışılırken siyaset, gündelik hayat, ceza ve beden kavramları da tartışmaya dâhil edilmelidir. Gözetimin toplumsal alanda nasıl görüldüğünü tanımlamak da bu kavram ve olgular ile biçimlenmektedir. Buradan hareketle gözetimin aynı zamanda toplumsal yapıları tasvir eden bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu bağlamda iktidar ilişkileri ve gözetimi birlikte tartışmak doğru olacaktır. Çünkü iktidar, gözetimin toplumsal alana ve ilişkilere yayılmasının ifadesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca gözetimin tarihsel gelişimine bakıldığında tıpkı iktidar ilişkilerinde olduğu gibi bu toplumsal yapıların karşılıklı geliştiği söylenebilir. Bu doğrultuda

¹ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: İmge Yayınevi, 2017)

² Zygmunt Bauman ve David Lyon, *Akışkan Gözetim*, çev. Elçin Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018)

³ Bahar Özkan, “*Post-Panoptik Gözetim ve Elektronik İzleme: Elektronik Kelepçe Anlatıları*” (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2022).

gözetimin güç ve otorite ilişkileri ile birlikte şekillendiği görülmektedir⁴. Gözetimi kuramsal anlamda tartışan ve geliştiren düşünürlerin başında Michel Foucault gelmektedir. *Hapishanenin Doğuşu* adlı çalışmasında kapatma ve disipline etmeyi tartışırken aynı zamanda panoptik bir gözetimi de açıklamaktadır. Foucault çalışmasında Bentham tarzı hapisane ile gözetimi tartışmaktadır. Burada kuleler içerisinde bulunan gözetleyiciler aracılığı ile bireyin sürekli gözetlendiği mimari bir tasarım anlatılmaktadır. Kule içerisindeki görevliler tüm hücreleri görebilmektedir. Dolayısıyla gözetim her daim gerçekleşme bile gözetleme potansiyeli bulunmaktadır. Bu bağlamda Foucault, bu ihtimalin bile gözetimin içselleştirilmesine ve oto-kontrole sebep olduğunu açıklamaktadır.⁵ İktidarın unsuru olarak gözetimin yayılmasını ve rızaya dönüşümünü de şu ifadelerle açıklamaktadır:

Panopticon’un büyük etkisi buradan kaynaklanmaktadır: tutukluda iktidarın otomatik işleyişini sağlayan bilinçli ve sürekli bir görülebilirlik halini yaratmak. Gözetim altında tutmanın, eylemi itibariyle kesintili olsa bile, sonuçları itibariyle sürekli olmasını sağlamak; bu mimari aygıtın, iktidarı icra edeninkinden bağımsız bir iktidar ilişkisini yaratan ve destekleyen bir makine olmasını sağlamak; kısacası tutukluların bizzat kendilerinin de taşıyıcısı oldukları bir iktidar durumunun içine alınmalarını sağlamak⁶.

Panoptikon olarak tanımlanan bu gözetim biçiminde “normal” ve “anormal” olarak toplumsal ayırıştırma da söz konusu olmaktadır. Bireyin genel toplumsal alanın dışında tutularak disipline ve terbiye edilmesi amaçlanmaktadır. Baştürk’e⁷ göre burada gözetimin temel özelliği mekân ve beden arasında ilişki kurarak gerçekleşen bir denetimin olmasıdır. Gözetimin toplumsal alana yayılmasını panoptisizm olarak tanımlar. Ona göre panoptisizm Foucault’nun somutlaştırdığı panoptik gözetimden farklı olarak, gözetim öncesi yayılan bir söylem ve denetim yaklaşımıdır. Dolayısıyla burada gözetimin kurumsallaşması gündeme gelmektedir. Modernite ile gözetimin kurumsallaşmasına vurgu yapan Dolgun’a⁸ göre, sanayileşme, kentleşme, ulus-devletlerin güvenlik politikaları gibi faktörler gözetim pratiklerinin yerleşikleşmesinde etken olmuştur.

Modernite ile tartışılan yeni risk ortamı, tanımsız ve belirsiz ihtimallere karşı devletlerin mücadele ve denetimine yol açmıştır. Modernizmin sınıflandıran, dosyalayan ve numaralandıran pratikleriyle örtüşen bir gözetim tekniğine dönüşümü görülmektedir. Bu bağlamda yurttaşların yeni teknolojiler ve gelişmelerle beraber gündelik hayat pratikleri gözetimin verisi haline gelmektedir⁹. Gelişmekte olan bu teknolojik ortamda beden ve bilgi, gözetimin yayılmasında etken olmaktadır. Bireyin gözetimin verisi haline gelmesi teknolojinin özneleştirilmesiyle açıklanabilir. Dolayısıyla gözetim beden aracılığıyla bireyi özneleştirirken aynı zamanda gözetimin nesnesine de dönüştürmektedir. Çünkü yeni teknolojiler ile beden üzerinden birçok kişisel veri toplanması daha mümkün olmaktadır. Aynı zamanda hem biyolojik hem de kişisel verilerin kontrol edilebilmesi için toplumsal alanda denetim mekanizmaları geliştirilmektedir. Bu durumda beden, bilgi nesnesine dönüşürken kontrol mekanizmasını oluşturan söylemler ile de gözetlenmektedir¹⁰. Sonuç olarak gözetim olgusunun toplumsal sistem ve yapıların özelliklerine göre görünüm değiştirdiği görülürken; beden gibi gözetimin unsuru olan veriler de farklı biçimlerde cisimleşmektedir.

Post-Panoptik Gözetim ve Gözetimde Dijital Dönüşümler

Yunanlıların iletişimde gerçekleştirdikleri yazılı devrimden sonra medya ve internetin gelişimiyle insan iletişimde köklü bir dönüşüm görülmüştür. Bu dönüşüm, yazılı, sözlü, işitsel, görsel yani tüm iletişim biçimlerinin interaktif bir bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. İnternet ve medya ağının gelişimiyle yalnızca gündelik hayatın iletişim yapısı değişmekle kalmamış aynı zamanda bilginin de niteliği dönüşüme uğramıştır. Dilin medyalaşması ve metaforlaşmasıyla oluşan kültürel ve toplumsal değişim, inanç sistemlerinden duygulara kadar etkileşimsel bir biçimde toplumsal yapıya ve bireye sirayet etmektedir. Dolayısıyla internet ve medya ağı insani düşünceden bir işyerinin tasarımına kadar uzanan

⁴ Uğur Dolgun, *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu*, (İstanbul: Ötügen Yayıncılık, 2015), 21.

⁵ Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 295-296.

⁶ Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 297.

⁷ Efe Baştürk, *Gözetimin Soykütüğü: Foucault’dan Deleuze’ e Postmodern Bir Arkeoloji*, (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2016), 97.

⁸ Dolgun, *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu*, 74.

⁹ Selma Arslantaş Toktaş vd., *Türkiye’de Dijital Gözetim: T. C. Kimlik Numarasından E-Kimlik Kartlarına Yurttaşın Sayısal Bedenlenişi*, (İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği Yayınları, 2012), 36.

¹⁰ Baştürk, *Gözetimin Soykütüğü*, 82.

iletişimin dönüşümünü yansıtan etkileşime sahiptir¹¹. Yeni teknolojilerin artışıyla yalnızca iletişim ve bilginin dönüşüme uğramadığını ayrıca gizliliğin de tehlike altında olduğunu söyleyen Bozkurt¹²'a göre, ilerlemeci paradigmanın özgürlük aracı olarak önümüze sunduğu internetin teknolojik determinist bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. Aksine internetin bireyi gözetleme özelliğiyle özel alanın ve mahremiyetin ihlaline sebep olduğu görülmektedir. Dolayısıyla internetin iddia edildiği gibi özgürlük aracı değil Orwell'ci gözetimin boyut değiştirmiş bir baskı unsuru olarak karşımıza çıktığı iddia edilebilir.

Gözetimin merkezi boyuttan yerel bir özellik kazanmasına vurgu yapan Lyon'a¹³ göre, yeni teknolojilerle beraber bedenleri kayıt altına alan, sınıflandıran ve sürekli bir gözetime tabi tutan ve dolayısıyla denetleyen bir görünüme sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca gözetimin küreselleşmesi gündelik hayatın gözetimine yol açmaktadır. Enformasyona dayalı sınıflandırmalar ile sürekli ve rutin bir gözetimle özel alana dâhil olan bir özellik görülmektedir¹⁴. Bu noktada omniptikon kavramı yeni gözetim tartışmalarında önemli olmaktadır. Omniptikon ile internet ve sosyal medyanın biçimlendirdiği karşılıklı bir gözetim ilişkisini gündeme getirmektedir. Görünür olmanın ve başkalarını izleme durumunun bireyin gündelik hayatına yerleştiği kadar farklı bir personanın da söz konusu olduğu görülmektedir¹⁵.

Gözetimin toplumsal alana yayılması, karşılıklı bir gözetim ve iktidar ilişkisinden bahsedilmesi noktasında post-panoptikon kavramı açıklayıcı olmaktadır. Post-panoptik gözetim kavramı ile tanımlanmak istenen durum gözetimin idari boyutu kadar kültürel bir etkisine vurgu yapılmasıdır: "Gözetim kavramı, tam da bu nedenle 'gözetim toplumu' olarak ifade edilmektedir; çünkü bu tabir yoluyla gözetimin toplumsallaşmasına, tanımlanma ve biçim-olma haline göndermede bulunulabilmektedir. Post-panoptik gözetimin yürütücüleri, şirketler ve özel kurumlardır. Kökeninde ekonomik bir kaygı yattığı söylenebilir. Devletlerin yürüttüğü güvenlik politikalarının da özel kurumlar ve şirketlerin aktör olduğu bir konuma dönüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla gözetimin "özelleşmesi" toplumsal alanın yaygın gözetimine neden olmaktadır¹⁶. Gözetimin panoptik bir boyuttan post-panoptikona dönüşüyor olması iktidar anlayışındaki değişimle de açıklanabilir. Yani panoptik olarak tanımlanan gözetimde sadece seçilmiş kitleler çoğunluğu izlerken; post-panoptikonda çoğunluk da azınlığı yani seçilmiş bir kitleyi gözetleyebilmesiyle somutlanabilir. Geleneksel ve sosyal medya aracılığıyla bilgiyi herkes yönetebilir bir konumdadır. Burada önemli olan nokta bilginin nasıl tüketildiği konusudur. Dolayısıyla medya ve tüketim ilişkisi hem gündelik hayatın gözetimini açıklarken hem de gözetimdeki post-panoptik dönüşümü de tarif etmektedir¹⁷.

Gary T. Marx' göre bireyler ve gruplar hakkında bilgilerin toplanarak yeni teknolojilerle birlikte işlenmesi dijital gözetim olarak adlandırılır. Daha önce de tartışıldığı gibi bu yeni gözetim için belirlenen mekân veya bağlam bulunmamaktadır. Her koşulda gözetim ve gözetimle ilişkili sistemler için veri toplamak amaçlanmaktadır¹⁸.

Cep telefonlarının gündelik hayatta aktif bir rol almasıyla beraber dijital gözetim önemli bir tartışma konusu olmaktadır. Biyometrik metotlarla toplanan veriler bireyin hem gönüllü hem de mecbur kaldığı bir gözetim deneyimine neden olmaktadır¹⁹. Dijital gözetimin oluşturduğu sistemler, filtreler ve algoritmalar, bireylerin ayrı ayrı gözetlenmesinden çok genele yayılmış bir gözetim ortamını tartışmaya açmaktadır. Yani bireylerin gündelik hayatını oluşturan tüm eylemler aynı zamanda dijital gözetimin veri kaynağı

¹¹ Manuel Castels, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, çev. Ebru Kılıç, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 439-441.

¹² Veysel Bozkurt, "Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?", Birikim Dergisi 136 (2000): 75-81.

¹³ David Lyon, Gözetim Çalışmaları, çev. Ali Toprak, (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2013), 80-84.

¹⁴ David Lyon, Günlük Hayatı Kontrol Etmek: Gözetlenen Toplum, çev. Gözde Soykan, (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2006), 184-192.

¹⁵ Şakir Eşitti, "Gözetim Toplumunda Sinoptikon ve Sosyal Medya" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013), 92-93.

¹⁶ Tobias Champion, "Are We Living in a Post-Panoptic Society?", <https://www.e-ir.info/2019/04/16/are-we-living-in-a-post-panoptic-society/#:~:text=To%20conclude%2C%20we%20unquestionably%20live,the%20development%20of%20post%2Dpanopticism>, (Erişim 27.06.2022)

¹⁷ Roy Boyne, "Post-Panopticism", Economy and Society 29(2): 285-307 (2000): 301.

¹⁸ Garry T. Marx'tan akt. Sermin Asıl, "Kamu Çalışanlarının Dijital Gözetime İlişkin Algıları: Gazi Üniversitesi" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2017), 62.

¹⁹ Nihal Kocabay Şener, "'Filtre"li Hayatlar Çağında Mahremiyet veya Telefon Mahremiyeti Nasıl Değiştirdi", Doğu-Batı, 86 (2018): 18.

olmaktadır. Dolayısıyla bu yeni gözetimle beraber amaçlı bir gözetimin aksine verilerin her anlamda ilişkili bir şekilde değerlendirildiği durum görülmektedir²⁰

Dijital gözetimin toplumsal alandaki örneklerinden olan suç/risk kontrolü ve elektronik izleme konusuna değinen Patterson’a göre, elektronik izlemenin başta ekonomik ve politik avantajları olsa da ceza sistemlerinin dijitalleşmesi yeni tartışmaları beraberinde getirmektedir. Elektronik izleme sistemlerinin mantığında sosyal kontrol ve denetim bulunduğu için ceza uygulamalarındaki dijital dönüşüm farklı uygulama anlayışlarına ihtiyaç duymaktadır²¹.

Sosyolojik Perspektiften Ceza ve Elektronik Kelepçe

Eski ceza yöntemlerinin aksine -bireyin bedenine müdahale edilmesi veya toplumsal alandan hariç tutulması- güncel ceza yöntemlerinde bireyin yeniden sosyalleşmesi ve toplumsal uyumu amaçlayan ceza anlayış söz konusudur. Yani “topluma hizmetten, toplum cezasına” doğru bir dönüşüm olduğu söylenebilir. Bu yeni ceza anlayışı ile bireysel değişim kadar toplum ve “suçlu” için fiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel vb. dışsal ortamın da düzenlendiği görülmektedir. Yani daha önce gözetim tartışmalarında ifade edildiği gibi bireyin hem gönüllü olduğu hem de kısmen kabullendiği bir rehabilitasyon anlayışı bulunmaktadır. Ayrıca sosyal aidiyete zarar vermemek adına baskı veya zor kullanmadan uzaklaşmaktadır²². Başka bir ifadeyle yeni ceza felsefesinde disipline etme yaklaşımından gözetim altında tutularak suç ve suç riskini azaltmak ve kontrol etmek amaçlanmaktadır. Hükümlünün gözetim altında tutulmasında denetimli serbestlik uygulaması kapsamında bu çerçevede geliştirilen programlar bulunmaktadır.

Denetimli serbestlik ile biçimlenen ceza yöntemlerinde hükümlülerin toplumsal alandan uzaklaştırılmadan gözetim altında tutulması söz konusudur. Denetimli serbestlik ile mevcut suç riskini denetim altında tutmanın yanında suçun ve suça bağlı risklerin toplumsal dönüşümüne dair planlar yapmak amaçlanır. Denetimli Serbestlik Uygulaması Türkiye’de 2006 yılından bu yana uygulanmaktadır. Ancak özellikle Avrupa ve ABD’de 200 yılı aşkın bir geçmişi bulunmaktadır²³. Denetimli serbestliğin sosyal ve toplumsal görünümü şu ifadelerle açıklanabilir:

Denetimli serbestlik kapsamına giren suçlular, sert cezalara karşılık onları toplum içerisinde belirtilen koşullar ile birlikte kontrol altında tutan bazı uygulamalar aracılığıyla bir alternatifle karşılaşılır. Kavram bazı ilke ve değerlerle ilişkisinden dolayı bu alanda sembolik bir öneme sahiptir. Sembolik değeri, insanla ilgili etik değerlerin değişmesi, rehabilite idealinin gelişmesi ve sosyal çalışma alanındaki değerlerin gelişmesiyle ve geçmişle günümüz modern toplumu arasındaki bağlantının kurulmasıyla ilgilidir²⁴.

Yeni ceza yöntemlerinden denetimli serbestliğe dair bu bilgilerden hareketle, hükümlünün gözetim altında tutularak rehabilite edilmesi için uygulanan programlardan biri de elektronik izlemedir. “Elektronik izleme; şüpheli, sanık veya hükümlülerin elektronik yöntem ve araçlar ile toplum içinde izlenmesini, gözetim ve denetim altında tutulmasını sağlayan, mağdurun ve toplumun korunmasını destekleyen, kararların infaz edilmesinde kullanılan bir yöntemdir”²⁵. Elektronik izleme yöntemlerinden olan elektronik kelepçe, hükümlüyü denetim altında tutma amacı gösterdiği kadar toplumsal risk faktörlerini ele alarak suçu azaltmayı da amaçlar²⁶. Elektronik kelepçe Türkiye’de yeni bir uygulama olduğu için hem biçimsel anlamda hem de uygulama yöntemi olarak az bilinen bir cezalandırma yöntemidir. Bu anlamda elektronik kelepçenin tasviri şu ifadelerle özetlenebilir:

Elektronik kelepçe bir diğer deyişle RF vericiler, radyo dalgaları üzerinden alıcı ünitesine veri ileten sensörlerdir. Üzerinde üç adet algılama sensörleri bulunur. Bu sensörler; vücut, kayış ve hareket sensörleridir. Kelepçe yükümlü tarafından vücuttan uzaklaştırıldığında vücut sensörü, kesildiğinde kayış sensörü, gereksiz

²⁰ Asıl, “Kamu Çalışanlarının Dijital Gözetime İlişkin Algıları”, 63-65.

²¹ Craig Patterson, “Tagging re-booted! Imagining the potenal of victim-oriented electronic monitoring”, Probation Journal 64/3 (2017): 227.

²² Mike Nellis, “They don’t even know we’re there’: The electronic monitoring of offenders in England and Wales”, The Intensification of Surveillance. Crime, Terrorism and Warfare in the Information Age, ed. Kirstie Ball and Frank Webste (London: Pluto Press 2003), 74.

²³ Gönül Demez vd., Denetimli Serbestlikte Yeniden Sosyalleşme, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2017), 27.

²⁴ Metin Türkmen, “Ceza Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Ceza Adalet Politikaları ve Denetimli Serbestlik” Mediterranean Journal of Humanities 8/1 (2018): 388.

²⁵ Resmî Gazete, “Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği” <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130305-7.htm> 5 Mart 2013/28578 (Erişim 28.06.2022)

²⁶ Mike Nellis, “The Electronic Monitoring of Offenders in England and Wales: Recent Developments and Future Prospects”, The British Journal of Criminology 31/2 (1991): 168.

yere enerji harcamasını engelleyerek pilin daha uzun süreli kullanılmasını sağlayan hareket sensörü aktif hale gelir. Her bir kelepçe eşsiz bir numaraya sahiptir. Bu numara nüfus cüzdanlarımızdaki T.C. kimlik numarası gibi tektir²⁷.

Elektronik kelepçeye dair sosyolojik yaklaşımlara bakıldığında Patterson²⁸a göre, ceza uygulanma konusunda iki temel yaklaşım görülmektedir. Bunlardan ilki mağdur odaklı iken diğer yaklaşımda ise ceza odak noktada bulunmaktadır. Ancak elektronik kelepçe bu temel paradigmadan farklı işlemektedir. Toplumsal bir yaklaşımla hem mağdurun hem de “suçlunun” bir arada göz önünde bulundurulduğu bir durum söz konusudur. Dolayısıyla bu ceza yöntemiyle toplumsal yapının tüm dinamiklerini ele alan bir köklü değişim görülmektedir. Bu değişim çerçevesinde elektronik kelepçe uygulaması baskı aracı olmaktan çok toplum-birey ilişkiselliğini ortaya koyan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonucunda da hem hükümlü hem toplum açısından oluşacak risk ve mağduriyetlerin en aza indirilebileceği söylenebilir. Ayrıca elektronik kelepçenin baskı oluşturma ve disipline etme gibi yöntemlerden ziyade veri toplamaya dayalı gözetim yöntemi olduğu iddia edilebilir.

Elektronik kelepçe diğer ceza yöntemlerinden farklı olarak hükümlülerin mevcut sosyal ortamını devam ettirmesini mümkün kılmaktadır. Aile, arkadaş vb. çevresiyle geliştireceği sosyal yaşam hükümlü açısından sosyal ve toplumsal aidiyetin de devamlılığını sağlamaktadır. Genellikle ev hapsi saatleri gece olduğu için hükümlünün gün içerisinde toplumsal alanda bulunma durumunu engellemediği gibi iş ve çalışma durumunu da sekteye uğratmamaktadır²⁹. Diğer yandan elektronik kelepçenin uygulanmasında tüm bireyler aynı şekilde deneyimleyemeyeceği için engelleyici veya zorlayıcı boyutları olduğu da düşünülmektedir. Mattelart’a³⁰ göre, elektronik kelepçede kuralların, sınırların hapisneden farklı olarak hükümlünün kendisi tarafından oluşturulması gerekmektedir. Kural ve sınırlar muğlak bir biçimde olduğu için hapisneden gibi hükümlüyü kontrol edebilecek bir görevli bulunmamaktadır. Elektronik kelepçenin tüm sınırları teknoloji tabanlı sanal karakterlerden oluşmaktadır. Eğer hükümlü bu sanal ortama uyum sağlayamazsa ya da süreci içselleştiremezse yeniden hapisneden ortamına dönmeye de sebep olabilir. Başka bir ifadeyle elektronik kelepçe deneyimi toplumsal alanda tek bir biçimde görülmediği için öngörülen gözetim yöntemi farklı sonuçlara neden olabilir. Dolayısıyla bir ceza uygulaması tartışılırken zaman ve mekân ilişkisini de göz önünde bulundurarak tartışmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Elektronik kelepçe bireyin bedeniyle bütün olması bakımından ve beden hareketliliğini engellediği için biyolojik gözetim yöntemi olarak değerlendirilmektedir;

Biyolojik gözetim çerçevesinde ele alınan E-kelepçe veya Ev-hapsi enformasyon teknolojileri ve bu teknolojileri izleyen gözetim teknolojileri sonucunda tüm yerküre iktidarlar için şeffaf bir hapisneden niteliği kazanmıştır. Bu bağlamda enformasyon gözetimine dayalı toplumsal denetim söz konusu olduğunda “ev” de dâhil iktidarlardan gizlenebilecek tek bir yer kalmamıştır. Biyolojik gözetimin yasal olan ve güvenlik amacıyla birçok ülkede kullanılan bir uygulaması “elektronik künye” sistemidir. Bu yolla güvenlik açısından düşük risk grubunda bulunan ve tehlike oluşturmayan bazı suçlular cezalarını evlerde çekmekte ancak bileklerine takılan elektronik bir künye ile sürekli gözetim altında tutulmaktadır³¹.

Benzer şekilde Nellis³² de alkol ölçüm testleri, elektronik kelepçe gibi biyometrik uygulamaların bedeni hedef aldığı için biyometrik ceza veya gözetim olarak tanımlamaktadır. Bu tür uygulamalarda bedensel etiketler oluşturularak gözetimin devamlılığı sağlanmaktadır. Teknolojiye bağlı olarak hızlı işleyen bir sosyal ortam olduğu için zaman ve mekânın kolay idare edilebildiği bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bülow³³ ise, bu tür uygulamaların bedene müdahaleyi içerdiği için etik bir sorunu ortaya çıkardığını iddia etmektedir. Bu konuda biyometrik gözetim yöntemlerinin hem mahremiyet ihlali hem de

²⁷ Ferhat Elçi, “Elektronik İzleme Sistemlerinin Türkiye’de Kullanımı ve Enerji Analizi”, (Yüksek Lisans Tezi, Şeyh Edebali Üniversitesi, 2017), 27.

²⁸ Patterson, “Tagging re-booted! Imagining the potencial of victim-oriented electronic monitoring”, 234.

²⁹ Anthea Hucklesby vd., “Creativity and effectiveness in the use of electronic monitoring: A case study of five jurisdictions”, Leeds: University of Leeds and Criminal Justice Programme of the European Commission (2016): 4.

³⁰ Armand Mattelart, Gözetimin Küreselleşmesi, çev. Onur Gayretli ve Su Elif Karacan, (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2012), 28.

³¹ Murat Üçer, “Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna Ev’in Kamusal’a Dönüşümü” (Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2014), 164.

³² Nellis, “They don’t even know we’re there’: The electronic monitoring of offenders in England and Wales”, 74

³³ William Bülow, “Electronic of Offenders: An Ethical Review”, Science and Engineering Ethics 20/2 (2013), 510.

özel alan ihlalini beraberinde getirebileceği için bunların bir gözetim yöntemi mi yoksa ceza mı olduğu noktasında tartışmalar devam etmektedir.

Elektronik kelepçe uygulaması gündelik hayatın akışında gerçekleştiği için çeşitli sosyal görünümüleri bulunmaktadır. Gündelik hayatın etkileşimsel özelliği nedeniyle elektronik kelepçe cezasıyla karşılaşan bireyler ve elektronik kelepçe takılı olan hükümlüler için olumlu veya olumsuz deneyimler de ortaya çıkabilmektedir. Sosyal karşılaşmalar cezanın faydalı sonuçlanabilmesi için sosyo-kültürel dönüşümün gerçekleşmesini sağlayabileceği gibi hükümlü açısından sosyal dışlanma, damgalanma gibi sorunların da yaşanmasına sebep olabilir. Elektronik kelepçenin sosyal damga boyutunu tartışan Bülow’a³⁴ göre, elektronik kelepçe cezası mekanik işleyen bir uygulama değildir. Cezanın sosyal ve kültürel boyutları bulunmaktadır. Cezanın ve gündelik hayatın bir arada yaşanır olması sosyal damgaya sebep olabilir çünkü elektronik kelepçe aynı zamanda kişinin suç geçmişi olduğunun göstergesi olarak cisimleşmektedir. Dolayısıyla bu durum toplumun kabullerine göre farklı anlamlara gelebilmekte ve sosyal dışlanmayla sonuçlanabilmektedir.

Sonuç olarak elektronik kelepçe cezası tartışılırken hukuki ve teknik boyutları kadar günümüz toplumsal yapısı ve sistemiyle tartışmak yerinde olacaktır. Geç-modernite ile “görünürlük” vurgusu gündelik hayatın akışı kadar ceza uygulamaları gibi makro ve mikro unsurların etkileşimine sebep olmaktadır. Dolayısıyla diyebiliriz ki, birey artık gözetim olgusunu gündelik hayatın odağında deneyimlerken; elektronik kelepçe ile gerçekleşen gözetim pratiği de benzer bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu durumda ceza ve gündelik hayatın iç içe geçtiği söylenebilir.

Araştırmanın Yöntemi

Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri nitel ve nicel olmak üzere iki temel paradigmadan gelmektedir^{35 36}. Çalışmalarda araştırmanın sorunsalı ve amacına bağlı olarak yöntem belirlenmekte ve çalışmalar tasarlanmaktadır. Bu çalışma açısından bakıldığında; elektronik kelepçe cezasını hükümlülerin deneyim ve anlamlandırmaları üzerinden değerlendirmek amaçlandığı için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Kümbetoğlu’na³⁷ göre, nitel araştırmaların önemi, toplumsalı yansıtan ilişkiler, etkileşimler, anlamlar ve deneyimlerin gizli yönlerini açığa çıkartmakta yatmaktadır. Bunlar aynı zamanda toplumsalı yansıtan önemli unsurlardır. Araştırma hükümlülerin elektronik kelepçe cezasına yönelik deneyimleri üzerinden kurgulandığı için fenomenolojik desende tasarlanmıştır. Fenomenolojik araştırmalarda bireylerin durum ve olgulara yönelik toplumsalı nasıl inşa ettikleri analiz edilmektedir. Toplumsal olay, olgu ve durumlara yönelik anlamlar, deneyimler gündelik etkileşimler ile önem kazanmaktadır. Ayrıca fenomenolojik araştırmalar katılımcıların deneyimlerine derinlemesine tartışma olanağı sunmaktadır³⁸. Dolayısıyla gündelik hayatta muğlak bir görünüme sahip olduğu iddia edilen elektronik kelepçesine dair deneyimleri derinlemesine tartışmak önemli olmaktadır. Bu amaçla çalışmada hükümlülerin ifadelerinden yararlanılarak elektronik kelepçenin bireysel, sosyal, kültürel ve ekonomik dinamiklerini derinlemesine analiz etmek amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada tüm ceza yöntemlerinin toplumsal anlamda pek çok dinamiği göz ardı etmeden ele alınması gerekliliği göz önünde bulundurulmakla birlikte elektronik kelepçenin gündelik hayat içerisinde devam eden bir durumu gündeme getirmesi nedeniyle bu dinamikler ayrıca önemli olmaktadır. Dolayısıyla elektronik kelepçenin sosyal, kültürel, mekânsal, ekonomik vb. birçok toplumsal dinamiklerini tartışabilmek için çalışmada nitel olarak tasarlanmış ve yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Veriler 218K151 numaralı “Hükümlülerin Anlatılarında Madde Bağımlılığının Sosyo-Kültürel, Mekânsal ve Ekonomik Dinamikleri” başlıklı TÜBİTAK tarafından desteklenen projenin yürütüldüğü alan araştırmasından elde edilmiştir. Saha Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü olup, 2019-2021 yılları arasında çalışmalar yürütülmüştür. Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğüne madde bağımlılığından gelen ve aynı zamanda elektronik kelepçe takılı hükümlülerle görüşülmüştür. 2020 Ocak ayında Antalya Denetimli Serbestlikte elektronik kelepçeye kayıtlı olan 79 hükümlü bulunmaktaydı.

³⁴ Büllow, “Electronic of Offenders: An Ethical Review”, 511-512.

³⁵ Keith Punch, Sosyal Araştırmalara Giriş: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, çev. Dursun Bayrak, H Bader Arslan ve Zeynep Akgüz (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016).

³⁶ W Lawrence Neuman, Toplumsal Araştırma Yöntemleri, çev. Sedef Özge (Ankara: Yayınodası Yayıncılık, 2014).

³⁷ Belkıs Kümbetoğlu, Niteliksel Araştırmalarda Analiz (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2020), 75.

³⁸ Mehmet Can Çarpar, “Sosyolojide İki Niteliksel Desen: Fenomenolojik ve Etnografik Araştırma”, The Journal of Social Science 4/8 (2020), 696.

Hükümlüler elektronik kelepçe cezasıyla iş, okul, aile gibi gündelik hayatlarına devam edebilmektedir. Hükümlüler elektronik kelepçe takıldıktan sonra “normal” hayatlarına devam ettikleri için denetimli serbestlik müdürlüğüne çok sık gelmemektedirler. Bu sebeple çalışma kapsamında 5 elektronik kelepçeli hükümlüye erişilebilmiştir. Ulaşılan ve görüşme yapılan katılımcılardan 4’ü erkek 1’i kadındır.

Elektronik kelepçe, hükümlülerin toplumsal alanda yeniden sosyalleşebilmesini de hedefleyen ceza ve denetim yöntemi olarak uygulanan bir programdır³⁹⁴⁰⁴¹. Bu bağlamda araştırmanın verileri analiz edilirken hükümlülerin ceza ve denetim deneyimleriyle birlikte elektronik kelepçe ile gündelik hayat deneyimlerine odaklanılmaktadır. Verilerin analizinde hükümlülerin elektronik kelepçeyi nasıl deneyimledikleri kadar ceza yöntemine yönelik algı ve anlamlandırmalarını da görebilmek amaçlanmaktadır.

Hükümlülerin Ceza ve “Serbestlik” Sınırlarında Elektronik Kelepçe Anlatıları

Elektronik kelepçe hükümlünün belirli saatler dışında sosyal hayatta “serbest” olabildiği bir ceza ve gözetim yöntemidir. Hükümlünün bedenine acı vermeden, zor ve baskı olmadan uygulanan bir yöntem olsa da çeşitli sosyal görünümüleri bulunmaktadır. Bu sosyal görünümeler hükümlülerin cezayı deneyimleme ve anlamlandırma biçimini etkileyebilmektedir. Bu doğrultuda post-panoptik bir gözetim ve ceza olarak tanımlanmak istenen elektronik kelepçenin hükümlüler açısından tutum ve değerlendirmeleri önemli olmaktadır. Dolayısıyla araştırma sırasında hükümlülere elektronik kelepçeye dair düşünceleri sorularak bu ceza yöntemine yönelik algıları, anlamlandırmaları tartışmak hedeflenmiştir.

Denetim sürecini detaylı tartışabilmek için hükümlülerin elektronik kelepçeye dair önceki bilgileri merak edilmekteydi. Çünkü elektronik kelepçe hükümlünün belirli bir süre sosyal hayatında yer edecek yeni ve farklı bir cisim olarak bulunmaktadır.

Yok filmlerde hiç görmedim, bir arkadaşım vardı benim hani kelepçe olduğu söyledi ama ne olduğu bilmiyordum. Ben normal kelepçeden bahsediyor sanıyordum ve hiç görmedim hayatımda ilk defa görüyorum. Hani internetten falan da bakmamıştım. İlk defa ama bir şeyi yok yani. K1(Kadın, 25 yaşında, evli, bir çocuğu var)

K1’in ifadesinden anlaşıldığı üzere elektronik kelepçe hükümlü açısından yeni bir durum olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla hayatına adapte etmesi gereken sosyal bir süreç olduğu söylenebilir. Gündelik hayat ritminin de bu bağlamda biçimlendirilmesi söz konusu olabilir. Ancak elektronik kelepçe her hükümlü için yeni bir durum olmayabilir, herkesin süreci farklı deneyimlediği saha bulgularından hareketle söylenebilir. Daha önce suç geçmişi olan ya da sosyal çevresinde suçla ilişkili olan hükümlülerin daha farklı biçimlerde hayatlarına dahil ettikleri görülmüştür;

Ben takmazlar diye tahmin ettim, taktılar. Çünkü ben çıkmadan bir arkadaşım çıkmıştı açıkta konferansla görüşüyorduk. Açıkta sonra da konuşuyorduk aradım yani dedi kelepçeyi takmadılar dedi herhalde yoğunluk mu ne var dediler. İyi dedim güzel olur demiştim yani çıktık, bize taktılar K5 (Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Hükümlünün sosyal çevresi aracılığıyla elektronik kelepçeye dair bir bilgisi olduğu görülmektedir. Ayrıca bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, hükümlünün yaşam alanında suç ve ceza olgusu daha önce deneyimlendiyse tecrübelerinden kaynaklı olarak cezayı deneyimleme biçimi farklı olmaktadır. Bu doğrultuda yaşam ritmini de hiç deneyimlemeyene göre, daha farklı dinamiklerle etkilemektedir.

Evin artık hükümlüler için özel alan ve mahrem olma durumu net değildir. Hem bir ceza uygulama alanı olurken aynı zamanda aile ve özel hayatın da devam ettirilmesi gereken akışkan bir görünüme dönüşmektedir. Ayrıca ceza uygulayıcıları tarafından da artık evin kamusal bir alan olarak değerlendirildiği düşünülmektedir. Bu bağlamda hükümlüler ceza infaz kurumundan “serbest” bir yaşama dönseler de mahremiyet ve özel alanlarının denetimde olmasının söz konusu olduğu söylenebilir. Kısaca elektronik

³⁹ Cafer Erdem Umudum, “Denetimli Serbestlik Bağlamında Elektronik İzleme”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019).

⁴⁰ Ziya Koç, “Elektronik İzleme ile Hapis Cezasının Konutta Çektirilmesi” Ankara Barosu Dergisi 2 (2013).

⁴¹ Necmettin Döldöş, Denetimli Serbestlik ve Yardım Hizmetlerinde Elektronik İzleme, (Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2018).

⁴² Gönül Demez vd., “Gözetim, Beden ve Gündelik Hayat: Bir Cezalandırma Yöntemi Olarak Elektronik İzleme”, Bedenin Sosyolojisi: Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tibbileştirme ve Dijital Gözetim, ed. Gönül Demez, Meral Timurturkan ve Cihan Ertan, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2020), 13-32.

kelepçenin uygulandığı diğer ülkelerde de gerçekleşen etik tartışmalar yukarıdaki ifadeler ile bu çalışmanın da merak konusu olmaktadır.

Hükümlüler elektronik kelepçe cezasına genellikle belirli süre cezaevinde kaldıktan sonra da dahil olabilmektedirler. Bu doğrultuda tekrar cezaevine dönmek için çeşitli taktik ve stratejiler geliştirdikleri görülmektedir;

Ben şu an 8’de giriyorum, 9’da başlıyor şeyim ama bir sakatlık olmasın diye 8’de giriyorum eve. K2 (Erkek, 36 yaşında, bekar)

Dubleks olduğu için çekmiyor. Bağırıyor değişik bir biçimde “hı hı” yapıyor. Aaa ayağımı bazen öyle yapıyorum buzdolabından bir şey alacağımda ayağımı ileri atıyorum, tek ayakla bir şeyler almaya çalışıyorum buzdolabından. K1 (Kadın, 25 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Hükümlülerin ifadelerinde görüldüğü gibi denetim sürecinin olumsuz yönde etkilenmemesi için hükümlüler kendi hayatlarını o doğrultuda biçimlendirmek veya taktik geliştirme eğilimi gösterdikleri görülmektedir. K1’in ifadeleri Goffman’ın⁴³ gündelik hayattaki performanslar tartışmalarıyla yorumlanırsa elektronik kelepçe sürecinde aç kalmamak için buzdolabını açarken (katılımcının iddiasına göre: evi iki katlı olduğu için sistem belirli bir bölgeyi tanımamaktadır ve uyarı vermektedir) ayağını farklı yöne atması gündelik hayatın sürdürülebilmesi için geliştirilen taktik olduğu kadar ceza deneyimiyle oluşturulan performans olarak da değerlendirilebilir.

Bu haksızlık değil yani adamlar sana ille de denetime çık demiyor. Ya yat cezanı bitir orda ya da gel bizim şartlarımızda dışarıda dur. Biz de yani mecburuz ailemizin yanında olmak için yani zor olsa da çekecez. K5 (Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Yukarıdaki katılımcının ifadesinde cezaevi ve elektronik kelepçe arasında yani “içerisi” ve “dışarı” olarak iki seçenek görülmektedir. Buradan hareketle hükümlünün yaşam alanları içerisinde bir tercih yapmasının söz konusu olduğu görülmektedir. Cezaevinin zorlu şartları karşısında elektronik kelepçenin “ya yat cezanı bitir ya da bizim şartlarımızda dışarıda dur” söylemiyle bilinçli bir şekilde kabullenme eğilimi görülmektedir. Dolayısıyla hükümlü için cezaevi ve kelepçe veya serbestlik ve ceza arası akışkan bir sosyal ortamın var olduğu iddia edilebilir. Diğer yandan hükümlüler elektronik kelepçe tedbiri sürecinde sosyal ve bireysel problemler yaşayabilmektedir;

Ben o gün aslında hiç gitmicektim böyle sinirliydim, yakayım dedim. Uyarı hakkım kalmamış çünkü sonra bir vazgeçtim. [...] Bir çıkışı görsem. Geçecek biliyorum ama insana geçecek gibi geliyor. Ya da insan arada birine böyle şey bakıyor küçük de olsa bir nefes almak, mutlu olmak hani sürekli şimdi ben bir aydır bu moddayım. Hani ne kadar yorulduğumu anlamışsınızdır zaten. K3 (Erkek, 32 yaşında, bekar)

Katılımcının yukarıda verilen cümleleriyle elektronik kelepçeye dair kişisel tepkilerini anlatan hükümlü için çaresizlik, umutsuzluk gibi problemlerle dolu hayatında bu cezayı anlamlandırmaya çalıştığı görülmektedir. Bu durum aynı zamanda elektronik kelepçenin amaçlarından olan hükümlüyü topluma kazandırma ve yeniden sosyalleştirme işlevi bağlamında yeniden düşünülmesi gereken bir durum gibi gözükse de sonuçta bir ceza olduğu ve belirli koşullar içerdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca toplumsal riski azaltmak ve hükümlüyü gözetim altında tutmak için uygulanan elektronik kelepçe uygulamasında yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere hükümlü açısından farklı değerlendirilebilmektedir:

Yine sıkıntı değil ben hani diyorum ya kesinlikle itiraz etmiyorum en azından çocuğum yanımda. Ama gereksiz geldi burada olması. Benim için gereksiz ya bir yere çıkmıyorum ki. [...] Ben öyle dışarısını pek seven bir insan olmadığım için hani gece özellikle dışarı çıkmayı sevmediğim için benim için değişen bir şey olmuyor. K1 (Kadın, 25 yaşında, evli, 1 çocuğu var)

Elektronik kelepçeye dair hükümlülerin tutumları merak edildiğinde olumlu ve olumsuz olarak iki şekilde tanımlanmıştır. K1 elektronik kelepçenin kendisi için çok gerekli olmasa da sorun teşkil etmediğini belirtmiştir. Dolayısıyla K1’in evli ve çocuklu olması yani annelik kimliğinin bu noktada motive eden durum olduğunu düşündürmektedir.

Hep vardiyalı çalıştığım için önceden bir düzen olduğu için hani kelepçenin bir faydası olmadı. Ha şöyle bir şey oldu ister istemez düzenli bir şeyin oluyor iş bulsam belki daha güzel olur. Mesela 9-5 arası iş 7,5 bulsam, hani 5’le 7 arası imzama atıyorum, bir kahveni içerim evime giderim. O düzen belki hayata iyice adapte eder.

⁴³ Erving Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, çev. Barış Cezar, (İstanbul: Metis Yayınlar), 2016.

Ama hani tek başına bir işe yaramıyor yani bu açıkçası. Belki bir hırsızın engeller [...] K3 (Erkek, 32 yaşında, bekar)

Hükümlünün kent ve mekân deneyimine dair ifadeleri de dikkat çekmektedir. Katılımcının kentsel alandan uzaklaştığı görülürken; ev ve denetimli serbestlik arasında kısıtlı kalarak kentsel dışlanmayı gündeme getirmektedir. Hükümlüler bu uygulamanın cezanın bir uzantısı olduğunu yoksayıp normal yaşama devam edememelerini sorun olarak dile getirmektedirler.

Diyorum ya 3 sene denetim dese hani hiçbir şey demem yani neden demem. Gelir her gün bile 3 sene her gün imzaya bile giderim. Benim hiç zoruma gitmez, hiç imzama bile kaçırmam. K1(Kadın, 25 yaşında, evli, 1 çocuğu var)

Yukarıdaki katılımcının ifadesinde ceza infaz kurumu ve elektronik kelepçe kıyaslaması olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda denetimli serbestlik programları ve elektronik kelepçenin cezaevine kıyasla daha idare edilebilir bir süreç olduğu anlamı çıkmaktadır. Ayrıca katılımcı görüşmenin devamında şöyle bir açıklama yapmıştır; “Ben geleceği görmüş olsaydım ve şöyle bir çocuğumun olacağını bilseydim eğer hiçbir şeye bulaşmazdım” K1(Kadın, 25 yaşında, evli, 1 çocuğu var). Görüldüğü üzere hükümlünün annelik kimliği ve sorumluluk duygusu ceza deneyiminde motive edici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile kurumu ve elektronik kelepçe ilişkisi daha sonra tartışılacaktır ancak bu ifadeden hükümlülerin sosyal çevresi veya aile dinamikleri ceza deneyiminde işlevsel bir etken olmaktadır. Ayrıca annelik veya babalık kimlikleri de hükümlünün denetim sürecini aksatmadan bitirmesine veya suçla arasına mesafe koymasında etken olabilmektedir.

Gündelik Hayatın Akışında Elektronik Kelepçe Deneyimleri

Çalışmada hükümlülerin elektronik kelepçe deneyimlerine odaklanılırken önceki bölümde cezaya yönelik anlamlandırmaları ve deneyimlerine yer verilmişti. Bu bölümde de elektronik kelepçe programı sürecinde gündelik hayat deneyimlerini tartışarak ceza sürecinde biçimlenen sosyal ortam sorgulanmaktadır. Bu bağlamda beden, gündelik hayat, boş zaman perspektifinden elektronik kelepçe cezasının sosyolojik değerlendirilmesini yapmak amaçlanmaktadır.

Elektronik kelepçe cezası hem kültürel hem de zaman, mekân ilişkisinden kaynaklı olarak çeşitli olumlu veya olumsuz durumlara neden olabilmektedir. Özellikle trafik sebebiyle işe yetişme, denetim saatleri içerisinde eve yetişme stresleri özel alana yüklenen anlamı etkileyerek ev stresi yarattığı gibi çalışma durumunu da etkileyebilmektedir⁴⁴. Diğer yandan hükümlülerin gündelik hayatlarında gerçekleştirdiği deneyimler, yeniden sosyalleşmede yeni anlam ve ifadelere dönüşebileceğini de göstermektedir. Bu bağlamda gündelik hayat rutinlerinin ve beden alışkanlıklarının elektronik kelepçeye göre biçimlendirilmesi aynı zamanda denetleyici ve iktidar mekanizması gibi işleyen bir özelliğe sahip olduğunu da göstermektedir⁴⁵. “Gözetim-kontrol aracı olarak da elektronik kelepçe, gündelik hayatın her alanında hatta mahremiyetin ve özelin en biricik alanı olan evde dahil disipline etmeye, denetlemeye devam etmektedir”⁴⁶. Dolayısıyla hükümlülerin elektronik kelepçeye dair gündelik hayat deneyimlerini ve bu deneyimlere yükledikleri anlamları tartışmak önemli olmaktadır.

Aile Kurumu ve Elektronik Kelepçe

Elektronik kelepçe programı, aile hayatı ve cezanın bir arada deneyimlendiği süreci gündeme getirmektedir. Aile genel olarak özel alan ve mahremiyetin bir simgesi olsa da burada kamusal bir özelliğe dönüştüğü iddia edilebilir. Dolayısıyla elektronik kelepçe tartışılırken ailenin cezaya yönelik tepkileri ve onların cezayı deneyimle biçimleri önemli olmaktadır;

Etkilemez mi tabi yani hani benim kadar onları da etkiliyor yani markete bile çıkamıyor. [...] Ya arkadaş pek değil de hani ben genelde aile içinde yani. Kayınvalidelere bile gidemiyorum yani. Mecbur onlar gelmek zorunda kalıyor, kayınbabam hani çalışıyor ...sürekli hani haftada 1 kere, 2 kere geliyor... Hani kayınvalidemgilde araç olmadığı için onlar gelemiyor bize. Görüşemiyoruz yani, bir pazar günleri gündüz işte götürüyorum ben. Akşamüstü geri dönüyoruz yani. K5 (Erkek, 28 yaşında, evli, 1 çocuğu var)

Erkek olan katılımcı eşinin ondan ayrı dışarı çıkamadığını vurgulayarak geleneksel toplumsal cinsiyet kalıplarına göndermede bulunmaktadır. Katılımcının ifadesinden hükümlünün aile hayatının

⁴⁴ Nilay Pekel Uludağlı, “Hükümlülerin Denetiminde ve Topluma Kazandırılmasında Yeni Bir Yöntem Olarak Elektronik İzleme” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 61/4 (2012): 1354-1355.

⁴⁵ Demez vd., “Gözetim, Beden ve Gündelik Hayat: Bir Cezalandırma Yöntemi Olarak Elektronik İzleme”, 16.

⁴⁶Özkan, “Post-Panoptik Gözetim ve Elektronik İzleme: Elektronik Kelepçe Anlatıları”, 77.

kısıtlandığı, olumsuz etkilendiği vurgulanmaktadır. Ancak burada yine bir ceza olarak algılanması gereken uygulamanın serbestlik gibi algılanıp şikâyet konusu edildiği görülmektedir. Bu durum ise hükümlülerin suç- ceza ilişkisi konusundaki algılarının göstergesi olarak okunabilir. Yine de bu algı hükümlülerin aile bağları veya kültürel ve ekonomik özellikleri ile değişiklik gösterebilmektedir. K5’in ataerkil aile yapısı, eşinin kendisi olmadan sosyal hayatına devam edememesi ve ekonomik koşullar sebebiyle diğer aile üyelerinin de bir araya gelememesi durumun sosyal dinamiklerine örnek olmaktadır. Hükümlü olmanın mahrem ve aile ilişkilerine dair etkilerini anlatan katılımcını ifadeleri başka bir ailevi durumu gündeme getirmektedir:

Utaniyorlar, üzülüyorlar ama kelepçe bittiği zaman evden ayrılmamı istiyorlar. Şimdi ben kelepçeden dolayı durmak zorundayım, şimdi beni uğraştırmayın ikamet bul et falan. Şimdi çalışmadığım için destek alamıyorum eve o yüzden sorun yaşıyoruz. K3 (Erkek, 32 yaşında, bekar)

Onlar da benim gibi dışarda olmama seviniyorlar yani cezaevinde olmandan iyidir diyorlar. En azından akşamları yanımızdasın diyorlar. Onlar zaten kelepçeye herhalde en çok sevinen onlar oldu yani. K5(Erkek, 28 yaşında, evli, 1 çocuğu var)

Elektronik kelepçenin bazı durumlarda sosyal damgaya ve dışlanmaya sebep olabileceği daha önce belirtilmişti. K3’ün ifadesinde de görüldüğü gibi aile üyeleri elektronik kelepçe ve buna bağlı gelişen ekonomik sorunlara tepki göstermektedir. K5’in ailesinin tepkisi tam tersi olarak başka bir tartışmayı içermektedir. Aile üyeleri bir arada kalmanın bir aracı olarak elektronik kelepçeye olumsuz tepki vermemektedir. Burada toplumsal cinsiyete dair yorum yapmak mümkündür. Erkek olan yükümlü kelepçeden dolayı akşamları dışarıya çıkamamasına en çok eşinin sevindiğini ima etmektedir. Dolayısıyla aile kurumunun bir arada olması için elektronik kelepçenin kadın olan eş tarafından kabul edilebilir bir uygulama olarak anlamlandırıldığı iddia edilebilir.

Elektronik Kelepçe ve Yeni Sosyal Hayat

Elektronik kelepçe hükümlünün hem bedeninde hem de sosyal alanında gündelik hayatından ayrılmaz bir bütün olarak taşınan bir durum yaratmaktadır. Bu sebeple araştırmada hükümlülerin sosyal hayat pratiklerinin hem koşulları bağlamında hem de kültürel dinamiklerini görebilmek adına tartışma derinleştirilmiştir:

Engellemiyor yani 10’dan sonra gece 10’dan sonra. İnsanlar bana gelebiliyor madem gece 10’dan sonra ben çıkacağıma insanlar bana gelsin. Madem o kadar değerliyse insanlar bana gelsin. K1(Kadın, 25 yaşında, evli, bir çocuğu var)

İster istemez etkiliyor çünkü bir misafirlğe bile gidemiyorum. İşten geliyorum saat 7’de duş aldım, yemek yedim derken saat 8 buçuk oluyor. Ee zaten ayağымda kelepçe var bir yere çıkamıyorum yani. O, o bakımdan etkiliyor yani. K5(Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

K1’e göre elektronik kelepçe sosyalleşme pratiğini olumsuz etkilememektedir. Ev hapsi saatleri gece olduğu için durumun engelleyici bir etken olmadığına vurgu yapmaktadır. K5 ise tam tersi olarak sosyal hayatını olumsuz etkilediğine vurgu yapmaktadır. İş ve ceza arasında geçen bir günden sonra sosyal hayatın mümkün olmadığı görülmektedir. Ancak bu iki ifadenin birbirinin zıttı olduğu dikkate alınır, elektronik kelepçe ve sosyal hayat durumu toplumsal cinsiyet rollerine göre farklılık gösterdiği iddia edilebilir. Kadın katılımcı, akşam dışarı çıkmanın çok da önemli olmadığı ifade ederken; erkek katılımcı akşam kendisine ayıracak vaktinin olmadığından şikâyet etmektedir. Dolayısıyla elektronik kelepçe farklı deneyimlere sebep olan bir uygulamadır. Bu sebeple hükümlülerin bireysel dinamiklerine göre uygulanmasının daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Gün içinde dolaştığım yerler mahalledeyim ben yani. Bazen işten geldiğim zaman yani öyle yani 10, 15 dakika mahallede duruyorum öyle gidiyorum. Bazen de yani hiç çıkamıyorum yani haftada 1,2 kere 10 15 dakika bizim orda hani bir Playstation dükkânı var arkadaşımın orası, mahalleden arkadaşlar geliyor akşamları oraya oturuyorlar muhabbet için. Akşamları bazen uğruyorum 15 dakika oturuyorum, eve geçiyorum bazen gitmiyorum. K5 (Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Boş vakit elektronik kelepçe ile yeni gündelik hayat deneyiminde merak edilen bir konu olmaktadır. Katılımcının boş vakit olarak tanımladığı zaman dilimi 15 dakika ile kısıtlı olduğu görülmektedir.

Elektronik kelepçe üzerine hükümlülerle görüşmeler yapılırken en çok vurgu yaptıkları konu ekonomik sorunlar olmaktadır. Denetim sürecinde meydana gelen saat kısıtlaması ve ev hapsi istihdam edilme, daha iyi iş bulma, ekstra işler yapma gibi olanakların kısıtlandığı vurgulanmıştır. Ayrıca elektronik

kelepçenin görünür bir ceza olmasına dikkat çeken hükümlüler iş yeri, eğlence, seyahat gibi sosyal ortamlarda bulunmaktan kaçındıklarını ya da olumsuz karşılandıklarını ifade etmişlerdir.

Bazı işyerleri almıyor kelepçeyle çoğu yer tabi gördükleri zaman soruyorlar. [...] Yok saatleri uymuyor. Yani şimdi ben gece 10'da evde olmam lazım 8'de çıkmam lazım. İnsanların o şeyine uymuyor benimki de. Hani bir iş buldum 9-6, onu da eşim buldu zaten. Eşimin iş yerine yakındı, patronu bulmuş öyle bir şey dedi lokantada. Hani servis yapacaksın dedi, günlük 80-100 lira alırsın demişti. İşte ona başlıyım dedim. Ertesi gün işe başlıcam, cezaevi kâğıdı geldi 6 ay dedim gidemiyoruz dedim yapacak bir şey yok. K1(Kadın, 25 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Yani normalde bizim çekici işi gece-gündüz. Zamanı belli olmayan bir iş. Ondan sıkıntı oluyor. K4(Erkek, 40 yaşında, bekar, iki çocuğu var)

Şimdi iş bulamıyorum yani bulabileceğim yerler şu an bir mesleğim olmadığı için hani kafeler, barlar ya o yüzden şimdi olanlar akşam, akşam çıkamıyorum. K3 (Erkek, 32 yaşında, bekar)

K1'in belirttiği gibi elektronik kelepçenin hükümlüler için oluşturduğu sosyal kimlik, iş bulma sürecini etkileyebilmektedir.

Elektronik kelepçenin toplumsal alanda görünür olması, hükümlüler açısından çeşitli sorunları gündeme getirmektedir. Sosyal karşılaşmalar sırasında alınan geri bildirimler, ceza sürecinin de farklı deneyimlenmesiyle sonuçlanabilir.

Kış olduğu için şu an etkilemiyor yazın mutlaka etkilicek ama kışın etkilemiyor. Yazın hiç mi bir yerlere gitmicez. K5(Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var) Ayakkabı giyerken biraz o sadece. Şortu yani giyemicem yapacak bir şey yok, biraz da büyük kendisi. Dikkat çekiyo, şimdi gözüküyor da. K2 (Erkek, 36 yaşında, bekar)

Yukarıdaki tartışmaya ek olarak hükümlülerin elektronik kelepçenin bir problem oluşturmaması için çeşitli yöntemler geliştirdikleri görülmektedir. Beden ritminin değiştirilmesi veya mevsim geçişlerinde yaşanacak olan stresler bu konuya örnek teşkil edebilir.

Yakın arkadaşlarım biliyor da öyle hani. Genelde kimseye yani kelepçeden hiç bahsetmedim.” K5 (Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Elektronik kelepçeyi sosyal çevreden saklama eğilimi katılımcının ifadesinden net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ancak katılımcı net bir şekilde sakladığını da belirtmemektedir. Bu durum hükümlünün bir önceki bölümde tartışılmış olan mahallesinde 15 dakika vakti olduğu ve onların da semt çevresiyle sınırlı olduğu hatırlandığında, bu durumun hükümlünün suç öyküsü ve sosyal çevresinin suça ve ceza pratiklerine yükledikleri anlamlara bağlı olduğu iddia edilebilir.

Elektronik kelepçenin hükümlünün bedeninin bir parçası haline gelmesiyle ceza deneyimlerinin mekân ve beden anlamlandırmalarında etkili olduğu görülmektedir. Bedenin sosyolojik konumu elektronik kelepçe ile farklı bir boyut kazanarak hükümlü bağlamında gündelik hayat pratiklerini biçimlendirdiği anlaşılmaktadır.

Elektronik kelepçenin beden ritmini biçimlendirdiği hükümlülerin ifadelerinden hareketle söylenebilir. Ancak bu ifadede vurgulanması gereken önemli bir nokta hükümlünün de ceza sürecinde hem gündelik hayat ritmini hem de beden ritmini bu sürece adapte ederek denetimin özel alanla olan ilişkisini normalleştirmesidir. Bu bağlamda elektronik kelepçe cezası ile hedeflenen yaşam biçimini düzenleyip, “normal” bir rutin oluşturma anlayışı hükümlüler açısından aynı şekilde deneyimlenmemektedir. Elektronik kelepçe cezasının hükümlünün gündelik ve sosyal ritmini kısıtlama, yeniden düzenleme yoluyla topluma verdiği zararı tamir etme anlamına geldiği de unutulmamalıdır. Zira bu ceza hükümlüyü suça iten gündelik alışkanlıklardan ve ritminden uzaklaştırmayı hedeflemektedir.

Ceza uygulamalarında disipline etme ve bedene müdahale etme yaklaşımından uzaklaşıldığı düşünülse de günümüz modern ceza yöntemlerinde farklı boyutlarda bedene müdahalenin söz konusu olduğu, bedenin denetlenip, düzenlendiği, bu yolla bireylerin gündelik yaşamlarının organize edildiği iddia edilebilir.

Biyometrik bir gözetimin gündelik hayatta karşılığı olan elektronik kelepçe ile post-modern riskler ve suçu denetlemek amaçlansa da rehabilite etme özelliği kadar disipline ederek hükümlünün bedenini kontrol etme anlayışının da söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda elektronik kelepçe, ceza yaklaşımlarındaki dönüşümü ve uygulamalardaki farklılıkları yansıtan örnek bir program olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Anlatılardan hareketle tartışma derinleştirildiğinde, hükümlülerin cezaya ilişkin algılarının ve suç-ceza tanımlamalarının çoğunlukla elektronik kelepçe cezasının varoluş amacıyla örtüşmediği görülmektedir. Hapishane dışında olmanın serbestlik olarak algılandığı ve denetim ve gözetimin gereksiz olduğu düşüncesi yükümlüler tarafından sıklıkla vurgulandı. Ceza sisteminin hedefleriyle hükümlülerin hedef ve beklentilerinin çakışmadığı bu durum doğası gereği normal olarak algılanmalıdır. Çünkü çoğunlukla hükümlüler cezadan kaçma ve affedilme, hoş görülme eğilimindedirler. Toplum içinde gözetim ve denetim altında tutarak dönüştürmeyi hedefleyen yeni ceza sistemi ise uzun vadede birey ve toplum yararını hedeflemektedir. Denetleyerek, disipline ederek serbest bırakmayı denemek ve bu yolla ceza sistemini geliştirmek sistemin amaçları arasındadır.

Sonuç

Günümüz gözetim faaliyetlerini tanımlayan post-panoptikon ile gündelik hayat akışının çoğu alanında yaygın bir gözetimin varlığı görülmektedir. Araştırmanın temel amacı da gözetim ve suç kontrol pratiklerinin bu bağlamda özellikle bu tür cezaları deneyimleyen katılımcıların anlatılarından hareketle tartışmaktır. Ayrıca günümüz geç modern toplumlarında bireylerin gündelik hayatlarının gözetimi bağlamında tartışıldığı çalışmalardan hareketle suç ve ceza pratiklerinin de gündelik hayat gözetimine dahil edildiği iddia edilebilir. Yani günümüzde hükümlü olmanın toplumsal alanda akışkan bir konumda olmayı ifade ettiği iddia edilebilir. Bu doğrultuda elektronik kelepçe gibi gözetim faaliyetlerinin bir ürünü olan ceza yöntemleri aile, boş zaman, sosyo-ekonomik faktörler ve kültür gibi toplumsal ilişkilerin bir arada tartışılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Elektronik kelepçenin görünür bir ceza olması sebebiyle hükümlünün dahil olduğu aile kurumunun da denetimin bir parçası haline geldiği, etkilendiği de söylenebilir. Ayrıca bu ceza türünün aile üyelerinin bir aradalığını sağlaması için hükümlüye motivasyon olabildiği gibi; özel alanın ihlalinden kaynaklı problemleri de meydana getirebilmektedir. Cezanın bireyselliği ilkesi kapsamında hükümlü olmanın olumsuzluklarının diğer aile bireyelerine yansımamasının önemi bu kapsamda dile getirilmelidir.

Sonuç olarak elektronik kelepçe cezasını diğer cezalardan ayıran yönü toplumsal alanın içerisinde gerçekleşiyor olmasıdır. Ayrıca tekrar vurgulamak gereken nokta, post-panoptik gözetim pratikleri ile elektronik kelepçe cezası arasında keskin bir ayırım olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu ceza yöntemi hem günümüz toplumsal ilişkileriyle benzer özellik göstermekte hem de toplumsal dinamiklerden oldukça etkilenir durumdadır. Bu sebeple elektronik kelepçe için sosyolojik bir perspektiften farklı ve çeşitli tartışmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Hükümlülerin anlatıları da ceza ve serbestlik ikilemini çarpıcı biçimde ortaya koymuştur. Bir yandan sosyal yaşamdan kopmadan günlük rutinlerini bir dereceye kadar devam ettirmek mümkündür. Diğer yandan hükümlü olduğunu ve ceza sürecinin devam ettiğini sürekli hatırlatan bir aparatın varlığı söz konusudur. Hem toplumun geri kalanı hem de hükümlü için zaman zaman bu sınırların muğlaklaştığı söylenebilir. Hükümlü kimliği ve cezası devam eden için sosyal hayatını sürdürürken bu durumu gizleme, yok sayma ve rasyonelleştirerek durumdan sıyrılmaya taktiklerine başvurmaktadır. Toplumun geri kalanı için hükümlü kimliğiyle yeniden toplumla bütünleşmeye çabalayan toplum üyesinin yarattığı risk durumu ve birlikte yaşama düşüncesi tartışmaların odağını oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Asıl, Sermin. “Kamu Çalışanlarının Dijital Gözetime İlişkin Algıları: Gazi Üniversitesi”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2017.
- Bauman, Zygmunt ve David Lyon. Akışkan Gözetim. Elçin Yılmaz tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Baştürk, Efe. Gözetimin Soykütüğü: Foucault’dan Deleuze’ e Postmodern Bir Arkeoloji. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2016.
- Boyne, Roy. “Post-Panopticism”. *Economy and Society* 29/2 (2000): 285-307.
- Bozkurt, Veysel. “Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?”. *Birikim Dergisi* 136 (2000): 75-81.
- Büllow, William. “Electronic of Offenders: An Ethical Review”. *Science and Engineering Ethics* 20/2 (2013): 505-518.
- Castels, Manuel. Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. Ebru Kılıç tarafından çevrildi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Champion, Tobias. “Are We Living in a Post-Panoptic Society?”. <https://www.e-ir.info/2019/04/16/are-we-living-in-a-post-panoptic-society/#:~:text=To%20conclude%2C%20we%20unquestionably%20live,the%20development%20of%20post%2Dpanopticism>. (Erişim 27.06.2022).
- Çarpar, Mehmet Can. “Sosyolojide İki Niteliksel Desen: Fenomenolojik ve Etnografik Araştırma”. *The Journal of Social Science* 4/8 (2020): 689-704.
- Demez, Gönül, Elife Kart, Meral Timurturkan, Cihan Ertan, Selim Cankurtaran ve Salih Aktin. Denetimli Serbestlikte Yeniden Sosyalleşme. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2017.
- Demez, Gönül, Meral Timurturkan, Bahar Özkan ve Tuğçe Tunca. “Gözetim, Beden ve Gündelik Hayat: Bir Cezalandırma Yöntemi Olarak Elektronik İzleme”. Gönül Demez, Meral Timurturkan ve Cihan Ertan tarafından düzenlenen *Bedenin Sosyolojisi: Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözetim*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2020.
- Dolgun, Uğur. Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu. İstanbul: Ötügen Yayıncılık, 2015.
- Döldöş, Necmettin. “Denetimli Serbestlik ve Yardım Hizmetlerinde Elektronik İzleme”. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2018.
- Elçi, Ferhat. “Elektronik İzleme Sistemlerinin Türkiye’de Kullanımı ve Enerji Analizi”. Yüksek Lisans Tezi, Şeyh Edebali Üniversitesi, 2017.
- Eşitti, Şakir. “Gözetim Toplumunda Sinoptikon ve Sosyal Medya”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.
- Foucault, Michel. Hapishanenin Doğuşu. Mehmet Ali Kılıçbay tarafından çevrildi. İstanbul: İmge Yayınevi, 2017.
- Goffman, Erving. Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. Barış Cezar tarafından çevrildi. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Hucklesby, Anthea, Kristel Beyens, Miranda Boone, Frieder Dünkel, Gill Melvor ve Hannah Graham. “Creativity and effectiveness in the use of electronic monitoring: A case study of five jurisdictions”. Leeds: University of Leeds and Criminal Justice Programme of the European Commission, 2016.
- Koç, Ziya. “Elektronik İzleme ile Hapis Cezasının Konutta Çektilmesi”. *Ankara Barosu Dergisi* 2 (2013): 171-220.
- Kümbetoğlu, Belkıs. Niteliksel Araştırmalarda Analiz. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2020.
- Lyon, David. Günlük Hayatı Kontrol Etmek: Gözetlenen Toplum. Gözde Soykan tarafından çevrildi. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2006.
- Lyon, David. Gözetim Çalışmaları. Ali Toprak tarafından çevrildi. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2013.

- Mattelart, Armand. Gözetimin Küreselleşmesi. Onur Gayretli ve Su Elif Karacan tarafından çevrildi. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2012.
- Nellis, Mike. “The Electronic Monitoring of Offenders in England and Wales: Recent Developments and Future Prospects”. *The British Journal of Criminology* 31/2 (1991): 165-185.
- Nellis, Mike. “They don’t even know we’re there’: The electronic monitoring of offenders in England and Wales”. Kirstie Ball ve Frank Webste tarafından düzenlenen *The Intensification of Surveillance. Crime, Terrorism and Warfare in the Information Age*’de. London: Pluto Press 2003.
- Neuman, W Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. Sedef Özge tarafından çevrildi. Ankara: Yayınodası Yayıncılık, 2014.
- Özkan, Bahar. “Post-Panoptik Gözetim ve Elektronik İzleme: Elektronik Kelepçe Anlatıları”. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2022.
- Patterson, Craig. “Tagging re-booted! Imagining the potenal of victim-oriented electronic monitoring”. *Probation Journal* 64/3 (2017): 226-241.
- Punch, Keith. *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Dursun Bayrak, H Bader Arslan ve Zeynep Akgüz tarafından çevrildi. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016.
- Şener, Kocabay Nihal. ““Filtre”li Hayatlar Çağında Mahremiyet veya Telefon Mahremiyeti Nasıl Değiştirdi”. *Doğu-Batı*, 86 (2018): 111-131.
- Toktaş, Arslantaş Selma, Mutlu Binark, Ergin Şafak Dikmen, Işık Barış Fidaner, Elif Küzeci ve Alkım Özaygen. *Türkiye’de Dijital Gözetim: T. C. Kimlik Numarasından E-Kimlik Kartlarına Yurttaşın Sayısal Bedenlenişi*. İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği Yayınları, 2012.
- Türkmen, Metin. “Ceza Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Ceza Adalet Politikaları ve Denetimli Serbestlik”. *Mediterranean Journal of Humanities* 8/1 (2018): 379-397.
- Uludağlı, Nilay Pekel. “Hükümlülerin Denetiminde ve Topluma Kazandırılmasında Yeni Bir Yöntem Olarak Elektronik İzleme”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 61/4 (2012): 1337-1368.
- Umudum, Cafer Erdem. “Denetimli Serbestlik Bağlamında Elektronik İzleme”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.
- Üçer, Murat. “Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna Ev’in Kamusal’a Dönüşümü” Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2014.
- Resmî Gazete. “Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği”.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130305-7.htm>. 5 Mart 2013/28578 (Erişim 28.06.2022).

Küçük Asya'da Ptolemaios Hakimiyeti Altında Basılan Otonom Kent Sikkeleri

Municipal Coinage from Asia Minor Struck During The Ptolemaic Hegemony

Ömer TATAR*

Öz: Makedon Kralı III. Aleksandros'un ölümünün ardından krallık halef komutanlar arasında paylaşılmış, yaklaşık yarım asır sürekliliğe muharebeler yaşanmıştır. Komutan Ptolemaios, 18 yıl Mısır'da satraplık yaptıktan sonra, tıpkı diğer halefler gibi kendi krallığını ilan etmiştir. Kuvvetli donanması sayesinde Akdeniz'in dört bir köşesine yayılan Ptolemaioslar, MÖ. 280'li yıllardan başlayarak Küçük Asya'nın batı ve güney-batı sahillerinde de hakimiyet tesis etmiştir. Yaklaşık bir asır bu bölgede varlığını sürdüren Ptolemaios Krallığı, hem krali sikke darp etmiş hem de hakimiyeti altındaki kimi kentlerin kendi adını taşıyan sikkeler basmasına müsaade etmiştir. Lykia, Karia, Ionia ve Troas'ta birer kentin bu otonom kent darplarından bastığı kesin olarak bilinmektedir. Güncel literatürde hangisi olduğu tespit edilemeyen iki kent daha bu sikkelerden darp etmiş olmalıdır. Bu sikkeler temel olarak ön ya da arka yüzünde sivil nitelikte bir tasvir ve lejant olarak kent ismini kullanması ile krali olanlardan ayrılır. Bu çalışmada Küçük Asya'da krali sikke darp eden kentler hakkında kısa bilgi verildikten sonra çalışmanın konusunu teşkil eden otonom kent darpları tanıtılacaktır. Bu darplara dair yapılan tartışmalar aktarılacak, güncel literatürde gelinen son nokta paylaşılacaktır. Son olarak otonom kent darplarının nitelikleri hakkında bir analiz sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hellenistik dönem, Ptolemaios Krallığı, Küçük Asya, Krali sikke, Otonom kent sikkesi

Abstract: After the death of Alexander III of Macedon, this vast kingdom was distributed among his successor generals. Ptolemy was the satrap of Egypt for eighteen years. After that period Ptolemy declared his own kingdom just like other successors. Thanks to its strong navy, Ptolemies were all over the Mediterranean and they also dominated western and south-western Asia Minor from 280s BC. Ptolemaic Kingdom maintained this hegemony almost a century. During this domination, Ptolemies both struck royal coinage and also let some *poleis* strike coinage in their own names. It is firmly known that four *poleis* in Lycia, Caria, Ionia and Troas regions struck these municipal coins. Two more cities, which could not be determined in the current literature, must have struck such coins. Essentially, municipal coins differs from royal issues for their civic coin types, either on the obverse or the reverse side, and using their ethnic on the reverse side. This study gives brief information about the royal issues struck in Asia Minor and introduce and explain mints of municipal coins. Debates and arguments about these coins in the previous literature and the present situation are shared. Lastly, a brief analysis regarding the characteristics of municipal coins is made.

Keywords: Hellenistic period, Ptolemaic Kingdom, Asia Minor, Royal coins, Municipal coins

Makedon kralı III. Aleksandros'un ölümünün ardından, ülke idaresi komutanları arasında paylaşılmış, stratejik konumundan dolayı Küçük Asya ise kendisini kısa zamanda halef komutanlar arasındaki güç mücadelesinin içinde bulmuştur. İlk etapta Leonnotas Hellespontos Phrygiası'nın, Asandros Karia bölgesinin, Antigonos Lykia ile Pamphylia'nın bir kısmını içine alan Büyük Phrygia'nın ve Philotas Kilikia'nın satrabı olmuştur¹. MÖ 4. yüzyılın sonuna değin bölge idaresi pek çok kez el değiştirirken, Lysimakhos ile Seleukos ittifakının MÖ 301 yılında Antigonos'a karşı Ipsos Muharebesi'nde üstün gelmesiyle geriye birkaç büyük kuvvet kalmıştır². Buna göre Lysimakhos Trakya'nın yanı sıra Karadeniz

* Arş. Gör. Dr. Ömer Tatar, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, omertatar@akdeniz.edu.tr
0000-0002-5644-2188

¹ Diod. XVIII. 3; Curt. X. 10. 1-4; Iust. XIII. 4. 10-25. Ayrıca bkz. Nicholas Geoffrey Lemprière Hammond, The Macedonian State: Origins, Institutions, and History (Oxford: Clarendon, 1989), 237-238; Albert Brian Bosworth, The Legacy of Alexander: Politics, warfare, and Propaganda under the Successors (Oxford: Oxford University Press, 2007), 7-8; Laurent Capdetrey, L'Asie Mineure après Alexandre (vers 323 - vers 270 a.C.). L'invention du monde hellénistique (Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2020), 31-36.

² Ipsos Muharebesi'ne kadar olan süreç ve bu muharebe hakkında bilgi için bkz. Hammond, The Macedonian State, 250-281; Capdetrey, L'Asie Mineure Apres Alexandre, 73-122.

kıyıları ile Küçük Asya'nın batısında, Seleukos ise Armenia, Mezopotamya ve Hindistan'ın batısına kadar olan coğrafya ile Küçük Asya'nın iç kesimlerinin yeni hâkimi olmuştur³. Ptolemaios Krallığı ise Mısır ve Kyrene'de egemenlik tesis ederken, Suriye'nin güney kıyılarını işgal etmiştir ve ayrıca Kilikia sahillerinde kısa bir süre varlık göstermiş olmalıdır⁴.

Ptolemaios Krallığı'nın Küçük Asya'daki kalıcı hakimiyeti MÖ 280'lerin ortasından itibaren başlar. II. Ptolemaios Philadelphos'un hükümdarlığında, Karia, Lykia, Pamphylia ve Kilikia'nın bir kısmı, MÖ 281 Kouripedion Muharebesi bitip Lysimakhos'un Küçük Asya'daki egemenliği sona erdiğinde artık Mısır hakimiyetindedir⁵. Lykia Bölgesi yaklaşık bir asır Ptolemaiosların hakimiyetinde kalırken, Karia, Pamphylia ve Kilikia, Seleukos Krallığı ile peş peşe yapılan muharebelerde muhtelif zamanlarda el değiştirmiştir⁶. Öte yandan, Küçük Asya'da Ptolemaios varlığı zaman zaman genişleyerek kısa süreli ve coğrafi ölçekte limitli de olsa Ionia, kuzeyindeki Aiolis ve Troas bölgesine kadar uzanmıştır⁷. MÖ 197 yılında, V. Ptolemaios Epiphanes'in hükümdarlığı sırasında III. Antiokhos'un batı seferi neticesinde Kilikia, Pamphylia, Lykia ve Karia peşpeşe Seleukos hakimiyetine girmiş, böylece Küçük Asya'da Ptolemaios etkinliği de bir daha tesis edilememek üzere sona ermiştir⁸.

Bu süreçte Küçük Asya'da, bilhassa hakimiyet altındaki coğrafyalara konuşlandırılan garnizonlardan doğan talebi karşılamak maksatlı sikke darbı gerçekleştirilmiştir. Bu talebi doğuran ise her şeyden önce savaşın finansmanı ve bunun yanı sıra askerlere yapılan ödemelerdir⁹. Bu sikkeler söz konusu maksat ile basılan krali ve otonom niteliğe sahip yerel kent darpları olmak üzere iki ana kategoriye ayrılır. En temelde, krali olanlar kralın adını ve unvanını taşıması ile kent darplarından ayrılır. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ dönemsel nitelikteki az sayıda darp hariç krali sikkelerin arka yüz lejantıdır¹⁰. Doğrudan krallığın kontrolünde darp edilmesi, standart bir ağırlık sisteminde ve yine standart

³ Hammond, *The Macedonian State*, 279-280.

⁴ Hammond, *The Macedonian State*, 279; Günther Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire* (Oxon-New York: Routledge, 2001), 22; Werner Huss, *Ägypten in hellenistischer Zeit 332-30 v.Chr.* (München: Beck, 2001), 198. Kilikia bölgesi aslen, Kassandros'un kardeşi olan, Pleistarkhos'a verilmiş, burada küçük bir krallık tesis edilmiştir. Ancak buradaki idare yalnızca birkaç yıl sürmüştür, MÖ 299/298 civarında Kilikia'nın hakimiyeti Demetrios Poliorketes'e geçmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Andrew Pearce Gregory, "A Macedonian *δυναστής*: Evidence for the Life and Career of Pleistarchos Antipatrou", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 44/1 (1995), 19-20.

⁵ Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, 37-38; Andrew Meadows, "Deditio in Fidem: The Ptolemaic Conquest of Asia Minor", *Imperialism, Cultural Politics, and Polybius*, eds. Christopher Smith, Liv Mariah Yarrow (Oxford: Oxford University Press, 2012), 117 vd.; Tomasz Grabowski, "Küçük Asya'da Ptolemaioslar Hanedanı", *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*, ed. Oğuz Tekin (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 32-34; Capdetrey, *L'Asia Mineure Apres Alexandre*, 147-156.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. John Ma, *Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 41-45; Huss, *Ägypten in hellenistischer Zeit*, 281-287; 338-352; Céline Marquaille, "The Foreign Policy of Ptolemy II", *Ptolemy II Philadelphos and his World*, eds. Paul McKechnie, Philippe Guillaume (Boston: Brill, 2008), 48-49.

⁷ Roger Bagnall, *The Administration of the Ptolemaic Possessions Outside Egypt* (Leiden: E. J. Brill, 1976), 159-175; Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, 48-51; Grabowski, "Küçük Asya'da Ptolemaioslar", 34-36.

⁸ Ptolemaiosların bu süreçte yaşadığı kayıplara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, 136-140; Huss, *Ägypten in hellenistischer Zeit*, 489-492.

⁹ Suriye savaşlarının doğurduğu sikke ihtiyacı üzerine ayrıntılı bir analiz için bkz. Julien Olivier, Bérangère Redon, "Reconsidérer la politique militaire des Lagides à la lumière des données numismatiques. Frappes et trésors monétaires aux IIIe et IIIe s. av. J.-C. (env. 294-116)", *Money Rules!: The Monetary Economy of Egypt, from Persians until the beginning of Islam*, ed. Thomas Faucher (Le Caire: Institut français d'archéologie orientale, 2020). Ayrıca bkz. Marcel Launey, *Recherches sur les armées Hellénistiques* (Paris: De Boccard, 1949), 763; Christelle Fischer-Bovet, *Army and Society in Ptolemaic Egypt* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 73-74. Paralı askerlere yapılan ödemelere dair ayrıca bkz. Selene, Psoma, "Tas Sitarchias tous Mithous ((ARIST.), OEC. 1351B) Bronze Currencies and Cash-allowances in Mainland Greece, Thrace and the Kingdom of Macedonia", *RBN* 155 (2009). Hellenistik dönemde sikke darbı-askeri harcamalar ilişkisi üzerine bkz. François de Callataÿ, "For whom were Royal Hellenistic coins struck? The choice of metals and denominations", *Bildwert: nominalspezifische Kommunikationsstrategien in der Münzprägung hellenistischer Herrscher: Kolloquium vom 17.-18. Juni 2010 in Münster*, ed. Achim Lichtenberger (Bonn: Habelt, 2014).

¹⁰ II. Ptolemaios döneminde, kraliçe II. Arsinoe'nin ölümünün ardından darbına başlanan değerli madenden sikkelerde ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ lejantı karşımıza çıkarken, III. Ptolemaios döneminde kraliçe II. Berenike'nin adı yine değerli madenden sikkelerde ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ şeklinde kullanılmıştır. İlgili dönemlerde temel arka yüz lejantı bunlar olmuştur.

bir ikonografya ile basılması kent darpları ile olan diğer farklılıklardır¹¹. Öte yandan kent darpları çoğu zaman ön ya da arka yüzlerinde krali bir ikonografya taşır. Lejant ise kentin adından oluşan sivil nitelikte bir ethnikondur. Kentlerin yaptığı ikonografik seçimin ise birbirinden farklılaştığı gözlenir. Kimi kentler ön yüzde kral ve kraliçe başı ve arka yüzde krali diademli bereket boynuzuna yer verirken kimileri önceki dönemlere ait kent ikonografyasını kullanmaya devam etmiştir.

Küçük Asya’da Basılan Krali Sikkeler

Bu coğrafyada sikke darbu gerçekleştirdiğini bildiğimiz darphaneler, değerli madenden sikke basan Tarsus (gümüş) ve Ephesos (altın, gümüş) ile yalnızca bronz sikke basan Patara ve Telmessos’tur. Dolayısıyla, Kilikia, Ionia ve Lykia bölgelerinde aktif birer darphane ile hakimiyet altındaki topraklarda mevcut sikke ihtiyacı karşılanmıştır. Krali sikke darp eden mevzubahis darphaneler içerisinde Tarsus ve Ephesos kısa dönemli faaliyet göstermiş olanlardır. Tarsus, II. Suriye Savaşı (yak. MÖ 261-253) sırasında Seleukosların hakimiyetinden çıkarak kısa bir zaman dilimi için Ptolemaios egemenliğine girmiştir¹². II. Ptolemaios dönemine tesadüf eden söz konusu krali gümüş sikkeler de bu süreçte yak. MÖ 261-259 arasında darp edilmiştir¹³. Bu sikkeler askeri nedenlerden ötürü darp edilmiş olmalıdır. Zira kent Seleukos hakimiyetinden çıkmış ve buraya asker konuşlandırılmıştır¹⁴. Genel itibari ile Suriye Savaşları sırasında hem yeni ele geçirilen kent darphanelerinde hem de mevcut olanlarda askeri harcamaların karşılanması maksatlı sikke hacminin arttığını bilmekteyiz¹⁵.

Ephesos darphanesi ise III. Ptolemaios Euergetes döneminde faaliyet göstermiştir. Kent III. Suriye Savaşı (MÖ 246-241) sırasında, yak. MÖ 245 yılında Mısır hakimiyetine girerken¹⁶, krali altın ve gümüşlerin darbına da bu tarihte başlanmıştır¹⁷. Tıpkı Tarsus’ta olduğu gibi Ephesos’ta da asker konuşlandırılmış, kent büyük bir garnizona ev sahipliği yapmıştır¹⁸. Bu durumun doğurduğu ihtiyaç açıktır. Ancak, Lorber kalıp ilişkisine istinaden sikkelerin düşük hacimde darp edildiği tespit etmiş ve bu nedenle büyük bir garnizonun ihtiyacını karşılamaya yetmeyeceğini dile getirerek basım maksatlarının dönem

¹¹ Krali sikke ikonografyası söz konusu olduğunda altın darplarda standart muhafaza edilmiştir. Gümüşlerde ise az sayıda istisna vardır. Bunlar Kyrene darphanesinde karışımıza çıkar, bkz. Otto, Mørkholm, “Cyrene and Ptolemy I: Some numismatic comments”, *Chiron* 10 (1980), 2; 10; *CPE I* = Catharine Lorber, *Coins of the Ptolemaic Empire, Vol. I: Precious Metal*, (New York: American Numismatic Society, 2018), n. 262-263. Bronz sikkelerde ise daha fazla sayıda istisnai kullanım mevcuttur. Kyrene darpları burada da örneklerin neredeyse tamamını teşkil eder, bkz. Joannes N. Svoronos, *Τα νομίσματα του κράτους των Πτολεμαίων* (En Athēnais: Typois P. D. Sakelliarou, 1904-1908), n. 66-68; 72; 324; 326; 333-334; 336-337; 854-855; 857; 865-873; *CPE II* = Catharine, Lorber, *Coins of the Ptolemaic Empire, Vol. II: Bronze* (New York: American Numismatic Society, 2018), n. B136-B139; B141; B143; B346-B352; B354; B478-B490. Bir başka Kyrenaika kenti Euesperides’in az sayıda farklı ikonografyaya sahip krali sikkesi vardır, bkz. Svoronos, n. 321; 858; *CPE II*, n. B353; B491. Adada hakimiyetin yeni tesis edildiği süreçte Kıbrıs darphanelerinden Salamis ve Paphos standardın dışına çıkan ikonografya ile sikkeler darp etmişlerdir, bkz. Svoronos, n. 27; 74-82; *CPE II*, n. B108; B118-B130.

¹² Alain Davesne, “La deuxième guerre de Syrie (ca. 261-255 av. J.-C.) et les témoignages numismatiques”, *Travaux de numismatique offerts a Georges Le Rider*, eds. Michel Amandry, Hurter Silvia (London: Spink, 1999), 129-131; John Grainger, *The Syrian Wars* (Leiden-Boston: Brill, 2010), 122-129.

¹³ Üç farklı emisyonu ayrılan sikkeler için bkz. Svoronos, n. 910-911; *CPE I*, n. 400-403.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Edward Theodore Newell, *The Coinage of the Western Seleucid Mints. From Seleucus I to Antiochus III* (New York: The American Numismatic Society, 1941), 222-223; Davesne, “La deuxième guerre de Syrie”, 129-131; *CPE II*, 333. Bu darpların arka yüzünde kullanılan kalkan sembolü ile ΣΩΤΗΡΟΣ lejantı elde edilen askeri başarıyla ilişkili olmalıdır, bkz. Davesne, “La deuxième guerre de Syrie”.

¹⁵ Olivier ve Redon, “Reconsidérer la politique militaire des Lagides”. II. Suriye Savaşı özelinde bir analiz için bkz. Alain Davesne, “L’impact des guerres de Syrie sur la politique monétaire de Ptolémée II”, *RN* 155 (2000).

¹⁶ Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, 48; Grainger, *The Syrian Wars*, 153-158; Andrew Meadows, “Two ‘Double’ Dedications at Ephesus and the Beginning of Ptolemaic Control of Ionia”, *Gephyra* 10 (2013); Altay Coşkun, “Ptolemaioi as Commanders in 3rd-Century Asia Minor and Some Glimpses on Ephesus and Mylasa during the Second and Third Syrian Wars”, *Philia, Vir Doctus Anatolicus*. Sencer Şahin Anısına Yazılar, eds. Burak Takmer et al. (İstanbul: Kabcacı, 2016).

¹⁷ Altın sikkeler iki farklı emisyonunda, gümüşler ise 11 farklı emisyonunda darp edilmiştir. Sikkeler için bkz. Svoronos, n. 899-904; *CPE I*, n. 768-780.

¹⁸ Polyb. 5.35.11. Ayrıca bkz. Bagnall, *The Administration of the Ptolemaic Possessions*, 170-171; Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, 50; Meadows, “Two ‘Double’ Dedications at Ephesus”, 9.

dönem ortaya çıkan festival, adak gibi kült ile alakalı organizasyonlarda kullanılmış olabileceğini ileri sürmüştür.¹⁹

Bahsedildiği üzere, Lykia'da yer alan iki krali darphane ise yalnızca bronz sikke darbı gerçekleştirmiştir. Burada krali sikke darbı ve kullanımı Tarsus ve Ephesos'a kıyasla daha uzun süreli olmuştur. Telmessos, aşağıda detaylandırılacağı üzere evvela II. Ptolemaios döneminde otonom bir seri bronz basmış ve yine aynı dönemde bu darpları müteakip krali sikke darp etmeye başlamıştır ve bu faaliyeti III. Ptolemaios devrinde de devam etmiştir²⁰. Küçük Asya'nın Ptolemaioslar adına sikke darp eden bir diğer kenti Patara'dır. Kentin son dönem güncel veriler ve çalışmalar neticesinde krali sikke darp ettiği tespit edilmiştir. Tıpkı Lykia'nın diğer kentleri gibi MÖ 280'lerin sonlarına doğru Ptolemaios egemenliğine giren Patara, III. Ptolemaios döneminde bronz sikke darbı gerçekleştirmiştir²¹.

Öte yandan, güncel veriler ışığında kimi serilerin, her ne kadar kesin bir darphane atfı yapılamasa da Küçük Asya kökenli oldukları da anlaşılmıştır. Bunlar içerisinde en dikkat çekici olan Svoronos (n. 345) tarafından Aleksandreia'ya atfedilen fakat güncel literatürde, bir kazıdan ya da müze koleksiyonundan herhangi bir örneği bilinmediği için Lorber tarafından "Belirsiz Eyaletler" başlığı altında tasnif edilendir (CPE II, n. B105). Güncel araştırmalar neticesinde bu sikkelere ait 5 yeni örnek tespit edilmiştir. Patara ve Iasos kazılarında birer örnek ele geçerken, iki adet Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda bir adet de Fethiye Müzesi koleksiyonunda görülmüştür²².

Bir diğer örnek, Suriye-Fenike kökenli olduğu düşünülen ancak yine Küçük Asya'da yoğunlukla sirküle oldukları görülen bronz serisidir. Svoronos (n. 763) bu sikkeyi Sidon başlığı altında, Lorber (CPE II, n. B341) ise Suriye-Fenike, Belirsiz Darphane başlığı altında tasnif etmiştir. Önceleri yalnızca Beirut kazılarından bir örneği bilinen²³ bu sikkelerden 7 yeni örnek tespit edilmiştir. İki Patara kazılarında, ikisi Milas Kömür Havzaları'nda yürütülen kurtarma kazılarında ele geçerken, iki örnek Burdur Müzesi, bir örnek de Aydın Müzesi koleksiyonunda kayıt altına alınmıştır. Bu buluntulara istinaden mevzubahis bronzların Karia ya da Lykia kökenli olması gerektiği anlaşılmıştır²⁴.

Küçük Asya'da Basılan Otonom Kent Sikkeleri

Ptolemaios hakimiyeti altında otonom kent darbı gerçekleştiren Küçük Asya kentleri ise Lykia'da Telmessos (bronz), Karia'da Kaunos (gümüş, bronz), Ionia'da Lebedos-Ptolemais (bronz) ve Troas'ta Larisa-Ptolemais'dir (bronz)²⁵. Bunların dışında bir de darp yeri kesin olarak tespit edilemeyen ancak

¹⁹ CPE I, 168; 404. Lorber (CPE I, 404) garnizonun sikke ihtiyacının sivil Ephesos darpları ile karşılanmış olabileceğini ifade eder. Ephesos darpları için ayrıca bkz. Alain Davesne, "Les monnaies ptolémaïques d'Ephese", Erol Atalay Memorial, ed. Hasan Malay (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1991).

²⁰ Sikkeler için bkz. CPE II, n. B356 (kent darbı); B357; B436-B437 (krali darplar); Svoronos, n. 791-793. Arka yüzünde tripod sembolü taşıyan bu krali bronzlar önceleri Suriye-Fenike kentlerinden Ptolemais Ake'ye atfedilmişse de daha sonra Küçük Asya kökenli oldukları anlaşılmıştır. Telmessos atfı üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Tatar, "Nümismatik Veriler Işığında Lykia Bölgesi'nde Ptolemaios Egemenliği" (PhD. diss, Akdeniz Üniversitesi, 2022), 337-342; 351-352.

²¹ Sikkeler için bkz. Svoronos, n. 839-840; CPE II, n. B434-B435. Arka yüzünde trident sembolü taşıyan bu darplar da tıpkı tripod sembollüleri gibi evvela Suriye-Fenike coğrafyasına ve Berytos kentine atfedilmiştir. Benzer şekilde daha sonra Küçük Asya kökenli oldukları ortaya çıkmıştır. Bu hususta Patara kazılarında ele geçen örnekler (bkz. Dinçer Savaş Lenger, Erkan Dündar, "Attestation of a Ptolemaic Garrison in the Light of Coins: Tepecik Settlement at Patara, Lycia", AIN 67 (2021), 54-68) birinci derecede belirleyici olmuştur. Güncel veriler ışığında Küçük Asya ve Patara atfı için bkz. Tatar, "Nümismatik Veriler Işığında". Konu üzerine D. S. Lenger ve Ö. Tatar tarafından hazırlanan monografik bir çalışma yayın aşamasındadır, bkz. Dinçer Savaş Lenger, Ömer Tatar, "Patara as a New Ptolemaic Mint in Asia Minor", RBN (forthcoming).

²² Herhangi bir coğrafyaya dahi aidiyeti önerilememiş bu darplar üzerine ayrıntılı bilgi ve analiz için bkz. Tatar, "Nümismatik Veriler Işığında", 348-350. Konuyla ilgili bir çalışma yayın aşamasındadır.

²³ Kevin Butcher, Kevin, "Small Change in Ancient Beirut: Coins from BEY 006 and 045, Archaeology of the Beirut Souks I", Berytus XLV- XLVI (2001-2002), n. 52.

²⁴ Bu bronzların atfına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Tatar, "Nümismatik Veriler Işığında", 345-348; Ömer Tatar, "The Reattribution of a Ptolemaic Bronze Issue from Phoenicia to a Carian or Lycian Mint", INR 17 (2022).

²⁵ Otonom kent. darpları Küçük Asya dışında da karşımıza çıkar. Bunlar Peloponnesos'ta Methana-Arsinoe (Joannes N. Svoronos, Numismatique de la Crète ancienne (Macon: Protat Frères, 1890), 30-31, n. 1; 3-4; Joannes N. Svoronos, "Τα Μέθανα: Η Αρσινόη της Πελοποννήσου", JIAN 7 (1904); CPE II, n. B520-B523; Andrew Meadows, "The coinage of Arsinoe-Methana", Εύα

Küçük Asya kökenli olduğu bilinen ya da düşünülen sikkeler bulunmaktadır. Bunlar, Lorber tarafından hazırlanan eserde “Belirsiz Eyaletler” ana başlığı altında, “Belirsiz Darphane 18: Küçük Asya ya da Adalar” (*CPE II*, 67) ve “Arsinoe” (*CPE II*, 134) şeklinde tasnif edilmiştir. Aşağıda detaylandırılacağı üzere bu belirsiz darphanelerden birinin, halihazırda önerildiği üzere Küçük Asya’da olması olasıdır. Arsinoe ismi taşıyan bir kente ait olduğu düşünülen diğeri ise literatürde belirsizliğini koruduğundan burada konu edilmiştir. Zira Ege havzasında MÖ 3. yüzyılda Ptolemaioslar tarafından Arsinoe adıyla pek çok kent kurulmuştur ve bunların bir kısmı da Küçük Asya’da yer alır²⁶. Her ne kadar şu an için elde ilgili kenti Küçük Asya’da kurulanlardan biri ile özdeşleştirecek veri yoksa da ileriki yıllarda ortaya çıkabilecek buluntular böylesi bir atfı pek tabii mümkün kılabilir.

Küçük Asya’da mevzubahis otonom kent darplarının ilk örnekleri kral II. Ptolemaios döneminde MÖ 280’lerden sonra görülmeye başlanır ve IV. Ptolemaios Philopator dönemiyle sona erer. II. Ptolemaios devrinde Kaunos, Telmessos ve “Belirsiz Darphane 18”, III. Ptolemaios döneminde Larisa, Lebedos ve Kaunos, IV. Ptolemaios döneminde Kaunos ve Arsinoe otonom kent sikkesi darp etmiştir. Mevcut bilgiler ışığında Kaunos dışında diğer kentlerin otonom darplarının limitli bir zaman dilimi için basıldığı anlaşılmaktadır. Bunda temel sebep, Ptolemais adıyla yeniden kurulacak olan Larisa ve Lebedos’un kısa bir süre için Mısır hakimiyetinde kalmış olmasıdır²⁷. Telmessos ise bir süre sonra krali darphane olarak faaliyet göstermeye başladığından otonom darpları kısa ömürlü olmuştur.

Karia-Lykia sınırında yer alan batı Lykia’nın sınır kentlerinden Telmessos önce otonom, kısa süre sonra da krali sikke basmıştır. Bu özelliğiyle diğerlerinden ayrılır. Otonom darplara baktığımızda, kent II. Ptolemaios devrinde bir seri bronz darbı gerçekleştirmiştir. Örnekleri oldukça nadir karşımıza çıkan bu sikkelerin ön yüzünde sağa dönük, Ammon boynuzlu ve diademli III. Aleksandros başı, arka yüzünde TEAMHΣΣEΩN ya da TEAEMHΣΣEΩN lejantı, sola dönük bir aslan ve ΠΠ monogramı yer alır (fig. 1)²⁸. Bahsedildiği üzere, kuvvetle muhtemel bu darplar III. Ptolemaios döneminde basılmaya başlanacak olan kralilerin öncülleridir. Telmessos, MÖ 260’lı yıllardan itibaren II. Ptolemaios’un üvey oğlu Ptolemaios

Αποστόλου, Coins in the Peloponnese: Mints, iconography, circulation, history from antiquity to modern times: Proceedings of the sixth scientific meeting in the memory of Tony Hackens, Argos, May 26-29, 2011, ed. Charles Doyen (Athènes: École française d’Athènes, 2017), 139-140); Girit’te Rhithymna-Arsinoe (Svoronos, Numismatique de la Crète, 31-32, n. 7-11; 13; Georges Le Rider, “Les arsinéoens de Crète”, Essays in Greek Coinage Presented to Stanley Robinson, eds. Colin M. Kraay, Kenneth G. Jenkins (Oxford: Clarendon Press, 1968); *CPE II*, n. B525-B528); Trakya & Hellespontos’ta Abdera (Richard Ashton, “Hellenistic bronze coins of Abdera with a male protrait”, Studies in Greek Numismatics in Memory of Martin Jessop Price, eds. Richard Ashton, Silvia Hurter (London: Spink, 1998); *CPE II*, n. B408) ve Maroneia (Edith Schönert-Geiss, Die Münzprägung von Maroneia (Berlin: Akademie-Verlag, 1987); *CPE II*, n. B409-B410); Ege adalarından Melos’tur (*BMC Crete & Aegean Islands* = Warwick Wroth, A Catalog of the Greek Coins in the British Museum, Greek Coins of Crete and the Aegean Islands (London: The Trustees, 1886), n. 22-25; *CPE II*, n. B411).

²⁶ Lykia’da Patara, II. Ptolemaios döneminde bu isimle tekrar kurulmuştur. Pamphylia’da ise yine bu devirde kurulduğu düşünülen bir başka Arsinoe kenti epigrafik buluntularla teyit edilmiştir. Kilikia’da da benzer bir durum geçerlidir. MÖ 3. yüzyılın ikinci çeyreğinde Nagidos yakınlarında böyle bir yerleşimin tesis edildiği bilinmektedir. Küçük Asya’nın güney kıyılarında kurulan bu kentler ve literatür için bkz. Getzel Cohen, The Hellenistic Settlements (Berkeley: University of California Press, 1995), 329; 335-336; 363-364. Kent kuruluşları yapısı ve işleyişine dair bkz. Katja Mueller, Settlements of the Ptolemies: City Foundations and New Settlement in the Hellenistic World (Dudley, MA: Peeters, 2006), 53-54; 141.

²⁷ Lebedos da tıpkı krali gümüşler basan Ephesos gibi, Ionia bölgesinin Ptolemaios egemenliğine girdiği III. Suriye Savaşı (MÖ 246-241) sırasında hakimiyet altına alınmış olmalıdır, bkz. Bagnall, The Administration of the Ptolemaic Possessions, 169-170; 175; Cohen, The Hellenistic Settlements, 189. Amandry (Michel Amandry, “Les tétradrachmes frappés à Lébédos”. Kraay-Mørholm essays: numismatic studies in memory of C. M. Kraay and O. Mørholm, eds. George Le Rider et al. (Louvain-La-Neuve: Institut supérieur d’archéologie et d’histoire de l’art, 1989), 2) daha spesifik bir öneriyle MÖ. 241-230 arasında dile getirir. Hakimiyetin ne zaman sona erdiği ise kesin olmamakla beraber en geç III. Antiokhos’un seferi neticesinde MÖ 197 yılında Ptolemaiosların kontrolünden çıkmıştır. Bu hususta ayrıntılı bilgi ve literatür için bkz. Cohen, The Hellenistic Settlements, 189-191. Benzer bir sürecin Larisa için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Kent, Troas bölgesinde III. Suriye Savaşı sırasında tesis edilen egemenliğin akabinde isim değişikliğine uğramış olmalıdır, bkz. Bagnall, The Administration of the Ptolemaic Possessions, 159-162; Cohen, The Hellenistic Settlements, 157-159. Öte yandan Larisa’nın Ptolemais olarak adlandırılması hususu, sikkelerin tanıtılacağı kısımda ayrıntılandırılacağı üzere tartışmalıdır.

²⁸ George Francis Hill, “Greek Coins Acquired by the British Museum, 1905-1910”, NC 12 (1912): n. 24; *CPE II*, n. B356. Ayrıca bkz. Ahmet Tolga Tek, “Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemlerinde Likya’da Basılan Otonom Şehir Sikkeleri”. III. Uluslararası Likya Sempozyumu, Cilt II, eds. Kayhan Dörtlük et al. (Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2006), 772.

(Lysimakhos ile Arsinoe'nin oğlu) idaresindedir²⁹. Arka yüzünde taşıdığı lejanta istinaden nerede basıldığı şüphe götürmeyen bu bronzları ilk olarak Hill taşıdığı ikonografyaya istinaden söz konusu Ptolemaios'a atfetmiştir³⁰. Zira, Hill'in de dikkat çektiği üzere, diademli ve Ammon boynuzlu III. Aleksandros başı ve aslan Lysimakhos'un sikkelerinde temel unsur olmuştur. Ayrıca yazar, ΠΠ monogramını da ΠΠT olarak çözümlenmiştir. Bölgedeki etkinliği Seleukos hakimiyeti sonrasına değin sürecek bir hanedanlığın ilk mensubu olan bu Ptolemaios mevzubahis sivil nitelikteki darpların ardından, kendisini bölgeye yönetici tayin eden III. Ptolemaios'un egemenliğini kabul ettiğini gösteren nitelikte krali bir sikke darp etmiş ancak arka yüzüne bu sivil sikkelerdekine benzeyen kendi monogramına yer vermiştir³¹.

Karia bölgesine geldiğimizde Kaunos kentinin darpları karşımıza çıkar. Kaunos her üç kral döneminde de darp gerçekleştirmiş olması ile diğerlerinden ayrılır. Öte yandan Telmessos, Larisa ve Lebedos'tan farklı olarak Kaunos gümüş sikke de basmıştır. Kent evvela II. Ptolemaios döneminde bir seri bronz darp etmiştir³². Söz konusu sikkelerin ön yüzünde kentin kral tanrısı Kaunios'un taenialı başı³³, arka yüzünde K-A lejantı ve Arsinoe ile özdeş, krali diademle bağlı çift bereket boynuzu yer alır (fig. 2)³⁴. Bu sikkeler *khalkous* birimindedir. III. Ptolemaios dönemine gelindiğinde kent dört farklı emisyonu ayrılan *obol* biriminde bir seri gümüş sikke darbu gerçekleştirmiştir. Bunlar yukarıda bahsi edilen bronz sikkeler ile aynı ikonografyayı taşıırken, tek fark arka yüzde Berenike ile özdeş tek bereket boynuzu yer almasıdır (fig. 3)³⁵. Kaunos III. Ptolemaios döneminde bronz darbu da gerçekleştirmiştir. *Khalkous* birimindeki bu sikkeler gümüşler ile birebir aynı ikonografyaya sahiptir (fig. 4)³⁶. Kentin Ptolemaios egemenliği altında son otonom darpları IV. Ptolemaios döneminde basılan bronzlardır. II. ve III. Ptolemaios dönemlerinde krali niteliklere sahip arka yüz tipi kullanılırken, IV. Ptolemaios dönemine tesadüf eden sikkelerde farklı ve yeni tiplere yer verilmiştir. Her şeyden önce bu bronzlar iki farklı seriye ayrılmaktadır. Her ikisi de öncekilerle aynı ön yüz tipine, Kaunios'un sağa dönük başına sahiptir. İlk serinin arka yüzünde ayakta sağa

²⁹ II. Ptolemaios döneminde kentte yetki sahibi olduğu anlaşılan bu Ptolemaios'a, III. Ptolemaios'un hükümdarlığında ise kent *dorea* olarak verilmiştir. Epigrafik belgeler ışığında Ptolemaios'un bölgedeki etkinliği üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Mario Segre, "Iscrizioni di Licia. I. Tolomeo di Telmessos", *Clara Rhodos* 9 (1938); Michail Ivanovic Rostovtzeff, *Social and Economic History of the Hellenistic World* (Oxford: Clarendon Press, 1941), 336-338; Louis Robert, *Documents d'Asie Mineure méridionale: Inscriptions, monnaies et géographie* (Geneve-Paris: Droz-Minard, 1966), 55; Bagnall, *The Administration of the Ptolemaic Possessions*, 106-107; 234; Michael Wörle, "Epigraphische Forschungen zur Geschichte Lykiens II", *Chiron* 8 (1978), 237; Meadows, "Deditio in Fidem: The Ptolemaic Conquest", 128.

³⁰ Georges Francis Hill, "Some coins of southern Asia Minor", *Anatolian Studies Presented to Sir William Ramsey*, eds. William Buckler, William Calder (Manchester: University Press, 1923), 211-212.

³¹ *CPE* II, 83. Ön yüzde boynuzlu Zeus-Ammon başı, arka yüzde kartal ve ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ lejantıyla bu bronz sikkeler tümüyle krali niteliktedir, bkz. Svoronos, n. 792; *CPE* II, n. B357.

³² Ashton (Richard Ashton, "The Hellenistic hemidrachms of Caunos", *RBN* 95 (1999), 152-153) Kaunos'un Ptolemaios egemenliğindeki tüm otonom kent darplarının, Rhodos'un MÖ 2. yüzyılın başlarında kullanmaya başladığı arkası kare çukurluklu sikke formundan etkilendiğini düşündüğünden söz konusu zaman dilimine yakın bir tarihte basılmış olması gerektiğini düşünmüştür. Lorber ise haklı bir biçimde, Ashton'ın toplu bir biçimde ele aldığı grup içerisinde bu emisyonu (*SNG Keckman* = *Sylloge nummorum Graecorum*. Finland. The Erkki Keckman Collection in the Skopbank, 1. Karia (Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters, 1995), n. 76; *CPE* II, n. B303) Arsinoe sikkelerinde görülen bereket boynuzu tasvirine olan yakınlığından ötürü II. Ptolemaios dönemine tarihlen. Ayrıntılı bilgi için bkz. *CPE* II, 66-67.

³³ Klasik dönemden itibaren kentte tapınım gördüğü anlaşılan kent kurucu tanrısı Kaunios için bkz. Christian Marek, "Wer war der Basileus Kaunios?", *Studien zur Religion und Kultur Kleinasien und des ägäischen Bereiches: Festschrift für Baki Ögün zum 75. Geburtstag*, ed. Cengiz Işık (Bonn: Habelt, 2000).

³⁴ *SNG Keckman*, n. 76; *CPE* II, n. B303; *HNO*, n. 474. Örnekleri ortalama 11 mm. çap ve ortalama 1.20 gr. ağırlığa sahip bu sikkelerin krali ağırlık standardına uygun darp edildiği anlaşılmaktadır.

³⁵ *CPE* I, n. 787-790; *SNG Keckman*, n. 75; *HNO*, n. 472-473; 589; 1925.

³⁶ *BMC Caria* = Barclay Head, *A Catalog of the Greek Coins in the British Museum, Caria, Cos, Rhodes, etc.* (London: The Trustees, 1897), n. 12; *CPE*, n. B433. Söz konusu darplar, II. Ptolemaios döneminde basılanlardan farklı olarak oldukça küçük çapa (7 mm.) sahiptir. MÖ 305 civarı darbına başlanan krali bronzlar ilk dört kral döneminde her daim minimum 10 mm. çapta darp edilmiştir (9 mm. çapta oldukça nadir istisnai örnek için bkz. *CPE* II, n. B524). Yaygın olan ise 11-13 mm. aralığındaki örneklerdir.

dönük Kaunios, ikinci serinin arka yüzünde ise kınında kılıç tasvir edilmiştir (fig. 5)³⁷. Lejant ise kentin daha evvelki darpları gibi K-A'dır. İlk serinin örnekleri *dikhalkon*, ikincisinin *khalkous* birimindedir³⁸.

Ionia bölgesindeki Lebedos-Ptolemais III. Ptolemaios döneminde otonom kent bronzları basmıştır. Sikkeler dört farklı seriye ayrılmaktadır. Tüm seriler ortak bir biçimde arka yüzlerinde ΠΤΟ *ethnikonu* ile darptan sorumlu memurun adını taşır. Birinci serinin ön yüzünde sağa dönük III. Ptolemaios başı, arka yüzünde ayakta sağa dönük duran Athena Ilias tasvir edilmiştir (fig. 6)³⁹. Serinin örnekleri *dikhalkon* ve *hemiobol* olmak üzere iki farklı birimdedir⁴⁰. İkinci seri bir önceki ile aynı ön yüz tipini paylaşırken arka yüzünde sağa dönük duran baykuş tasvir edilmiştir (fig. 7)⁴¹. Bu darplar tek birimde *khalkous* olarak basılmıştır. Sağa dönük örtülü Berenike başı, tahtta sola dönük oturur vaziyette tasvir edilen ve sol elinde asa, sağ elinde buğday başağı tutan tanrı (Triptolemos?) üçüncü serinin ikonografyasını meydana getirir (fig. 8)⁴². Bu sikkeler de ilk seri gibi *dikhalkon* ve *hemiobol* biriminde darp edilmiştir. Kentin darp ettiği son seri bir evvelki ile aynı ön yüz tipine sahipse de arka yüzde sarmaşıktan çelenk yer alır (fig. 9). Bu darplar tek birimde *khalkoustur*⁴³. Dolayısıyla tüm bronzlar ön yüzünde III. Ptolemaios veya II. Berenike portresi taşırken en küçük birim *khalkouslar* farklı bir arka yüz tipi ile büyük birimlerden ayrılmaktadır. Günümüzde Lebedos'a atfedilen ve farklı magistrat adı taşıyan III. Ptolemaios/Athena serisine ait 6, III. Ptolemaios/baykuş serisine ait 1, Berenike/Triptolemos(?) serisine ait 7, Berenike/çelenk serisine ait 1 örnek bilinmektedir⁴⁴.

Önceleri Pamphylia bölgesindeki Ptolemais'e ait olduğu düşünülen sikkeler⁴⁵ ilk olarak, E. Babelon tarafından yayına hazırlanan Waddington koleksiyonunda "Lebedos-Ptolemais" darbı olarak karşımıza çıkar. Burada, III. Ptolemaios/Athena serisine 2, Berenike/Triptolemos(?) serisine ait 1 örneği bir araya getirilerek Lebedos-Ptolemais'a atfedilmiştir⁴⁶. Ancak bu atfa dair ilave bir bilgi sunulmamıştır. Kısa süre sonra konuyu tekrar gündeme getiren ve bu savı kanıtlayan A. Dieudonné olur. Yazar, literatürde yer alan pek çok örneği bir araya getirmiş ve bugün bildiğimiz farklı magistrat isimli sikkelerin neredeyse tamamını yayınlamıştır⁴⁷. Krali darphanelerin bastıklarından ikonografik ve her şeyden önce taşıdığı lejant nedeniyle ayrıştığını gören yazar bu sebeple Ptolemais-Ake kentini bir kenara bırakarak Ptolemais isimli diğer kentleri ele almıştır. Dieudonné, sikkelerin arka yüzünde magistrat ismi yer alması geleneğinden hareketle dikkatini Ionia bölgesine yöneltmiş, sikkeler üzerinde karşımıza çıkan Aristagoras, Menippos, Dionysios, Pytheos, Hekatomymos, Deiklos ve Korabos'u bölgedeki varlıklarını ateste ederek söz konusu sikkeleri

³⁷ *BMC Caria*, n. 17-20; *CPE II*, n. B529-B531; *HNO*, n. 477; 1581.

³⁸ *Dikhalkon* birimindekiler çap (14-16 mm) ve gramaj (2.35 gr.-2.77 gr.) olarak IV. Ptolemaios dönemi krali örnekler ile örtüşür. *Khalkouslar* ise 8-11 mm. çap ve 0.8 gr.-2.1 gr. aralığında örnekler sunmaktadır, bkz. Ashton, "The Hellenistic hemidrachms of Caunus", 152.

³⁹ Svoronos, n. 918; 920; 923; 925; 927; *CPE II*, n. B418-B423.

⁴⁰ Lebedos-Ptolemais'in darp ettiği bronzların çap ve ağırlığı krali bronzları ile birebir örtüşmemekle beraber yakındır.

⁴¹ *CPE II*, n. B424.

⁴² Svoronos, n. 919; 921-922; 924; 926; *CPE II*, n. B425-B431. Arka yüzde yer alan tasvirin kime ait olduğu tartışmalıdır. Waddington koleksiyonunda (n. 1713) Demeter olarak tanımlanmıştır. Dieudonné (Adolphe Dieudonné, "Ptolemais-Lebedus", *JIAN* 5 (1902), 57) ise söz konusu olanın bölgede tapınım gördüğü bilinen Triptolemos olduğunu dile getirir. Kinns (Philip Kinns, "Studies in the coinage of Ionia: Erythrae, Teos, Lebedus, Colophon, c. 400-30 B.C.", (PhD. diss. University of Cambridge, 1980), 253) de bu görüşe katılır. Lorber (*CPE II*, 100-102) tasviri soru işareti ile Triptolemos olarak tanımlamakla beraber, bu serinin en küçük biriminde (n. B432) arka yüzde yer alan sarmaşık tasviri nedeniyle Dionysos ihtimaline de değinir.

⁴³ *CPE II*, n. B432.

⁴⁴ Lorber, her bir memurun belirli bir birimin darbindan sorumlu olabileceğini ifade eder, bkz. *CPE II*, 101. Krş. Kinns, "Studies in the coinage of Ionia", 256.

⁴⁵ Erken dönem atribüsyonlar ve tartışmalar için bkz. Dieudonné, "Ptolemais-Lebedus", 50-51. Ayrıca bkz. Cohen, *The Hellenistic Settlements*, 339.

⁴⁶ *Waddington Coll.* = Ernest Babelon, *Inventaire Sommaire de la Collection Waddington* (Paris: C. Rollin et Feuardent, 1898), n. 1710-1713. Babelon güncel olandan farklı olarak ilk seriyi kral başı/Pallas; ikinci seriyi örtülü kraliçe başı/Demeter olarak tanımlamıştır. Söz konusu sikkeler ΑΡΙΣΤΑΓΟΡ, ΚΩΡΑΒΟΣ ve ΔΙΟΝΥΣ'ün isimlerini taşıyanlardır.

⁴⁷ Dieudonné, "Ptolemais-Lebedus", 46-47.

kesin bir biçimde Lebedos-Ptolemaios'e atfetmiştir⁴⁸. Lebedos atfı neticesinde Ionia'da bir Ptolemais kentinin varlığı da kesin olarak teyit olunmuştur⁴⁹.

L. Robert, Dieudonné'nin birinci derecede memur isimlerinden yola çıkılarak yaptığı bu atfın doğruluğunu tasdik ederken, kentin Ptolemais ismiyle yeniden kuruluşunu devrin önemli buluşlarından biri olarak tanımlar⁵⁰. Böylece bu atf nümismatik literatüründe genel kabul görür. Lorber de benzer şekilde bu atfı takip etmiştir. Öte yandan burada, Waddington koleksiyonunda ve Dieudonné'nin eserinde yer almayan, ilk seriye ait *dikhalkon* ve her iki seriye ait *khalkous* birimindeki, oldukça nadir yeni örnekler de yazar tarafından Lebedos-Ptolemais başlığı altında tasnif edilmiştir⁵¹.

Troas kentlerinden Larisa-Ptolemais, tıpkı Lebedos-Ptolemais gibi III. Ptolemaios döneminde sikke darp etmiştir. Ön yüzünde sağa dönük Apollon başı, arka yüzünde amphora tasvir edilen bronzlar basmıştır (fig. 10)⁵². ΠΤΟΛΕΜΑΙΕΩΝ, ΠΤΟΛΕΜΑΙ ya da ΠΤΟΛΕ lejantlarından birini taşıyan sikkeler beş farklı emisyonu ayrılır⁵³. Sikkelerin dört farklı birimde darp edildiği anlaşılmaktadır⁵⁴. Bu darplar ilk olarak Waddington koleksiyonunda Ptolemais-Lebedos'a atfedilmiştir⁵⁵. Burada, sembol ve arka yüz lejantının konumu ve sol boşlukta kartal ya da çift bereket boynuzu sembolü gibi unsurlara binaen 6 farklı örneğini bildiğimiz seriye ait bir örnek yayınlanmıştır⁵⁶. Kısa süre sonra Dieudonné, ΠΤΟΛΕΜΑΙΕΩΝ, ΠΤΟΛΕΜΑΙ ya da ΠΤΟΛΕ lejantı taşıyan mevzubahis bronzları, yukarıda ele alınan ΠΤΟ lejantlılar ile birlikte, her ne kadar şüphelerini dile getirirse de topyekûn Ionia'daki Lebedos'a atfeder⁵⁷. Konuyu tekrar ele alan L. Robert, Apollon başı/amphora serisinin ikonografya ve stil özellikleri açısından Lebedos'a atfedilenlerden ayrıştığını, Larisa'nın önceki darplarına benzediğini gözlemler ve bir başka Ptolemais kentine ait olabileceğini ifade eder⁵⁸. J. M. Cook ise Larisa'nın lokalize edildiği Liman Tepe'de bulunduğu kendisine aktarılan bir adet Apollon başı/Amphora serisinden bahis açar⁵⁹. Ancak tek bir sikkenin kentin

⁴⁸ Dieudonné, "Ptolemais-Lebedus", 53-54. Ayrıca bkz. Kurt Regling, "Lebedos-Ptolemais", JIAN 6 (1903). Dieudonné savını, arka yüzde Athena Ilias'a yer verilmesi ile destekler. Yazarın da belirttiği üzere bu ikonografya kentin MÖ 4. yüzyıl darplarında ön yüzde, Ptolemaios egemenliğinin hemen sonrası darplarında buradakine çok yakın bir şekilde, aynı atribütlerle ayakta sağa dönük hamle yapar vaziyette tasvir edilmiştir. İlgili sikkeler için bkz. Kinns, "Studies in the coinage of Ionia", 240-248.

⁴⁹ Bölgede Ptolemaios ismiyle bir kentin sıfırdan ya da yeni bir isimle yeniden kurulduğuna dair antik kaynaklar herhangi bir bilgi sunmaz. Dieudonné'nin bu atfı bu açıdan ilave bir önem taşır. Kent hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cohen, *The Hellenistic Settlements*, 188-191. Kentte Ptolemaios hakimiyetine ilişkin ayrıca bkz. Bagnall, *The Administration of the Ptolemaic Possessions*, 169-170.

⁵⁰ Louis Robert, "Villes de Carie et d'Ionie dans la liste des théorodouques de Delphes", BCH 70 (1946), 516-517. Darplara dair ayrıca bkz. Kinns, "Studies in the coinage of Ionia", 252-257.

⁵¹ Bunlar çok sonraları müzayedeye düşen örnekler vesilesiyle bilinir olmuştur. Sikkeler için bkz. *CPE II*, n. B423-B424; B432. Bunlardan *dikhalkon* birimindeki örnek daha önce yayınlananlar ile aynı ikonografyayı taşır. *Khalkous* birimindekiler ise mevcutlarla aynı ön yüz tipine sahiptir.

⁵² Dieudonné, "Ptolemais-Lebedus", 45-46; *SNG Cop. Ionia* = Sylloge nummorum Graecorum Denmark. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Ionia 2 (Copenhagen: E. Munksgaard, 1946), n. 790; *SNG v. Aulock, Ionien* = Sylloge nummorum Graecorum, Deutschland. Sammlung Hans Von Aulock, Vol. 1 (Berlin: Gebr. Mann, 1957), n. 2026; Louis Robert, "Documents d'Asie Mineure, 20. Ptolémaïs de Troade", BCH 106 (1982), 323-325; *SNG Arıantürk* = Sylloge nummorum Graecorum. The Özkan Arıantürk Collection, Vol. I (Istanbul: Turkish Institute of Archaeology, 2015), n. 657-663; *CPE II*, n. B412-B417.

⁵³ Bunlar arka yüzde ΠΤΟΛΕΜΑΙΕΩΝ lejantı sol boşlukta kartal; ΠΤΟΛΕΜΑΙ lejantı sol boşlukta kartal, sağ boşlukta üzüm salkımı ve krali yılı; ΠΤΟΛΕΜΑΙΕΩΝ lejantı sol boşlukta çift bereket boynuzu; ΠΤΟΛΕ lejantı sol boşlukta çift bereket boynuzu ve son olarak sembol­süz darplardır.

⁵⁴ Sikkelerin krali birimlerden ayrıştığı görülmektedir. Beş emisyonu ayrılan altı farklı sikkeden en küçük ikisi (*CPE II*, n. B416-B417) 11 mm. çapında olup 0.75 gr. ortalama ağırlık söz konusudur. III. Ptolemaios döneminde Aleksandria'da darp edilen *khalkous* birimindeki bronz sikkeler ortalama 13 mm. çapa ve 1.3 gr. ağırlığa sahiptir. Larisa-Ptolemais'in bastığı üst birimler ise 13 mm./1.96 gr.; 13-15 mm./2.50 gr.; 15-18 mm./2.50-3.30 gr.; 20-23 mm./5.10 gr. şeklindedir ve bunlar da dönemin bronz ağırlık sistemi ile uyumaz.

⁵⁵ *Waddington Coll.* 1714.

⁵⁶ Sikkenin tanımında yalnızca ön yüz ve arka yüz tipine yer verilerek ayrıntıya girilmediğinden hangi emisyon olduğu anlaşılamamaktadır.

⁵⁷ Dieudonné, "Ptolemais-Lebedus", 45-46; 51-53. Krş. Robert, "Villes de Carie et d'Ionie", 517, dn. 8.

⁵⁸ Robert 1946, "Villes de Carie et d'Ionie", 517-518 ve dn. 2. Benzer bir analizi Kinns de yapmıştır, bkz. Kinns, "Studies in the coinage of Ionia", 256-257.

⁵⁹ John Manuel Cook, *The Troad: An Archaeological and Topographical study* (Oxford: Clarendon Press, 1973), 219. Ayrıca bkz. John Manuel Cook, "Cities in and around the Troad", *The Annual of the British School at Athens* 83 (1988), 14.

Ptolemais adıyla yeniden kurulmasına delil teşkil edemeyeceğini ilave eder⁶⁰. Halihazırda şüpheleri olan Robert ise bunu Larisa'nın Ptolemais adıyla tekrar kurulduğunun bir delili olarak kabul eder. Neticesinde, Robert Apollon başı/amphora tasvirli sikkelerin atfını Ionia'dan Troas bölgesine ve Larisa kentine çekmiş olur⁶¹. Böylece yazar, kentin Ptolemais ismiyle tekrar kurularak Ptolemaios etkisi altında sikke darbı gerçekleştirdiğini ifade etmiş olur⁶².

Kentin Ptolemaioslar idaresine girmesi, krali bir isimle yeniden kurulması ve bu isimle sikke darp etmesi tartışmalarında gözden kaçırılan M. T. Göktürk'ün 1995 yılında yayınladığı, ön yüzünde Apollon başı, arka yüzünde amphora tasvir edilen ΠΤΟΛΕΜΑΙΕΩΝ lejantlı sikkelerden altı yeni örnektir⁶³. Özel bir koleksiyonda yer alan bu sikkeler Limantepe ve civarında ele geçmiştir ve bunun yanı sıra Göktürk Limantepe'de bu seriye ait örneklerin "tenekeler dolusu" ele geçtiğini dile getirir. Göktürk burada Robert'in haklılığını, Larisa'nın Ptolemais adıyla sikke darp ettiğini açıkça ortaya koyar⁶⁴.

Lorber, Robert'in Larisa-Ptolemais atfını takip eder. Öte yandan yazar, sikkelerin tarihlendirilmesi hususunda, üzerinde krali 24 yıl ibaresi yer alan örneğe (Dieudonné 1902, 46; *CPE* II, n. B417) istinaden II. Ptolemaios ve III. Ptolemaios dönemine ait olmaları ihtimalini ele alır. Krali yıl kullanımının epigrafik kullanımının ilk olarak III. Ptolemaios, sikkeler üzerinde kullanımının ise IV. Ptolemaios devrinde başlaması nedeniyle buradaki ibarenin III. Ptolemaios'un 24. krali yılı olması gerektiğini ileri sürer. Troas bölgesinin Mısır egemenliğine girişinin MÖ 246-241 arasına tesadüf eden III. Suriye Savaşı ile gerçekleşmesi göz önünde bulundurulduğunda bu en akla yatkın önermedir.

Yukarıda bahsi açılan, otonom kent darpları dışında kimi serilerin Küçük Asya kökenli olduğu ya da olabileceği düşünülmektedir. Lorber tarafından "Belirsiz Eyaletler" başlığı altında tasnif edilen iki sivil darphaneden ilki, bahsedildiği üzere "Belirsiz Darphane 18: Küçük Asya ya da Adalar" olarak isimlendirilmiştir. Bu darphaneye atfedilen, II. Ptolemaios dönemine ait bir seri gümüş ve bir seri bronz sikke bulunmaktadır.⁶⁵ Her iki madenden sikke de aynı ikonografyayı taşır. Darpların ön yüzünde sola dönük örtülü Arsinoe başı, arka yüzde çift bereket boynuzu yer alır, lejant ise ΑΡΣΙ şeklindedir. Gümüşler *drahmi* ve *triobol*, bronzlar ise *hemiobol* birimindedir. Gümüş sikkeler arka yüzünde Φ harfi ile Α monogramını taşır. Bronzların ise ön yüzünde Λ harfi, arka yüzünde ise Δ monogramı vardır. İlk olarak Svoronos (n. 890-892) bu sikkeleri, kısa bir süre Arsinoe ismini almış olan Ephesos'a atfetmiştir. Ancak, bugün biliyoruz ki kent Lysimakhos'un hakimiyetine geçtiği MÖ 294'ten sonra kısa bir süreliğine bu ismi

⁶⁰ Cook, *The Troad*, 221. Ayrıca bkz. Cook, "Cities in and around the Troad", 14-17. Cook antik kaynakların bu durumdan hiç bahis açmıyor oluşunu da bir etmen olarak dile getirir. Ancak benzer bir durumun Ionia bir Ptolemais kentinin varlığı ve Lebedos ile özdeşimi için de geçerli olduğu unutulmamalıdır.

⁶¹ Robert, "Documents d'Asie Mineure". Robert önceleri Larisa'nın MÖ. 3. yüzyılın son çeyreğinden itibaren daha evvel hakimiyetine girdiği Aleksandreia Troas'tan bağımsız olduğunu ifade etmiştir, bkz. Louis Robert, *Études de Numismatique Grecque* (Paris: Collège de France, 1951), 34-39. Cook bu fikre ve kentin yeniden kurulduğu düşüncesine katılmaz, bkz. Cook, *The Troad*, 221 ve dn. 2; "Cities in and around the Troad". Ancak son gelinen noktada kentin tam bağımsız statüsü halen tartışmalı olmakla birlikte genel kamu Robert'in önerdiği gibidir, bkz. Cohen, *The Hellenistic Settlements*, 157-158; Marijana Riel, "Alexandreia Troas in the Hellenistic Period", *Mélanges d'Histoire et d'Épigraphie, Offerts À Fanoula Papazoglou* (Beograd, 1997), 97; Sheila Ager, "Civic Identity in the Hellenistic World: The Case of Lebedos", *GRBS* 39 (1998), 17-18; Andrew Meadows, "The Earliest Coinage of Alexandria Troas", *NC* 164 (2004), 49; Aneurin Ellis-Evans, "The Coinage and History of Achaiaion in the Troad", *Revue des études anciennes* 119 (2017), 46. Öte yandan bölgede hem yazılı kaynaklar hem de arkeolojik araştırmalar ışığında çalışmalar yürüten A. Akalın, Larisa'nın lokalize edildiği Liman Tepe'de Hellenistik döneme ait arkeolojik kalıntıların oldukça zayıf olduğunu, söz konusu olanın en fazla *kome* statüsünde bir yerleşim olabileceğini ifade eder, bkz. Ayşe Gül Akalın, "Troas Synoikisis'i. Synoecism in the Troad", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 21/33 (2003), 12.

⁶² Robert, kentin yeniden kurulumunu III. Ptolemaios dönemine tarihler, bkz. Robert, "Documents d'Asie Mineure, 327-328. Bu hususta ayrıca bkz. Riel, "Alexandreia Troas in the Hellenistic Period", 96-97.

⁶³ M. Tevfik Göktürk, "Troas Bölgesinde Sikke Basan Kentler", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 1994 Yılı* (1995), 102-103, n. 43-48.

⁶⁴ Göktürk, "Troas Bölgesinde Sikke Basan Kentler", 69; 89.

⁶⁵ Svoronos, n. 890-891; *CPE* I, n. 407-408 (gümüş); Svoronos, n. 892; *CPE* II, n. B304 (bronz).

taşıymış, kralın MÖ 281'deki ölümünün ardından eski ismi kullanılmaya devam etmiştir⁶⁶. Dolayısıyla mevzubahis atif geçerliliğini koruyamamıştır. Davesne ise konu üzerine farklı bir yorumda bulunarak, arka yüzde yer alan ΑΡΣΙ lejantının kentin değil kraliçenin adını ifade ettiğini düşünmüş ve bu sikkelerin krali darplar olduğunu ileri sürmüştür. Yazar, mevzubahis gümüşleri, aynı arka yüz harfi ve monogramını taşıyan tetradrahmi birimindeki iki emisyon ile ilişkilendirerek⁶⁷ Paphos'a atfetmiştir⁶⁸. Ancak şu an için kraliçenin isminin bu şekilde kısaltılarak kullanıldığı, Davesne'nin ileri sürdüğünden başka, herhangi bir darp söz konusu değildir. Öte yandan ΑΡΣΙ lejanti, bu ismi taşıyan kentlerde basıldığı kesin biçimde teyid olunmuş sikkeler üzerinde karşımıza çıkar⁶⁹. Bu sikkelerin darp yerine ilişkin yeni bir öneri Lorber tarafından ileri sürülmüştür. Yazar, kuvvetle muhtemel Arsinoe isimli bir kent tarafından basılmış olması gerektiğini düşündüğü sikkeleri bu sebepten ötürü "Olasılıkla Küçük Asya ya da Adalar" şeklinde tasnif etmiştir⁷⁰. Şu an için Küçük Asya atfını destekleyecek, daha özelde belirli bir Arsinoe'yi öne çıkartacak yayınlanmış bir veri söz konusu değildir⁷¹.

Bir diğer sikke grubunun tıpkı yukarıdaki gibi, örnekleri nereden geldiği bilinmemektedir. Bu nedenle hangi Arsinoe kenti olduğu tespit edilememiştir ve bu sebeple Lorber tarafından "Belirsiz Eyalet" üst başlık altında tasnif edilmiştir. Bu Arsinoe'ye atfedilen, IV. Ptolemaios dönemine tarihlendirilen bir seri bronz darbı mevcuttur. Söz konusu darpların ön yüzünde sola dönük, Korinth miğferli Athena başı, arka yüzünde tek bereket boynuzu tasvir edilir. Bu sikkeler arka yüzde ΑΡΣΙ lejanti taşır⁷². Darplar ilk olarak Svoronos tarafından Girit adasındaki Arsinoe'ye atfedilmiştir⁷³. Le Rider ise bu atfı şüpheli bulur. Zira, bunlardan ne müzelerde ne özel koleksiyonlarda ne de köylülerin elinde görmemiştir ve bu noktadan yola çıkarak kökeninin Girit olamayacağını ileri sürer⁷⁴. Lorber de Le Rider'i haklı bularak bu seriyi "Belirsiz Eyalet" başlığı altında tasnif eder⁷⁵. Bahsedildiği üzere, arka yüzünde krali bir ikonografya taşıyan bu otonom darpların henüz hangi bölgedeki Arsinoe kentine ait olduğuna dair somut bir arkeolojik delil mevcut değildir⁷⁶.

Sonuç

Anlaşıldığı üzere Ptolemaios hakimiyetinde sikke basan darphaneler, krali bir isimle yeniden kurulanlar ve varlığını eski ismiyle sürdürenler olarak ikiye ayrılmaktadır. Troas ve Ionia bölgelerinde Ptolemais adıyla yeniden kurulan Larisa ve Lebedos kentleri ile Arsinoe'nin adını taşıyan sikkeler darp eden ancak şu an kesin olarak tespit edilemeyen iki kent bu kategoriye girer. Karia'da Kaunos ve Lykia'da Telmessos ise mevcut statüsü değişmeyenlerdir. Bu durumun sikke ikonografyasını ise pek etkilemediği

⁶⁶ Lysimakhos, daha sonra II. Ptolemaios'un eşi olacak olan Arsinoe'ye ithafen kenti orijinal yerinden daha güneyde, denize daha yakın bir noktada yeniden inşa faaliyetine girişmiştir. Ayrıntılı bilgi ve konu üzerine literatür için bkz. Cohen, *The Hellenistic Settlements*, 177-181.

⁶⁷ İlgili sikke için bkz. Svoronos, n. 349; 371; *CPE I*, n. 413; 497.

⁶⁸ Davesne, "Les monnaies ptolémaïques", 23-24.

⁶⁹ Bkz. Methana-Arsinoe (*CPE II*, n. B520-B523) ve Rhithymna-Arsinoe (*CPE II*, n. B525-528).

⁷⁰ *CPE I*, 335; *CPE II*, 67. Lorber olası darphaneler arasında bu ismi taşıyan 3 yerleşime ev sahipliği yapan Kıbrıs'ı, Lykia, Pamphylia ve Kilikia'daki Arsinoe kentlerini, Peloponnessos, Keos adası ve Girit adasındaki Arsinoe isimli yerleşimleri sayar.

⁷¹ Mevcut veriler ışığında, en azından ihtimallerden biri olarak beliren Patara'da bu sikkelerden ele geçmediğini ifade etmek mümkündür. Pamphylia ve bilhassa Kilikia'da yürütülecek çalışmalar bu hususu aydınlatmaya yardımcı olacaktır.

⁷² Svoronos 1890, 31, n. 5-6; *CPE II*, n. B532-B533.

⁷³ Adada Arsinoe isimli bir kentin varlığı literatürde numismatik verilerle teyit olunmuştur. Svoronos (Svoronos, *Numismatique de la Crète*, 29-32) ΑΡΣΙ lejantlı bir grup bronz sikke ışığında kentin adanın doğusundaki Lyttos/Lyktos yakınlarında olduğunu ileri sürmüştür. Le Rider, "Les arsinoéens de Crète. Svoronos'un bir araya getirdiği sikkelerden bir serinin adanın kuzey batısında yer alan Rhithymna'nın darp ettikleriyle aynı ön yüz kalıbını paylaştığını tespit etmiş, dahası modern ismiyle Rethymno kentindeki müzede Arsinoe lejantlılardan çoklu sayıda bulunduğunu ortaya koyarak Arsinoe ismiyle yeniden kurulmuş olması gerektiğini ileri sürmüştür, bkz. Le Rider, "Les arsinoéens de Crète. Kentin IV. Ptolemaios döneminde darp ettiği otonom sivil darplar için bkz. Le Rider, "Les arsinoéens de Crète", n. 6-14; *CPE II*, n. B525-528.

⁷⁴ Le Rider, "Les arsinoéens de Crète", 231.

⁷⁵ *CPE II*, 134.

⁷⁶ Malzemesi üzerinde doğrudan ve detaylı çalışma fırsatı elde edilen Patara kazılarında ele geçen sikkeler içerisinde ne Telmessos'a ne Kaunos'a ne de hangi eyalette yer aldığı belirlenemeyen mevzubahis Arsinoe'ye ait otonom sikkelerden şu ana değin ele geçmediğini ifade etmek gerekir.

anlaşılmaktadır. Kentler ön ya da arka yüzde krali bir tasviri illaki kullanırken, sivil nitelikte olana da mutlaka yer vermiştir. Lebedos-Ptolemais, darp ettiği sikkelerin ön yüzünde III. Ptolemaios ve II. Berenike'nin portresine yer verirken⁷⁷, burada “Belirsiz Darphane 18” olarak tasnif ettiğimiz kent örtülü Arsinoe başı tasvirine yer vermiştir. Kullanılan krali portre hiç şüphesiz bir hanedan mensubunun adıyla yeniden kurulmuş olmaları ile doğrudan ilişkilidir. Hangi eyalette olduğu şu an için kesin olarak tespit edilemeyen Arsinoe kenti darplarının ise arka yüzünde krali sikkelerin temel unsurlarından bereket boynuzu tasviri yer alır. Kraliçe II. Arsinoe ile özdeşleşen bu tasvirin, onun adını taşıyan bir kentte kullanılması hiç de şaşırtıcı değildir⁷⁸. Larisa-Ptolemais ise önceki ikonografyasına sadık kalmakla beraber, krali sikkelerin bir diğer temel tasviri olan kartal ve bereket boynuzunu arka yüzde sembol olarak kullanmıştır.

Kaunos'a gelecek olursak, kent II. Ptolemaios ve III. Ptolemaios dönemlerinde bastığı sikkelerde standart bir biçimde ön yüzde *basileion*lu Kaunios başı, arka yüzde krali bereket boynuzu ikonografyasını kullanmıştır. Önceleri, ön yüzde yer alan tasvirin III. Aleksandros başı olduğu düşünülmüşse de kentin Klasik dönem gümüşleri üzerindeki Kaunios başı ile ayniyeti açıktır⁷⁹. Arka yüzde krali referanslı bereket boynuzu kullanımı da kent tarafından dönemsel olarak dikkatlice tatbik edilmiştir. Zira II. Ptolemaios dönemine atfedilen ve bilhassa değerli madenden krali sikke ikonografyasını müteveffa II. Arsinoe'nin domine ettiği dönemde onunla özdeş çift bereket boynuzu kullanılmıştır. Aynı durumun II. Berenike için geçerli olduğu III. Ptolemaios döneminde ise yeni kraliçe ile özdeş tek bereket boynuzuna yer verilmeye başlanmıştır. IV. Ptolemaios döneminde ise krali ikonografyadan uzaklaşmış Kaunios başı/ayakta Kaunios ve Kaunios başı/kınında kılıç tasvirli iki bronz serisi darp edilmiştir. Dolayısıyla erken dönem örnekler sivil olan ile kralinin bir arada kullanımını yansıtırken son dönem sikkelerde bu terkedilmiştir.

Batı Lykia kentlerinden Telmessos'un II. Ptolemaios döneminde darbına başlanan tek seri bronzlarında ise diğerlerinden farklı bir ikonografya karşımıza çıkar. Buraya kadar ele alınan örnekler kral III. Ptolemaios, kraliçe II. Arsinoe, II. Berenike gibi krali portreler ile onlarla özdeş bereket boynuzu ve çift bereket boynuzu gibi semboller taşıırken Telmessos'un otonom sikkelerinde ön yüzde bilhassa ilk iki kral döneminde yoğun olarak kullanılan tanrılaştırılmış III. Aleksandros tasviri söz konusudur. Bu aynı zamanda kentin yöneticisi Ptolemaios'un babası müteveffa kral Lysimakhos'un da sikkelerinde sıklıkla kullandığı bir tasvirdir. Öte yandan, sivil nitelikte arka yüzde de yine Lysimakhos'un sikkelerinde yer verdiği krali sembole referansla sola dönük ilerleyen bir aslan karşımıza çıkar⁸⁰. Telmessos'un bu kısa süreli otonom darpları bu sebeplerle açık bir biçimde diğerlerinden ayrışır.

Bir diğer gözlem sikkelerin darp edildikleri birimler için ortaya koyulabilir. Krali Ptolemaios bronzları, krallığın gümüşün maddi değerine denk itibari değer politikası nedeniyle alışlagelmişin dışında büyük birimlerdedir. Bilhassa, II. Ptolemaios devrinde MÖ 260'larda yapılan reform neticesinde en büyük

⁷⁷ Svoronos (Joannes N. Svoronos, “Ptolemais-Lebedus, Éphese, Aenus et Abdère sous les Ptolémées”, *JIAN* 5 (1902), 67) II. Ptolemaios ve II. Arsinoe olarak tanımlamıştır. III. Ptolemaios ve II. Berenike özdeşimi için bkz. Dieudonné, “Ptolemais-Lebedus”, 67; *CPE* II, 100.

⁷⁸ Krali darplarda kartal tasvirinden sonra en çok kullanılan tasvir bereket boynuzudur. Bolluk ve bereketi sembolize eden bu tasvir çoğu seride krali diademle bağlıdır ve krali bir nitelik atfedilmiştir. Krali darplarda, bilhassa çift bereket boynuzu yalnızca II. Arsinoe portreli sikkelerde kullanılmıştır. Arsinoe tasvirinin krali sikkeler üzerindeki kullanımı ölümünün ardından tanrılaştırılması ve adına tesis edilen kült ile ilintilidir. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Roland Ralph Smith, “Ptolemaic Portraits: Alexandrian Types, Egyptian Versions”, *Alexandria and Alexandrianism*, ed. Kenneth Hamma (California: J. Paul Getty Museum, 1996), 203; Sabine Müller, *Das hellenistische Königspar in der medialen Repräsentation: Ptolemaios II. und Arsinoe II. Beiträge zum Altertumskunde* 263 (Berlin: Walter de Gruyter, 2009), 373-380; Agnieszka Fulinska, “Iconography of the Ptolemaic queens on coins: Greek style, Egyptian ideas?”, *Studies in Art and Civilization* 14 (2010), 80.

⁷⁹ *BMC Caria*, n. 11-12. Tasvirli Kaunios olarak tanımlayan Ashton olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Richard Ashton, “Opuscula Anatolica II: VI. Caunian notes”, *NC* 163 (2003). Ashton (Ashton, “Opuscula Anatolica II”, 37) ön yüzde yer alan boynuz benzeri objenin Mısır referansını bir ihtimal olarak dile getirirken Lorber (*CPE* I, 410), tanrı kralın başında, hemen alınının üstünde yer alan motifin lotus tomurcuğu olabileceğini ve bunun doğrudan Mısır etkisinde bir ikonografyaya, hatta Kaunios'un Horus ile özdeşliğine işaret ediyor olabileceğini ifade etmiştir.

⁸⁰ Sikkeler için bkz. Margareth Thompson, “The Mints of Lysimachus”, *Essays in Greek Coinage Presented to Stanley Robinson*, eds. Colin M. Kraay, Kenneth G. Jenkins (Oxford: Clarendon Press, 1968).

birim ortalama 45 mm çap ve 90 gr ağırlığa sahip *oktobol*, en küçük birim ortalama 16 mm çap ve 3 gr ağırlıktaki *dikhalkon* olmuştur⁸¹. Bu bağlamda ikonografyada göze çarpan krali olandan ayrışma durumu birimler için de geçerli görünmektedir. Otonom kent darplarında sikkelerin ufak birimlerde basılması eğilimi söz konusudur. Örneğin Larisa-Ptolemais'in darp ettiği beş farklı birime ayrıldığı anlaşılan bronzların en üst birimi 20-23 mm ortalama çapa ve 5.10 gr ortalama ağırlığa sahip iken, arda kalan dört birimin çapı ve gramajı 11-18 mm ve 0.75 gr - 3.30 gr aralığındadır⁸². Aynı durum Lebedos-Ptolemais için de geçerlidir. Kentin darpları üç farklı birime ayrılırken en büyük birim 15-17 mm çapta ve ağırlığı 3.40 gr - 4.90 gr arasında değişir (ortalama 4 gr). Diğer iki birim sırasıyla 12-12.5 mm çap, 1.73 gr - 2.0 gr; 11 mm, 0.7 gr - 1.30 gr ağırlığındadır⁸³.

Öte yandan, bronz sikke krali dahi olsa darp edildiği coğrafyadan fazla uzaklaşmazken, basım maksadına da uygun olarak krali olanla kıyaslandığında kent darplarının çok daha kısıtlı bir sirkülasyon alanı olduğu anlaşılmaktadır. Küçük Asya, Kıbrıs ya da Suriye-Fenike gibi eyaletlerde basılan krali bronz sikkeler düşük oranda da olsa, birinci derece askeri hareketliliğe bağlı olarak yakın coğrafyalara intikal etmektedir. Bu durum kimi zaman arkeolojik kazılarda kimi zaman ise müze koleksiyonlarında tespit edilen örneklerle kendini gösterir⁸⁴. Otonom kent darplarının kazılarda, müze koleksiyonlarında ve hatta müzayede kataloglarında nadir olarak karşımıza çıkması yerel kullanımlarının yanı sıra düşük hacimde darp edilmiş olduklarını da düşündürür. Bu durumun bir faydası ise buluntu yeri bilinen az sayıda örneğin dahi darp yerini kesin olarak tespit edemediğimiz kimi serilerin atribüsyon problemlerine yardım edebilecek olmasıdır.

Sonuç itibarıyla MÖ 3. yüzyılda, Ptolemaios Krallığı'na tabi coğrafyalarda, ikonografyası ve birimi krallığın kontrolüne tabi sikkelerin yanı sıra bir de kentlerin idaresinde, otonom nitelikte sikke darbı gerçekleşmiştir. Şu an için Küçük Asya'da kesin bir biçimde tespit edilebilmiş dört darphane mevcutken iki adet de olası darphane söz konusudur. Olası kentlerden ya da yakın civarından gelecek buluntular bu hususu aydınlatacaktır. Öte yandan, Karia ve Pamphylia bölgelerinde de Ptolemais adıyla kurulmuş kentlerin varlığından haberdarız⁸⁵. Bu kentlerin de ilerleyen yıllarda ortaya çıkacak veriler ışığında tıpkı Lebedos ve Larisa gibi sikke darbı gerçekleştirmiş oldukları gerçeği gün yüzüne çıkabilir.

⁸¹ Reforma dair ayrıntılı bilgi için bkz. Olivier Picard, "Remarques sur la monnaie de bronze dans l'Égypte lagide", Commerce et artisanat dans l'Alexandrie hellénistique et romaine: Actes du colloque d'Athènes, 11-12 décembre 1988, ed. Jean-Yves, Empereur (Athènes and Paris: École Française d'Athènes, 1998), 416-417; Catharine Lorber, "The development of Ptolemaic bronze coinage in Egypt", L'exception égyptienne? Production et échanges monétaires en Égypte hellénistique et romaine, eds. Frederick Duyrat, Olivier Picard (Le Caire: Institut français d'archéologie orientale, 2005), 137-138; Georges Le Rider, F. de Callataÿ, Les Séleucides et les Ptolémées: L'héritage monétaire et financier d'Alexandre le Grand (Paris: Rocher, 2006), 158-159; Daniel Wolf, "A Metrological Survey of Ptolemaic Bronze Coins", AJN 25 (2013), 64-80; Andrew Meadows, "Weighing up the Coinage Reform of Ptolemy Philadelphus", Money Rules!: The Monetary Economy of Egypt, from Persians until the beginning of Islam, ed. Thomas Faucher (Le Caire: Institut français d'archéologie orientale, 2020). Ayrıca bkz. Olivier Picard, Thomas Faucher, "Les monnaies lagides", Les monnaies des fouilles du Centre d'Études Alexandrines: Les monnayages de bronze à Alexandrie de a conquête d'Alexandre à l'Égypte moderne, eds. Olivier Picard et al. (Alexandrie: Centre d'Études Alexandrines, 2012), 35.

⁸² CPE II, n. B412-B417.

⁸³ CPE II, n. B418-B432.

⁸⁴ Örneğin Lykia bölgesinde yürütülen arkeolojik kazılarda ele geçen krali Ptolemaios sikkelerinin %5,6'sını Kıbrıs kökenliler, %3,9'unu Suriye-Fenike kökenli olanlar meydana getirir.

⁸⁵ Karia'daki Ptolemaios kentinin varlığı epigrafik olarak ateste edilmiştir, ayrıntılı bilgi ve literatür için bkz. Cohen, The Hellenistic Settlements, 263-265. Pamphylia'da bu isimle bir kentin var olduğunu ise Strabon (14.4.2) aktarır, bkz. Cohen, The Hellenistic Settlements, 339. Bu iki kent için ayrıca bkz. Mueller, Settlements of the Ptolemies, 207.

Kaynakça

- Ager, Sheila. "Civic Identity in the Hellenistic World: The Case of Lebedos". *GRBS* 39 (1998): 5-21.
- Akalın, Ayşe Gül. "Troas Synoikisis'i. Synoecism in the Troad". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 21/33 (2003): 1-16.
- Amandry, Michel. "Les tétradrachmes frappés à Lébédos". George Le Rider et. al. tarafından düzenlenen *Kraay-Mørkholm essays: numismatic studies in memory of C. M. Kraay and O. Mørkholm'de*, 1-7. Louvain-La-Neuve: Institut supérieur d'archéologie et d'histoire de l'art, 1989.
- Ashton, Richard. "Hellenistic bronze coins of Abdera with a male protrait". Richard Ashton, Silvia Hurter tarafından düzenlenen *Studies in Greek Numismatics in Memory of Martin Jessop Price'da*, 17-21. London: Spink, 1998.
- Ashton, Richard. "The Hellenistic hemidrachms of Caunus". *RBN* 95 (1999): 141-154.
- Ashton, Richard. "Opuscula Anatolica II: VI. Caunian notes". *NC* 163 (2003): 36-39.
- Bagnall, Roger. *The Administration of the Ptolemaic Possessions Outside Egypt*. Leiden: E. J. Brill, 1976.
- BMC Caria* = Head, Barclay. *A Catalog of the Greek Coins in the British Museum, Caria, Cos, Rhodes, etc.* London: The Trustees, 1897.
- BMC Crete & Aegean Island* = Wroth, Warwick. *A Catalog of the Greek Coins in the British Museum, Greek Coins of Crete and the Aegean Islands*. London: The Trustees 1886.
- Bosworth, Albert Brian. *The Legacy of Alexander: Politics, warfare, and Propaganda under the Successors*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Butcher, Kevin. "Small Change in Ancient Beirut: Coins from BEY 006 and 045, Archaeology of the Beirut Souks I". *Berytus XLV- XLVI* (2001-2002): 1-292.
- Callataÿ, François de. "For whom were Royal Hellenistic coins struck? The choice of metals and denominations". Achim Lichtenberger tarafından düzenlenen *Bildwert: nominalspezifische Kommunikationsstrategien in der Münzprägung hellenistischer Herrscher: Kolloquium vom 17.-18. Juni 2010 in Münster'de*, 59-77. Bonn: Habelt, 2014.
- Capdetrey, Laurent. *L'Asie Mineure après Alexandre (vers 323 - vers 270 a.C.). L'invention du monde hellénistique*. Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2020.
- Cohen, Getzel. *The Hellenistic Settlements*. Berkeley: University of California Press, 1995.
- Cook, John Manuel. *The Troad: An Archaeological and Topographical study*. Oxford: Clarendon Press, 1973.
- Cook, John Manuel. "Cities in and around the Troad". *The Annual of the British School at Athens* 83 (1988): 7-19.
- Coşkun, Altay. "Ptolemaioi as Commanders in 3rd-Century Asia Minor and Some Glimpses on Ephesos and Mylasa during the Second and Third Syrian Wars". Burak Takmer et al. tarafından düzenlenen *Philia, Vir Doctus Anatolicus*. Sencer Şahin Anısına Yazılar'da, 211-233. İstanbul: Kabalcı, 2016.
- CPE I* = Lorber, Catharine. *Coins of the Ptolemaic Empire, Vol. I: Precious Metal*. New York: American Numismatic Society, 2018.
- CPE II* = Lorber, Catharine. *Coins of the Ptolemaic Empire, Vol. II: Bronze*. New York: American Numismatic Society, 2018.
- Davesne, Alain. "Les monnaies ptolémaïques d'Ephese". Hasan Malay tarafından düzenlenen *Erol Atalay Memorial'da*, 21-31. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1991.
- Davesne, Alain. "La deuxième guerre de Syrie (ca. 261-255 av. J.-C.) et les témoignages numismatiques". Michel Amandry, Hurter Silvia tarafından düzenlenen *Travaux de numismatique offerts a Georges Le Rider'de*, 123-134. London: Spink, 1999.
- Davesne, Alain. "L'impact des guerres de Syrie sur la politique monétaire de Ptolémée II". *RN* 155 (2000): 9-16.

- Dieudonné, Adolphe. "Ptolemais-Lebedus". *JIAN* 5 (1902): 45-60.
- Ellis-Evans, Aneurin. "The Coinage and History of Achaion in the Troad". *Revue des études anciennes* 119 (2017): 25-47.
- Fischer-Bovet, Christelle. *Army and Society in Ptolemaic Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Fulinska, Agnieszka. "Iconography of the Ptolemaic queens on coins: Greek style, Egyptian ideas?". *Studies in Art and Civilization* 14 (2010): 73-92.
- Göktürk, M. Tevfik. "Troas Bölgesinde Sikkeler Basan Kentler". *Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 1994 Yıllığı* (1995): 65-121.
- Grabowski, Tomasz. "Küçük Asya'da Ptolemaioslar Hanedanı". Oğuz Tekin tarafından düzenlenen Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri'de, 28-49. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Grainger, John. *The Syrian Wars*. Leiden-Boston: Brill, 2010.
- Gregory, Andrew Pearce. "A Macedonian $\delta\upsilon\nu\acute{\alpha}\sigma\tau\eta\varsigma$: Evidence for the Life and Career of Pleistarchos Antipatrou". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 44/1 (1995): 11-28.
- Hammond, Nicholas Geoffrey Lemprière. *The Macedonian State: Origins, Institutions, and History*. Oxford: Clarendon, 1989.
- Hill, George Francis. "Greek Coins Acquired by the British Museum, 1905-1910". *NC* 12, (1912): 134-150.
- Hill, George Francis. "Some coins of southern Asia Minor". William Buckler, William Calder tarafından düzenlenen *Anatolian Studies Presented to Sir William Ramsey*'de, 207-224. Manchester: University Press, 1923.
- HNO* = Historia Numorum Online. <http://hno.huma-num.fr>.
- Hölbl, Günther. *A History of the Ptolemaic Empire*. Oxon-New York: Routledge, 2001.
- Huss, Werner. *Ägypten in hellenistischer Zeit 332-30 v.Chr.* München: Beck, 2001.
- Kinns, Philip. "Studies in the coinage of Ionia: Erythrae, Teos, Lebedus, Colophon, c. 400-30 B.C.". PhD. diss. University of Cambridge, 1980.
- Launey, Marcel. *Recherches sur les armées Hellénistiques*. Paris: De Boccard, 1949.
- Le Rider, Georges. "Les arsinoéens de Crète". Colin M. Kraay, Kenneth G. Jenkins tarafından düzenlenen *Essays in Greek Coinage Presented to Stanley Robinson*'da, 229-240. Oxford: Clarendon Press, 1968.
- Lenger, Dinçer Savaş, Erkan Dündar. "Attestation of a Ptolemaic Garrison in the Light of Coins: Tepecik Settlement at Patara, Lycia". *AIIN* 67 (2021): 37-70.
- Lenger, Dinçer Savaş, Ömer Tatar. "Patara as a New Ptolemaic Mint in Asia Minor". *RBN* (*forthcoming*).
- Le Rider, Georges, F. de Callataÿ. *Les Séleucides et les Ptolémées: L'héritage monétaire et financier d'Alexandre le Grand*. Paris: Rocher, 2006.
- Lorber, Catharine C. "The development of Ptolemaic bronze coinage in Egypt". Frederick Duyrat, Olivier Picard tarafından düzenlenen *L'exception égyptienne? Production et échanges monétaires en Egypte hellénistique et romaine*'de, 135-157. Le Caire: Institut français d'archéologie orientale, 2005.
- Ma, John. *Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Marek, Christian. "Wer war der Basileus Kaunios?". Cengiz Işık tarafından düzenlenen *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens und des ägäischen Bereiches: Festschrift für Baki Ögün zum 75. Geburtstag*'da, 194-199. Bonn: Habelt, 2000.

- Marquaille, Céline. "The Foreign Policy of Ptolemy II". Paul McKechnie, Philippe Guillaume tarafından düzenlenen Ptolemy II Philadelphos and his World'de, 39-64. Boston: Brill, 2008.
- Meadows, Andrew. "The Earliest Coinage of Alexandria Troas". *NC* 164 (2004): 47-70.
- Meadows, Andrew. "*Deditio in Fidem*: The Ptolemaic Conquest of Asia Minor". Christopher Smith, Liv Mariah Yarrow tarafından düzenlenen Imperialism, Cultural Politics, and Polybius'da, 113-133. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Meadows, Andrew. "Two 'Double' Dedications at Ephesus and the Beginning of Ptolemaic Control of Ionia". *Gephyra* 10 (2013): 1-12.
- Meadows, Andrew. "The coinage of Arsinoe-Methana", Εύα Αποστόλου, Charles Doyen tarafından düzenlenen Coins in the Peloponnese: Mints, iconography, circulation, history from antiquity to modern times: Proceedings of the sixth scientific meeting in the memory of Tony Hackens, Argos, May 26-29, 2011'de, 133-149. Athènes: École française d'Athènes, 2017.
- Meadows, Andrew. "Weighing up the Coinage Reform of Ptolemy Philadelphus". Thomas Faucher tarafından düzenlenen Money Rules!: The Monetary Economy of Egypt, from Persians until the beginning of Islam'da, 89-103. Le Caire: Institut français d'archéologie orientale, 2020.
- Mørkholm, Otto. "Cyrene and Ptolemy I: Some numismatic comments". *Chiron* 10 (1980): 145-159.
- Mueller, Katja. *Settlements of the Ptolemies: City Foundations and New Settlement in the Hellenistic World*. Dudley, MA: Peeters, 2006.
- Müller, Sabine. *Das hellenistische Königspaar in der medialen Repräsentation: Ptolemaios II. und Arsinoe II. Beiträge zum Altertumskunde 263*. Berlin: Walter de Gruyter, 2009.
- Newell, Edward Theodore. *The Coinage of the Western Seleucid Mints. From Seleucus I to Antiochus III*. New York: The American Numismatic Society, 1941.
- Olivier, Julien, Bérange Redon. "Reconsidérer la politique militaire des Lagides à la lumière des données numismatiques. Frappes et trésors monétaires aux IIIe et IIIe s. av. J.-C. (env. 294-116)". Thomas Faucher tarafından düzenlenen Money Rules!: The Monetary Economy of Egypt, from Persians until the beginning of Islam'da, 105-137. Le Caire : Institut français d'archéologie orientale, 2020.
- Picard, Olivier. "Remarques sur la monnaie de bronze dans l'Égypte lagide". Jean-Yves, Empereur tarafından düzenlenen Commerce et artisanat dans l'Alexandrie hellénistique et romaine: Actes du colloque d'Athènes, 11-12 décembre 1988'de, 409-417. Athènes and Paris: École Française d'Athènes, 1998.
- Picard, Olivier, Thomas Faucher. "Les monnaies lagides". Olivier Picard et al. tarafından düzenlenen Les monnaies des fouilles du Centre d'Études Alexandrines: Les monnayages de bronze à Alexandrie de la conquête d'Alexandre à l'Égypte moderne'de, 17-108. Alexandrie: Centre d'Études Alexandrines, 2012.
- Psoma, Selene. "Tas Sitarchias tous Misthous ((ARIST.), OEC. 1351B) Bronze Currencies and Cash-allowances in Mainland Greece, Thrace and the Kingdom of Macedonia". *RBN* 155 (2009): 3-38.
- Regling, Kurt. "Lebedos-Ptolemais". *JIAN* 6 (1903): 173-175.
- Ricl, Marijana. "Alexandria Troas in the Hellenistic Period". *Mélanges d'Histoire et d'Épigraphie, Offerts À Fanoula Papazoglou*, 89-116, Beograd, 1997.
- Robert, Louis. "Villes de Carie et d'Ionie dans la liste des théorodokes de Delphes". *BCH* 70 (1946): 506-523.
- Robert, Louis. *Études de Numismatique Grecque*. Paris: Collège de France, 1951.
- Robert, Louis. *Documents d'Asie Mineure méridionale: Inscriptions, monnaies et géographie*. Geneve-Paris: Droz-Minard, 1966.
- Robert, Louis. "Documents d'Asie Mineure, 20. Ptolémaïs de Troade". *BCH* 106 (1982): 319-333.

- Rostovtzeff, Michail Ivanovic. *Social and Economic History of the Hellenistic World*. Oxford: Clarendon Press, 1941.
- Schönert-Geiss, Edith. *Die Münzprägung von Maroneia*. Berlin: Akademie-Verlag, 1987.
- Segre, Mario. "Iscrizioni di Licia. I. Tolomeo di Telmesso". *Clara Rhodos* 9 (1938): 181-208.
- Smith, Roland Ralph. "Ptolemaic Portraits: Alexandrian Types, Egyptian Versions". Kenneth Hamma tarafından düzenlenen *Alexandria and Alexandrianism*'de, 203-213. California: J. Paul Getty Museum, 1996.
- SNG Arikantürk* = Sylloge nummorum Graecorum. The Özkan Arikantürk Collection, Vol. I. Istanbul: Turkish Institute of Archaeology, 2015.
- SNG Cop. Ionia* = Sylloge nummorum Graecorum Denmark. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Ionia 2. Copenhagen: E. Munksgaard, 1946.
- SNG v. Aulock, Ionien* = Sylloge nummorum Graecorum, Deutschland. Sammlung Hans Von Aulock, Vol. 1. Berlin: Gebr. Mann, 1957.
- SNG Keckman* = Sylloge nummorum Graecorum. Finland. The Erkki Keckman Collection in the Skopbank, 1. Karia. Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters, 1995.
- Svoronos, Joannes N. *Numismatique de la Crète ancienne*. Macon: Protat Frères, 1890.
- Svoronos, Joannes N. "Ptolemaïs-Lebedus, Éphese, Aenus et Abdère sous les Ptolémées", *JIAN* 5 (1902): 61-70.
- Svoronos, Joannes N. "Τα Μέθανα: Η Αρσινόη της Πελοποννήσου". *JIAN* 7 (1904): 397-400.
- Svoronos, Joannes N. *Τα νομίσματα του κρατους των Πτολεμαίων*. En Athēnais: Typois P. D. Sakelliarou, 1904-1908/*Ta Nomismata tou Kratous ton Ptolemaion* (Ptolemaic Coinage), Translated by C. Lorber.
- Tatar, Ömer. "Nüsmatik Veriler Işığında Lykia Bölgesi'nde Ptolemaios Egemenliği". PhD. diss. Akdeniz Üniversitesi, 2022.
- Tatar, Ömer. "The Reattribution of a Ptolemaic Bronze Issue from Phoenicia to a Carian or Lycian Mint". *INR* 17 (2022): 45-50.
- Tek, Ahmet Tolga. "Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemlerinde Likya'da Basılan Otonom Şehir Sikkeleri". Kayhan Dörtlük et al. tarafından düzenlenen III. Uluslararası Likya Sempozyumu, Cilt II'de, 769-787. Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2006.
- Thompson, Margareth. "The Mints of Lysimachus". Colin M. Kraay, Kenneth G. Jenkins tarafından düzenlenen *Essays in Greek Coinage Presented to Stanley Robinson*'da, 163-182. Oxford: Clarendon Press, 1968
- Waddington Coll.* = Babelon, Ernest. *Inventaire Sommaire de la Collection Waddington*. Paris: C. Rollin et Feuarent, 1898.
- Wolf, Daniel. "A Metrological Survey of Ptolemaic Bronze Coins". *AJN* 25 (2013): 49-118.
- Wörle, Michael. "Epigraphische Forschungen zur Geschichte Lykiens II". *Chiron* 8 (1978): 201-246.

Figürler Listesi

Fig. 1. Telmessoslu Ptolemaios'un darp ettirdiği otonom kent darbi, kaynak: <http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=91>

Fig. 2. Kaunos'un II. Ptolemaios döneminde bastığı otonom bronz sikke, kaynak: <http://hno.humanum.fr/browse?idType=474>

Fig. 3. Kaunos'un III. Ptolemaios döneminde bastığı otonom gümüş sikke, kaynak: <http://hno.humanum.fr/browse?idType=1925>

Fig. 4. Kaunos'un III. Ptolemaios döneminde darp ettiği otonom bronz sikke, kaynak: N&N London, Green Auction 5 (6 Şubat 2023), lot 47 = <https://www.acsearch.info/search.html?id=10505118>

Fig. 5. Kaunos'un IV. Ptolemaios döneminde darp ettiği otonom bronz sikke, kaynak: <http://hno.humanum.fr/browse?idType=1581>

Fig. 6. III. Ptolemaios döneminde Lebedos-Ptolemais'te darp edilen, memur ΚΩΠΑΒΟΣ'un adını taşıyan otonom bronz sikke, kaynak: Savoca Numismatik, 96th Silver Auction (14 Şubat 2021), lot. 300 = <https://www.acsearch.info/search.html?id=7805835>

Fig. 7. III. Ptolemaios döneminde Lebedos-Ptolemais'te basılmış otonom bronz sikke, kaynak: Numismatik Naumann, Auction 91 (5 Temmuz 2020), lot. 1167 = <https://www.acsearch.info/search.html?id=7175288>

Fig. 8. III. Ptolemaios döneminde Lebedos-Ptolemais'te darp edilen, memur ΠΥΘΕΟΣ'un adını taşıyan otonom bronz sikke, kaynak: CNG, E-Auction 392 (1 Mart 2017), lot. 347 = <https://www.acsearch.info/search.html?id=3676206>

Fig. 9. III. Ptolemaios döneminde Lebedos-Ptolemais'te darp edilen otonom bronz sikke, kaynak: Numismatik Naumann, Auction 91 (5 Temmuz 2020), lot. 1165 = <https://www.acsearch.info/search.html?id=7175286>

Fig. 10. Larisa-Ptolemais'in III. Ptolemaios döneminde darp ettiği otonom bronz sikke, kaynak: Roma Numismatics Ltd., E- Sale 30 (29 Ekim 2016), lot. 116 = <https://www.acsearch.info/search.html?id=3430080>

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Duyguların İki Biçimli İfadeleri Bağlamında Sevimli Saldırganlık Olgusunun İncelenmesi

Investigation of Cute Aggression Case in the Context of Dimorphous Expressions of Emotions

Vedat BAKIR*

Öz: Deneyimlere ilişkin olumlu değerlendirmeler, hem olumlu ifadeler hem de normatif olarak olumsuz duygular için kullanılan ifadelerle ortaya çıkabilmektedir. Bu şekilde duyguların iki biçimli ifade eden bireylerin, bu ifadeleri belirli bir duruma özgü olmaktan ziyade yoğun bir şekilde yaşanan olumlu duygulara verilen tepkiler olmaktadır. Aynı şekilde insanlar, genellikle sevimli bir canlı veya nesneye karşı yaşamış olduğu yoğun duyguları o şeyleri sıkma, ısırma ve ezme gibi saldırgan davranışlar sergileyerek tepki verebilmektedir. Bu tepkiler sırasında birey herhangi bir zarar verme niyeti taşımamaktadır. Bu anlamda bir duygulanım olarak sevimlilik, öznenin vücudunda fiziksel ve duygusal bir tepkiyi tetikleyebilen bir dizi görsel ve/veya davranışsal özelliği içermektedir. Sevimli saldırganlık, güçlü duygusal tepkilere aracılık etmeye, koruyucu ve şefkat gibi duyguların gerçekleşmesine izin vermeye hizmet eden karmaşık ve çok yönlü bir duygusal tepki gibi görünmektedir. Bu doğrultuda sevimli şeylerin insan davranışını büyük ölçüde değiştirebildiği inkâr edilemez bir gerçek özelliği taşımaktadır. Bu sürecin altında yatan mekanizmaların iyi anlaşılmasının, özellikle bebekler için bakım verme ve insanların birbirini nasıl algıladığı konusunda önemli bir içgörü sağlayacağı düşünülmektedir.

Abstract: Positive evaluations of experiences can emerge with both positive expressions and normative expressions used for negative emotions. In this way, individuals who express their emotions in two forms are more likely to respond to intensely experienced positive emotions rather than being specific to a particular situation. In the same way, people can often react to the intense emotions they have experienced towards a cute creature or an object by exhibiting aggressive behaviors such as squeezing, biting and crushing those things. During these reactions, the individual does not intend to cause any harm. In this sense, cuteness as an affect includes a series of visual and/or behavioral features that can trigger a physical and emotional response in the body of the subject. Cute aggression appears to be a complex and multifaceted emotional response that serves to mediate strong emotional responses, allowing emotions such as protection and affection to materialize. In this respect, it is an undeniable fact that cute things can greatly change human behavior. It is thought that a good understanding of the mechanisms underlying this process will provide an important insight into caregiving especially for babies and how people perceive each other.

Anahtar Kelimeler: Duygu, Duygusal İfade, Sevimli, Saldırganlık

Keywords: Emotion, Emotional Expression, Cute, Aggression

Bazı insanlar evlilik sürecinde, çocuklarının doğumunda, trajik bir haber aldığımda, bir kahraman savaştan döndüğünde, amaçlarına ulaştığında veya en mutlu günlerinde ağlama davranışları gösterebilmektedir. Bazı insanlar ise konsere gittiğinde idollerinin karşısında dehşet içindeymiş gibi çılgın atabilmekte veya bir bebeğe olan sevgisine karşın bebeğin yanaklarını çimdikleme davranışı sergileyebilmektedir. Bu farklı durumların ortak noktası, olumlu deneyimlerin yalnızca olumlu ifadeler ile değil, aynı zamanda öfke üzüntü, korku gibi olumsuz duygularla ilişkilendirilebilen davranışlarla da ifade edilmesidir¹. Bu iki biçimli gösterimler sırasında hem olumlu hem de olumsuz ifadeler aynı anda düzensiz bir şekilde ortaya çıkabilmektedir². İki biçimli duygu ifadeleri, bir uyarıcı olayla başlayan, ardından olayın

* Öğr. Gör. Vedat BAKIR, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, vedat.bakir@dpu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5458-5110 |

¹ Paul Ekman ve Wallace V. Friesen, "Constants Across Cultures in The Face and Emotion", Journal of Personality and Social Psychology, 17/2 (1971), 124-129; Paul Ekman ve Wallace V. Friesen, "A New Pan-Cultural Facial Expression of Emotion", Motivation and Emotion 10 (1986), 159-168.

² Oriana R. Aragón, et al. "Dimorphous Expressions of Positive Emotion: Displays of Both Care and Aggression in Response to Cute Stimuli", Psychological Science, 26/3 (2015), 259-273; James M. Carroll ve James A. Russell, "Do Facial Expressions Signal

değerlendirilmesi, duygusal bir deneyim ve ardından ifade edici bir davranışla devam eden süreci ifade etmektedir³. Bir örnek vermek gerekirse, uzun süredir atama bekleyen bir kişi, atamasının gerçekleştiğini öğrendiğinde bu duyguyu hem gülümseyerek hem de ağlayarak ifade edebilir. Normatif olarak üzüntüyü ifade eden ağlama, durumla, değerlendirmeye ve olumlu duygularla çelişiyor gibi görünebilir. Bu bireyin ifade tarzının duygusal yaşantısıyla örtüşmesi gerekmediğini göstermektedir⁴.

İki biçimli duygu ifadelerinin, insanların duygularına boğulmuş hissettikleri durumlarda, duygularının kontrol edilemez hale geldiği bir noktaya ulaşıldığını algıladıklarında ortaya çıktığı varsayılmaktadır⁵. Çift biçimli ifadeler, bireyler, yoğun duygular yaşadıklarında ortaya çıkmaktadır. Bu yoğun duygular fizyolojik sınırlar tarafından belirlenebilir ve birey için zararlı olabilecek yüksek düzeyde duyguyu sürdürmekten uzaklaştırabilir⁶. İki biçimli duygu ifadeleri, bir duyguyu diğerinin ifadesiyle dengeleyerek duyguları düzenlemeye yardımcı olmaktadır⁷. Bir duygunun ifadesi başka bir duyguyu düzenliyorsa olumlu duygular çok yükseldiğinde olumsuz duygu ifadesi veya olumsuz duygular yükseldiğinde olumlu duygu ifadesini görmek mümkün olabilmektedir⁸. Yapılan bir çalışmada, katılımcıların yarısından fazlası hüzünlü bir film sahnesinin en yoğun anlarını izlerken kendiliğinden gülümsediğini, olumsuz duyguya böylesine ikili bir tepki gösterdiklerini belirtilmektedir⁹. Üzüntülerini bu tarzda sergileyen katılımcıların diğerlerine göre (hüzünlü sahneye üzüntü davranışları sergileyen) kalp hastalıklarına ilişkin problemlerde daha hızlı iyileşme gösterdiklerini savunmaktadır. Çift biçimli ifadeler, bir duygu düzenleme biçimi olarak görülmektedir¹⁰. Bununla birlikte yoğun duygulara sebep olan çeşitli durumlarda insanların çift biçimli ifadelerinde bireysel farklılıklar olduğu belirtilmektedir¹¹. Bu anlamda bir kişi gerçek duygularını başkalarından gizlemenin veya kendi ruh halini yükseltmenin bir yolu olarak üzgün hissederken gülümseyebilmektedir. Ayrıca, mutlu hissederken ağlamak, tek başına bir gülümseme veya kahkaha ile ifade edilemeyecek yoğun pozitif duyguları serbest bırakmanın bir yolu olabilmektedir.

Dimorf (iki biçimli ifadeler), daha derin duygusal çatışmaların veya psikolojik bozuklukların da bir işareti olabilmektedir. Bu anlamda depresyonu veya kaygısı olan kişiler, olumlu duygularını ifade etmekte güçlük çekebilir veya kendilerini mutlu hissettikleri için kendilerini suçlu hissedebilirler. Bu durumlarda, iki biçimli ifadeler, profesyonel tedavi gerektiren altta yatan duygusal sorunların bir belirtisi olabilmektedir. Genel olarak, iki biçimli ifadeler, çeşitli anlamlara ve nedenlere sahip olabilen karmaşık ve çok yönlü bir

Specific Smotions? Judging Emotion from The Face in Context", *Journal of Personality and Social Psychology*, 70/2 (1996), 205; Jamil Zaki et al. "Social Cognitive Conflict Resolution: Contributions of Domain-General and Domain-Specific Neural Systems", *Journal of Neuroscience*, 30/25 (2010), 8481-8488.

³ James J. Gross, ve diğerleri, "The Dissociation of Emotion Expression from Emotion Experience: A Personality Perspective", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26/6 (2000), 712-726.

⁴ Gross ve diğerleri, "The Dissociation of Emotion", 716; Arvid Kappas, "What Facial Activity Can and Cannot Tell us About Emotions", *The Human Face: Measurement and Meaning*, (2003), 215-234.

⁵ Aragón ve diğerleri, "Dimorphous Expressions of Positive", 262.

⁶ Susan Folkman ve Judith Tedlie Moskowitz, "Positive Affect and the Other Side of Coping", *American Psychologist*, 55/6 (2000), 647; Francese Colom ve diğerleri, "Clinical Factors Associated with Treatment Noncompliance in Euthymic Bipolar Patients", *Journal of Clinical Psychiatry*, 61/8 (2000), 549-555; James J. Gross, "Emotion Regulation: Taking Stock and Moving Forward", *Emotion*, 13/3 (2013), 359.

⁷ Gross, "Emotion Regulation: Taking", 359.

⁸ Barbara L. Fredrickson, et al. "The Undoing Effect of Positive Emotions", *Motivation and Emotion*, 24 (2000), 237-258; Arvid Kappas, "Emotion and Regulation are One!", *Emotion Review*, 3/1 (2011), 17-25; Andrea C. Samson ve James J. Gross, "Humour as Emotion Regulation: The Differential Consequences of Negative versus Positive Humour", *Cognition & Emotion*, 26/2 (2012), 375-384; Ulrich Schimmack, "Pleasure, Displeasure, and Mixed Feelings: Are Semantic Opposites Mutually Exclusive?", *Cognition & Emotion*, 15/1 (2001), 81-97.

⁹ Barbara L. Fredrickson ve Robert W. Levenson, "Positive Emotions Speed Recovery from The Cardiovascular Sequelae of Negative Emotions", *Cognition & Emotion*, 12/2 (1998), 191-220.

¹⁰ Aragón ve diğerleri, "Dimorphous Expressions of Positive", 262.

¹¹ James J. Gross ve Oliver P. John. "Individual Differences in Two Emotion Regulation Processes: Implications for Affect, Relationships, and Well-Being" *Journal of Personality and Social Psychology* 85.2 (2003), 348.

olguların olma özelliği taşımaktadır. İki biçimli ifadeler, bireylerin karmaşık duygusal deneyimlerle baş etmesinin bir yolu olabileceğinden onlara empati ve anlayışla yaklaşmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Sevimlilik Kavramına Genel Bir Bakış

Birçok dilde sevimli şeylerle etkileşimde bulunma duygusuyla ilgili bir kelime bulunmasa da, sevimliliğe özgü belirli duyguların varlığından bahsedilebilir. Sübjektif ve kültüre özgü olsa da sevimli tanım, genellikle bebek yüzlerine özgü özelliklerin bir listesinden oluşmaktadır¹². Bu özellikler sıcak bir his, hareket etme veya dokunulma hissi olarak tanımlanan “sevimlilik algısı” tepkilerini ortaya çıkarmaktadır. Bir şeyi sevimli yapan unsurları, geniş bir yüz ve gözler, küçük bir alın, burun ve ağız şeklinde ifade etmektedir¹³. Bireylerin tepkileri ise birbirinden farklı olabilmektedir. Bazıları gülümseyebilir, yüksek sesle duygularını dillendirebilir veya sevimli uyaranları korumak isteyebilirken, diğerleri ağlayabilir ve hatta ona zarar verme dürtüsü hissedebilmektedir¹⁴.

Öte yandan, sevimli uyaranlara verilen yaygın bir tepki, “O kadar tatlı ki yiyebilirim/ısırabilirim!” şeklinde olabilmektedir. Bu durum sevimli saldırganlık olarak nitelendirilmektedir. Sevimli uyaranlara maruz kalmanın, vücudun saldırganlık gibi zıt bir duyguyu ortaya çıkararak dengelemeye çalıştığı ezici bir pozitif duyguya açıklanabilir¹⁵. Sevimli şeyleri algılamanın etkileri, insanların diyet seçimlerini değiştirmeye kadar gidebilmektedir. Ampirik bir çalışma, bir hayvanın sevimliliğini değerlendirmek ile katılımcıların hayvanın etini yemeye istekli olması arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir¹⁶. Bu araştırma iki değişken arasında nedensel bir ilişki göstermese de sevimlilik algısının insan davranışını ne ölçüde etkileyebileceği hakkında fikir vermektedir.

Sevimliliğin Psikolojik ve Davranışsal Etkileri

Birçok çalışma, bebek yüzlerinin görsel işlemenin erken bir aşamasında dikkat çektiğini ileri sürmektedir¹⁷. Erken görsel işlemedeki bu dikkat çekme etkisinin gerçekten var olup olmadığına yönelik daha dikkatli araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte sevimli resimlerin, daha az sevimli resimlere göre daha uzun süre izlendiği bilinmektedir¹⁸. Sevimlilik ve izleme süresi arasındaki bu pozitif korelasyon, çalışmalar arasında tutarlı olmakla birlikte bebek yüzleri, tatlılar, elbiseler, aksesuarlar gibi birçok nesneye genişletilebilmektedir¹⁹. Bu bağlamda sevimliliğin dikkat ve ilgiyi geliştirdiği söylenebilir.

Alan yazında yapılan birçok çalışma, insan ve hayvan bebeklerinin resimlerine bakmanın yetişkinlerde olumlu bir duygu uyandırdığını ve gülümsemeyle ilgili yüz kaslarının aktivitesini arttırdığını belirtmektedir²⁰. Bu eğilim cansız nesnelere kadar uzayabilmektedir²¹. İnsan ve hayvan yavrularını izlemek,

¹² Iulia Kis, “Kindchenschema: The Science of Cute”, 12, (2021), 1-3.

¹³ Konrad Lorenz, *Studies in Animal and Human Behavior* (London, England: Methuen, 1971), 20-30.

¹⁴ Kis, “Kindchenschema: The Science”, 3.

¹⁵ Katherine K.M. Stavropoulos ve Laura A. Alba, “It’s So Cute I Could Crush It! Understanding Neural Mechanisms of Cute Aggression”, *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 12 (2018), 300.

¹⁶ Janis H. Zickfeld ve diğerleri, “Too Sweet to Eat: Exploring the Effects of Cuteness on Meat Consumption”, *Appetite*, 120 (2018), 181-195.

¹⁷ Tobias Brosch ve diğerleri, “Beyond Fear: Rapid Spatial Orienting toward Positive Emotional Stimuli”, *Psychological Science*, 19/4 (2008), 362-370.

¹⁸ Reiner Sprengelmeyer ve diğerleri, “Aesthetic and Incentive Salience of Cute Infant Faces: Studies of Observer Sex, Oral Contraception and Menstrual Cycle”, *PLoS One*, 8/5 (2013), e65844.

¹⁹ Hiroshi Nittono ve Tanaka Kumiko, “Psychophysiological Responses to Kawaii (Cute) Visual Images (Abstract)”, *International Journal of Psychophysiology*, 77/3 (2010), 268-69.

²⁰ Katherine A. Hildebrandt ve Hiram E. Fitzgerald, “Adults’ Perceptions of Infant Sex and Cuteness”, *Sex Roles*, 5/4 (1979), 471-481; Kenta Kimura ve diğerleri, “Positive jodo ni okeru jodo keiken to hyojokin katsudo, 2012; Peter Lang ve diğerleri, “Looking at Pictures: Affective, Facial, Visceral, and Behavioral Reactions”, *Psychophysiology*, 30/3 (1993), 261-273; Nittono, “Psychophysiological Responses to Kawaii”, 269.

²¹ Linda Miesler ve diğerleri, “Isn’t It Cute: An Evolutionary Perspective of Baby-Schema Effects in Visual Product Designs”, *International Journal of Design*, 5/3 (2011), 17-30.

izleyicinin öznel uyarılma düzeyini nötr uyaranlara kıyasla orta derecede artırmaktadır²². Bununla birlikte kalp atış hızlarını ve solunum hızlarını da artırmaktadır²³. Bu fizyolojik tepkiler sadece sevimli uyaranlara özgü gerçekleşmemektedir²⁴. Bu anlamda sevimli uyaranlara karşı gülümsemedeki artış, mizah düzeyi yüksek komedi filmlerindeki kadar yüksek olmamaktadır²⁵.

Son zamanlardaki davranış deneyleri, yavru hayvanların resimlerini izlemenin, davranışsal dikkat gerektiren bir görevde performansı artırdığını göstermektedir²⁶. Sevimlilik olgusu, sevimli bir nesneye yaklaşmak ve onu daha iyi tanımak için motivasyon sağlamaktadır²⁷. Bu eğilim bir sonraki görev performansını da etkilemektedir. Bir çalışma, bu eğilimin en çok toplum yanlısı yönelime sahip kadınlar için belirgin olduğunu öne sürmektedir²⁸. Bu bağlamda sevimliliğin dikkati artırdığı ve dikkat odağını daralttığı söylenebilir.

Çeşitli alanlarda yapılan birçok çalışma, bebeklerin ve evcil hayvanların çevrelerindeki insanların sosyal davranışlarını etkilediğini göstermektedir²⁹. Örneğin, bir alışveriş merkezinde, görüşme masasında bir bebek veya canlı bir köpek yavrusu resmi olduğunda, insanların kendi kendine uygulanan bir anketi yanıtlamaya daha istekli olduğu belirtilmektedir³⁰. Başka bir çalışmada insanların ampul, çöp tenekesi veya sevimli görünen bir ağaç gibi insana benzetilen bir resimlendirme çalışması söz konusu olduğunda –insan tasvirine benzemeyenlere göre– çevre koruma mesajlarına uymaya daha istekli olduklarını öne sürmektedir³¹. Sevimliliğin bu sosyal etkisinin bir kısmına gülümseme aracılık etmektedir³². Sevimlilik duygusuna maruz kalan bir kişi, bu duyguyu gülümseyerek yansıtmaktadır. Başka bir kişi de gülümseyen bireyi sevimli göreceği için o da gülümseyebilmektedir. Bu tepki, sevimlilik hissini karşılıklı olarak güçlendirerek birinci kişiye geri bildirim olmaktadır. Bu tür karşılıklılık sevimlilik sarmalı olarak adlandırılmaktadır³³.

Sevimli Saldırganlığa İlişkin Yapılan Çalışmalar

Sevimli saldırganlık, bazı insanların herhangi bir zarar verme arzusu olmasa da sevimli şeyleri sıkma, ezme veya ısırma dürtüsü olarak tanımlanmaktadır³⁴. Sevimli saldırganlığa ilişkin birkaç davranış örneği şu şekilde olabilmektedir;

- Çok sevimli oldukları için bir bebeğin yanaklarını çimdikleme veya sıkma dürtüsüne sahip olmak,
- Bir kedi yavrusu veya köpek yavrusu gibi küçük bir hayvana sıkıca sarılmak ve hatta çok sevimli oldukları için onları biraz sıkmak,
- Üzerinde sevimli bir canlı veya nesne olan bir şeker parçasını veya yiyeceği ısırarak,

²² Kimura, “Positive jodo ni okeru”, 15; Hiroshi Nittono, “Kōdōkagaku teki apurochi ni yoru kawaii jinkobutsu no kenkyū”, Kansei Kogaku, 10/2 (2011), 91–95.

²³ Michelle N. Shiota ve diğerleri, “Feeling Good: Autonomic Nervous System Responding in Five Positive Emotions”, Emotion, 11/6 (2011), 1368.

²⁴ Hiroshi Nittono, “The Two-Layer Model of ‘Kawaii’: A Behavioural Science Framework for Understanding Kawaii and Cuteness”, East Asian Journal of Popular Culture, 2/1 (2016), 79-95.

²⁵ Kimura, “Positive jodo ni okeru”, 15.

²⁶ Hiroshi Nittono ve diğerleri, “The Power of Kawaii: Viewing Cute Images Promotes a Careful Behavior and Narrows Attentional Focus”, PLoS one, 7/9 (2012), e46362; Gary D. Sherman ve diğerleri, “Viewing Cute Images Increases Behavioral Carefulness”, Emotion, 9/2 (2009), 282.

²⁷ Nittono, “The Two-Layer Model”, 90.

²⁸ Gary D. Sherman ve diğerleri, “Individual Differences in the Physical Embodiment of Care: Prosocially Oriented Women Respond to Cuteness by Becoming More Physically Careful”, Emotion, 13/1 (2013), 151.

²⁹ Nittono, “The Two-Layer Model”, 90.

³⁰ John Bellfield ve diğerleri, “The Effect of A Cute Stimulus on Personally-Initiated, Self-Administered Surveys”, Marketing Bulletin, 22 (2011), 1-9.

³¹ Hee-Kyung Ahn ve diğerleri, “Helping Fellow Beings: Anthropomorphized Social Causes and The Role of Anticipatory Guilt”, Psychological Science, 25/1 (2014), 224-229.

³² Nittono, “The Two-Layer Model”, 90.

³³ Nittono, “The Two-Layer Model”, 90.

³⁴ Stavropoulos ve Alba, “It’s So Cute I”, 300.

- Bebek panda gibi inanılmaz derecede sevimli bir şey gördüğünde, şirinliğin uyandırdığı yoğun duyguları salıvermenin bir yolu olarak çığlık atma veya bağırma ihtiyacı hissetmek,
- Sevimli olarak görülen bir arkadaş veya partnere sevgi göstergesi olarak şakacı bir şekilde vurmak şeklinde sayılabilir.

Bir insanın bir bebek veya hayvanın sevimliliğine tepki verme yeteneği, bebek şeması olarak bilinen doğuştan gelen süreçlerden kaynaklanmaktadır³⁵. Pek çok çalışma, yuvarlak yüzlü ve yüksek alınlı bebeklerin görüntülerine bakmanın sevimli olarak algılandığını ve dar yüzlü ve düşük alınlı bebeklere kıyasla daha fazla sempatik tepkiler ortaya çıktığını savunmaktadır³⁶. Bununla birlikte sevimli görünmek, yetişkinler arasında ebeveyn olmadan önce bile şefkat davranışlarını (sahiplenme, koruma gibi) ortaya çıkarmaktadır³⁷. Varsayımsal bir evlat edinme senaryosu kullanılarak yapılan bir çalışmada, bulgular, kadınlar arasında fiziksel benzerlik ve mutluluk düzeyi ile karşılaştırıldığında, bir çocuğu evlat edinmenin birincil nedeninin çocuğun sevimliliği ve sağlığı olduğunu göstermektedir³⁸. Kadınların çocuk evlat edinmesinin birincil nedeni sevimlilik olsa da, araştırmadaki erkekler birincil neden olarak fiziksel benzerliği, ardından sevimlik olduğunu bildirmektedir. Ayrıca sevimliliğin sosyal bağlılığı ortaya çıkardığını ve bu durumun da çocukların sosyalliğini etkilediği öne sürülmektedir³⁹. Bu görüşü destekleyen bir çalışmada sevimli bebekleri olan annelerin, daha az sevimli bebekleri olan annelere kıyasla daha fazla şefkat davranışları ve oyun oynama isteği gösterdiği görülmektedir⁴⁰. Sevimlilik faktörünün, sosyal katılım, dokunma ve ilgi gösterme gibi çocuk bakımına ilişkin davranışları yönlendirdiği ileri sürülmektedir⁴¹. Ayrıca, bir çocukta sosyalliğin değerinin değerlendirilmesi, anne-baba olmayanların sevimli bebeklere bakarken neden bakım verme davranışları bildirdiklerini anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır⁴².

Alan yazında yapılan bir çalışmada, çocukların ve yetişkinlerin, bebeklerin, yavru köpeklerin ve yavru kedilerin oldukça çocuksu görüntülerini, üç türün daha az çocuksu versiyonlarından daha sevimli olarak değerlendirdiğini göstermektedir⁴³. Başka bir çalışma, annelerin kendi çocuklarının yabancı bir çocuğa karşı görüntülerini izlerken ve ayrıca kendi köpeğinin yabancı bir köpeğe karşı görüntülerini izlerken meydana gelen beyin aktivitesini ölçmüştür⁴⁴. Araştırma sonuçlarına göre tanıdık olmayan çocuklara ve köpeklere kıyasla hem tanıdık çocuklara hem de köpeklere (örneğin, kendi çocuğu, kendi köpeği) yanıt olarak ödül, sosyal biliş ve yakınlık ile ilgili beyin bölgelerinde artan aktivasyon bulunmuştur⁴⁵. Çevrimiçi bir anket yoluyla bebek insan ve hayvan resimlerini kullanarak sevimli saldırganlığı araştırmaya yönelik bir çalışma yapılmıştır⁴⁶. Bu kapsamda özellikle büyük gözleri ve tombul yanakları olan bebekler ile sempatik hayvan resimleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre bu resimlerin oluşturduğu olumlu duygular ile sevimli saldırganlık arasında bir ilişki olduğu görülmektedir⁴⁷.

³⁵ Hildebrandt ve Fitzgerald., "Adults' Perceptions of Infant", 479.

³⁶ Melanie L. Glocker ve diğerleri, "Baby Schema Modulates The Brain Reward System in Nulliparous Women", Proceedings of the National Academy of Sciences, 106/22 (2009), 9115-9119. <https://doi.org/10.1111/j.1439-0310.2008.01603.x>.

³⁷ Gianluca Esposito, ve diğerleri, "Baby, You Light-Up My Face: Culture-General Physiological Responses to Infants and Culture-Specific Cognitive Judgements of Adults", PloS one, 9/10 (2014), e106705.

³⁸ Anthony Volk ve Vernon L. Quinsey, "The Influence of Infant Facial Cues on Adoption Preferences", Human Nature, 13/4 (2002), 437-455.

³⁹ Gary D. Sherman ve Jonathan Haidt, "Cuteness and Disgust: The Humanizing and Dehumanizing Effects of Emotion", Emotion Review, 3/3 (2011), 245-251.

⁴⁰ J. H. Langlois ve diğerleri, "Infant Face Attractiveness Affects Maternal Behaviours", Dev. Psychol, 31/3 (1995), 464-472.

⁴¹ Sherman ve Haidt, "Cuteness and Disgust", 249.

⁴² Sherman ve Haidt, "Cuteness and Disgust", 249.

⁴³ Marta Borgi ve diğerleri, "Baby Schema in Human and Animal Faces Induces Cuteness Perception and Gaze Allocation in Children", Frontiers in Psychology, 5 (2014), 411.

⁴⁴ Luke E. Stoeckel ve diğerleri, "Patterns of Brain Activation When Mothers View Their Own Child and Dog: An fMRI Study", PloS one, 9/10 (2014), e107205.

⁴⁵ Stoeckel ve diğerleri, "Patterns of Brain", 10.

⁴⁶ Aragón ve diğerleri, "Dimorphous Expressions of Positive" 262.

⁴⁷ Aragón ve diğerleri, "Dimorphous Expressions of Positive" 262.

Sevimli Uyarılara Verilen Tepkiler

Sevimli uyarılar veya sevimli olarak algılanan nitelikler sergileyen varlıklar, insanlarda olumlu, prososyal duygusal tepkileri tetiklemektedir⁴⁸. Sevimli uyarıların tetiklediği tepkiler, duygunun ortaya çıkışını açıklamak için genellikle iki kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar sevimliliğin ebeveyn içgüdülerini uyandırdığı iddiasını destekleyen geleneksel görüş⁴⁹ ve sevimliliğin sosyal davranışları ve toplumsal paylaşımı sağladığı görüş şeklinde ifade edilebilir⁵⁰.

Sevimliliğin ebeveyn içgüdülerini çağrıştırdığına dair geleneksel görüşü destekleyen bir dizi araştırma, bebek şeması özellikleri sergileyen sevimli canlılara karşı yetişkinlerde, yetiştirme ve yardım etme davranışlarını tetiklediğini göstermektedir⁵¹. Bu görüşleri destekleyen bir sinir bilim çalışması da bulunmaktadır⁵². Araştırma kapsamında, katılımcılara bebeklerin ve yetişkinlerin resimlerine bakmaları istendiğinde orbitofrontal kortekste değişiklikler olduğu gözlemlenmiştir. Hiç doğum yapmamış 16 kadın üzerinde yapılan bir nörogörüntüleme çalışmasında ise bebek şeması, ödüllerin ve motivasyonun bilişsel olarak işlenmesinde rol oynayan bir beyin alanı olan akumbens çekirdeğini aktive ettiği görülmüştür. Bu durum araştırmacıları bebek şemasını bakıcılık arzularıyla ilişkilendirmeye sevk etmiştir⁵³. Ayrıca, anneler çocuklarına baktıklarında benzer beyin bölgelerinin aktive olarak benzer olumlu duyguları oluşturduğu ifade edilmektedir⁵⁴. Fiziksel dikkat üzerine yapılan araştırmalar, sevimli hayvanların görüntülerine bakma ile araştırmacıların bakım verme davranışları arasındaki korelasyonları göstermektedir. Sevimli uyarılara yanıt verme düzeyinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Buna bağlı olarak altı yaşın altında çocukları olan ebeveynler ile yapılan bir çalışmada, sevimli uyarıların bakım davranışları için motive edici bir faktör olduğu bulunmuştur⁵⁵. Bununla birlikte sevimlilik uyarılarına yanıt verme düzeyi düşük olan ebeveynlerin ise ceza vermeye daha eğilimli olduğu görülmektedir⁵⁶. Yapılan bir araştırmada daha yüksek çocuksu özelliklere sahip bebeklerin daha yüksek olumlu değerlendirmelere neden olacağı belirtilmektedir⁵⁷.

Alan yazında yapılan bazı çalışmalar da ebeveynlik veya yetiştirme içgüdülerine odaklanmak yerine, sevimli uyarılarla karşılaşıldığında sosyal katılımı ilgili tepkilere dikkat çekmektedir. Bu anlamda oyun ve başkalarıyla bağlantı kurma arzusu da dâhil olmak üzere ilişkisel etkileşimler gibi sosyal katılımı tetikleyen duyguları ortaya çıkarmak için sevimli uyarılar sıklıkla kullanılmaktadır⁵⁸. Sevgi, şefkat veya minnettarlığın aksine, sevimlilik tepkisi genellikle cansız nesnelere yönelik de olabilmektedir. Bu durum oyuncak endüstrisindeki, sinema filmlerindeki ve pazarlamadaki insan figürlerine olan eğilimleri anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır⁵⁹. Sevimliliğin, sevgi, şükran veya şefkat gibi duyguların yanı sıra duygusal ifade açısından tiksintinin tam tersi olduğu öne sürülmektedir⁶⁰. Aşırı tiksinti durumlarında, kişi veya nesne, zarar vermenin yasak olmadığı ahlaki sınırlara sığınabilmektedir. Bununla birlikte sevimlilik, koruma, değer verme ve başkalarıyla paylaşma gibi olumlu sosyal değerlere yol açmaktadır.

⁴⁸ Ewa M. Golonka ve diğerleri, "The Construct of Cuteness: A Validity Study for Measuring Content and Evoked Emotions on Social Media", *Frontiers in Psychology*, 14 (2023), 234.

⁴⁹ Konrad Lorenz, "The Innate Forms of Potential Experience", *Z Tierpsychol*, 5 (1943), 235-409.

⁵⁰ Kamilla Knutsen Steinnes ve diğerleri, "Too Cute for Words: Cuteness Evokes The Heartwarming Emotion of Kama Muta", *Frontiers in Psychology*, 10 (2019), 387.

⁵¹ Melanie L. Glocker ve diğerleri, "Baby Schema Modulates", 915; Jessika Golle ve diğerleri, "Sweet Puppies and Cute Babies: Perceptual Adaptation to Babyfacedness Transfers Across Species", *PloS one*, 8/3 (2013), e58248.

⁵² Morten L. Kringelbach, ve diğerleri, "A Specific and Rapid Neural Signature for Parental Instinct", *PloS one*, 3/2 (2008), e1664.

⁵³ Glocker ve diğerleri, "Baby Schema Modulates", 916.

⁵⁴ Stoeckel ve diğerleri, "Patterns of Brain", 9.

⁵⁵ Gary D. Sherman ve diğerleri, "Viewing Cute Images", 282; Hiroshi Nittono ve diğerleri, "The Power of Kawaii", 5.

⁵⁶ Reina Takamatsu, "Measuring Affective Responses to Cuteness and Japanese Kawaii as a Multidimensional Construct", *Current Psychology*, 39 (2020), 1362-1374.

⁵⁷ James J. Gross ve diğerleri, "The Dissociation of Emotion Expression from Emotion Experience: A Personality Perspective", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26/6 (2000), 712-726.

⁵⁸ Sherman ve Haidt, "Cuteness and Disgust", 249.

⁵⁹ Sherman ve Haidt, "Cuteness and Disgust", 250.

⁶⁰ Sherman ve Haidt, "Cuteness and Disgust", 250.

Sonuç

Sevimlilik, bebeklere ve küçük çocuklara yönelik sevgide gözlemlenen, ancak bunlarla sınırlı olmayan, tercih edilen kişi ve nesnelere ilişki kurmaya ve onlarla ilgilenmeye yönelik sosyal motivasyonu içeren olumlu bir duygu olarak nitelendirilmektedir. Sevimlilik veya sevimli saldırganlığı geleneksel bebek şeması ve çocuksuluk çerçevesinin ötesine geçen daha geniş bir psikolojik kavram olarak düşünmek gerekmektedir. Yapılacak araştırmalarda bu kavram tarafından ifade edilen evrensel psikolojik durumu analiz etmek ve dilsel tanımın ötesindeki işlevlerini belirlemek önem teşkil etmektedir.

Sevimli saldırganlığın yaygın bir fenomen olmasına rağmen, hayvanlara ve diğer canlılara özen ve saygıyla davranmanın ve inanılmaz derecede sevimli olsalar bile onlara asla zarar vermemenin veya kötü davranmamanın her zaman önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Sevimli saldırganlığı kötü bir şey olarak ifade etmek doğru olmayabilir. Bununla birlikte savunmasız bir canlıyı ya da bebeği ısırma ya da sıkmanın doğru olmadığını net bir şekilde ifade edebiliriz. Sevimli görülen canlılara veya nesnelere kesinlikle zarar vermemek gerekmektedir. Bu anlamda sevimli saldırganlık ile bireyin davranışlarını kontrol edememesi arasında bir farkın olduğu unutulmamalıdır. Bireyin dürtülerine göre hareket etmesinin yanlış olduğunu bilmesine rağmen, yine de buna göre hareket ediyorsa bu durum sevimli saldırganlıktan daha fazlası anlamına gelmektedir. Hali hazırda sevimli saldırganlıkla ilgilenen bir terapi veya müdahale biçimi bulunmamaktadır. Böyle bir müdahaleye gerek olup olmadığı da başka bir tartışma konusu olabilir. Aslında birey, bu garip ısırma veya sıkma dürtülerine göre hareket etmediği sürece bir problem görülmemektedir. Bu anlamda en hızlı çözümün empati duygusu aracılığıyla bireyin böyle bir duruma maruz kaldığında ne hissedeceğine odaklanması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahn, Hee-Kyung, Hae Joo Kim, and Pankaj Aggarwal. "Helping Fellow Beings: Anthropomorphized Social Causes and the Role of Anticipatory Guilt". *Psychological Science* 25.1 (2014): 224-229.
- Aragón, Oriana R., et al. "Dimorphous Expressions of Positive Emotion: Displays of Both Care and Aggression in Response to Cute Stimuli". *Psychological Science* 26.3 (2015): 259-273.
- Bellfield, John, et al. "The Effect of A Cute Stimulus on Personally-Initiated, Self-Administered Surveys". *Marketing Bulletin* 22 (2011): 1-9.
- Borgi, Marta, et al. "Baby Schema in Human and Animal Faces Induces Cuteness Perception and Gaze Allocation in Children". *Frontiers in Psychology* 5 (2014): 411. [https://doi: 10.3389/fpsyg.2014.00411](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00411)
- Brosch, Tobias, et al. "Beyond Fear: Rapid Spatial Orienting toward Positive Emotional Stimuli". *Psychological Science* 19.4 (2008): 362-370.
- Carroll, James M., and James A. Russell. "Do Facial Expressions Signal Specific Emotions? Judging Emotion from The Face in Context". *Journal of Personality and Social Psychology* 70.2 (1996): 205.
- Colom, Francesc, et al. "Clinical Factors Associated with Treatment Noncompliance in Euthymic Bipolar Patients". *Journal of Clinical Psychiatry* 61.8 (2000): 549-555.
- Ekman, Paul, and Wallace V. Friesen. "Constants Across Cultures in The Face and Emotion". *Journal of Personality and Social Psychology* 17.2 (1971): 124.
- Ekman, Paul, and Wallace V. Friesen. "A New Pan-Cultural Facial Expression of Emotion". *Motivation and Emotion* 10 (1986): 159-168.
- Esposito, Gianluca, et al. "Baby, You Light-Up My Face: Culture-General Physiological Responses to Infants and Culture-Specific Cognitive Judgements of Adults". *PloS one* 9.10 (2014): e106705.
- Folkman, Susan, and Judith Tedlie Moskowitz. "Positive Affect and The Other Side of Coping". *American Psychologist* 55.6 (2000): 647.
- Fredrickson, Barbara L., and Robert W. Levenson. "Positive Emotions Speed Recovery from The Cardiovascular Sequelae of Negative Emotions". *Cognition & emotion* 12.2 (1998): 191-220.
- Fredrickson, Barbara L., et al. "The Undoing Effect of Positive Emotions". *Motivation and Emotion* 24 (2000): 237-258.
- Glocker, Melanie L., et al. "Baby Schema Modulates The Brain Reward System in Nulliparous Women". *Proceedings of the National Academy of Sciences* 106.22 (2009): 9115-9119. [https://doi: 10.1111/j.1439-0310.2008.01603.x](https://doi.org/10.1111/j.1439-0310.2008.01603.x)
- Golle, Jessika, et al. "Sweet Puppies and Cute Babies: Perceptual Adaptation to Babyfacedness Transfers Across Species". *PloS one* 8.3 (2013): e58248.
- Golonka, Ewa M., et al. "The Construct of Cuteness: A Validity Study for Measuring Content and Evoked Emotions on Social Media". *Frontiers in Psychology* 14 (2023): 234.
- Gross, James J. "Emotion Regulation: Taking Stock and Moving forward". *Emotion* 13.3 (2013): 359.
- Gross, James J., and Oliver P. John. "Individual Differences in Two Emotion Regulation Processes: Implications for Affect, Relationships, and Well-Being". *Journal of Personality and Social Psychology* 85.2 (2003): 348.
- Gross, James J., Oliver P. John, and Jane M. Richards. "The Dissociation of Emotion Expression from Emotion Experience: A Personality Perspective". *Personality and Social Psychology Bulletin* 26.6 (2000): 712-726.
- Hildebrandt, Katherine A., and Hiram E. Fitzgerald. "Adults' Perceptions of Infant Sex and Cuteness". *Sex Roles* 5.4 (1979): 471-481.
- Kappas, Arvid. "What Facial Activity Can and Cannot Tell us About Emotions". *The Human Face: Measurement and Meaning* (2003): 215-234.

- Kappas, Arvid. "Emotion and Regulation are One!". *Emotion Review* 3.1 (2011): 17-25.
- Kimura, Kenta, Ehara, Sayaka and Katayama, Jun'ichi (木村健太・江原清香・片山順一) (2012), 'Positive jodo ni okeru jodo keiken to hyojokin katsudo'/'The Subjective Experience of Positive Emotions and Facial.
- Kis, Iulia. "Kindchenschema: The Science of Cute". 12, (2021): 1-3.
- Kringelbach, Morten L., et al. "A Specific and Rapid Neural Signature for Parental Instinct". *PloS one* 3.2 (2008): e1664.
- Lang, Peter J., et al. "Looking at Pictures: Affective, Facial, Visceral, and Behavioral Reactions". *Psychophysiology* 30.3 (1993): 261-273.
- Langlois, J. H., et al. "Infant Face Attractiveness Affects Maternal Behaviours". *Dev. Psychol* 31.3 (1995): 464-472.
- Lorenz, Konrad. "The Innate Forms of Potential Experience". *Z Tierpsychol* 5 (1943): 235-409.
- Lorenz, Konrad. *Studies in Animal and Human Behavior*. London, England: Methuen, 1971.
- Miesler, Linda, Helmut Leder, and Andreas Herrmann. "Isn't It Cute: An Evolutionary Perspective of Baby-Schema Effects in Visual Product Designs". *International Journal of Design* 5.3 (2011):17-30.
- Nittono, Hiroshi. "The Two-Layer Model of 'Kawaii': A Behavioural Science Framework for Understanding Kawaii and Cuteness". *East Asian Journal of Popular Culture* 2.1 (2016): 79-95.
- Nittono, Hiroshi, et al. "The Power of Kawaii: Viewing Cute Images Promotes a Careful Behavior and Narrows Attentional Focus". *PloS one* 7.9 (2012): e46362.
- Nittono, Hiroshi (2011), "Kōdōkagaku teki apurochi ni yoru kawaii jinkobutsu no kenkyū"/ "A Behavioral Science Approach to Research and Development of Kawaii Artifacts". *Kansei Kogaku* 10:2, 91–95.
- Nittono, Hiroshi and Tanaka, Kumiko (2010), "Psychophysiological Responses to Kawaii (Cute) Visual Images (Abstract)". *International Journal of Psychophysiology* 77:3, 268–69.
- Samson, Andrea C., and James J. Gross. "Humour as Emotion Regulation: The Differential Consequences of Negative Versus Positive Humour". *Cognition & Emotion* 26.2 (2012): 375-384.
- Schimmack, Ulrich. "Pleasure, Displeasure, and Mixed Feelings: Are Semantic Opposites Mutually Exclusive?". *Cognition & Emotion* 15.1 (2001): 81-97.
- Sherman, Gary D., and Jonathan Haidt. "Cuteness and disgust: The humanizing and dehumanizing effects of emotion." *Emotion Review* 3.3 (2011): 245-251.
- Sherman, Gary D., Jonathan Haidt, and James A. Coan. "Viewing Cute Images Increases Behavioral Carefulness". *Emotion* 9.2 (2009): 282.
- Sherman, Gary D., et al. "Individual Differences in The Physical Embodiment of Care: Prosocially Oriented Women Respond to Cuteness by Becoming More Physically Careful". *Emotion* 13.1 (2013): 151.
- Shiota, Michelle N., et al. "Feeling Good: Autonomic Nervous System Responding in Five Positive Emotions". *Emotion* 11.6 (2011): 1368.
- Sprengelmeyer, Reiner, et al. "Aesthetic and Incentive Salience of Cute Infant Faces: Studies of Observer Sex, Oral Contraception and Menstrual Cycle". *PLoS One* 8.5 (2013): e65844.
- Stavropoulos, Katherine KM, and Laura A. Alba. "'It's So Cute I Could Crush It!': Understanding Neural Mechanisms of Cute Aggression". *Frontiers in Behavioral Neuroscience* 12 (2018): 300.
- Steinnes, Kamilla Knutsen, et al. "Too Cute for Words: Cuteness Evokes the Heartwarming Emotion of Kama Muta." *Frontiers in Psychology* 10 (2019): 387.
- Stoeckel, Luke E., et al. "Patterns of Brain Activation When Mothers View Their Own Child and Dog: An fMRI Study". *PloS one* 9.10 (2014): e107205.

- Takamatsu, Reina. "Measuring Affective Responses to Cuteness and Japanese Kawaii as a Multidimensional Construct". *Current Psychology* 39 (2020): 1362-1374.
- Volk, Anthony, and Vernon L. Quinsey. "The Influence of Infant Facial Cues on Adoption Preferences". *Human Nature* 13.4 (2002): 437-455.
- Zaki, Jamil, et al. "Social Cognitive Conflict Resolution: Contributions of Domain-General and Domain-Specific Neural Systems". *Journal of Neuroscience* 30.25 (2010): 8481-8488.
- Zickfeld, Janis H., Jonas R. Kunst, and Sigrid M. Hohle. "Too Sweet to Eat: Exploring the Effects of Cuteness on Meat Consumption". *Appetite* 120 (2018): 181-195.

Çevre Sorunlarının Küreselleşme Bağlamında Sosyolojik Analizi Sociological Analysis of Environmental Problems in The Context of Globalization

Nurgül AKAR*

Öz: Bu makalede özellikle 1970' lerde ve sonrasında küresel çevre sorunlarının bir çığ haline dönüşmesi ile değişen çevre algısı, doğa ve insan temelli geniş parametreler çerçevesinde sosyolojik bir şekilde irdelemiştir. Makalenin temel amacı; İnsan ve doğa arasında yüzyıllardır süren ilişkinin sanayileşme ve küreselleşme neticesinde toplumsal çevre üzerindeki makro ve mikro değişimleri sosyolojik bir perspektif ile açığa çıkarmaktır. Sosyal bilim paradigmaları eşliğinde çevresel olay ve fikirlerin çevre sosyolojisine ilişkin bağlantıları açıklanmıştır. Çevre olgusunun gelişimi sürecindeki karmaşıklıklar; nedensel yönler, mekânsal farklılıklar ve toplumsal ekolojik küresel ilişkiler tartışılmıştır. İnsan ve doğa ilişkilerinin kurulu olduğu toplumsal mekanizmalar çevre kuramları ile aydınlatılmıştır. Bu kapsamda çalışmanın giriş bölümünde insan ve çevre ilişkisinin genel hatları çizilmiştir. Kavramsal bir çerçevede doğa ve çevre kavramlarının anlaşılması ve küresel süreçler içerisindeki değişen algılar aydınlatılmıştır. Küreselleşme ve çevre sorunları başlığı ile tarihsel bir değerlendirme ile gezegenin mevcut şartları ve temel problematigine yönelik değerlendirmeler söz konusudur. Makalenin amacına uygun olarak karşılaştırmalı literatür taraması çalışmanın metodolojisini oluşturmaktadır. Anahtar kelime olarak belirlenen: çevre ve küreselleşme kavramları arasındaki ilişkiselliğin çok boyutlu değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın amacını ortaya çıkarmak için belirlenen çevre sosyolojisi teorileri içerisinde "insan istisnalığı paradigması, yeni ekolojik paradigma, ekomarksist teori, çevresel adalet, derin ekoloji ve risk toplumu kuramı olmak üzere altı yaklaşım açıklanmıştır. Tartışma bölümünde; makalenin gelişim süresince elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Tartışma bulgularının sonuç bölümü için gerekli tespitlerin yapılması hedeflenmiştir. Çalışmanın bütününe ve amacına yönelik bir sonuç bölümü yazılmıştır.

Abstract: In this article, the changing environmental perception, especially in the 1970s and after, with the transformation of global environmental problems into an avalanche, is sociologically examined within the framework of nature and human-based broad parameters. The main purpose of the article; It is to reveal the macro and micro changes on the social environment as a result of industrialization and globalization of the centuries-old relationship between human and nature with a sociological perspective. The connections of environmental events and ideas to environmental sociology are explained in the context of social science paradigms. Complexities in the development of the environmental phenomenon; causal aspects, spatial differences and social ecological global relations are discussed. The social mechanisms in which human and nature relations are established are illuminated by environmental theories. In this context, the general lines of the relationship between human and environment were drawn in the introduction part of the study. Understanding the concepts of nature and environment in a conceptual framework and changing perceptions in global processes are clarified. There is a historical evaluation with the title of globalization and environmental problems, and evaluations on the current conditions and basic problematics of the planet. In accordance with the purpose of the article, the comparative literature review constitutes the methodology of the study. A multidimensional evaluation of the relationship between the concepts of environment and globalization, which was determined as the keyword, was made. Among the environmental sociology theories determined to reveal the purpose of the study, six approaches are explained, namely "human exception paradigm, new ecological paradigm, ecomarksist theory, environmental justice, deep ecology and risk society theory. In the discussion section; The findings obtained during the development of the article were evaluated. It is aimed to make the necessary determinations for the conclusion part of the discussion findings. A conclusion section has been written for the whole and purpose of the study.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Küreselleşme, Küresel Çevre Sorunları, Çevre Sosyolojisi Kuramları

Keywords: Environmental, Globalization, Global Environmental Issues, Environmental Sociology Theories

* Uzman Sosyolog Nurgül AKAR, nurgulakar3@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2426-230X

Bu makale; yazarın Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde tamamlamış olduğu "Çevre Sorunlarının Küreselleşme Bağlamında Sosyolojik Analizi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Toplumların doğa ile bir arada bulunduğu ve üzerinde binalar inşa ettiği, ticari faaliyetlerini sürdürdüğü, bireysel ve toplumsal eylemlerini gerçekleştirdiği aynı zamanda paylaşımlar yaptığı bir alan olarak çevrenin yapısal özellikleri anlaşılması gereklidir. Bu noktada sosyoloji disiplinin bir alt dalı olarak çevre sosyolojisi insan ve çevre arasındaki ilişkiyi sistematik bir hale getirerek aktarmayı başarmıştır. İnsan yaşadığı her dönemde çevresinde gelişen olayların takipçisi olmuştur. Çevrenin fiziksel unsurları geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de yaşam standartlarının belirlenmesinde bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre, bütün canlı varlıkların hayatta kalması için gerekli kaynakların sağlanmasında etkin bir şekilde rol oynamaktadır. İnsan ve çevre karşılıklı olarak birbirini etkilemekte ve değiştirmektedir. İnsan eylemleri ve kültürel faktörlerin çevre sorunlarını nasıl etkilediğini ve çevresel değişimlerin insan toplumları üzerindeki sosyal etkilerini incelemek bu nedenle ayrıca bir öneme sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. İnsanların çevresi ile olan ilişkilerini, algılarını, tepkilerini ve davranışlarını kalıpları anlamak bu hususta önem arz etmektedir. Çeşitli nedenleri ve toplumsal olguları bir arada incelemeyi gerektirmektedir. Bu nedenle çevre sosyolojisi hem okuyucuya hem de akademik literatür için farklı bakış açıları kazandırmış olduğu aşikâr bir gerçektir. Toplumsal ve kültürel öğelerin bir arada incelenmeye gayret edildiği bu çalışmada, küresel çevre sorunlarının kapsamı açılmıştır. Bu noktada toplumların çevre ile birlikte olan gelişimlerine nasıl tepki verdikleri değerlendirilmiştir. Çevre olgusunun ne olduğu ve çevre sorunlarının gelişimini neden ve sonuç içerisinde anlaşılması durumun aciliyetini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada insanların doğal çevre ile olan etkileşimlerini ve çevresel davranışlarını anlamak ve çevresel sorunların nedenlerini ve çözümlerini araştırmaktır. Makalede, insanların doğal çevreyle olan etkileşimleri multidisipliner bir şekilde incelenmiştir. Bu disiplinler arasında sosyoloji, ekoloji, coğrafya, tarih ve felsefe ilk sıralarda yer almaktadır. Doğal çevre ve insan davranışları arasındaki ilişkileri anlamaya çalışırken aynı zamanda insanların toplumsal yapıları, kültürleri ve ekonomik sistemleri de dikkate alınmıştır. Bu nedenle, çevre sosyolojisi, çevresel sorunların sadece teknik bir sorun olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve politik bir sorun olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu amaç doğrultusunda. Karşılaştırmalı literatür araştırması ile çalışmanın metodolojisi oluşturulmuştur. Çevre sorunlarının küreselleşmeye nasıl bir tepki verdiği ve bu iki konunun nasıl birbirleriyle bağlantılı olduğu konular literatür taraması ile ifade edilmeye çalışılmıştır. Çevre sorunları ve küresel dönüşüm çevre sosyolojisi perspektifinden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çevre ve toplum arasındaki ilişkiler çevre sosyolojisi kuramları ile ilişkilendirilmiştir. Tam burada özellikle günümüzde ve yakın gelecekte tartışma konusu olmaya devam edecek çevre sorunları dikkate alınarak belirli çevre kuramları açıklanmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak çevre sosyolojisi kuramları içerisinde ekomarksizim, çevresel adalet, risk kuramı ve derin ekoloji yaklaşımları tercih edilmiştir. Bu kuramların tercih edilmesindeki temel neden güncel çevre sorunlarına yönelik yapılan vurguların yoğun olmasıdır. Küresel toplum özelliklerinin neden olduğu çevresel sorunların ortaya çıkarılması için gerekli altyapıyı oluşturmaktadır. Toplumda bireyler gelir düzeyine ve kültürel gelişmişliğine bağlı olarak bir çevresel yapı oluşturmaktadır. Aynı şekilde büyük ve güçlü devletlerin ekonomik güçleri ile doğru orantılı olarak doğal kaynaklar üzerinde daha fazla söz sahibi olması ve kullanabilmesi kabul gören bir durumdur. Çevre üzerinde görünmez veya görünür sınırlar çizerek bir yaşam haritası sunulmaktadır. Burada daha avantajlı ve daha dezavantajlı grupların sahip olduğu koşullar bilhassa çevre özelinde değerlendirilmesi ve çevre hakkının sorgulanması gerekmektedir. Toplumların veya bireylerin doğuştan sahip olduğu hakların iç ve dış kaynaklı sebepler ile (küçük gruplar arasındaki çatışmalar, sanayileşme ve sonrasında ortaya çıkan konut sorunu: gecekondulaşma, yetersiz kaynaklar: kentleşme sorunları ve küresel dönüşüm) ayrıştırılması çevresel adaletsizliği fazlasıyla derinleştirmiştir. Diğer bir kuram olarak ekomarsist yaklaşım açıklanmıştır. Risk toplumu kuramı gündelik yaşam içerisinde beklenmedik tehditler konusunda uyarılmaktadır. Modern toplum özellikleri arasında risk unsurlarının

yaygın olduğunu ve bu nedenle toplumların öngörülemez sonuçlar konusunda beklenmedik sonuçlar ile karşılaşabileceğine değinmektedir.

Çevrenin ekonomik temelli sınıf farklılıklarını derinleştirirken uyumsuzluk adaletsizliklerini de artırmaktadır. Diğer bir ele alınan kuram derin ekolojidir. Sosyoloji biliminin klasik teorileri içerisinde yer alan işlevselcilik teorisinde olduğu bir uyum ve ahenkli yapının önemini vurgulamaktadır. Derin ekoloji, çevre sorunlarını yüzeysel bir şekilde değerlendirmemektedir. İnsanlığın doğal çevresiyle kurduğu ilişkiyi bütünsel ve derinlemesine ilişkisini açığa çıkarmaya çalışan ekolojik bir yaklaşımdır. Doğal dünya içerisinde her canlının sahip olduğu bir değer ve taşımış olduğu anlam vardır. Canlılar anlamlı bir bütünlük yakalayarak doğal çevrenin işlerliğini sürdürülebilir bir hale getirme şansı elde edebilirler. Ayrıca canlı varlıkların birer kaynak veya sermaye aracı olarak kabul edilmesinden dolayı rahatsızlık duyan bir yaklaşımdır. Doğanın ve canlıların sahip olduğu içsel değer özellikle altını çizmektedir. Bu çevresel adalette olduğu gibi canlıların sahip olduğu ekolojik hakları pekiştirdiğini söylemek mümkündür. Neticede küresel dünya ile gelinen noktada marksist bir yaklaşım ile canlılara ve doğal kaynaklara atfedilen değer tartışmalı bir konudur. Küresel çevre genelinde çevre hakkı ve adaleti sorunları çözülmesi gerekmektedir. Küresel çevre sorunlarının neden olduğu gergin ortam ekolojik bütünlüğü bozacak eylemlerin meşrulaştırılmasından kaynaklı bir durumdur. Küresel süreçler içerisinde kabul edilen ve normalleştirilmeye çalışan çevre uygulamaları\politikaları çevresel tahribatı hızlandırmaktadır. Toplumun gerçek potansiyelini keşfetmesi için sağlıklı çevrenin unsurlarına sahip olması gerekmektedir.

Yapı ve fail düalizmi üzerinden sürdürülen tartışmalar, sosyolojik bağlamda değerlendirilerek çevre üzerindeki sonuçları ortaya çıkarılmıştır. Çevre sorunları toplumsal yaşamı dramatikleştirmektedir. İnsan, çevre ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkileri özetleyen metodolojik yaklaşımlar söz konusu dramatikliği açıklamada kritik bir noktadadır. Evrimsel biyoloji insan ve çevre arasındaki bağlantıları evrimsel bir şemada değerlendirmeyi öngörmektedir. Doğa ve insanın diyalektik bir ilişki içerisinde. Doğal dünya arasındaki simbiyotik bir ilişkiden elde edilen bulgular toplumsal yaşamın kanunlarını oluşturmada belirleyicidir. İnsanın, doğa üzerindeki eylemleri, doğayı dönüştürücü etkiye sahiptir. Endüstri toplumları ile birlikte insan yaşam alanlarını genişletmek için doğa üzerinde zaman ve enerji harcamıştır.

Günümüzde ulusal ve uluslararası gündemde devletlerin çatışma riskini artıran küresel çevre sorunlarına ilişkin yapılan çalışmaların daha fazla görünür olması gerekmektedir. Çevre olgusunun ve küresel çevre sorunlarının gerekli hassasiyeti kazanması için sorunların ciddiyetinin anlaşılması zorunludur. Sosyal bilimlerin çevre konularına karşı mesafeli duruşu özellikle günümüzde çevre krizlerinin yaşanması nedeni ile son bulmuştur. Akademik çevrelerde küreselleşme kavramı çevre sorunları ile ilişkilendirilmiştir. Değişen paradigmalarda çevre üzerindeki etkilerini açığa çıkarmak için teoriler geliştirilmiştir. İnsan ve doğa ilişkilerine disiplinler arası bir bakış açısı kazandırılması amaçlanmıştır. Küreselleşme yapıcı ve yıkıcı etkileriyle toplumlara yeni avantajlar ve dezavantajlar sunmaktadır. Bu anlamda toplumsal ve fiziksel ihtiyaçların en iyi şekilde karşılanması arayışında olan ülkelerin kaynakları nasıl kullanmış olduğu önemli bir soru haline gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte çevre kavramına yeni anlamlar atfedilmiştir. Fiziksel ve toplumsal çevrenin ihtiyaçları değişmiştir. Çevre politikalarının toplumsal talepleri karşılayamaması noktasında ortaya çıkan çevre problematiğinin, çevre sosyolojinin kavramsal ve kuramsal çeşitliliği ile çözümlenmesi akademik çevrelerde zorunlu bir hale gelmiştir. Biyofiziksel dünyanın, toplumsal ilişkiler üzerindeki yoğun etkisi ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bu çalışmalara rağmen küresel çevre sorunları hala tam manası ile çözülememiş sosyolojik bir konudur.

Tabiat, bütün cömertliği ile doğal unsurlarını sunmaktadır. Maddi kaynaklar dışında psikolojik açıdan da bir esenlik kaynağıdır. İnsan ve doğa tıpkı bir yapbozun parçaları gibi birbirini tamamlamaktadır. Büyük güzel resmi görebilmek, uygar toplumların arzusudur. Doğa, insanlığa en iyi hizmeti

vermektedir. Sağlıklı bir çevre varlığı ihtiyaçların karşılanması için bir ön koşuldur. Bireylerin ve toplumların karşılıklı sağlıklı bir ilişki sürdürmesi, toplumsal eylemlere bağlıdır. Çevresel atıklar toplumların refah düzeyini düşürmüş ve temel çevre hakkını kısıtlamıştır. Çevresel psikoloji, küresel yaşamda meydana gelen yeni tasarım ve düzenler toplumların bilişsel düzeyini değiştirmiştir. Çevresel psikoloji, insanların çevreleriyle olan etkileşimlerini ve çevrenin insan psikolojisi üzerindeki etkilerini inceleyen bir disiplindir. İnsanların fiziksel, sosyal ve kültürel çevrelerinin psikolojik süreçlere olan etkilerini anlamak amacıyla psikoloji ve çevre bilimleri arasındaki kesişim noktasındadır. Özellikle belirtmek gereklidir ki küreselleşme süreci içerisinde bireylerin değişen çevre algısı çevre psikolojisi üzerinde etkili olmuştur. Bireylerin ya da toplumların çevreye ilişkin tutum ve davranışları çeşitli çıkarımlar yapılmaktadır. Çevre sosyolojisi ve çevre kuramlarının mihenk yapısını oluşturan insan ve çevre ilişkilerinin fiziksel ve psikolojik yönlerini açığa çıkarmak için çevre psikoloji elverişli bir kavramdır. En açık hali ile birkaç örnek ile çevre psikolojini ifade ederken mekân algısı ve değerlendirmesi, mekân tercihleri, mekânın davranışlar üzerindeki etkileri, çevrelerin sağladığı rahatlama, doğal çevrenin psikolojik etkileri, çevre ile duygusal bağ kurma gibi konular yer alır. Küresel enstrümanların toplum üzerindeki samsasyonel değişimleri çevre üzerinden görmek mümkündür. Çevrenin mekân bağlantıları üzerinden değerlendirilmesi veya statüleştirilmesi özellikle endüstriyel toplumlarda karşılaşılan bir durumdur.

Çevrenin statüsel bir kimlik kazandırmasının yanı sıra insan sağlığı, toplumsal iyilik hali ve sosyal aktiviteler üzerinde etkili olduğu açıklanmıştır. Doğal çevre ve insanların davranışları arasındaki ilişkiler, çevresel sorunların nedenleri ve çözümleri, çevrenin psikolojik unsurları ile değerlendirilmelidir. Bu nedenle, çevresel psikoloji, doğal çevrenin insan davranışları ve psikolojisi üzerindeki etkilerini anlamaya çalışırken aynı zamanda çevresel sorunların nedenlerini ve çözümlerini araştırmaya da odaklanır. Bütün bunların yanı sıra çevre kuramları başlıkları altında yer alan ekmarksist yaklaşım, çevresel adalet ve risk kuramı vb. yaklaşımlar çevresel psikolojinin farklı yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Bilişsel (düşünce yapısı, zihinsel etkinlikler, dünyayı algılama şekiller vb.) ve duyuşsal (inanç sistemi, toplumsal değerler, normlar ve normlar vb.) davranışları üzerinde etkili olmuştur. Yeni dünya düzenini anlama ve yorumlama biçimleri karşılıklı deneyimleri de kapsamaktadır. Küreselleşme ile toplumlar çevre üzerindeki deneyimlerini bilgi alışverişi yaparak paylaşmaktadırlar. Doğal çevre üzerindeki deneyler ve gözlem birer ipucudur. Kentlerin planlanması, mimari yapıların estetik bir değer taşıması, şehir kirlilik oranının az olması ve doğal kaynaklara erişim imkânı çevresel psikoloji üzerinde etki etmektedir. Çevre kalitesi aynı zamanda hayat kalitesi anlamına gelmektedir. Fen bilimleri ve sosyal bilimlerin ufkunu genişletecek veriler için çalışmaların yapılması şarttır. Doğadan alınan her kaynağın üretim sistemi içerisinde işleyişi ve toplumsal faydası takip edilmelidir.

Eşitlikçi bir küresel ekonomi oluşturma konusunda gelişmiş ülkelerin istekli olması beklenmektedir. Teorik söylemlerin dışında fiziksel uygulamada küçük ölçekli yatırımcıların desteklenmesi, fiziksel çevre şartlarının yükseltilmesi ve doğal çevre hakkının gözetilmesi gereklidir. İnsanın, doğa üzerindeki eylemleri, doğayı dönüştürücü etkiye sahiptir. Endüstri toplumları ile birlikte insan yaşam alanlarını genişletmek için doğa üzerinde uzun bir zaman ve enerji harcamıştır. Küresel toplumsal yapının, öngörülemeyen paradoksları karşısında insan, uyanık ve akıllı olması beklenmektedir.

Toplumsal gerçeklik, toplumsal sistemler ile ilişkili olan yapılar üzerinden açıklanmaktadır. Toplumların kalkınma hamleleri, sanayileşme düzeyine bağlı olarak değişim göstermektedir. Tarihsel şartlar bağlamında, kültürel, sosyal, ekonomik, teknolojik ve ekolojik gelişim süreçlerinin neden olduğu sosyal/toplumsal bozulmalar nesnel boyutları ile birlikte çözümleyebilmek önemlidir. Sanayi toplumlarının, ilk toplumlardan (tarım) farklı bir şekilde toplumsal örgütlenme biçimindeki değişimler çevre ilişkilerinin çeşitlendiğini göstermektedir. Toplumsal değişimler toplum ve çevre ilişkileri açısından ifade edilmelidir. İlişki örüntüsündeki farklılıklar dışsal etmenlerin değerlendirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Biyofiziksel alan, toplumsal çevre değişimlerinden etkilenmektedir. Endüstriyel amaçlar

doğal alanlara zarar vermektedir. Modern kapitalizm çelişkileri doğa ve insan arasındaki ilişkileri kırılğan bir hale getirmiştir. İlk insanlar doğa ile uyumlu bir ilişki kurmayı başarmıştır. Toplumlar, doğal sistemleri kullanarak hayatta kalma becerilerini geliştirmişlerdir ancak tarım ve endüstri devrimleriyle birlikte doğal kaynaklara yoğun bir şekilde talep artmıştır. Sonuçta insan merkezli odaklı bir toplum yapısı şekillenmiştir. Küresel toplum anlayışına doğru giden bir düşünce sistemi oluşturulmuştur. Toplumların değişmekte olduğu fikrine odaklanan kuramlar ve düşünce sistemleri ortaya çıkmıştır.

Endüstriyel amaçlar doğal alanlara zarar vermektedir. Modern kapitalizm çelişkileri doğa ve insan arasındaki ilişkileri kırılğan bir hale getirmiştir. İlk insanlar doğa ile uyumlu bir ilişki kurmayı başarmıştır. Toplumlar, doğal sistemleri kullanarak hayatta kalma becerilerini geliştirmişlerdir ancak tarım ve endüstri devrimleriyle birlikte doğal kaynaklara yoğun bir şekilde talep artmıştır. Sonuçta insan merkezli odaklı bir toplum yapısı şekillenmiştir. Küresel toplum anlayışına doğru giden bir düşünce sistemi oluşturulmuştur. Toplumların değişmekte olduğu fikrine odaklanan kuramlar ve düşünce sistemleri ortaya çıkmıştır. Endüstriyel kapitalizmin yükselişe geçmesi ile modern toplumların yapısını açığa kavuşturmasında fayda olduğu görülmektedir.

Küreselleşmeye devam eden bir dünyada yaşanan değişimleri anlamak kolay değildir. Nitekim, günümüz dünyasının yoğun bir şekilde hissettiği küresel baskılar bütün toplumsal yapıları derinden etkilemektedir. Sanayi devrimi ve küreselleşme süreçleri toplumsal değişimlerin en can alıcı noktasını oluşturmaktadır. Toplumsal ahengin sürdürülmesi amaçlanırken, çevrenin bütün unsurları korunmalıdır. Bugün toplumların gelmiş olduğu aşamada yapısal karakteri dünyayı algılama ve yaşama biçimini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Çevre sorunlarının entelektüel bir platformda, sosyolojik tahliller ile çözümlenmesi çevre sosyolojisinin kapsamını genişletmiştir. Burada ilk olarak toplumların tarihsel gelişimden hareketle değişimleri anlamak önemli bir husustur. Tarım toplumlarının ortaya çıkması ile insan ve çevre ilişkileri çeşitlenmiştir. Bu ekseninde merkezi bir noktada insan ve çevre ikilisinin ilişkisi her zamankinden çok daha fazla dikkat çekmektedir. Çevre, değişimi bünyesinde taşımaktadır. Çevre ve insan arasındaki gerginlik devam ettiği sürece bunları anlamaya yönelik teorilere ve analitik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Küresel değişimleri ifade ederken çoğu kez üzerinde durulan toplumsal dinamikler ayrıca bir tartışma konusudur. Toplumların, tabiat ve insan ilişkileri ile öğrenmiş olduğu bilgiler değişimin önemli bir parçasıdır. Bu bilgiler toplumların bizzat kendilerini dönüştürmeye yönelik eylemlerine katkı sağlamaktadır.

İnsanlık tarihin ilk çağlarından itibaren çevre ile kurmuş olduğu ilişkilerin sosyal, kültürel ve fiziksel özellikleri sosyal disiplinlerin konusu olmuştur. İnsan ve çevre ilişkisinin tarihsel arka planına yönelik sosyolojik yaklaşımlar geliştirilmiştir. İnsan, doğal çevre ile döngüsel bir etkileşim halindedir. İnsan çevrenin unsurlarından yararlanarak bir yaşam tarzı oluşturmaktadır. Böylece toplum ve çevre arasında organizasyonel bir yapı oluşturulmuş, toplumlar kendi değerlerini, normlarını ve kültürel çeşitliliğini çevre üzerinde yansıtma imkânı bulmuştur. Toplumlar, doğal çevre şartlarına bağlı olarak üretim biçimleri geliştirmiştir. Doğal kaynakların kullanım biçimi doğa ve insan ilişkilerinin tanınmasında referans niteliği taşımaktadır. Modern endüstriyel toplum öncesine kadar doğal çevre, fiziksel ve toplumsal çevrenin bütünleştirici bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Endüstriyel devrimin bir sonucu olarak doğal çevre yıkıcı etkilere maruz kalmıştır. Günlük yaşamda kullanılan materyallerin bilinçsiz ve aşırı kullanımı çevre bilincini kaybettirmiştir. Üretim güçlerini elinde bulunduran kesim endüstriyel üretimi destekleyecek egemen bir dünya görüşü oluşturmuştur. Modern zamanın pragmatik anlayışına uygun bir şekilde doğa kavramsallaştırılması yapılmıştır. Bu süreç içerisinde doğanın kendisini yenileme gücü yavaşlamıştır. Ekonomik gelişim için doğal kaynaklar aşırı ve bilinçsiz bir şekilde kullanılmıştır. İnsan ve çevre etkileşiminin arasına yeni yapılar eklenmiştir. Çevreye ilişkin bir toplumsal tasarım oluşturma arayışı içerisine girilmiştir.

Bilgi üretimi ve teknik ilerlemeler insanın doğa üzerindeki gücünü arttırmıştır. İnsanlığın bilimi, teknolojiyi ve teknik ilerlemeleri nasıl kullanacağı önemli bir soru olmuştur. Toplumsal yapıyı ve değişimi incelerken tabiatla insanın ilişkisinin devam ettiği mekanizmalarla yakından ilgilidir. Bu özelliği ile teknolojiden, kültürden, değerlerden ve toplumsal normlardan bahsetmek gereklidir. Küresel çaplı ilerlemeler insan yaşamını kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır. İyimser bir şekilde yaklaşabilecek yanları ile küreselleşme olgusu çevreye ve doğaya yönelik tehditler oluşturmaktadır. Toplumsal tehditleri kategorize ederken çevre sorunlarına ayrı bir alt başlık açılması önemlidir. Toplumlara, tabiat ile olan ilişkisinin belirleyicisi çevre sorunlarıdır. Toplumsal morfolojinin değişmesi, içten kaynaklanan dinamiklerin değişimine bağlıdır.

Muhteşem jeolojik özelliklere sahip doğal ortamlar cazibesi yüksek noktalardır. Özgünlüğü taçlandırılan doğal kaynaklar görsel zenginliğin yanında büyük bir bilimsel hazinedir. Canlıları, bitki örtüsünü ve ortamı tanımamız açısından önemlidir. Organik maddece zengin bölümler hedef noktasıdır. İnsanoğlu değişimin her parçasına müdahale etmiştir. Toplumlar yapıları itibari ile canlılar ile bağlantılı olmalıdır. Doğanın en temel prensibi canlı varlıklarının yaşamak isteğini sürdürülebilir bir hale getirmektir. Bilimsel aklın önderliğinde doğanın gözlenmesi hayati verilere ulaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Çevre ve Doğa Kavramları

Çevre; canlı ve cansız varlıkların bir arada bulunduğu ve birbiri ile etkileşim halinde olduğu en geniş alandır. Çevre, kavramı genellikle ekoloji ve coğrafya ile ilişkilendirilmiştir. Öncelikle en genel tanımı ile çevre; canlı ve cansız varlıkların bir arada olduğu mekân birimleridir. Uygarlıkların en önemli bileşenleri arasında çevre yer almaktadır. “Çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde, hemen ya da uzunca bir süre içinde, dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır¹. Bireylerin ve toplumların biyolojik, kültürel ve ekonomik yaşam şartlarının belirleyicisidir. Çevre, doğal çevre ve yapay çevre olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğal çevre; oluşumunda insan müdahalesi yoktur. Yapay çevre ise doğal çevrenin unsurlarından faydalanılarak insan müdahalesi ile oluşturulmuştur. Teknolojik ilerlemeler ile çevrenin koşulları değiştirilebilmektedir. Ekoloji kavramı ise etimolojik kökeni olarak yerleşme birimi veya yurt söylemi anlamına gelmektedir. Tarihin ilk zamanlarından günümüze kadar canlı organizmaların fiziksel çevre ile ilişkisini incelemektedir. Modern zamanla kültürel ekoloji ve kentsel ekoloji gibi kavramlar türemiştir. Ekolojik sistem ise insan ve diğer canlı popülasyonlarının dengeli bir şekilde yaşamlarını sürdürmesi için gerekli olan şartları sunmaktadır. Madde ve enerji döngüsünü desteklemektedir. Bütüncül bir evren anlayışı canlıların hayatını yeşertmektedir. İnsan ve doğa arasındaki ilişkiler rastlantısal değildir.

Çevre ve insan karşılıklı olarak birbirini etkilemekte ve değiştirmektedir. Çevrenin fiziksel şartları ve insanların eylemleri toplumsal sosyal hayatın gidişatı yönlendirmiştir. Çevre, toplumsal hayatın özetleyici bir resmidir. İnsanın tarihsel serüveni içerisinde bağlantılı olduğu yerler ve ilişkiler çevre üzerinde iz bırakmıştır. İnsan toplulukları hayati bağlar ile doğal ve fiziksel çevreye bağlıdır. Canlı varlıklarının yaşamı için doğal çevreye ihtiyaç duyulmaktadır. Canlı bir organizmanın büyüüp, geliştiği ve yaşamını sonlandırdığı alanlardır. İnsan, diğer canlılar ile sosyal, kültürel, biyolojik, fiziksel ve politik bir ilişki içerisinde. Yaşadığımız ortamın her bir parçası doğal dengeyi oluşturan ve koruyan birer zincir halkasıdır. Çevresel süreçler ve toplumsal süreçler arasında bir denge olmalıdır. Fiziksel gereksinimlerin tatmini için ayrıca sosyokültürel ilişkilerin geliştirilebilmesi için sağlıklı bir çevre ilk koşuldur. Zincir metaforundan hareketle herhangi bir toplumsal yapının veya canlı bir organizmanın işlevini kaybetmesi ile dağılmaların gerçekleşebileceğini söylemek mümkündür².

¹ Ruşen Keleş ve Can Hamamcı, Çevre Politikası (Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2005), 31-33.

² Can Coşun Akta ve İstiklal Yaşar Vural, Globalleşme Fırsat Mı, Tehdit Mi? (İstanbul: Zaman Kitap, 2004), 12.

Doğal ya da yapay müdahaleler çevrenin formunu değiştirmiştir. Endüstrileşme insanın elini güçlendirmiştir. Tarım araçlarının makineleşmesi, kimyasal ilaçlar, tıp alanındaki gelişmeler ve mekanik bir dünya için gerekli zemini oluşturmuştur. Temelde faydacı anlayışa dayalı ortaya çıkan gelişmeler doğal dengenin bozulmasını hızlandırmıştır. Canlılar aynı fiziksel ortamı paylaşmaktadırlar. Doğal kaynakların fiziksel ve kimyasal özellikleri doğal çevrenin niteliğini belirlemektedir. Çevre nitelik özelliklerine göre; toplum çevre ve fiziksel çevre olarak kategorize edilebilmektedir. Fiziksel çevre de doğal çevre ve yapay çevre olarak sınıflandırılmaktadır. Doğal çevre; denizler, ormanlar, dağlar, çöller ve akarsular olarak sıralanabilir. Yapımında ve gelişiminde insan eyleminin olmadığı, hali hazırda var olan çevredir. Yapay çevre ise oluşmasında insan müdahalesi söz konusudur. Yaşanılan ortamı istek ve ihtiyaçlara göre şekillendirmektedir. Endüstrileşme ile insanın yapay çevre ihtiyacı çeşitlenmiştir. Özellikle kentlerin ortaya çıkış süreci içerisinde yeni yaşam alanlarına duyulan ihtiyaç artmıştır. Kentler, parklar, barajlar, yollar ve binalar vb. yapay çevreye örnek gösterilmektedir³.

İnsan merkezli bir doğa anlayışı her şeyin belirleyicisi olarak insanı almaktadır. Baskın bir şekilde egemen batı kültürünün insan ve topluma dair yaklaşımı çevre sosyolojisinde toplanmıştır. Doğal ve yapay çevrelerden bahsederken, özellikle modern toplum yapılanması ile daha fazla ihtiyaç duyulan yapay çevreler durumu insanın üstünlüğünü ispatlamaktadır. Ekosistemler ve doğal kaynaklar üzerindeki insan hegemonyası çevresel kayıplara neden olmaktadır. Doğal kaynakların, insanlığın mutluluğu ve refahı için kullanılmasında bir sakınca yoktur. Ekosistemin alacağı kalıcı tahribatlar göz ardı edilmektedir. Doğal yaşam alanlarının sürekli bir biçimde kısıtlanarak fiziki mekanların inşa edilmesi çevresel sürdürülebilirlik ilkesi ile ters düşmektedir. Ancak, çevre koşullarının kötüleşmesi ve sürdürülebilirliğe yönelik hassasiyetlerin fark edilmesi eko merkezli bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Doğa merkezli çevre yaklaşımı; çevrenin kaynak olarak değerlendirilmesini onaylamamaktadır. İnsanı ve doğayı aynı anda kucaklamaya çalışması ile bütün canlı yaşamını önemsemektedir. Doğal çevre ve insanın varlığını sürdürmesi için birbirine ihtiyaçları vardır. Doğal çevrenin insanlarla birlikte yaşayan bir varlık olduğu ve doğal yollardan sonsuzluğunu dile getirmektedir.

Yukarıdaki bilgilerin yanı sıra küresel çevre sorunları dahilinde doğal çevrenin sosyal bilimsel olarak değerlendirilmesi gereklidir. Sosyal bilimler, doğal çevreyi insanların yaşamında sosyal ve kültürel bir düzlemde değerlendirmektedir. Doğa, sosyal bilimlerde çeşitli disiplinler arasında farklı şekillerde araştırma konusudur. Sosyoloji, antropoloji, coğrafî, psikoloji, hukuk, ekonomi ve sanat ile doğal çevrenin ilişkilendirilmesi yapılmaktadır. Doğanın ve doğal unsurlar toplumsal hayatın her noktasında varlığını hissettirmektedir. Sosyal olarak çeşitlilik gösteren davranış kalıplarının çevresel boyutu yeni pencereler açmaktadır. Örneğin; kültürel aktivitelerin veya sağlık sorunlarının yayılım oranı gibi konularda etkisi olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra çeşitli doğa olaylarının yoğun olarak yaşandığı bölgelerde yerleşim merkezleri olarak tercih edilmemektedir ki bu da nüfus dağılım oranını doğrudan etkilemektedir. Ayrıca büyük ekonomik planlar doğal çevreden bağımsız bir şekilde planlanmamaktadır. Belli bir toplumun büyümesi ve gelişmesi için çevrenin biyolojik, fiziksel ve sosyal özellikleri iyileştirilmelidir. Ekonomik açıdan, doğal kaynakların sınıflandırılması; tarım, balıkçılık, ormancılık, madencilik ve turizm gibi faaliyetlerde doğal çevrenin şartları belirleyici olmaktadır. Toplumsal yapıların doğal çevre ile ilgili uyumu sosyo-bilimsel olarak anlaşılması için insanlar tarafından oluşturulan sosyal, politik, kültürel ve ekonomik sistemlerin deşifre edilmesi ile mümkündür.

³ Mümtaz Levent Akkol, "Çevre Boyutuyla Toplum," Sosyoloji Günlük Yaşamı Anlamak, ed. Ali Arslan (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2016), 477-480.

Küreselleşme ve Çevre Sorunları

Küreselleşme kavramının birçok tanımı vardır. Küreselleşme kavramı tek bir tanım ile açıklanamayacak kadar kapsamlı sosyal değişimleri bünyesinde taşımaktadır. Küresel toplumsal süreçlerin açıklanması için küreselleşme kavramının anlaşılması gereklidir. Küreselleşme uluslararası ölçekte sosyal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır⁴. Küreselleşme; fiziksel sınırların önemini kaybederek dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelişmelerin sadece belli bir bölgeyi ya da insan gruplarını etkilemediği bütünü ile yeryüzünü etkisi altına alan gelişmeleri içermektedir. Zaman ve mekân farklılıklarının en aza indirildiği gelişmelerin kültürel, ekonomik, sosyal ve çevresel yönlerini analiz etmek bu anlamda çok daha uzantısaldır⁵. Örneğin; Covid 19 virüsünün ortaya çıkması ile sonrasında yaşanan mekân ve çevre algısı tüm dünyayı etkilemiştir. Çevresel kısıtlamaların yoğun bir şekilde yaşandığı süreç olarak salgın dönemi toplumların çevreye ilişkin bakış açılarını değiştirmiştir.

Küreselleşme, belirli bir bölgenin veya ulusun sınırları dışına çıkarak toplumsal ilişkileri çeşitlendirmiştir. Ulus-devlet sınırlarının ötesinde sosyal bir ağ gelişmesini sağlamıştır. Zaman ve mekân farklılıklarının önemsenmediği bir dünya düzeni oluşturulmuştur. Toplumların birbirinden doğrudan ya da dolaylı yollardan etkilenebileceği iletişim araçları üretilmiştir⁶. Fiziksel sınırların ötesinde bütün toplumlar birbiri ile etkileşim halindedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Sovyetler Birliği ve Doğu Blok'unun dağılması ile dünya tek bir kutup halinde toplanmıştır. Bu durum toplumları belli kümeler etrafında toplanmasını sağlarken, aynı zamanda eşitsizliklerin genişlemesine neden olmuştur. Batı ile doğu bloku arasındaki ideolojik ve politik çatışmalar bütün dünyayı etkisi altına almıştır. ABD'nin serbest piyasa ekonomisine dayalı kapitalisti savunduğu bu dönemde, Sovyetler Birliği sosyalist ekonomi ve toplum yapısını savunuyordu. Bugün dünyada küresel eylemlere yön veren gelişmelerin habercisi olarak, bugün dünya siyasetini ve ekonomisinin biçimini belirlemiştir. Küreselleşmenin hız kazanmıştır. Küreselleşme, gelir eşitsizliği, çevre sorunlar, kültürel çatışmalar, sosyal adalet ve terörizm gibi sorunlar sıklıkla tartışılmıştır.

Güçlü olan ülke veya bireylerin daha fazla güçlenmesini sağlayacak fırsatlar ortaya çıkmıştır. Tam tersi olarak güçsüz ülkelerin bağımlılığını ve ihtiyaçlarını arttırmıştır. Adaletsiz kaynak ve sermaye paylaşımı toplumsal kaosu ortaya çıkarmıştır. Kültürel kalıpların, toplumsal normların, ekonomik faaliyetlerin, ahlaki değerlerin, sosyal ve kültürel etkinliklerin köklü değişimleri toplumların bütün birimlerini etkilemiştir. Toplumlar, kendisini yeniden revize etme süreci içerisine girmiştir. Ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, coğrafi ve ekolojik küreselleşme özelliklerine bağlı olarak gelişme dereceleri belirlenmiştir⁷.

İkinci Dünya Savaşı çevre sorunları için ayrıca önemlidir. Gelişen teknolojik silahlar çevre üzerindeki yıkıcı etkilere neden olmuştur. Kimyasal nükleer silahlar, hava bombaları ve füzeler sadece insan hayatını sonlandırmamıştır. Sivil yaşamı ve kent yapısını bozan bir çatışma yaşanmıştır. ABD tarafından Hiroşima'ya atılan bombaların etkisini hala çevre üzerinde etkileri görülmektedir. Toprakta uzun dönem tarımcılık faaliyetleri yapılamamıştır. İnsanlar yerleşim alanlarını kaybetmiş ve şehrin altyapısı yok olmuştur. Oluşumu ve gelişimi uzun süren bir toplumsal düzenin kimyasal ve biyolojik silahlar ile birkaç saniye içerisinde yok oluş insanların ve diğer canlı varlıkların ölümüne neden olmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllar arasında ABD'de "çevre hareketi" hızlı bir şekilde yayılmıştır. Burada en temel olan konu insan sağlığı ve refahı için çevre koşullarının öneminden bahsedilmesidir. Kamuoyunu bilinçlendiren ve geniş

⁴ Anthony Giddens, Modernliğin Sonuçları, çev. Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), 66.

⁵ İpek Okkay, "Küreselleşen Dünyada Kriz Yönetiminin Önemi," Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 6/3 (Mart 2019): 310.

⁶ Emine Kılıçarslan, Küreselleşme Sürecinde Devletlerarası İlişkiler Siyasal İletişim ve Kamu Diplomasisi (İstanbul: Paradigma Akademi, 2019), 17.

⁷ Zygmunt Bauman, Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları, çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), 83.

bir yankı yapan bu hareket hükümetlerin çevre politikaları oluşturulmasında öncülük etmiştir. 1980 ve 1990'lı yıllarda çevre sorunları küresel boyutu ön plana çıkmıştır. İklim değişikliği, biyoçeşitliliğin azalması ve küresel ısınma gündemdedir. 2000'li yıllarda ise çevre sorunlarının küresel özelliklerinden daha fazla bahsedilmiştir. Ekolojik sorunların toplumsal ve kültürel pratikler ile bir arada değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. 2010 yılı ve sonrasında çevre sorunları sürdürülebilir kalkınma için tehlike oluşturduğu belirtilmiştir. Kültürel ve ekonomik sistemlerin çevre ile uyumlu olmasına özen gösterilmesi vurgulanmıştır. Son olarak yaşadığımız dönem içinde çevre sosyolojisi, doğal ve sosyal bilimleri bir arada olduğu bir bilim olarak ilerlemektedir. Modern toplumların ortak sorunları çevre üzerinde toplanabilmesi mümkündür. Kaynak yönetimi, çevre politikaları ve çevresel adalet başlıkları ön planda tutulmuştur. Sosyal boyutlar ve toplumsal değişimler çevre sorunlarının ortaya çıkmasında etkilidir. 1980'lerden sonra neoliberalizm, dünya genelinde yükselişe geçmiştir. Küreselleşme ile eş zamanlı olan büyüme dünyadaki kutuplaşmayı hızlandırmıştır⁸. Sosyal adalet, neoliberalizm politikalarından etkilenmiştir. Serbest ekonomik piyasa içinde ekonomik büyüme teşvik edilmiştir. Yüksek gelire sahip olan toplumlar deregülasyon sayesinde vergi oranlarını düşürmüştür. Düşük gelirli için sosyal vergi oranları sorun teşkil etmiştir. Neoliberalizmin toplumsal adaletsizlikleri özellikle sağlık, çevre, ekonomi ve eğitim üzerindedir. Sosyal hizmetler özelleştirilmiştir. Günümüz dünyasında küreselleşme, dünya genelinde ekonomi, ticaret, teknoloji ve kültür alanlarında birleşmeyi ifade ederken, çevre sorunları da küresel bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küresel çağın teknolojik oluşumları toplumsal sistemlerin işleyişini değiştirmiştir. Küreselleşme ile zamanın dinamikleri yapısal bir esneklik kazanmış ve rekabetçi bir ortam gelişmiştir. Global düzeyde sermaye akışı için ekonomik canlılık hedeflenmiştir. Doğal kaynaklar birer sermaye aracı olmuştur. Bu süreçte doğanın kendini yenileme süreci ve üretkenliği yavaşlatılmış hatta durma noktasına gelmiştir. Uluslararası düzeyde üretim stratejileri geliştirilmektedir. Bu süreçte toplumsal yapılara nüfus ederek en iyi şekilde değerlendirmektedir. Toplumsal yapıların bütün sistemleri ile ilişkilidir. Sosyal ve ekonomik varlığını en güçlü şekilde devam ettirmek için doğal kaynaklardan maksimum şekilde yararlanmanın yollarını aramaktadır. Geniş ölçekte mal ve fon hareketleri sağlamaktadır. Küresel bir maharetle toplumlar üzerinde geniş bir yansıma oluşturmayı başarmıştır. Dünya pazarının çeşitliliği için daha çok üretime ve materyalle ihtiyaç duyulmaktadır⁹.

Toplumlar, imajlarını maksimize edecek nesne arayışları içerisindedirler. Batı tipi yaşam tarzını canlı tutmanın yolu küresel etkileşim ve tüketimdir. Entelektüel güç ve politik güç hızlı bir şekilde yayılmıştır. Batı tipi kapitalist model, toplumların yaşam alanlarını ve fiziksel çevre sınırlarını belirlemiştir. Üretim biçimleri değiştikçe, toplumların ve üreticilerin sosyopsikolojik algıları değişmektedir. Marksist yabancılaşma teorisine gönderme yaparak durumu açıklar isek; üretimin bir dışlisi olan insan sosyal hayat şartları dahilinde bir anlam arayışı ve kabul görme gayreti içerisindedir. Özünde tüketen, arzulan, hevesli, esnek ve yorgun özelliklere sahip toplumsal tablo çizmektedir. Küreselleşmenin bir tüketim kültürü olarak algılanması neticesinde doğal kaynakların nesneleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Artı ve eksi yönleri mekânsal nitelik bakımından değerlendirilmelidir. Genel toplamda toplumların gidişat seyrini değiştiren gelişmelerin çevre ve toplum sağlığı için öncelikleri ön plana çıkarılmalıdır. Teknik araçların çeşitlenmesi, teknolojik ilerlemeler ve bilimsel bilginin referans alınması insanın doğa üzerindeki hegemonyasını arttırmıştır. Çevre ve insan arasındaki güç ilişkileri dengesi sarsılmıştır. Makinalaşma, kapitalist üretim biçimi için kilit bir noktada yer almaktadır. Endüstriden, tarıma ve kimya alanlarında kullanılan makineler

⁸ Esra Uzel, "Küresel Çevresel Yönetişim İyi Yönetim" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 103-104.

⁹ Elif Avaner, "Küreselleşmenin Sonucu Küresel Isınma Dünyayı Yok Etmeden Yeni Bir Ekonomik Sistemi Benimsemek," Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 21/3 (Kasım 2019): 843-855.

üretim piyasasını genişletmiştir. İnsan gücüne duyulan ihtiyacı azaltmıştır. İnsan emeği değersizleştirilmiştir.

Küreselleşme ile dünya son yüzyılda hızla değişen bir sürece tanıklık etmektedir. Teknolojik ilerlemeler, iletişim ağlarının genişlemesi ve uluslararası ticaretin artmasıyla birlikte dünyayı entegre bir hale getirdi. Fakat, küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan bir diğer önemli sorun da küresel ısınmadır. Atmosfer içinde sera etkisi yaratan gazların yoğunlaşması ile iklim değişikliği kaçınılmaz olmuştur. Sera etkisi özellikle petrol, doğal gaz ve taş kömürü kullanımı sera gazlarının artmasına neden olmuştur. Sanayi devrimi sonrasında iklim değişikliği toplumsal yaşantı üzerinde etkili olmuş ve ekosistemin dengesini sarsmıştır. Ekosistem içerisinde meydana gelen değişimler toplumsal yapı üzerinde de etkili olmuştur. Böylelikle toplumsal yaşantı hem sanayileşme süreçlerinden etkilenmiş hem de küresel çevre sorunları ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Kutup bölgelerindeki devasa buzullar erimeye başlaması (Alper ve Himalaya bölgesi, Grönland, vb.), deniz seviyesi yükselmesi, yeraltı sularının çekilmesi küresel iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarıdır. Bunlara ek olarak kıyıları sular altında kalmıştır ve kıyılardaki verimli toprak oranının azalmasına neden olmuştur. Örneğin; Bangladeş, Maldivler ve Hollanda buzulların erimesinden kaynaklı sorunlara daha fazla maruz kalmış yerlerdir. Maldivler, Hindistan'dan toprak almaya başlamıştır. Küresel ısınma Bangladeş'i ciddi etkilemektedir¹⁰.

Kıyı şeridi alçak bir alanda olduğu için daha fazla buzulların erimesi ile göçler kaçınılmaz bir durumdur. Deniz seviyesinin altında olan birçok bölgesi olduğu için kıyı koruma sistemleri üzerinde çalışmıştır. Küresel iklim değişiklikleri üzerinden devam etmek gerekir ise; kasırga kuşağı genişlemiştir. Termik santrallerde, fosil yakıtlarının kullanımı yaygındır. Bacalardan çıkan zararlı partiküller ve gazlar çevre tahribatını hızlandırmaktadır. Küresel toplum ile nükleer atıklar tartışma konusudur. Nükleer atıklar ve radyoaktif atıklar planlı bir şekilde ortadan kaldırılmalıdır. Küreselleşme ile birlikte ülkeler savaş halinde kimyasal ve biyolojik silahları tercih etmeye başlamıştır

Asit yağmurları doğal ve beşerî etkenler ile oluşmaktadır. Sülfür ve azot oksit gibi zararlı kimyasalların yeryüzüne yayılması ile toprakların verimliliği önemli ölçüde düşmüştür. Deniz canlılarının yaşamını tehdit etmektedir. Ayrıca doğa ve sanatı bir araya getiren açık hava müzelerine zarar vermektedir. İklim değişikliği konusunda ele alınması gereken diğer bir başlık kuraklık ve çölleşme sorunudur. Günümüzde iklim aktivistleri küresel ısınma ve su kıtlığı konusunda uyarılar yapmaktadır. Olağanüstü kuraklığın meydana gelebileceğini ve neticede kıtlık ve salgın hastalıklar gibi aciliyeti olan sorunların yaygınlaşacağı konusunda bilgilendirme yapmaktadırlar. Tarımsal üretimin azalması neden olmaktadır. Bu durum ekonomik sirkülasyonun yavaşlatmaktadır. İnsan toplumları böyle bir durumda yaşam için elverişli alanlara göç etmektedirler.

Küresel ısınma, iklim değişikliği olarak da bilinen ve dünyanın karşı karşıya olduğu büyük bir çevresel tehdittir. Küresel ısınma, iklim sistemini etkileyen önemli değişikliklere yol açar. Artan sıcaklık, buzulların erimesi, deniz seviyelerinin yükselmesi, aşırı hava olaylarının sıklığının artması gibi bir dizi etki gözlenir. Bunun sonucunda, ekosistemler değişir, su kaynakları azalır, tarım faaliyetleri olumsuz etkilenir ve biyolojik çeşitlilik azalır. İnsanlar, daha sık ve şiddetli doğal afetlerle karşı karşıya kalırken, ekonomik kaynaklarını yeniden yapılandırmak ve krizlerle başa çıkmak için daha fazla çaba harcamak zorunda kalır.

Küresel çevre sorunları ve küreselleşme arasında sıkı bir ilişki vardır. Ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik etkileşimi artıran bir süreçtir. Bu süreç, küresel ticaretin ve yatırımların artması, teknolojinin yayılması, iletişim ve ulaşımın gelişmesi gibi unsurlarla kendini gösterir. Ancak, küreselleşme aynı zamanda çevresel sorunları derinleştiren ve yaygınlaştıran faktörlerin de içermektedir. Küreselleşme süreci, sosyal yapılar, eşitsizlikler ve politikalar açısından da çevre sorunlarını etkiler. Ekonomik küreselleşme,

¹⁰ Kürşad Korkmaz, "Küresel Isınma ve Tarımsal Uygulamalara Etkisi", Alatarım Dergisi 6/2 (2007): 44.

dünya çapında gelir eşitsizliğini artırabilir ve doğal kaynakların dağılımı konusunda adaletsizliklere neden olabilir. Aynı zamanda, politikaların uluslararası boyutta koordinasyon eksikliği, çevre sorunlarıyla mücadelede etkili çözümlerin bulunmasını zorlaştırabilmektedir¹¹.

Ayrıca modern zamanda sosyal ve kültürel faaliyetlerin gerçekleşebilmesi için yapay çevreler tesis edilmiştir. Sosyal çevrenin ortaya çıkması için doğal çevrenin varlığına ihtiyaç vardır. Zengin bir çevre toplumsal hayatın verimliliğini desteklemektedir. Bu nedenle toplumların ve bireylerin çevre eğitimi ve kolektif bir bilinç kazanması noktasında doğa ile güçlü bir bağ kurulması önemsenmelidir. Çevre bilinci hassasiyeti içerisinde olmaları için çevre eğitimi alınmalıdır. Uygur toplumun en önemli göstergesi sağlıklı çevredir. Fiziksel ve sosyal donanımı yükseltilmiş uygur toplumlar geleceğe yönelik motivasyonları yüksektir. Bunun yanı sıra sosyal ilişkileri kuvvetli ve çevresine yönelik yapıcı bir tutum sergilemektedirler. Az gelişmiş ülkelerde veya toplumlarda çevre standartları, yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Salgın hastalıkların ortaya çıkması ve yayılması kolaydır. Çevre atıkları ve bu atıkların türüne göre ayrılmaması ciddi bir problem oluşturmaktadır. Hava, su ve toprağın dış etmenlere bağlı olarak kirlenmesi canlıların beslenmesi üzerinde etkili olmuştur. Az sanayileşmiş toplumlarda kimyasal atıkların direkt olarak toprak ile buluşması üretimin haznesini küçültmektedir. Besin değerini azaltma ve çeşitli hastalıkların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Fizikojeokimyasal, sosyal ve kültürel etmenler çevre ve toplum sağlığı üzerinde etkilidir. İklim değişikliği, küresel ısınma ve kentleşme çevre sorunlarını derinleştirmiştir¹².

Küreselleşme, dünya çapında ekonomik, sosyal ve kültürel bağlantıların artmasıyla karakterize edilen bir süreçtir. Bu süreç, iletişim teknolojilerinin gelişmesi, uluslararası ticaretin serbestleşmesi, küresel şirketlerin ve finansal kurumların yaygınlaşması gibi faktörlerle hız kazanmıştır. Dünya genelinde üretim, ticaret, sermaye akışları ve insan hareketliliği gibi etkileriyle önemli bir ekonomik ve sosyal dönüşüm getirmiştir. Ancak, bu süreç aynı zamanda çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir.

Küreselleşme, artan tüketim ve üretim faaliyetleriyle enerji kaynaklarının daha fazla kullanılmasına neden olmuştur. Bu da sera gazı emisyonlarının artmasına ve küresel ısınma sorununun derinleşmesine yol açmıştır. Küresel ısınma, dünyanın atmosferindeki sera gazlarının birikmesi sonucu ortalama sıcaklıkların yükselmesi olarak tanımlanır. Fosil yakıtların yanması, endüstriyel faaliyetler, ormansızlaşma ve tarım gibi insan etkinlikleri, sera gazı emisyonlarının ana kaynaklarıdır. Küresel ısınmanın etkileri, iklim değişiklikleri, deniz seviyelerinin yükselmesi, ekosistemlerin bozulması, su kaynaklarının azalması, aşırı hava olayları ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi bir dizi sorunu içermektedir. Küreselleşme, ekonomik büyümeyi ve refahı artırarak iklim değişikliği sorununu daha da derinleştirebilir. Ancak, aynı zamanda küreselleşme, çözümlerin de bir parçası olabilir. Uluslararası iş birliği, teknoloji transferi ve finansman gibi küresel mekanizmalar, iklim değişikliğiyle mücadelede etkili olabilir. Küreselleşme ve küresel ısınma sorunlarına çözüm bulmak için sürdürülebilir kalkınma ve çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri önemlidir¹³.

Ayırım gözetmeksizin bütün canlıların eşit bir şekilde gelişimlerden mümkün olduğu derecede faydalanmaya çalışması toplum ve doğa barışı için önemsenmelidir. İnsan eylemlerinin sonucunu hesaba katmalıdır. Benmerkezci yaklaşımlar hem çevreye hem de insana zarar vermektedir. Tüketim alışkanlıkları, kültürel faaliyetler, toplumsal örgütlenme biçimi ve en genelde yaşam stilli birbirine benzer toplumlar oluşturulmuştur. Seri üretimin hız kazanması amacı ile geliştirilen stratejiler toplumsal yapı üzerinden belirlenmiştir. Kültürel motifler, toplumsal istekler ve duygular ortaklaştırılmıştır. Kapitalizm, doğa ve

¹¹ Bauman, Küreselleşme, 83.

¹² Mümtaz Levent Akkol, "Kentleşme ve Çevre Sorunları", Sağlık-Toplum-Bilim IV, ed. Durmuş Ali Arslan (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2019), 63-82.

¹³ Ulrich Beck, Küreselleşme Nedir? çev. Kudret Bülbül (Ankara: Kadim Yayınları, 2006), 222.

insan arasındaki ilişki düzeyini sınırlı tutmuştur. Modern Batı kültürü doğa ve toplumsal yaşantı üzerinde belirleyicidir¹⁴.

Küresel çevrenin yıkıcı etkileri, yerel ve ulusal düzeyde bir arada toplandığında toplumsal yapıya zarar veren tehdit unsurları bir gelecek kaygısı uyandırmaktadır. Çevre konusundaki bilinçsizlik, sorunlu doğa parçalarını arttırmıştır. Aynı zamanda ekonomik gelirin yetersizliği ile yaşam koşullarının daha kötü şartlar altında olduğu geçekundu evleri yaygınlaşmış kaçınılmaz olarak ise çeşitli sorunları ortaya çıkarmıştır. Çevreye gerekli bakımın yapılmaması ev mimarisinin planlanamaması, kullanılan beton ve tuğlaların depreme dayanıklı olmaması gibi sorunlar çevre sağlığını tehdit etmiştir. Bu sorunlar yalnızca kültürel değerlerin korunamamasından kaynaklı oluşan bir durum değildir. Küresel dünyanın şartları insanları belirli koşullara sürüklemiştir. Burada fiziki koşulların kötüye gidişi ile çevrenin yozlaştırılma sürecine tanıklık edilmektedir. Konut, ulaşım, ekonomik ve kültürel sıkıntılar doğrudan çevreye yönelik zararlar vermektedir. Küreselleşme ülkelerin birbirine yakınlaştırmış aynı zaman da rekabeti de arttırmıştır. Ulusal sınırlar ortadan kalkmıştır. Fakat ideolojik düşünceler çeşitlenmiş ve buna bağlı olarak ayrışmalarda ortaya çıkmıştır. Küresel sürecin dinamikleri, toplumsal iç gelişmelere entegre olarak sürekliliği başarmıştır. Toplumların sahip olduğu bütün imkânı en iyi şekilde değerlendirmiştir. Bireylerin beklentilerine yönelik politik bir strateji oluşturulmuştur. Günümüz koşulları içerisinde üretim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin sunduğu olanaklar kapitalist güçlerin dayattığı ideolojilerin yerleşmesi için birer araç olmuştur. Verimli ve aydınlatıcı tartışmalar için kavramsal ve kuramsal çerçevesinin sağlamaştırılmış bir çevre sosyolojisi disiplinine ihtiyaç duyulmaktadır.

Dünyanın küreselleşme ile bilgi alışverişindeki hız hiçbir dönemde bu kadar hızlı olmamıştır. Mal ve hizmetleri üretme konusunda uzmanlaşma sağlamıştır. İşletmeler için yeni pazarlar, istihdam sağlamıştır. Kapitalist ekonomik sistem, tüketiciler için alternatif ürün sunmaktadır. Olumlu gelişmelerin yanı sıra ekonomik küreselleşmenin en büyük dezavantajlarından birisi işsizlik sorunudur. Daha ucuza ithal edilen ürünler ile rekabet edemeyen işletmeler sermaye kaybetmiştir. Aynı zamanda işçilerin çalışma şartları kötüleştirilmiştir. İşçilere verilen ücret miktarı, toplumsal gelir eşitsizliğinin en belirgin örneğidir. Yetersiz fiziki koşullar, istihdam sorunu ve düşük ücret işçileri birçok açıdan sömürmüştür. Ekonomik küreselleşmenin neden olduğu sorunlar toplum ve çevre ilişkin bakış açısını değiştirmiştir. Ürünlerin üretimi ve nakliyesi çevre sorunlarını pekiştirmektedir. Hava, su ve toprak kirliliğine neden olan olumsuz sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, hava sorunları içerisinde gürültü kirliliği ve solunum yolu hastalıklarını da peşinden getirmektedir. Ayrıca sanatsal ve mimari yapıların ihtişamını gölgelemektedir. Küreselleşmenin enstrümanları arasında çevrenin değeri metalaştırılmıştır ve çevresel bunalımlar ortaya çıkmıştır. Toplumsal yapılanmayı oluşturan temel asli unsurlar küresel güçlerin odak noktası olmuştur. Yerel sınırların ötesinde enformasyon ve kültür hareketliliği tüketimi hızlandırmaktadır. Dünyanın bir ucunda yaşanan ekonomik, politik ve kültürel değişim insanlığı az veya çok olsa da etkilemektedir. Küresel güçler ticari çıkarları doğrultusunda referans noktası olarak toplumu almıştır. Yeni toplum formülasyonu iktisadi, siyasi, kültürel, bilgi ve iletişim teknolojileri etrafında şekillenmiştir. Finansal genişleme ve teknolojik gelişmelerin hızlanması amaçlanmıştır. Teknolojik ve sosyal devrimler toplumda kültürel etkileşimler sonucunda benimsenmiştir. Küresel kapitalist toplumların imajına uygun bir şekilde tüketim anlayışı karşımıza çıkmaktadır. İktisadi ve politik açılardan genişleyen küresel ekonomi, modern çevresel sorunları ortaya çıkarmıştır.

¹⁴ Muammer Tuna, Türkiye'de Çevrecilik-Türkiye'de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım 2006), 18.

Çevre Sosyolojisi Teorileri

Yeni Ekolojik Paradigma: Doğa ve İnsanın Bütüncül Yaklaşımı

Yeni Ekolojik Paradigma, doğa ve insan arasındaki ilişkileri bütünsel bir şekilde değerlendirmektedir. İnsan ve doğa bir bütün olarak ele alınan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, doğayı sadece kullanıcıların kullandığı bir kaynak olarak kabul etmeyip, doğal göçmenin bir parçasını kabul etmeyi gerektirir¹⁵. Çevre sorunlarının kaynağını insan ve onun eylemleridir. Aynı zamanda doğal sistemlerin etkisinin sonuçlarını da göz önüne alır. Geleneksel ekonomik yaklaşımlara karşı çıkmaktadır. Paradigmanın prensibi; ekosistemler ve doğal dünya, atomun parçaları gibi birbirine bağlı bileşenlerden oluşmaktadır. İnsanın doğa üzerindeki etkileri hem kendisini hem de diğer canlıları etkilemektedir. Bu nedenle insan doğa üzerindeki eylemlerinin sonucunu düşünerek hareket etmelidir. Doğayı ve doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde faydalanmak amaç olmalıdır. Bütün ekosistemin fayda görebileceği şekilde kaynak tüketimi çevre ile barışçıl ilişkiler kurulması için gereklidir. İnsan ve doğa birbirinden ayrı düşünülmemesi gereken parçalarlardır. İnsanın eylemleri belirli bir nokta üzerinde sınırlı değildir. Geniş bir perspektif ile insan ve doğa arasındaki ilişkiler anlaşılmalıdır. Çevre sorunlarını ortaya çıkaracak eylemler hem topluma hem de ekosistemin işlerliğine zarar vermektedir. Toplum ve çevre üzerindeki yıkıcı sonuçlar etkisini uzun süre devam ettirmektedir. Ekosistemlerin insanlara sağladığı faydalardan tüm canlılar istifade etmelidir. Ekosistem hizmetleri, temiz hava, su ve gıda sağlama, iklim düzenlemesi, doğal kaynakların temini gibi doğal süreçler ile ilişkilidir. Bu hizmetler, toplum refahı ve yaşam döngüsü için devam etmelidir. Doğal kaynaklardan sürdürülebilir bir şekilde korunmalıdır. Çevre sorunlarının çözümünde kolektif çevre dostu eylemler önemli katkılar sunmaktadır¹⁶.

İnsanlar doğal dünyanın bir parçası ve doğal kaynakları sınırsız bir biçimde kullanması kabul edilemez bir durumdur. İnsanlar, doğal sınırlar olduğunu fark ederek, sorumluluklarını yerine getirmelidir. Sürdürülebilirlik ilkesine dayalı davranış sergileme konusunda istekli olunmalıdır. Bunun yanı sıra; ekonomi, sosyal adalet ve sosyokültürel alanlar da çevre sağlığı konusunda uyarmaktadır. İnsanlar ve doğal dünya arasındaki etkileşim, sadece çevreyi korumak için değil, toplumsal refahını da artırmak için de değerlendirilebilmektedir. Çevrenin korunması ve doğal hayatın yaşatılması çağdaş uygarlık seviyesinin göstergesidir. İnsanlar, doğal kaynakları kullanırken, bunların gelecek nesillerin de ihtiyaçlarını karşılamak üzere korunması gerektiğini unutmamalıdır. Doğal çevrenin insan sağlığı, refahı ve yaşam kalitesi oluşturabilmesi için temel kaynaklara gereksinim vardır. Bu nedenle toplumlarda gerçek manada bir gelişimden bahsedebilmek için çevre politikalarının yerleşmiş olduğundan emin olunması gereklidir. İnsanların bireysel ve toplumsal yaşamları çevre sorunlarından etkilenmektedir. İnsanların doğal dünyanın herhangi bir alanını korunması ve bakması kendi geleceğine yönelik bir yatırımdır. Bu hem kendilerini hem de diğer canlı ve cansız varlıkları koruduğu anlamına gelmektedir.

İnsan İstisnası Paradigması

İnsan İstisnası paradigmanın temel savı; İnsan fiziksel ve doğal çevre karşısında üstün bir konumdadır. İnsanın diğer canlılardan ayrıcalıklı olduğunu ve doğanın insanın hizmetine sunulması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşımı ile yeni ekolojik paradigma ile çelişmektedir. Yeni ekolojik paradigma doğa ve insan bütünlüğünü savunmaktadır. Doğanın ve insanın ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı olduğu durumlar vardır. Bu yaklaşıma göre, insan doğanın tamamlayıcı bir parçasıdır. İnsanı temel merkeze alan insan istisnası paradigmanın tam tersi yönünde bir yaklaşım geliştirmiştir. Doğaya karşı bencil tutum modern zamanın mottosu ile meşrulaştırılmıştır. Yaşam standartlarının yükselmesi modern toplumların beklentisi ve amacı olmuştur. Pragmatik ahlakın temelleri ile uyumlu olan bir paradigmadır.

¹⁵ Joseph R. Des. Jardins, Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş, çev. Ruşen Keleş (Ankara: İmge Yayınları, 2006), 291.

¹⁶ Nahide Konak, "Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelişmeler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 24/1 (Ağustos 2010): 275.

İnsanın diğer canlılardan ayrıcalıklı bir konumda olması gerektiğine dair hiyerarşik bir yaklaşım geliştirilmiştir. İnsanların diğer canlı türlerinden temel bir şekilde ayrılması gerektiğini savunmuştur. İnsanların doğal dünya üzerindeki mutlak kontrolünü desteklemektedir. İnsan en temelde bulunduğu ekosistemin şartlarına ve sosyal çevrenin yapısından etkilenmektedir. Bu nedenle insan ekolojik zincirin tamamlayıcıdır¹⁷.

İnsanı fiziksel çevreden üstün bir konumda değildir. İnsanı ekolojik oluşumun bir parçası ve tamamlayıcısı olarak kabul etmektedir. İnsan ve doğa arasındaki mükemmel uyumu ortaya çıkaracak eylemler bütün canlı yaşamını onurlandıracaktır. Bu nedenle tabiatın kuralları benimsenmelidir. Küresel dönüşümler insan ve doğa arasındaki gerilimi artırmıştır. İyileştirilmiş yaşam koşulları vaadi ile küreselleşme sürecinin olumsuz yönleri normalleştirilmiştir. Endüstri toplumu süresince risk faktörleri artmıştır. Endüstri toplumunun gelişmesi için insan ve doğa araçsallaştırmış ya da bir nesne konumuna getirilmiştir. Endüstri toplumunda çevre ve insan ilişkilerinin analiz edilmesi çevre sosyoloji tarafından sistemli bir hale getirilmiştir. Endüstri toplumu ile birlikte insan çevrenin bir ürünü olmuştur. Seri üretim, teknolojik gelişmeler ile desteklenmiştir. Doğanın kullanım kapasitesinin üzerinde aşırı kullanımı insan ve çevre arasındaki gerginliği artırmıştır.

Eko Marksist Teori

Eko-Marksist teori, marksizm ile çevre sorunlarını bir araya getirerek incelemektedir. Kapitalist sistemin ekonomik yapılarının ve sınıf ilişkilerinin doğal kaynakları ve çevreyi nasıl etkilediğini ortaya çıkarmaktadır. Eko-Marksist teorinin temel amacı, ekolojik krizlerin kapitalizmin içsel bir sonucu olduğunu ve çevre sorunlarının sınıf mücadelesi ve ekonomik eşitsizliklerle ilişkili olduğunu göstermektir. Eko-Marksist teorinin temsilcileri arasında Karl Marx'ın doğrudan çalışmaları temel alınırken, daha sonraki düşünürler ve akademisyenler bu temel üzerine inşa edilmiştir. Çevre sorunlarını kapitalizmin iç dinamikleriyle ilişkilendirir. Kapitalizm, sürekli büyüme ve kâr hırsı üzerine kurulu bir ekonomik sistem olduğundan, doğal kaynakları hızla tüketir ve çevresel tahribata yol açmaktadır. Sermaye birikimi ve kâr maksimizasyonu, çevre üzerindeki baskıyı artırırken, ekosistemlerin tahrip olmasına, iklim değişikliğine ve biyolojik çeşitlilik kaybına neden olan olumsuz sonuçları ortaya çıkarmaktadır¹⁸. Marksist entelektüellerinin söylemleri ile sermaye ve doğa arasında çok yönlü bir ilişki kurulmuştur. Çevreye olan kayıtsızlığın artmasında sermaye etkin bir rol oynamıştır. Sermayenin canlılığı için doğada tam anlamı ile bir kriz yaşamasına göz yumulmuştur. Para yükselen bir aktördür. Bu nedenle doğal kaynakların paraya çevrilmesinde bir sakınca yoktur. Kapitalist sistemin hegemonyası arasında doğa ve insan arasındaki denge sarsılmıştır. Liberal ekonomik piyasanın hırsları ve gücü çevre üzerindeki tahribatı artırmıştır. Ekonomik sömürü ve ekolojik kriz arasında güçlü bir bağ vardır¹⁹.

Çevre sorunlarının, sınıfsal çatışmalar ile iç içe olduğunu savunur. Kapitalizm, zenginlik ve kaynakların adaletsiz dağılımını teşvik ederek çevresel adaletsizlikleri derinleştirir. Sınıf ayrımları, ekonomik gücün ve kaynaklara erişimin eşitsiz dağılımını doğurur ve yoksul toplulukların çevresel risklere daha fazla maruz kalmasına yol açar. Sorunlarının çözümü için ekonomik eşitlik, sosyal adalet ve sınıf mücadelesi üzerinde durur. Sürdürülebilir bir geleceğe ulaşmak için kapitalist sistemin dönüştürülmesi, yeşil işlerin yaratılması, çevresel adaletin sağlanması ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması gerektiğini öne sürer. Doğal kaynakların sınırsız tüketimine dayanan kapitalist sistemin ekolojik tahribata ve adaletsizliğe yol açtığını savunur. Kapitalist üretim koşullarının doğal çevre karşı bir sınırı yoktur. Çevre tahribatının şiddeti endüstriyel üretimin kar ve birikim oranı ile neredeyse eşdeğerdir.

¹⁷ Konak, "Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelişmeler", 274.

¹⁸ Güller Şahin, "Ekolojik Modernleşme Teorisi ve Çevre Politikası Çıkarımları," Pearson Journal, 7/21 (Ekim 2022): 239.

¹⁹ Jürgen Habermas, Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, çev. Medeni Beyaztaş (İstanbul: Bakış Yayınları, 2002), 59-60.

Eko Marksist yaklaşım çevre sorunlarına yönelik çok yönlü bir bakış açısı geliştirmiştir. Bilinen çevre sorunları arasında aşırı nüfus popülasyonu, eksik ve yetersiz çevre planlamaları, tüketim, bilinçsiz teknolojik uygulamalar, biyoçeşitliliğin azalmasına neden olan kimyasallar ve çarpık kentleşme sıralanmaktadır. Kapitalizmin gelişimi nedenleri ve sonuçları itibarıyla çevre sorunları özelinde değerlendirilmelidir. Ekonomik sömürü ve ekolojik sorunlar arasında modern dönemde güçlü bağlantılar kurulmuştur. Endüstrileşmenin bir sonucu olarak toplumdaki güç dengesi bozulmuştur. Emeğin ve doğanın sömürülmesi her zamankinden çok daha fazla olmuştur. Aşırı derece yozlaşmış olan küresel kapitalizm, çevre üzerindeki tehdit unsurlarını arttırmıştır. Sistemleştirilmiş bir şekilde insan ve doğa yaşamı ikincilleştirilmiştir²⁰.

Marksist bir teori ile toplumsal ekolojik buhranı açıklama girişimi ve çabası önemlidir. Karl Marx erken dönem çalışmalarında ekolojik denge için olaylı bir tez geliştirmiştir. Marx'ın öne sürdüğü kavram inorganik beden tanımlamasıdır. Karl Marx'ın ilk dönem çalışmalarında yer alan beden ve doğa çalışmaları inorganik beden olarak açıklanmıştır. Ekolojik marksizm, sömürü ilişkisinin genel eleştirisini yapmıştır. İnsan, doğaya ait bir varlıktır. İnsan bedeni ve organları doğanın devamıdır. İnsanı merkezileştiren bir yaklaşım olduğu sonucuna ulaşılabilir, ancak insan, bütünü ile doğal bir varlıktır. İnsanın doğa ile olan ilişkisi inorganik beden üzerinden kavramsallaştırılmıştır²¹. İnsan topluluklarının yaşamlarını sürdürmesi için öncelikle doğal bir çevreye ihtiyacı vardır. İnsan eli ile doğa şekillenir ve dönüştürülür. Her türlü emek etkinliği doğa ile kurulan yeni bir ilişki biçimini ortaya çıkarmaktadır. Tarihsel materyalizmin temel argümanı dahilinde toplum ekolojisinin ve çevresel varoluş ilişkisinin açıklanması gerekmektedir²².

Öte yandan modern ve post modern zamanların insan yaşamını daha önemseydiği/saygı duyduğu ve çeşitli olanakları sunan bir dünya olarak tanımlanmasına karşın seri üretimin ve liberal ekonominin hırslarının kurbanı olan doğa ve insan yaşamı olmuştur. İnsan ve doğa yaşamı için alınan önlemlerin çıkış amacı sürdürülebilir yaşamı hedeflemek olmalıdır. Bu noktada sürdürülebilir yaşamın ne olduğu ve çevre sorunları açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiğine bir parantez açılması gereklidir. Öncelikle modern yaşam ile birlikte daha fazla duymaya başladığımız sürdürülebilirlik kavramı; ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan dengeli bir gelişmeyi yakalamaktır. Sürdürülebilir yaşam, insanların mevcut ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarına cevap vermek için doğal kaynakları akıllıca kullanarak çevreyi koruyan bir yaşam stildir. Ekonomik faaliyetlerin doğal kaynakları aşırı bir şekilde tüketmeden ve ekosistemleri tahrip etmeden gerçekleştirilmesi sürdürülebilir yaşamı desteklemektedir. Bunun yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmek, enerji ve su verimliliğini artırmak, atıkları azaltmak ve geri dönüşümü teşvik etmek nihai amaçtır. Sürdürülebilir yaşam, insanların eşitlik, adalet ve refah içinde yaşamasını sosyal adaletin sağlanması, eğitim, sağlık hizmetleri, barınma ve temel ihtiyaçların herkes için erişilebilir olması gibi faktörleri içerir. Sürdürülebilir yaşam, toplumsal eşitlik ve kapsayıcılığı teşvik eder. Çevresel açıdan, sürdürülebilir yaşam, doğal kaynakları korumak, biyolojik çeşitliliği sürdürmek ve ekosistemleri restore etmek için çaba gösterir. Doğal alanların korunması, ormansızlaşmanın önlenmesi, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi, çevre kirliliğinin azaltılması gibi önlemler sürdürülebilir bir çevre sağlamayı amaçlar. Doğal kaynaklar hızlı bir şekilde kirlenmesinin önündeki nedenleri ortadan kaldırılmalıdır. İnsan ve doğal-fiziki çevre ilişkisinin kavranmasına yönelik çağdaş bir yaklaşım olarak ekolojik düşünce sisteminin temel düşünceleri anlaşılmalıdır. Ekolojik felsefenin temel düşüncesi olası bir çarpıtma yapmadan çevre krizlerini kapitalist gelişim içerisinde temellendirmesi gerektirmektedir. Toplumların paylaştığı maddi ortamların sınıfsal ayrımları anlaşılmalıdır.

²⁰ David Pepper, *Ecosocialism* (London: Routledge, 2003), 60-62.

²¹ Yelda Erçandırlı, "Dünya Metabolizmasında Yarık: Covid-19, Ekoloji ve Neoliberalizmin Diyalektik Birlikteliği Üzerine", *Mülkiye Dergisi* 45/4 (2021):1000.

²² Erçandırlı, "Dünya Metabolizmasında Yarık: Covid-19, Ekoloji ve Neoliberalizmin Diyalektik Birlikteliği Üzerine", 998.

Çevresel Adalet

Öncelikle adalet kavramını açıklamak gerekirse; adalet kavramı, birçok farklı disiplinde incelenen ve tartışılan geniş bir konudur. Adalet, genel olarak eşitlik, doğruluk, dürüstlük, hakkaniyet ve adil davranışları ifade eder. İnsanların haklarının korunması, çıkarlarının dengelemesi ve toplumsal düzenin sağlanması için önemlidir. Çevresel adalet (environmental justice) kavramı ABD ilk sırada olmak üzere diğer batılı yoksul kesimlerin yetersiz kaynak ve barınma koşullarını ifade etmek için kullanmış olduğu bir kavramdır. Bu nedenle çevresel adalet ve sosyal adalet bir arada değerlendirilmiştir²³. Hukuksal açıdan, adalet genellikle yasalara uygunluk ve eşit muamele olarak tanımlanmaktadır. Adalet, toplumda kaynakların adil bir şekilde dağıtılması, fırsat eşitliği, toplumsal adalet ve eşitlik gibi kavramlarla da bağlantılıdır. Sosyal bilimlerde adalet, toplumsal yapı ve ilişkilerdeki eşitsizliklerin azaltılması, dezavantajlı grupların korunması ve herkesin temel haklara erişiminin sağlanması gibi hedeflerle ilişkilendirilir²⁴. Toplumda adaletin sağlanması, sosyal dışlanma, ayrımcılık ve eşitsizliklerle mücadele etmek için politikaların ve düzenlemelerin yapılmasını gerektirir. Bu nedenle toplumsal adaletin belirlenmesinde ve tesis edilmesinde önemli bir ölçüttür. Hiçbir canlının yaşam hakkı, diğerinden daha önemli değildir.

Sanayi Devrimi sansasyonel değişimleri yeni toplumsal düzenin başlangıcı olmuştur. Toplumsal hayatın organizasyonu yeniden düzenlenmiştir. Maddi yaşam üzerinde bireylere geniş olanaklar sağlanmıştır. Toplumsal yaşamın iyileştirilmesi amacı ile geleneksel yapılaşma yerine modern bir düzen hedeflenmiştir. Bu süreç içerisinde doğal çevre ve maddi yaşam üzerinde ciddi ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Ekolojik dengeyi sarsacak müdahaleler hız kazanmış ve insan kendi varoluşunu tehdit edecek girişimlerin içerisinde yer almıştır. Toplumsal adaletin neyi gerektirdiği sorusu bir kenara bırakılmıştır.

Çevresel adalet, çevresel konularda eşitlik, hakkaniyet ve doğruluk ilkesine dayalı olarak çevresel kaynakların ve yüklerin adil ve dengeli bir şekilde dağıtılmasını ifade eder. Bu kavram, insanların çevresel risklerden etkilenme, çevresel faydaların adaletli paylaşımı ve herkesin sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkını koruma amacını taşır. Çevresel sorunlar ve kaynakların dağılımı açısından sosyal, ekonomik ve etnik gruplar arasındaki eşitsizlikleri ve haksızlıkları ele alır. Aynı çevresel tehlikelere veya kirliliklere maruz kalan insanlar arasında adaletin sağlanması ve dezavantajlı grupların korunması gerektiğini vurgular. Çevresel adaletin birçok boyutu vardır. Bunlar arasında erişilebilir çevresel kaynaklara erişim hakkı, sağlıklı yaşam koşullarına sahip olma hakkı, çevresel karar alma süreçlerine katılım hakkı ve çevresel risklerin adaletli bir şekilde paylaşılması gibi konular yer alır. Erişilebilir çevresel kaynaklara erişim hakkı, herkesin temiz su, temiz hava, sağlıklı gıda gibi temel çevresel kaynaklara eşit bir şekilde erişebilmesini içerir. Dezavantajlı grupların, kentsel alanlarda çevresel kalitesizliklerden, toksik atık tesislerinin yoğun olduğu bölgelerdeki kirlilikten veya doğal kaynakların sömürülmesi sonucu ortaya çıkan çevresel etkilerden daha fazla etkilenmemesi gerekmektedir. Sağlıklı yaşam koşullarına sahip olma hakkı, herkesin temiz ve güvenli bir çevrede yaşama hakkını içerir²⁵.

1960'lı yıllardan itibaren küreselleşme sürecinin hız kazanması, çevre sorunlarının da küresel boyutlarda artmasına neden oldu. Küreselleşme, dünya çapında ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimleri artıran bir süreçtir. Ancak bu süreç beraberinde çevresel sorunları da getirdi. 1960'lı yıllardan itibaren küreselleşen çevre sorunlarından bazıları: iklim değişikliği, doğal kaynakların aşırı kullanımı, çevre kirliliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve sosyal adaletsizlikler toplumda kıvılcımlar oluşturmaya başlamıştır.

²³ İlke Örcen Güler ve A. Menaf Turan, "Kentsel Çevresel Adalet ve Kent Planlaması İlişkisi", Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi 5, (Haziran 2020): 7-20.

²⁴ Nafiz Tok ve Selim Kılıç, Geleneksel Adalet Anlayışlarından Çevresel Adalet Anlayışına", Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi 6/3 (2014): 213-228.

²⁵ Anton Leist ve Selim Kılıç, "Daha İyi Bir Sürdürülebilirlik İçin Çevresel Adalet", Küresel Bakış Çeviri Hukuk Dergisi 1 (2011): 6.

Küresel sistemlerin öngörüsünde hazırlanan yeni uygulamalar çevre üzerinde belirgin bir hale gelmiştir. Çevre adaletinden mahrum bırakacak şekilde girişimler sosyal devlet anlayışını sorgulamaya kadar gitmiştir. Doğal çevre konusundaki bilinçsizlik, toplumsal adalet arayışını arttırmıştır. Nitekim bugün dünyanın önemli bir sorunu olan ekolojik adaletsizliğin neden olduğu salgın hastalıklar, ekonomik yetersizlikler, konut yerleşim birimleri, gıda ve su problemi toplumsal bir baskı oluşturmaktadır.

Çevre ve toplum yükü artmıştır. Çevrenin ve toplumun yükleri ayrı bir şekilde değerlendirilmelidir. Çevre yükü, çevresel sorunların neden olduğu kirlilik, doğal kaynakların tükenmesi, habitat kaybı, iklim değişikliği gibi olumsuz etkileri ifade eder. Örneğin, endüstriyel faaliyetlerden kaynaklanan hava ve su kirliliği, insan sağlığını olumsuz etkiler ve toplumun sağlık sorunlarıyla baş etmesini gerektirir. Doğal kaynakların hızla tükenmesi, gelecek nesillerin bu kaynaklardan yoksun kalma riskiyle karşı karşıya kalmalarına yol açar. İklim değişikliği, ekstrem hava olayları, su kaynaklarının azalması ve tarım verimliliğinin düşmesi gibi sorunlarla birlikte insanların yaşam kalitesini ve toplumun ekonomik ve sosyal yapısını etkileyebilir. Toplum yükü ise çevresel sorunların sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan toplum üzerinde yarattığı etkileri ifade eder. Çevresel sorunlar, toplumun ekonomik faaliyetlerini ve iş olanaklarını etkileyebilir. Örneğin, çevresel kısıtlamalar, belirli endüstrilerin faaliyetlerini sınırlayabilir veya dönüşümünü gerektirebilir, bu da istihdamı ve ekonomik büyümeyi etkileyebilir. Aynı zamanda, çevresel sorunlar, toplumun sosyal dokusunu ve kültürel değerlerini etkileyebilir. Örneğin, yerel toplulukların doğal kaynaklara olan erişiminin kısıtlanması veya yerinden edilme, toplumsal eşitsizlikleri ve çatışmaları tetikleyebilir. Nitekim, çevresel sorunların insanlar ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini tanımlamak ve bu etkilerin sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarını anlaşılır bir hale getirmektedir. Bu kavram, çevre politikalarının ve sürdürülebilirlik çabalarının toplumun ihtiyaçlarını ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini dikkate alması gerektiğini vurgular.

Küresel çevresel adaletsizlik, çevresel kaynakların kullanımı ve çevresel etkilerin dağılımı açısından dünya genelindeki eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Küresel çevresel adaletsizlik sorunu küresel doğal kaynakların kullanımı ve sömürsü, iklim değişikliği ve sağlık üzerindeki negatif etkileri ile açıklanabilmektedir. Ekonomik ve siyasi açıdan güçlü ülkeler, enerji, su, madenler ve tarım alanları üzerinde söz sahibidir. Söz konusu kaynaklardan büyük oranda faydalanmaktadır. Fakat, genellikle kaynakların çıkarılması ve işleme süreci çevreyi olumsuz etkilemekte ve doğal ekosistemlerin tahribatına neden olacak sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Kaynakların kullanımı ve fayda sağlaması konusunda sınırlı yetkilere sahiptir. Bütün bunların yanı sıra çevresel tahribatlardan en fazla etkilenen bölgeler arasında yer almaktadır. Küresel çevresel adaletsizliğin canlı varlıklar üzerindeki etkileri diğer önemli bir sorundur. Canlıların yaşam verimini düşürecek veya yaşam alanını kısıtlayacak üretim faaliyetler çevre hakkında uzaklaştırmaktadır. İnsanların, hayvanların ve bitkilerin olması gereken çevresel standartları bir haktır.

Çevre hakkını biraz daha genişletmek gerekir ise; temiz havaya ve suyun olması aynı zamanda erişilebilir olması, toprağın verimini düşürecek endüstriyel atıklara maruz kalmaması veya minimum seviyede tutulması, yerleşim konutların çevresel planlamalara uygun olması şeklinde sıralanmaktadır. Canlıların mevcut olarak sahip olduğu hakları, kullanmak için herhangi bir yetkiye sahip olması beklenen bir durum değildir. Özellikle gelişmiş ülkelerde belirli refah seviyesine ulaşmış toplumlarda öncelik yerleşim yerlerinin temiz, bakımlı ve fonksiyonel olmasıdır. İnsanların sosyal yaşamlarını sürdürdüğü mekanlardan optimum fayda sağlaması üretkenliği ve birlikteliği arttırmaktadır. Dolayısı ile çevre hakkı ve çevresel adalet her toplum için eşit bir değer olarak kabul edilmelidir. Çevre ve toplum arasındaki ilişki düzeyinin ne olduğunu bilen toplumlar geleceğe yönelik iyimser bir tablo ortaya çıkartabilmektedirler. Çevresini ve doğal ortamların nasıl olması gerektiğini bilen ve yakından tanınmasına olanak veren mekanların yaygınlaştırılması gerekmektedir. Küresel çevresel adaleti ayrıca iklim değişikliği konusunda göz atılmalıdır. İklim değişikliği dünyanın her yerini az veya çok olarak etkilediği bilinmektedir. İklim değişikliği basit bir konu değildir. Doğal yaşamın akışını doğrudan etkileyen ve yön veren olayların

takibinin yapılması son derece önem arz etmektedir. Üretim faaliyetleri, eğitim ve öğretim planlamaları, iş ve gezi seyahatleri, tüketim alışkanlıkları, kültürel ve sosyal aktiviteleri gibi çeşitli alanlarda etkisini göstermeye devam eden olaylardır. İlk çağlarda olduğu gibi yaşamak için en mükemmel alanlar hedef noktasıdır. Bu noktada dengeli yapıyı sarsacak insan eylemlerinin geri dönüşümü yine bizzat insan toplumları üzerinde etkili olduğu açıkça görülmektedir²⁶.

Çevresel adalet başlığı altında ekolojik fırsat eşitliğinin ne olduğu bilinmelidir. Doğal çevre içerisinde yaşayan bütün canlıların hayati bileşenlere sahip olmasıdır. Toplumların ve bireylerin mülk sahibi olması, doğal besin ve maddelere erişimi eşit derecede olması önemsenmelidir. Risk unsurlarını mümkün olduğu sürece sınırlı tutmak gereklidir. Her bir canlının için bir değer taşımış olduğunu kabul etmek adaletin tesis edilmesinin ön koşulludur. Evrensel yaşam hakları dahilinde ekolojik adalet bir haktır. Bulunan coğrafyadan, fiziksel ve toplumsal çevreden eşit derecede yararlanmak oluşabilecek kaotik çatışmaların önüne geçmektedir. Doğa eşsiz ve çeşitli kaynakları ile bütün insanlığın yaşamını onarmaktadır. Doğa, bütün canlıları kucaklamakta ve cömert davranmaktadır. Adalet ilkelerinin uygulanması estetik toplum ve çevre yapısını sürdürülebilir bir hale getirmektedir.

Küresel çevresel eşitliğin olduğu toplumlarda hayat standartları stabil olması ve iyinin altında olmaması için birtakım güvenceler verilmektedir. İlk olarak çevrenin korunması gerektiği bilinci yerleşmiştir. Sonrası için olası çevresel kazaların şiddetinin azaltılması için hazırlıklar yapılmaktadır. Aynı zamanda işsizlik oranını düşük tutmak için istihdam sağlamaktadırlar. Bireylerin yetkinliğine ve ihtisasına uygun şekilde değerlendirilmeleri toplumsal bütünlüğü korumaktadır. Toplumdaki asli kurumların örgütsel yapının fiziki çevre şartlarına uygun olması çevresel bütünlüğün sürekliliğini korumaktadır. Dünya kaynaklarının kullanımı ve dağılımı coğrafi konum, ekonomik koşullar ve kültürel nedenler çevre sorunlarının dağılımında etkili olan faktörlerdir. Küresel, politik, ekonomik ve sosyal değişimi hangi derecede benimsediği önemli bir husustur. Bu nedenle bağlamsal ve sezgisel bir bilgi ile insan ve çevre ilişkisi anlaşılmalıdır. İnsanoğlunun doğal kaynakların sonsuz olduğuna dair yanlış bir algı geliştirmiştir. Günümüzde gelinen nokta itibari ile doğanın bileşenleri aşırı bir şekilde kullanılmaktadır. Hızlı nüfus artışı, plansız kentleşme, bilinçsiz sanayileşme, küreselleşme, kuraklık, deniz kirliliği, ozon tabakasının incilmesi, kimyasal atıklar, biyoçeşitliliğin azalması, küresel ısınma, buzulların erimesi, hava, su ve toprak kirliliği canlı hayatı üzerindeki tehdit unsurlarını arttırmıştır²⁷.

Klasik sosyoloji teorileri içerisinde yer alan toplumsal çatışma paradigmasına yönelik vurgunun olduğu çevresel adaletsizler bahsedilen çatışma için uygun ortamı hazırlamaktadır. İlk olarak kısaca toplumsal çatışma paradigması toplumsal adaletsizlik ve eşitsizliklerin toplumdaki oluşturduğu çatışma ortamına çekecek şekilde kurgulanmıştır. Toplumların çeşitli gruplar arasındaki güç geneli çatışmaları ve güç dengesizlikleri üzerine odaklanan bir yaklaşımdır. Toplumlar üzerindeki farklılıkların sosyal eşitsizliklerin, güç mücadelelerinin ve toplumsal değişimin kaynağı olduğunu ileri sürmektedir. Toplumun çeşitli gruplarının, temel kaynaklara, statüye ve güce erişimdeki eşitsizlikler nedeniyle rekabet ettiğini ve çatıştığını savunur. Ekonomik ve kültürel güç temelli statüleştirilmesi toplumda görünür veya görünmez sınırlar çizilmiştir. Değişen üretim süreçleri, kaynakların kullanımı, değişen mekân algısına yönelik geliştirilen algı, mesleki ayrışma, tüketilen materyaller ve boş zaman etkinlikleri bireylerin sahip olduğu konumlara göre değişkenlik göstermektedir. Ekonomik kaynakların dağılımı, sosyal statünün belirlenmesi ve siyasi gücün kullanımı gibi unsurlar, toplumun farklı grupları arasında sürekli bir çatışma ve rekabet ortamını geliştirmektedir.

²⁶ Hakan Reyhan ve Aysen Reyhan Satır, "Çevre Sorunlarından Doğan Etik Bir Yaklaşım Olarak Çevre Hakkı Üzerine "Siyasal Ekolojik" Bir Değerlendirme", Akademik Hassasiyetler 7/14 (2020): 406.

²⁷ Akkol, "Kentleşme ve Çevre Sorunları", 73-74.

Özellikle endüstrileşme ile toplum yapısında çıplak gözle görülen değişimler çatışmanın nedenlerini oluşturmaktadır. Modern endüstri toplumu sonucunda popülasyon hızlı bir şekilde artmıştır. İşsizlik, kaynak yetersizliği, çarpık kentleşme, sosyal, ekonomik ve kültürel pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Toplamların potansiyeli küresel sistemi destekleyecek şekilde değiştirilmiştir. Toplumsal çatışmalar çevre üzerinde yaşanmakta ve yayılmaktadır. Bu noktada toplumsal adaletsizliği derinleştirecek uygulamalar sınırlı tutulmalıdır. Ekolojik tahribat ve toplumsal adaletsizlik arasındaki ilişkiyi değerlendirilmiştir. Çeşitli çevresel konularının tarihsel ve toplumsal temelleri tartışılmıştır. Doğal çevrenin toplumsal inşası toplumsal gelişmelere göre değişkenlik göstermektedir. Geç dönem kapitalizm ve küreselleşmenin çevresel etkileri toplumsal adaletsizliği yoğunlaştırmıştır. Etik değerler çerçevesinde canlı ortamlarının değerlendirilmesi gereklidir. Sonuçta toplumlar çevre ile daha uyumlu ilişki kurma eğiliminde olacaktır. Gelişmiş ve az gelişmiş toplumlar arasındaki gerginlik ekonomik nedenler ile sınırlı tutulmalıdır. Çevresel değerler insanlığın ortak hakkıdır.

Derin Ekoloji

Derin ekolojinin temsilcilerinden biri Norveçli filozof ve çevreci olan Arne Næss'dir. Næss, derin ekoloji felsefesini 1970'lerde geliştirmiş ve bu düşünceyi çevre aktivizmiyle birleştirerek çevre hareketine önemli katkılarda bulunmuştur. Derin ekoloji felsefesiyle ilgili temel prensip tüm canlıların ve ekosistemlerin değerini kabul eder ve biyo-merkezci bir perspektifle doğal dünyayı korur²⁸. Ekosistemlerin parçaları olarak insanları ve diğer canlıları ele alır ve tüm canlıların birbirine bağlı olduğunu vurgular. Tüm canlıların ve ekosistemlerin birbirine bağlı olduğunu savunur. Bu perspektife göre, doğal dünya ve insan toplumu ayrılamaz bir şekilde ilişkilidir. Sığ ekoloji ise genellikle doğayı parçalarına ayırarak incelemeyi tercih eder ve doğayı insan toplumundan ayrı bir varlık olarak ele alır. Bu anlayış ekolojik bütünlüğün öneminden bahsederek, doğal kaynakların kullanımı konusunda uyarılar yapmaktadır. Doğal kaynakların sınırsız olduğunu düşünerek faaliyetler gerçekleştirmek yanlıştır. Derin ekoloji, çevresel sorunların temelinde insan toplumlarının doğaya olan tutumunu sorgulamaktadır. Çevre sosyolojisinin genel anlamda toplumsal yapı, ekonomi, politika, kültür ve eşitsizliklerle açıkladığı sorunları bütüncül bir değerlendirme ile analiz etmektedir. Derin ekoloji felsefesi, çevre sorunlarına yönelik temel bir anlayış sağlar ve insanların doğal çevreyle daha sürdürülebilir bir şekilde etkileşime geçmesinin yollarını aramaktadır²⁹.

Arne Naess 1973 yılında sığ ve derin ekolojiden bahsetmiş ve bir ayırım yapmıştır. Naess, derin ekolojiyi doğal dünya ile duygusal ve sezgisel bir bağ kurmak için kullanmıştır. Doğal çevreye saygı duymak, onunla empati kurmak ve korumak için içsel bir motivasyonu içermektedir. Derin ekoloji; Ekosentrik (çevre-merkezilik) bakış açısı ile insanı, doğa ile eşdeğer olarak görmektedir. İnsan, doğadan daha imtiyazlı olması gereken bir konumda değildir. İnsan, doğanın bütünlüştürücüsü olan bir parçadır. İnsanı merkeze alan anlayışları kabul etmemektedir. Kapitalizm anlayışının yerleşmiş olduğu toplumlarda ekolojik krizlerin ciddiyeti göz önünde bulundurulduğunda insanın, doğanın üstünde olduğunu söylemek doğru değildir. Doğanın içkin değerinin anlaşılması gereklidir. Derin ekoloji, doğanın dışarıdan herhangi bir değer atfedilmeden önce zaten başlı başına değerli olduğunu belirtmektedir. Doğanın insan ile bütünlük bir halde olduğunu ve ayrı düşünülmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bütün canlılar ekosistemlerde eşit imkanlara sahip olmalıdır. Eşit bir şekilde kaynak dağılımı olmalıdır. Ekosistemin dengesi bütün canlılar için aynı derecede önemlidir. Doğal çeşitliliğin devam etmesi için elverişli temiz alanlar olmalıdır. Bu nedenle ekolojik bilincin yerleşmiş olması beklenilendir. Sığ ekoloji; İnsan ve doğa ayırımına yönelik eleştirisi antroposentrik bir anlayış içerisindedir. İnsan, doğanın üstünde bir güç olduğunu

²⁸ Sanem Yardımcı, "İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 35.

²⁹ Şenay Eray Sarıtaş, "Yeni-Paradigma Tartışmaları Ekseninde Derin Ekoloji", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi 29/3, (Temmuz 2020): 99-115.

savunmaktadır. Sığ ekolojinin insan merkezilik bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Daha ayrıntılı bir şekilde doğanın ve doğal kaynakların insanlığın menfaati için kullanılmasında bir sakınca olmadığını hatta bir araç olduğunun altını çizmektedir. Doğadan uzak bir tutum ile insanı yaşamını birincileştirmektedir. İnsanlığın arzuları ve ihtiyaçları öncelikli sırada olmalıdır. Doğanın sahip olduğu değeri önemsemeyen ve insan ile karşılıklı bağlarını önemsemeyen bir yaklaşım içerisinde. Bu yaklaşım sürdürülebilirlik ilkesinin tersidir³⁰.

İnsanların ve diğer canlıların yaşamlarını iyi koşullarda sürdürmeleri başlı başına bir değer taşımaktadır. Ekolojik bir felsefi bir yaklaşımla bütün canlıların bir değeri olduğunu vurgulamıştır. Bireyler ve toplumlar doğaya karşı sağduyulu olmalıdır. Doğanın toplumlara sağladığı faydanın ötesinde bir değeri vardır. Bu içkin bir değerdir. Hiçbir hayvan türünün, çiçek türünün ya da ormanların değeri bireyler tarafından verilmez. İnsanı evrenin merkezine alan yaklaşımların karşısında durmaktadır. Yaşam biçimlerindeki düzen bozulmamalıdır. Fiziksel ve sosyal ihtiyaçların karşılanması için çevre araçsallaştırılmıştır. Derin ekoloji kullanım değerinden bağımsız bir şekilde doğaya ve diğer canlılara ilişkin bir değer atfetmektedir³¹.

Risk Toplumu Kuramı

Alman sosyolog Ulrich Beck, 1986'da "Risk Society: Towards a New Modernity" (Risk Toplumu: Yeni Bir Moderniteye Doğru) adlı eseri, modern toplumların karşılaştığı risklerin kullanılması ve bu risklerin yönetimi konusunda ortaya çıkan yeni sorunlar üzerinde durmuştur³². Beck'e göre, modern toplumlar giderek daha karmaşık hale gelmiş ve endüstriyel kullanımlar, teknolojik ilerlemeler ve küresel ısınma ekolojik yıkımların önünü açmıştır. İnsanlar, günlük yaşamlarında karşılaştıkları risklerden hoşlanmaz. Beck'e göre, risk toplumu kavramıyla birlikte modern toplumlar, risklerin yönetimi konusunda daha fazla endişe duymaktadır³³. Örneğin, risklerin kaynağı belirsizleştiği için risklerin yönetimi konusunda kararların alınması daha zor hale gelmiştir. Ayrıca, risklerin toplumsal eşitsizliklerini artırabileceği ve farklı gruplar çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Beck'in risk toplumu konsepti, modern toplumların karşılaştığı risklerin nasıl yönetilebileceği hususunda bir tartışma başlatmıştır. Bu kavram, bakım sorunları, sağlık riskleri, nükleer enerji kullanımı, genetiği bozma organizmalar gibi birçok alanda geçerli ve günümüzde hala etkili bir kavram olarak kullanılmaktadır³⁴.

Modern toplumlar, risk unsurlarını çevre sorunları ile değerlendirmelidir. Çevresel sorunlar, sağlık riskleri, iklim değişikliği ve doğal afetler gibi birçok faktörler toplumsal yaşamı tehdit etmektedir. Risk toplumu kuramı, modern toplumların karşılaştığı risklerin ve bu risklerin yönetimi konusunda ortaya çıkan yeni sorunlar üzerine odaklanmaktadır. Beck'e göre, modern toplumlar giderek daha karmaşık hale gelmiş ve endüstriyel kullanımlar, teknolojik ilerlemeler ve sorunlar gibi unsurlarla birlikte riskler artmaktadır. Özellikle çevre sistemleri, risk topluluğu kuramı açısından önemli bir sorundur. İklim değişikliği, hava kirliliği ve doğal kaynakların tükenmesi gibi sorunların, modern toplumların karşılaştığı risklerdir. Bu riskler, insan sağlığına ve doğal yaşam alanlarına zarar verebilir. Kuram, risklerin kaynağının belirsizleştiği için, bunları dağıtmaya ve risklerin yönetimi konusunda kararların alınmasının zorlaşmasına neden olabilir. Ancak, bu durumda ortaya çıkan sorunlar çözülemez. Risk toplumu kuramı, risklerin yönetimi konusunda bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, farklı hükümlerin (hükümetler,

³⁰ Engin Arıkan, "Çevreci Düşünce ve Çevre Hukuku İçin Radikal Bir İlke: Arne Naess'in Derin Ekoloji Yaklaşımı", Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2/1 (Mayıs 2020): 193-194.

³¹ Çiğdem Tuğaç, "İklim Değişikliğiyle İlgili Birleşmiş Milletler Belgelerinin Derin Ekoloji Bağlamında Değerlendirilmesi", Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 22/2 (Aralık 2018): 330-331.

³² Ali Esgin, "İmal Edilmiş Belirsizlikler Çağının Sosyolojik Yönelimi: Ulrich Beck ve Anthony Giddens Kaynaklı Risk Toplumu Tartışmaları", Gaziantep University Journal Of Social Sciences 12/3 (Bahar 2013): 685-686 .

³³ Aysu Çuhacı, "Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı", İstanbul University Journal of Sociology 3/14. (2012): 132.

³⁴ Suat Soydemir, Modernizmin Karanlık Yüzü: Risk Toplumu", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi 3/2 (2011): 179.

sivil toplum tarafından önerilen, masraflar vb.) işe alınmasını gerektirir ve karar alınması süresinin farklı görüşlerin alınmasını sağlar. 1970'lerden sonra ekolojik sorunların daha fazla gündemi gelmesi ile insan ve doğa arasındaki ilişkinin farklı boyutları ortaya çıkarılmıştır. Endüstri toplumunun gelişimi çevre sorunlarının kapsamını genişletmiştir. Endüstriyel üretimin neden olduğu kimyasallarla çevrenin kirletilmesi, küresel ısınma ile birlikte yangınların artması, su kaynaklarının azalması, hava kirliliği ve radyasyon gibi dünyayı etkileyen çevre sorunları ile ilgilenilmiştir³⁵.

Tartışma Bölümü

İnsan ve doğa ilişkisi, tarih boyunca değişim göstermiş ve insan toplumlarının gelişimiyle birlikte farklılıklar ortaya çıkmıştır. Zaman içinde gelişmiş ve kültürel, sosyal ve ekonomik faktörlere bağlı olarak toplumsal yapı inşa edilmiştir. İlkel toplumda insan, doğayı bir yaşam ve geçim kaynağı olarak doğayla yakın ve saygılı bir ilişkiler kurmuştur. İnsanlar, yiyecek, barınak, enerji ve diğer kaynaklar için doğayı kullanmışlardır. Başlangıçta, bu ilişki süresi daha uzundu ve insanlar doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanıyorlardı. Ancak sanayileşme ve modernleşmenin yükselişe geçmesiyle birlikte bu ilişki daha sömürücü ve yıkıcı olmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında çevresel bunalımların artmasına bağlı olarak insan ve çevre arasındaki ilişki bozulmuştur. Bu dezenformasyonun yaşandığı ve ilişki bağlarındaki gevşeklikler veya kopukluklar bugün gelinen noktada çevresel krizlerin temelini oluşturmaktadır. Sanayi sonrası toplumlarda yeni toplumsal düzene adapte olma sorunları ve ekonomik buhranın en net şekilde görüldüğü alanlar olarak çevre sancılı bir süreç içerisine girmiştir. Endüstrileşme sonrasında ortaya çıkan toplumların tamamı ile kentli olma özelliğini kazanmış olduğunu söylemek mümkün değildir. Kentleşme süreci içerisinde çarpık kentleşme ve gecekondu sorunu başta olmak üzere diğer sosyoekonomik problemlerin çevre üzerinde oluşturduğu tahribat şiddetini arttırmaya devam ettirmektedir³⁶. İnsanların doğal döngülere müdahale etmesi, tüm ülkeleri etkilemektedir. Küresel ısınma, orman tahribi, yangınlar, ozon tabakasının incilmesi, asit yağmurları, buzulların erimesi, erozyon ve çölleşme, çarpık kentleşme, bitki ve hayvan türlerinin azalması çevre sorunlarını oluşturmaktadır³⁷.

Ayrıca endüstri üretim modelleri maliyeti düşük ve kar oranı yüksek olacak şekilde faaliyetlerini sürdürdüğü için insanın çevre üzerindeki etkileri genişlemiştir. Teknolojik imkanlar, bilimsel verimler ve teknik araçlar insanın doğa üzerindeki gücünü arttırmasını sağlamıştır. Aynı anda binlerce ürünün üretimi için kullanılan makinalar, denizaltı yaşamına müdahale eden teknolojiler, devasa fabrikalar, hava araçları, ticaret için kullanılan gemiler ve tarım araçları doğanın kullanım kapasitesinin üzerine çıkılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda insan ve doğa arasındaki mesafeyi arttırmıştır. Bu noktada mesafeye neden olan durumları veya sonuçları değerlendirmek sosyolojik tespitlere ulaştırmaya kolaylaştırmaktadır. Çevrenin insan üzerindeki etkisi; nüfusun dağılım oranı, tarım işlerinin değişimi, hayvancılığın azalması, ulaşımı genişletmesi, turizm faaliyetlerinin yayılımı, insanların karakter yapıları, ortalama yaşam süresi ve kalitesi olarak açılabilir. İnsanın çevre üzerindeki etkisi; küresel ısınma ve neticesinde iklim değişikliği, ormansızlaştırma, çölleşme, üretim araçlarına ve koşullarına bağlı olarak ortaya çıkan endüstriyel atıkların oluşturduğu çevresel kirlilikler, hava, su ve toprak kirliliği, radyoaktif kirlilik ve gürültü kirliliği yaygın olarak tartışılmaktadır. Evsel (basit) atıklar, tıbbi atıklar (bulaşıcı atıklar ve ilaçlar), endüstriyel atıklar (makine ve metal çöpler, kimyasal tehlikeli atıklar ve plastikler... vb.) ekosistem dengesini sarsan sorunlar olarak yer almaktadır³⁸.

³⁵ Havva Nur Keleş, "Sosyal Bir Sorun Olarak Çevre Sorunu: Alman Yeşiller Hareketi", *Olgu Sosyoloji Dergisi* 1/1 (Haziran 2022): 29.

³⁶ Fikret Birdişli, "Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi", *Akademik İncelemeler Dergisi* 9/1 (Temmuz 2014): 28.

³⁷ Mehmet Emin Birpınar, "Küresel Sorun: İklim Değişikliği Gelişimi, Uluslararası Müzakereler ve Türkiye" *Çevre Şehir ve İklim Dergisi* 1/1 (Şubat 2022): 20-36.

³⁸ Murat Berk Evren, "İnsan ve Çevre Etkileşiminde Küresel İklim Değişikliğine Adaptasyon", *Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi* 1/1, (Temmuz 2022): 35-37.

Bütün bunların sonunda değişim sürekliliği olduğu ve olacağı bilinen bir gerçektir. İnsanın, doğa üzerindeki sınırlı eylemleri yerini güçlü teknolojik bir silah gibi kullanılan araçlara bırakmıştır. Kaynak üretimi ve tüketimi konusunda dengesizlik enerji kıtlığı ile sonuçlanacak sonuçları ortaya çıkarmıştır. Ancak değişimin götürmüş olduğu toplumsal sonuçların ortak bir paydada bütün canlılar için toplanması doğru olmalıdır. İlerleyen süreçler için gelişmesi muhtemel teknolojik araçların doğa üzerindeki sonuçları düşünülerek hareket edilmelidir. Tek yönlü değişimin olumsuz sonuçları hem insanlığı hem ekosistemin dengesini bozduğu unutulmaması gereken bir koşuldur.

Küresel bir toplumda fırsat eşitliği teşvik edilmemektedir. Mal ve ürünlerde olduğu gibi temiz çevre koşullarına sahip olmak için belli bir gücünüz veya sermayeniz olması gereklidir. Küresel tüketimin neden olduğu çevre kirliliği konusunda bir duyarlılık söz konusu değildir. Kapitalist sistem için çevre kirliliklerini önlemek gereksiz bir maliyettir. Bu nedenle kirliliği önleyecek girişimleri uygulamaktan açınımlıdır. Üretimde ek maliyet harcamak yerine, az gelişmiş sermaye ihtiyacı fazla olan toplumlarda üretim yapmaktadırlar. Sonuç olarak kirlilikten en fazla zarar gören kesim az gelişmiş toplumlardır. Gelişmiş toplumlar için zenginleştirilmiş imkanlar sunulurken, daha az gelişmekte olan toplumlar için sınırlı imkanlar söz konusudur³⁹. Teorik söylemlerin dışında fiziksel uygulamada küçük ölçekli yatırımcıların desteklenmesi, fiziksel çevre şartlarının yükseltilmesi ve doğal çevre hakkının gözetilmesi gereklidir. Küresel toplum yapısının, öngörülemeyen paradoksları karşısında insan, uyanık ve akıllı olmalıdır.

Endüstriyalizm ve onun araçsal akla dayalı saptamaları çevre ilişkileri güç dengesini değiştirmiştir. Ülkelerin doğal kaynak talebi devasa oranlardadır. Bu durumu sadece nüfus artışı ile açıklanacak bir durum değildir. Yenilebilir ve yenilenemez enerji kaynaklarının uzun süre dengesiz kullanımı bir açıklık oluşturmaktadır. Küreselleşme, dünya ticaretinin gelişmesi ve toplumsal refahın artması için gerekli olan yenilikleri sunmuştur. Bunun yanı sıra gezegeni tehdit eden sorunlar dizisini ortaya çıkarmıştır. Bir yandan üretimin devamlılığını sürdürürken, diğer yandan doğal yaşam alanları üzerinde riskler oluşmaktadır. İstikrarlı büyüme isteği mal ve hizmetleri sınır ötesine taşımıştır. İşsizlik, çevresel ve kültürel yoksunluk, insan hakları ve sosyal adalet gibi konular tartışma gündeminde sıklıkla yer almaktadır. Serbest ticaret politikaları, yerel sanayileri veya işletmeleri durma noktasına getirmiştir. Üretim ve tüketimin tamamının küresel ekonomiye entegre olması için mücadele edilmiştir. Bu noktada, uluslararası şirketler ve yabancı sermaye yatırımları ekonomik faaliyetler için aktif bir şekilde rol oynamaktadır.

Endüstriyel gelişim doğaya verdiği yıkım sunucunda öngörülemeyen sorunlar ortaya çıkarmasına neden olmuştur⁴⁰. Bu sorunlar büyümeye eğilimlidir. Sorunları biraz daha detaylandırmak gerekir ise; doğal olayların neden olduğu çevre felaketlerinin ya da endüstriyel üretimin neden olduğu küresel ısınma sorunlarının gelecekte hangi ne tür sorunları ortaya çıkarabileceği kesin değildir. Son yıllarda diğer bir tartışma konusu genetik ve nano teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler üretim, çevre, enerji, tarım ve ilaç gibi çeşitli alanları etki etmektedir. Esas olan zaman ve mekânsal gelişmeler, insan yaşamını iyileştirmek olmalıdır. Çevresel koşullar, gündelik yaşama dair kesitler sunmakla beraber yaşam tarzımızdaki farklılıkları anlamamızı sağlamaktadır. Diğer insanlarla olan iletişimimizi ve bağlantı kurmamızı, öğrenme, çalışma, boş vakit geçirme alışkanlıklarımızı değiştirmiştir.

Çevre sorunlarının bir bütün olarak algılanması gerektiği, yalnızca ekonomik, biyolojik ve jeolojik açılardan değerlendirilmemesi gerektiği 1970'lerde anlaşılmıştır. 1970'lerde yaşanan toplumsal dönüşümler neticesinde çevreye yönelik bakış açısı değişmiştir. Çevrenin toplumsal bir sorun olarak tartışılmaya başlanması ve toplumsal yapı içerisinde nerede durduğu araştırma konusu olmuştur. Toplumda yaşanan sosyoekonomik ve kültürel değişimlerin çevre üzerindeki etkilerini anlamak için çevre sosyolojisi, bu sorunların temel nedenlerini anlamaya ve etkilerini azaltmaya yardımcı olabilecek çözümleri

³⁹ George Ritzer, Küresel Dünya, çev. Melih Pekdemir (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 499.

⁴⁰ Anthony Giddens, Elimizden Kaçıp Giden Dünya (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000), 55.

belirlemeye çalışmıştır. Yeryüzünde gittikçe etkisini arttıran çevre sorunlar, çevresel ilişkilerin değişmesi gerektiğini göstermektedir.

Bilim insanları genel olarak neredeyse her platformda (medya organları, akademik yayınlar ve kongreler vb.) çevreye yönelik vurgusunu arttırmakta ve tehlikenin boyutlarını ortaya koymak için çalışmalar yapmaktadır. Bilhassa küresel ısınma ve akabinde yaşanan çevresel sorunların çözümü için bilimsel dalların işbirliği içerisinde olması gerektiği konusunda uyarılmaktadır. İklim değişikliği, küresel ısınma, çevresel kirlilik, ormansızlaşma, biyolojik çeşitliliğin kaybı ve doğal kaynakların sömürülmesi çevresel sorunların ortaya çıkmasının en önemli nedenleri arasındadır. Bu sorunlara ek olarak sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan kentleşme süreci yeni çevre sorunlarını ortaya çıkarmıştır. İnsan ve toplum ilişkilerini her yönü ile analiz eden sosyoloji disiplinin bir alt disiplini olarak çevre sosyolojinin insan, çevre ve doğa temelli kurduğu ilişkilerin tahlil edilmesi bu anlamda önemlidir. Çevre sosyolojisi, insan ve doğal çevre arasındaki ilişkiye sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler üzerinden odaklanarak çevreye karşın tutumların nasıl şekillendirdiğini ve çevresel sorunlarına ilişkin eylemlerimizi nasıl etkilediğini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle çevre, insan ve sosyoloji üçlüsü arasındaki kısıtlı ilişkinin dışında yeni teorik açıklamalara ihtiyaç vardır. Yaşamın öznesi olan bütün varlıklar, biyofiziksel dünya üzerinde etkilidir⁴¹. Çevre sosyolojisi bu kapsamda toplumsal yapı ve örgütleniş biçiminin çevre üzerindeki karşılıklı etkisini araştırmaktadır.

Sonuç

Varoluşu itibari ile sosyal bir varlık olan insan, diğer canlıların varlığına ve sağlıklı bir çevreye ihtiyacı vardır. İnsan, toplumsal değişimin aktörüdür. Toplumsal gidişatı belirleyen ve yön veren bir konumdadır. Bu noktada bireysel eylemler yalnızca toplumsal çevreyi değil, bizzat insanı da etkilemektedir. Doğa, toplumlar için daima felsefi bir merak uyandırmıştır. İlk insanların ateşi keşfetme sürecinden günümüze denk insan doğayı keşfetme süreçlerine tanıklık edilmektedir. “İnsan var olduğu sürece doğa tarihi ile insanlık tarihi karşılıklı olarak birbirlerini koşullandıracaktır.” Karl Marx’ın bu ifadelerinden hareketle tarihsel süreçte toplumsal hayatı kurgulayan mevcut koşullar çerçevesinde insanın etken ve edilgen yönlerini ön plana çıkarmaktadır. İlk tarihsel dönemlerde doğaya yönelik büyük bir tutku ve anlama gayreti söz konusu iken, günümüzde geline nokta yerini ona efendisi gibi davranan düşünce sistemlerine bırakmıştır. Ana hatları ile izah edilen küresel toplumsal dönüşümler, bireysel ve toplumsal uygulamalar neticesinde çevre algısını değiştirmiştir. Toplumun yapısına uygun metotlar geliştirmek yeni dünya düzeni için önem arz etmektedir.

Büyük kozmos içinde insanın en fazla yaralandığı yer doğal alanlar\doğal çevredir. Dışsal gerçeklikleri en yakından görebildiği yerdir. Doğal alanlar, yaşam adı verilen sınıflandırmanın olmazsa olmaz en temel bileşenleri bünyesinde barındırmaktadır. Canlı yaşamı için gerekli olan ihtiyaçlar doğa tarafından karşılanmaktadır. Ekoloji kavramını anlamak ve ona saygı duymak doğal gelişim evrelerine saygı göstermek ile başlamaktadır. Her canlının ve canlı ortamların bir doğal işleyişi vardır. Bütün canlılar kendilerine ait doğal yaşam alanları içerisinde yaşamlarını sürdürmelidir. Yakın ve uzak çevreler ile sistemli bir ilişkinin kurulmasına izin verilmesi gerekmektedir. Doğal çevrenin anlaşılması için ayrıca önemli bir durumdur. Bilimsel ekolojinin gelişmesi için uygun şartlar hazırlanmalıdır. Maddi zenginlik arzusu, doğal ekolojik işleyişin önündeki en büyük engeldir. İçinde bulunduğumuz yüzyıl içerisinde insanlığın karşılaşmış olduğu çevre felaketleri ve küresel ısınma sorunu durumun hassasiyetini ortaya koymaktadır. Dünyada hızla artan nüfus artışı, petrol ve doğalgaz gibi sınırlı kaynakların aşırı kullanımı, besin ürünlerinde kimyasal maddelerin kullanılması ve bazı canlı türlerinin yok olması toplumsal bir kaygı

⁴¹ Galip Akın, “Küresel Isınma, Nedenleri ve Sonuçları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 46/2 (Ocak 2006): 40-41.

oluşturması gereken konulardır. Doğal denge içerisinde, doğru olan hayatın kaynağı bulunmaktadır. Sağlıklı ekosistemler, dünyanın biyolojik sistemlerini yenilenmesi için temel bileşenleri sunmaktadır.

Adrenali yüksek olan çevresel olaylar geleceğe yönelik karamsarlığı arttırmıştır. Hali hazırda var olan çevre sorunlarının üstüne doğal afetlerin eklenmesi için içinden çıkılması ciddi anlamda zorlaşmıştır. Bu nedenle geçmişteki eylemlerin önemli olduğu gibi şu anda ve gelecekteki çevreye yönelik tutumun ne derecede önemli olduğunun belirtilmesine gerek yoktur. Doğa, toplumsal ihtiyaçları karşılayamayacak bir hale getirilmiştir. İnsan eylemlerinin etkili ve geri dönüşü olmayacak sonuçları neden olan uygulamaların iklim yasaları ile önüne geçilmesi gerekmektedir. Uluslararası ticaret anlaşmalarında karbon vergi oranlarından taviz verilmeden bir ekonomik hareketlilik sağlanmalıdır. Enerji tüketimine duyulan ihtiyaç dünya çapında işbirliğini zorunlu hale getirmiştir. Örneğin, 2015 yılında Paris İklim Anlaşması uluslararası çevre sorunlarını azaltmak için imzalanmıştır. Alternatif enerji kaynaklarını kullanmak ve geri dönüşüm sistemlerini geliştirmek çevre dostu yaşam tarzı için dikkat edilmesi gereken bir konudur.

Küresel ekonominin ve kültürün yükselişi, toplumsal standardizasyonu sağlamıştır. Toplumların tek tipleştirilmesi, birbirine yaklaştırılması ve benzemesi amaçlanmıştır. Tek dünya pazarı kurmak, kapitalist yayılmak ve ülkelerin birbiri ile ilişki düzeyini belirlemek önemli bir hale gelmiştir. Küresel çevre sorunları, dünyanın ortak sorunu haline gelmiştir. İklim değişikliği, küresel ısınma, doğal kaynakların tükenmesi, su ve hava kirliliği gibi sorunlar, insanlığa karşı karşıya olduğu en büyük tehditlerden biri haline geldi. Sorunların çözümü için, yalnızca teknolojik ve ekonomik çözümler yeterli değildir. Sosyolojik bir yaklaşım, çevre zorluklarının nedenlerini ve sonuçlarını incelerken, insanların çevreleriyle olan etkileşimlerindeki sosyal yerleşik ilişkileri de değerlendirmektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasal boyutları ile uluslararası devletlerin gündemindedir. Çevre sorunlarının önüne geçilmesi ve çözülmesi için işbirliği çerçevesinde faaliyet gösterilmesi önemsenmelidir. Küresel düzeyde ani ve hızlı değişimler toplumsal yapıyı değiştirmiştir. Ekonomik çeşitliliği sağlamak için doğal kaynaklar bilinçsiz bir şekilde kullanılmıştır. Rekabet halindeki otoriteler, çevre üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Sonuç olarak çevre adaletinden ve haklarından yoksun olan toplumları ortaya çıkarmıştır. İktisadi krizler, hayatın büyük bir bölümüne etki etmektedir. Küresel işbirlikçi hareketleri toplumsal yapılanmanın yeniden tanımlanması gerekliliğini getirmiştir. Toplumların çevresel krizlerle karşı karşıya kaldığı süreçlerde ülkeler arası eşitsizler net bir şekilde görülmektedir.

Geleceğimiz hakkında öngöründe bulunmak için yalnızca siyasi, ekonomik ve kültürel özellikler değerlendirilmemelidir. Çevrenin gücü ve doğal unsurları ilk sırada olmak üzere diğer sosyal değişkenler bir arada incelenmelidir. Doğanın insanlığa ilham veren kaynakları, bilimsel çalışmalar için de geçerlidir. Doğa bilimlerindeki ilerlemelerden esinlenerek, toplumsal gerçeklikler açıklanmalıdır. Çevre ve toplum arasında organizasyonel bir yapı kurulmalıdır. Toplumsal yaşama ilişkin genel geçer kurallar ortaya koyarken doğa bilimleri ve doğa kanunları hesaba katılmalıdır. Bu noktada çevre sosyolojinin tarihsel gelişimini ve teorilerini bilmek önemsenmelidir. Pozitif bilimler ile nesnel dünyanın toplumsal değişkenlerini açığa çıkarmak mümkündür. Çevre sosyolojisinin diğer doğa bilimleri (fizik, kimya, biyoloji) ile iş birliği içinde olması rasyonel ve güvenilir veriler elde etmemizi sağlayacaktır. Çevre refahının sağlanabilmesi için çevre hakkının insancıl bir şekilde gözetilmesi gerekmektedir. Sosyal devlet anlayışına sahip olan ülkelerin bütünleştirici çevre ve toplum prensipleri geliştirmesi gerekmektedir. Çevre kaynaklarını koruyarak ve iyileştirerek toplumsal bir yaşamın mümkün olduğu gösterilmelidir. Çevrenin dengesini korumak ve ortak bir yaşam alanı oluşturmak için çaba gösterilmelidir.

Günümüzde yaşanan çevre felaketlerini klasik iklim bilgileri ile açıklamak yetersizdir. Bir evrendeki düzen sistemi, bütün canlı ve cansız ortamlar için geçerlidir. Tüm dünya devletlerinin bu konuda farkındalık oluşturması bireysel ve toplumsal düzeyde güven ortamının oluşmasının ilk basamağıdır.

Toplumların buldukları çevreye yönelik aidiyet duygusunun gelişmesi için güven ortamının tesis edilmesi için bir zorunludur. Önceliğimiz çevrenin bir araç değil, amaç olduğunun anlaşılmasını sağlamak olmalıdır. İnsana diğer canlı hayatlarına verilen değer, ekonomik temelli olmamalıdır. Her canlı türünün ve doğal ortamların insanlara fayda sağlamadan önce taşımış olduğu içkin bir değeri vardır. İnsan, yaşam döngüsü içerisinde kendisine ve çevresine en iyi gelecek toplumsal davranışları benimsemelidir. Esas olan zaman ve mekânsal gelişmelerin insan yaşamını iyileştirmek olmalıdır. Çevre üzerindeki basmakalıp alışlagelmiş bakış açısının ötesinde insanı ve evreni kucaklayıcı bir düşünce sistemi geliştirilmelidir.

Doğanın bütün zenginliklerini anlayacak ve en iyi versiyonu ile istifade edilecek bir toplumsal sisteme ihtiyaç olduğu aşikardır. Doğanın metalaştırılması ve insanın doğaya karşı yabancılaşması bir toplumsal arayışı ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme olgusu çift taraflı bir tahribatin ana aktörüdür. İnsanın psikolojik yanını ve doğanın canlı bir varlık olduğunu unutturmuştur. Kapitalizm, neredeyse insana sonsuz bir ihtiyaç listesi sunmaktadır. Üretim skalasının oldukça geniş olduğu ve neredeyse bitmeyen bir ihtiyaç listesi ile sürekli paranın tek taraflı canlılığını hedeflemiştir. Ürünlerin üretimi için doğa tahrip edilmiş ve insanların doğada yaşayabilecekleri alan sınırlandırılmıştır. İşin bu tarafı ile kalmayıp kullanılan materyaller ve kimyasal ilaçlar ile toprağa ve suya verilen hasar artmıştır. Yarattığı en önemli etki tüketme ihtiyacı veya arzusudur. Doğaya karşı bir sömürgecilik anlayışı ile küresel gelişmelerin etkisi altına bırakılmıştır. Doğanın verimliliği düşürülmüştür. Doğa, kendisini yenileme gücünü kaybetmiştir. Ek olarak küreselleşmenin nihai amacı tek taraflı kutuplaştırılan bir dünyanın yönetimini yapmaktır. Çevremizde gelişen olayları bilim, akıl ve gözlem ile anlamakla kalmayıp süreçlerin takibini yapmakla istekli olduğumuz bir çalışmalar yapılmalıdır. Rasyonel aklın ön plana çıkmış olduğu bir dönemde esas olan insanın doğa ile olan ilişkisinin bozulmamasıdır. Doğanın sonsuz döngüsellği içinde insan uyumlu bir varlık olabilmeyi başarmalıdır. Çevrenin teknik, iktisadi, politik, psikolojik ve küresel yönlerini tartışan doktrinal çalışma gerekmektedir. Çevre sorunları ile iyi niyetli mücadeleler çözümü kolaylaştırmaktadır. İnsan özünde kendisi için iyi olanın ne olduğunu bulmalıdır. Bireysel bir iyilik arzusu toplumda domino taşı etkisi yaratarak tüm çevreye yayılmalı ve iyileştirilmelidir. Toplumlar yaşamlarını organize ederken doğa ilham kaynağı olmalıdır.

Kaynakça

- Akın, Galip. "Küresel Isınma, Nedenleri ve Sonuçları". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 46/2, (Ocak 2006): 29-43. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2153271>.
- Akkol, Mümtaz Levent. "Kentleşme ve Çevre Sorunları". Sağlık-Toplum-Bilim IV, 63-82. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2019.
- Akkol, Mümtaz Levent. "Çevre Boyutuyla Toplum". Sosyoloji Günlük Yaşamı Anlamak, 477-499. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2016.
- Arıkan, Engin. "Çevreci düşünce ve çevre hukuku için radikal bir ilke: Arne Naess'in derin ekoloji yaklaşımı". Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2/1 (Mayıs 2020): 191-220.
<http://95.183.237.36/xmlui/bitstream/handle/20.500.12846/111/3-8.pdf?sequence=1&isAllowed>.
- Avaner, Elif. "Küreselleşmenin Sonucu Küresel Isınma Dünyayı Yok Etmeden Yeni Bir Ekonomik Sistemi Benimsemek". Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 21/3 (Kasım 2019): 843-855. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/887865>
- Bauman, Zygmunt. Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları. Abdullah Yılmaz tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006. <https://anarcho-copy.org/libre/zygmunt-bauman-kuresellesme-toplumsal-sonuclari.pdf>
- Beck, Ulrich. Küreselleşme Nedir?. Kudret Bülbül tarafından çevrildi. Ankara: Kadim Yayınları, 2006.
- Birdişi, Fikret. "Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi". Akademik İncelemeler Dergisi 9/1 (Temmuz 2014): 25-46. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17677>.
- Birpınar, Emin Mehmet. "Küresel Sorun: İklim Değişikliği "Gelişimi, Uluslararası Müzakereler ve Türkiye". Çevre Şehir ve İklim Dergisi 1/1 (Şubat 2022): 20-36. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2369174>.
- Çobanoğlu, Elif Omca ve Çiğdem Karakaya. "İnsanı Merkeze Alan (Antroposentrik) ve Almayan (Nonantroposentrik) Yaklaşımlara Göre Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Bakış Açıları". Journal of Turkish Science Education 9/3 (2012): 23-35.
<https://www.tused.org/index.php/tused/article/view/437/374>.
- Çuhacı, Aysu. "Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı". İstanbul University Journal of Sociology 3/14 (2012): 129-157. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4127>.
- Pepper, David. Ecosocialism, London: Routledge, 2003.
- Erçandırılı, Yelda. "Dünya Metabolizmasında Yarıık: Covid-19, Ekoloji ve Neoliberalizmin Diyalektik Birlikteliği Üzerine". Mülkiye Dergisi 45/4 (2021): 993-1018.
- Esgin, Ali. "İmal Edilmiş Belirsizlikler Çağının Sosyolojik Yönelimi: Ulrich Beck ve Anthony Giddens Kaynaklı Risk Toplumu Tartışmaları". Gaziantep University Journal Of Social Sciences 12/3 (Bahar 2013): 683-696. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223259>
- Evren, Murat Berk. "İnsan ve Çevre Etkileşiminde Küresel İklim Değişikliğine Adaptasyon". Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi 1/1, (Temmuz 2022): 33-46. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2369174>
- Frolov, Ivan. Felsefe Sözlüğü. Aziz Çalışlar tarafından çevrildi. İstanbul: Cem Yayınları, 1997.
- Giddens, Anthony. Elimizden Kaçıp Giden Dünya. İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
- Giddens, Anthony ve Joachim Schulte. Konsequenzen der moderne. Suhrkamp, 1995.
- Giddens, Anthony. Modernliğin Sonuçları. Ersin Kuşdil tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Güler, İlke Örcen ve Abdul Menaf Turan. "Kentsel Çevresel Adalet ve Kent Planlaması İlişkisi". Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (2020): 7-20.

- Habermas, Jürgen. Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti. Medeni Beyaztaş tarafından çevrildi. İstanbul: Bakış Yayınları, 2002.
- Jardins, Joseph. R. Des. Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş. Ruşen Keleş tarafından çevrildi. Ankara: İmge Yayınları, 2006.
- Kartal, Meryem. “Umutsuzluk Çağında Yeni Bir Mücadele: Ekosozyalizm ve Ekosozyalist Devrim”. Akademik Hassasiyetler 8/16 (2021): 503-535.
- Keleş Ruşen, Can Hamamcı ve Aykut Çoban. Çevre Politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2015.
- Keleş, Havva Nur. “Sosyal Bir Sorun Olarak Çevre Sorunu: Alman Yeşiller Hareketi”. Olgu Sosyoloji Dergisi 1/1 (Haziran 2022): 11-19. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2425764>.
- Keleş, Ruşen ve Can Hamamcı. Çevre Politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005.
- Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin ve Peter F. Orazem. "Tayvan'da Üniversite Erişimini Genişletmek, 1978–2014: Mezun Kalitesi ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkiler". İnsan Sermayesi Dergisi 11/1 (Bahar 2017): 1–34. <https://doi.org/10.1086/690235>.
- Kılıç, Selim ve Nafiz Tok. “Geleneksel Adalet Anlayışlarından Çevresel Adalet Anlayışına”. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 6/3 (2014): 213-228.
- Kılıçarslan, Emine. Küreselleşme Sürecinde Devletlerarası İlişkiler Siyasal İletişim ve Kamu Diplomasisi. İstanbul: Paradigma Akademi, 2019.
- Konak, Nahide “Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelişmeler”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 24/1 (Ağustos 2010): 271-283.
- Korkmaz, Kürşad. “Küresel Isınma ve Tarımsal Uygulamalara Etkisi”. Alatarım Dergisi , 6/2 (2007): 43-49. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/19111#page=46>.
- Leist, Anton ve Selim Kılıç. "Daha İyi Bir Sürdürülebilirlik İçin Çevresel Adalet". Küresel Bakış Çeviri Hukuk Dergisi 1 (2011): 1-12.
- Okay, İpek. “Küreselleşen Dünyada Kriz Yönetiminin Önemi”. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 6/3 (Mart 2019): 308-317.
- Özgür, Uçar. “Bi Şey Yapmalı!: Kesişimsel Bir Çevre Adaletine Doğru”. Possible Felsefe Dergisi 11/2 (Aralık 2022): 210-236.
- Pepper, David. Ecosocialism, London: Routledge, 2003.
- Reyhan, Hakan ve Ayşen Reyhan Satır. “Çevre Sorunlarından Doğan Etik Bir Yaklaşım Olarak Çevre Hakkı Üzerine “Siyasal Ekolojik” Bir Değerlendirme”. Akademik Hassasiyetler 7/14 (2020): 399-420. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1361625>.
- Ritzer, George. Küresel Dünya. Melih Pekdemir tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Sarıtaş, Şenay Eray. “Yeni-Paradigma Tartışmaları Ekseninde Derin Ekoloji”. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 29/3, (2020): 99-115.
- Soydemir, Suat. “Modernizmin Karanlık Yüzü: Risk Toplumu”. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi 3/ 2 (2011): 169-178. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117271>
- Şahin, Güller. “Ekolojik Modernleşme Teorisi ve Çevre Politikası Çıkarımları”. Pearson Journal, 7/21 (2022): 236-257. <https://doi.org/10.46872/pj.603>
- Tuğaç, Çiğdem. “İklim Değişikliğiyle İlgili Birleşmiş Milletler Belgelerinin Derin Ekoloji Bağlamında Değerlendirilmesi”. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 22/2 (Aralık 2018): 325-359. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/628972>

Tuna, Muammer. Türkiye’de Çevrecilik- Türkiye’de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

Yardımcı, Sanem. “İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

Dijitalleşen Alanlar: E-Spor Örneği

Digitized Fields: Example of E-Sports

Samet Talha TURGUT* Esra GEDİK**

Öz: Günümüzde teknolojiye yaşanan değişimler sonucu, gündelik hayatta karşımıza çıkan pek çok aktivite sanal dünyada da gerçekleşmeye başlamıştır. Teknolojiye gerçekleşen gelişimler sosyal dünyada var olan kavramlar ve anlamların dijital ortamlarda da var olmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak bir takım sosyal kavramlarda ve sosyal pratiklerde değişimler meydana gelmiştir. Dijital kültürün ortaya çıkması ile birlikte Pierre Bourdieu'nun habitus kavramı, gündelik çevrimiçi etkileşimlerin yarattığı eğilimleri ve pratikleri tanımlamak için dijital habitus kavramı olarak yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, e-sporun bir dijital habitus ve buna bağlı olarak dijital sermayeler (sosyal, kültürel, ekonomik) yaratıp yaratmadığı incelenmiştir. Çalışmada belirtilen konu hakkında literatür taraması yapılmış ve kavramlar özelinde ilgili literatür analizi yapılmıştır. E-spor günümüz ağ toplumlarının bir sonucu olarak görülebilir. Bunun sonucu olarak Bourdieu'nun habitusunun dijital bir versiyonun yaratıldığı iddia edilebilir. Sonuç olarak e-sporun bir dijital habitus yarattığı ve katılımcılarına dijital sosyal sermaye ve dijital bir kültür sağladığı tespiti yapılmıştır. Çalışmada bu durum e-spor özelinde örneklerle analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: E-spor, Habitus, Bourdieu, Dijital Habitus, Dijital Kültür

Abstract: Today, as a result of the changes in technology, many activities that we encounter in daily life have started to take place in the virtual world. Developments in technology have led to the existence of concepts and meanings in the social world in digital environments. As a result, changes have occurred in some social concepts and social practices. With the emergence of digital culture, Pierre Bourdieu's habitus concept has been widely used as the concept of digital habitus to describe the trends and practices created by everyday online interactions. In this study, it is examined whether e-sports creates a digital habitus and accordingly digital capitals (social, cultural, economic). A literature review was made on the subject mentioned in the study and a literature analysis was made in terms of concepts. E-sports can be seen as a result of today's network societies. As a result, it can be argued that a digital version of Bourdieu's habitus was created. As a result, it has been determined that e-sports creates a digital habitus and provides digital social capital and a digital culture to its participants. In the study, this situation was analyzed with examples specific to e-sports.

Keywords: E-sports, Habitus, Bourdieu, Digital Habitus, Digital Culture

Giriş

Teknolojiye meydana gelen gelişmeler sosyo-kültürel ve ekonomik alanda pek çok unsuru değiştirmektedir. Hızla gelişen teknoloji, yeni sosyal alanlar ve kavramlar ortaya çıkartmaktadır. E-spor da son yıllarda literatürde kendine yer bulan kavramlardan biridir¹. Tüm dünyada çok hızlı bir şekilde büyüyen, devasa bütçelere ve takipçi sayısına ulaşan e-spor, rekabete dayalı bilgisayar oyunlarında teknolojinin kullanıldığı, lig ve etkinliklerde amatör/profesyonel düzeyde bireysel veya takım olarak oynanan, oyuna özgü kuralların olduğu, oyun geliştiriciler, bireyler, takımlar, organizatörler, sponsorlar, izleyiciler gibi paydaşların yer aldığı spor dalı olduğu söylenebilir². E-spor kavramı yalnızca bilgisayar oyunları ile ilgili

* Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, turgutsametalha@gmail.com

** Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Doç. Dr., esra.gedik@bozok.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3192-2107.

¹ Oğuzcan Akgöl, "Spor Endüstrisi ve Dijitalleşme: Türkiye'deki Esport Yapılanması Üzerine Bir İnceleme", TRT Akademi 4.8 (2019): 206-224; Rüstem Mustafaoglu, "E-Spor, Spor ve Fiziksel Aktivite", Ulusal Spor Bilimleri Dergisi 2.2 (2018): 84-96; Mertkan Üçüncüoğlu, Veli Ozan Çakır, "Modern Spor Kulüplerinin Esport Faaliyetlerine İlgili Gösterme Nedenleri Üzerine Bir Araştırma", İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi 4.2 (2017): 34-47.

² Akgöl, "Spor Endüstrisi ve Dijitalleşme", 2019.

doğrudan ilişkili alanlara değil diğer alanlarda da araştırmacılara çalışma alanları sunmaktadır. İletişim teknolojileri internet ağı ile gelişmeye başlamakta, bu gelişmeler Pierre Bourdieu'nun habitus ve sermaye kavramlarının tartışılabilceği yeni alanlar ortaya koymaktadır. Alan kavramı ise sermayelerin rekabetini kapsayan bir kavram olmakla beraber, sermayeye sahip olmak, alanda kimin söz sahibi olacağını da belirlemektedir. Teknolojik gelişmelerle birlikte son yıllarda dijital alanlar sosyal sermayenin mücadele ettiği alanlardan biridir. Bu çalışmada, Bourdieu'nun habitus, alan ve sermaye kavramları üzerinden e-sporun oluşturduğu dijital kültür ve habitus incelenecektir. Bu araştırmanın en önemli özelliklerinden biri, ülkemizdeki e-spor konusunda sınırlı olan literatüre sağlanabilecek katkıdır.

Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Habitus, Alan ve Sermaye Kavramları

Bourdieu, ekonomik ilişkilere ve bu ilişkilerde sermayenin önemini vurgulamakta ancak sermayenin farklı boyutlarına da dikkat çekmektedir. Buna göre Bourdieu'ya göre dört çeşit sermaye biçimi bulunmaktadır. Bunlar: Ekonomik Sermaye, Kültürel Sermaye, Sosyal Sermaye ve Sembolik Sermayedir. Bu anlamda, Bourdieu'nun, Marx'ın kuramından etkilendiği söylenilebilir³. Bourdieu'ya göre ekonomik sermaye, mülkiyete bağlı sermaye çeşididir. Aktör sahip olduğu ekonomik sermayeyi diğer sermayelerle birleştirerek veya değiştirerek alanda konumunu yükseltmeye çalışmaktadır. Ekonomik sermaye diğer tüm sermayelerin öyle veya böyle bir şekilde içerisinde bulunmaktadır⁴.

Bourdieu'nun en çok ilişkilendirildiği sermaye biçimi olan kültürel sermaye kavramına bakıldığında, ilk kez 1966'da kullanılan kavram, Bourdieu tarafından 1960'larda eğitim, kültürel yeniden üretim ve toplumsal yeniden üretim arasındaki ilişki üzerine yaptığı araştırma sırasında geliştirilmiştir⁵. Fransız sosyolog Bourdieu, kültürel çalışmaları en çok etkileyen kuramcılar arasındadır⁶. Kültürel sermaye, edinimin kaynağı olarak eğitim sistemini görmektedir. Bourdieu, eğitim sisteminin sınıf farklılıklarını gizleyerek ve bu farklılıkları farklı akademik yaptırımlara dönüştürerek, toplumsal düzeni meşrulaştırdığını öne sürmektedir⁷.

Bourdieu'ya göre sosyal sermayenin kültürel ve ekonomik sermayedeki gibi net bir tanımı yoktur. Bu sermaye biçimi karşılıklı ilişkilerden meydana gelen uzun ömürlü sosyal ağlardan oluşmaktadır. Sosyal sermaye aktörün, bir topluluktaki grup ilişkilerini ve bu ilişkiler neticesinde aktörün gruptaki sosyal konumunu ve sağladığı avantajları anlatmak için kullanılmaktadır⁸. Simgesel sermaye isim olarak bir sermaye türü gibi görünse de aslında Bourdieu'ya göre diğer sermayelerin dönüştürdüğü bir güç ilişkisini temsil etmektedir. Simgesel sermaye diğer sermaye çeşitleri içerisinde sıklıkla görünmekte ve simgesel değerlerin tamamı olarak tanımlanmaktadır. Bourdieu, bu dört sermaye tanımlaması ile sermayeyi yaygın olarak "ekonomik" alandan çıkarmış ve bunun yerine, sermaye terimi tarafından belirlenen güç dinamiklerinin toplumsal yaşamın ekonomik olmayan alanlarında da nasıl işlediğini göstermeye çalışmıştır. Bourdieu'ya göre habitus ve sermaye kavramlarının anlaşılabilmesi için öncelikle alan kavramının anlaşılması gerekmektedir.

Alan kavramı Bourdieu'nun sosyolojisinde, en az habitus kavramı kadar önemli yer tutmaktadır. Bunun sebebi alanın, habitusun meydana geldiği ortamın karakterini belirlemesidir. Bu sebeptendir ki habitus kavramı analiz edilmeden alan kavramının analiz edilmesi ve içselleştirilmesi gereklidir. Alan,

³ Adem Palabıyık, "Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine 1", *Liberal Düşünce Dergisi* 62 (2011): 1-21.

⁴ Sidonie Naulin and A. Jourdain, *Pierre Bourdieu'nun Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*, çev. Ö. Elitez (İstanbul: İletişim, 2016).

⁵ Pierre Bourdieu, J. C. Passeron, *Yeniden Üretim-Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, çev. A. Sümer, L. Ünsaldı, Ö. Akkaya (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015).

⁶ Gül Ülkücan Özateşler, "Toplumsal Tabakalaşma ve Eleştirel Kültür Çalışmaları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 21.1 (2017): 129-144.

⁷ Pierre Bourdieu and Jean-Claude Passeron, *Varisler*, çev. Levent Ünsaldı (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2014).

⁸ Pierre Bourdieu and Loic Wacquant, *Düşünümsel Sosyolojiye Davet*", çev. N. Ökten (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021).

aktörler tarafından ortaya çıkan bilgi, hizmet ve statülerin hali hazırda var olduğu arenaları betimlemektedir. Bourdieu alanı, karşılıklı ilişkiler düzeyinde incelemekte ve aktörlerin hem birbirleriyle hem de toplumsal kurumlar ile ilişkilerinin idame edildiği bir yapı olarak tanımlamaktadır⁹. Alan kavramı toplumun ontolojik anlamını ifade etmektedir. Bourdieu'ya göre ilişkisel yöntem bütün bilimler için temeli ve alt yapıyı oluşturmaktadır. Ona göre bilim yapmanın yegâne şartı ilişkisel olmasıdır. Alanın sınırlarını belirleyen şey, yine alan içerisine mensup olan aktörlerin birbiri ile ilişkileridir. Bu ilişkiler aracılığı ile alanın sınırları genişlemekte veya daralmaktadır¹⁰.

Bourdieu alan kavramını bir oyun metaforu üzerinden anlatmaktadır. Buna göre her alan birer oyundur. Aktörler bu oyunun içerisine ancak o oyuna ilgi duyarlarsa girmektedirler. Buradaki ilgi kavramı sermayedir¹¹. Örneğin bir aktör ekonomik alana girecekse, bu alana dair bir ekonomik sermayeye sahip olması gerekmektedir. Bu noktada alan içerisinde bir rekabet meydana gelmektedir. Alanda bulunan aktörler sahip oldukları sermayelerle alan içerisinde konumunu üst sıralara yükseltmeye çalışmaktadır¹². Alan içerisinde daha az sermayeye sahip olan bireyler, belirli stratejiler (iş birliği gibi) uygulayarak alanın kurallarını değiştirmeye çalışmakta, alan içerisinde sermayesi fazla olan bireyler ise mevcut sermayelerini korumaya çalışmaktadırlar. Bunun sonucunda ise alan içerisinde bir mücadele ortamı ortaya çıkmaktadır. Bourdieu'ya göre toplumsal hayatın kendisi bir mücadeledir. Alandaki aktörler sermaye biçimini korumak veya karlı çıkmak için sürekli bir mücadele içerisinde¹³. Alan ve sermaye arasında karşılıklı bir ilişki vardır ve alan yalnızca sermaye kavramının kullanılmasıyla anlamlı olmaktadır. Buna göre bir alanın nasıl bir alan olduğunu sermaye belirlerken, sermayenin ne olduğunu ise alanın içerisindeki aktörlerin ilişkileri belirlemektedir¹⁴.

Bourdieu *Yeniden Üretim* kitabında eğitim ve okul üzerine yaptığı araştırmaları aktarmaktadır. Buna göre okullarda, Marx'ın kuramında da söz ettiği ekonomik sermaye nedeniyle bir eşitsizlik durumu görülmektedir. Ancak bu eşitsizlik yalnızca ekonomik temelli değildir. Okulda eğitim gören çocukların kültürel sermaye ile de toplumsal eşitsizliğe maruz kaldıkları görülmektedir¹⁵. Bourdieu'ya göre evrensel bir kültürün aktarılmasına adanmış tarafsız kurumlar olmaktan çok uzak olan okullar, işlevi egemen sınıf tarafından tanımlanan baskın bir kültürel keyfi dayatmak olan sınıflandırılmış kurumlardır¹⁶. Bu kültürel sermaye, sosyal sınıflar arasında eşit olmayan bir şekilde dağılmış ve böylece "üst sınıflar", "alt sınıflar"dan daha fazla kültürel sermayeye sahip olmaktadır¹⁷. Kültürel sermaye, sınıf yapısının yeniden üretilmesinde aracı bir faktör olarak düşünülmektedir. Bourdieu ve Passeron, kültürel sermayenin sınıfla ilişkili olduğunu savunmaktadır¹⁸. Eğitim, kültür aracılığı ile bir baskı unsuru halini almakta ve böylece egemen sınıf, okulları kullanarak iktidarlarını devam ettirmektedir. Bu durum eskiden var olan sosyal farklılıkların devam etmesini de sağlar. Bu noktada habitus kavramı ortaya çıkmaktadır.

Bourdieu'nun habitus kavramı, toplum içerisindeki aktörlerin belirli kültürler içerisinde yaşamlarına devam etmeleri sonucunda zihinlerinde oluşan temel bilgi şemalarını anlatmaktadır¹⁹. Habitus bireyin ilişkili olduğu sermaye türleri sayesinde sosyalleşerek benimsediği etkilerdir; örneğin, konuşma tarzından,

⁹ David Swartz, *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, çev. Elçin Gen (İstanbul: İletişim, 2011), 167-169.

¹⁰ Bourdieu ve Wacquant, *Düşünümsel Sosyolojiye Davet*, 2021.

¹¹ Pierre Bourdieu, *Pratik Nedenler*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver (İstanbul: Hil, 2015).

¹² Sidonie Naulin, A. Jourdain, Pierre Bourdieu'nun Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları, çev. Ö. Elitez (İstanbul: İletişim, 2016), 122.

¹³ Sidonie Naulin, A. Jourdain, Pierre Bourdieu'nun Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları, 122-123.

¹⁴ Bourdieu ve Wacquant, *Düşünümsel Sosyolojiye Davet*, 2021.

¹⁵ Pierre Bourdieu, J. C. Passeron, "Yeniden Üretim-Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri", 2015.

¹⁶ Mathieu Desan Hikaru, "Bourdieu, Marx, and Capital: A Critique of The Extension Model." *Sociological Theory* 31.4 (2013): 318-342.

¹⁷ Pierre Bourdieu, J. C. Passeron, *Yeniden Üretim-Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, 2015.

¹⁸ Pierre Bourdieu, J. C. Passeron, *Yeniden Üretim-Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, 2015.

¹⁹ Adem Palabıyık, "Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine", *Liberal Düşünce Dergisi* 62 (2011), 128.

sevdiği filmlere, davranış, tavır ve yemek yeme biçimlerine kadar toplumsal ve kişilik unsurlarını betimlemekte ve tanımlamaktadır²⁰. Bourdieu, habitus kavramı ile pratik bir sınıf kavramı sunmaktadır²¹. Başka bir deyişle, aktörlerin kendilerini ve birbirlerini beğenileri ve değerlendirmeleri üzerinden de sınıfsal ayrıma tabi tuttuklarını anlatmaktadır. Egemen habitus, okulların verili kabul ettiği ve hiyerarşik bir toplumun yeniden üretim süreçlerinde en etkili filtre işlevi gören bir kültürel sermaye biçimine dönüştürülmektedir²². Uygun kültürel sermayeye sahip olanlar “başarı” ile güçlendirilmektedir. Egemen grubun kültürünü doğallaştırarak, habitusu okulda somutlaşan gruplar dışındaki tüm çocukları başarısız ve dezavantajlı duruma getirmektedir²³. Yukarıda bahsedilen tüm açıklamalar dikkate alındığında şu çıkarımı yapmak mümkündür: Habitusun şekillendirilmesindeki en önemli unsurdan biri kültürel sermayenin edinilmesi ve aktarılmasıdır. Bourdieu’ya göre aile eğitimi boyunca habitus içselleştirilmektedir²⁴. Bu eğitim sırasında kültürel ve entelektüel eğilimlerin yanı sıra, sınıfsal eğilimler de öğrenilmektedir. Bununla birlikte, okul öncesi dönemde aktörler aile içindeki eğitimin bir sonucu olarak farklı seviyelerde kültürel sermayeye sahip olmaktadır. Örneğin, sanatla ilgilenen, kitap okuyan, evinde bir kütüphaneye sahip olan ailelerden gelen çocuklar formel eğitime geçtiklerinde, işçi ve köylü ailelerden gelen çocukların aşına olmadığı farklı deneyimler ve dil becerilerine sahip olmaktadır. Bunun sonucunda okuldaki eğitimin farklı aşamalarında başarılı olmalarını sağlayacak kültürel sermaye, en genel anlamda da hayatların eğilimlerini gösteren bir habitusa dâhil olmaktadır. Kısacası “kültürlü” ailelerden gelen aktörlerin “uygun” kültürel sermayeyi edinmeleri olasıdır.

E-Spor Kavramına Genel Bakış

E-spor kavramının tanımına bakıldığında, Kore E-spor Birliği, e-sporu “katılımcıların elektronik oyun becerilerini, kazanma veya kaybetmek için birbirlerine karşı eşleştirdikleri siber alanda boş zaman etkinliği” olarak tanımlamaktadır. Asya Elektronik Spor Federasyonu (AESF) e-sporu “Elektronik cihazların rekabetçi faaliyetler için bir platform olarak kullanılması anlamına gelen elektronik ve spor birleşimi” şeklinde tanımlamaktadır.

Spor akademik anlamda, belirli bir süre içerisinde, belirli kişilerle, kazanan ve kaybeden tarafın olduğu, karşılaşma/müsabaka olan, fiziksel yetenek içeren bir aktivitedir. Fakat farklı kaynaklarda sporun genellikle “fiziksel bir aktivite” olarak nitelendiği görülmektedir. “E-spor” kavramının ise 1999 yılında *Online Gamers Association* tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Elektronik spor, siber spor, sanal spor, gibi ifadeler e-spor kavramının eşanlamlısıdır. E-spor kavramının 70’li ve 80’li yıllarda popüler olan atari salonlarında ilk kez gün yüzüne çıktığı tespiti yapılabilmektedir. Teknolojinin yaygınlaşması ve teknolojinin ucuzlaması ile atari salonlarında oynanan oyunlar oyun konsolları ile evlere taşınmıştır. Bu sayede atari salonlarında bir makinaya karşı statik oynanan bireysel oyunlardan, ulusal ve uluslararası rekabete dayalı, küresel bir grup oyun alanı ortaya çıkmaya başlamıştır. Atari ve Super Nintendo gibi ev için dizayn edilmiş oyun konsollarının yaygınlaşmasıyla birlikte ilk gerçek uluslararası video oyunu turnuvaları düzenlenmeye başlamıştır. 1990’ların sonu 2000’lerin başında internetin giderek yaygınlaşmasının sonucunda oyuncular, farklı ülkelerden rakipler bulmaya başlamıştır. Sonuç olarak, e-spor sosyal dünyada hızla yayılan ve gençler arasında giderek daha kabul gören bir faaliyet haline gelmiştir. E-sporun popülaritesi, internet kültürü, rekabet kültürü, cinsiyet ve kimlik konularıyla ilişkilendirilerek

20 Gül Özateşler Ülkücan, "Toplumsal Tabakalaşma ve Eleştirel Kültür Çalışmaları", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi 21.1 (2017): 129-144.

21 Pierre Bourdieu and Jean-Claude Passeron, *Varisler*, çev. Levent Ünsaldı, (Ankara: Heretik, 2014).

22 Richard Harker, "Bourdieu-Education and Reproduction", *An Introduction to The Work of Pierre Bourdieu: The Practice of Theory* (1990): 86-108.

23 Pierre Bourdieu, J. C. Passeron, *Yeniden Üretim-Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, 2015.

24 Cengiz Yanıklar, "Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu’nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış", *Sosyoloji Dergisi* 22 (2010): 121-138.

sosyolojik bir değerlendirmeye tabi tutulabilir. Bu fenomen, toplumsal ilişkilerin oluşmasına katkı sağlamakta, ekonomik fırsatlar sunmakta ve kimlik inşası üzerinde etkili olmaktadır.

Ağ Toplumu Kavramı

Ağ toplumu kavramı, 1999 yılında Jan van Dijk'in, *Ağ Toplumu* kitabında ilk defa ortaya konulmuřtur²⁵. Jan van Dijk, kitabında gelecekte toplumların iletişim yöntemin yüz yüze olmaktan çıkıp ağlar üzerinden geręekleřeceęinden bahsetmektedir. Ağ toplumu derken kastedilen internet tabanlı bir toplumdur. Başka bir ifadeyle toplumsal hayatın sanal uzamda varlığını sürdürmesidir. Ağ toplumundaki ilişkiler, sosyal ağlar aracılığı ile bir değişime uğramaktadır. Bu değişim sonucunda yalnızca toplum içerisindeki aktörler değil farklı toplumlardaki aktörlerin de birbirleri ile iletişimleri, ziyaretler, buluşma veya buna benzer yüz yüze pratikler yerine, sosyal ağlar üzerinden geręekleřecektir²⁶.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme ile sanayi sonrası toplumlarda, toplumu oluşturan temel kavramlar da değişmektedir. Toplumu oluşturan sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapılar, gündelik yaşam pratikleri ağ toplumu üzerinden yeniden kurgulanmaktadır. Dahası ağ toplumunun temeli olan sosyal ağlar üzerinden, zaman ve mekân kavramları da yeni anlamlar kazanmaktadır. Bunun sonucunda dünya, yeni teknolojilerle kurgulanmış elektronik bir "köy" haline gelmektedir ve "sanal toplum, dijital ekonomi, dijital habitus" gibi kavramlar kullanılmaya bařlanmıřtır²⁷.

Sanayi toplumlarında sosyal ve ekonomik yaşamın temelini oluşturan ekonomik sermaye, sanayi sonrası toplumlarda yerini "bilgiye" bırakmaktadır. Sanayi sonrası toplumların isteklerini, sanayi toplumunun kurumları karşılayamaz hale geldiği için yeni dijital yapılar ortaya çıkmaktadır. Bilgi yeni sermaye haline gelmiştir. İnternet teknolojisinin ilerlemesi ile bilginin yaygınlaşması ve dijitalleşmesi de geręekleřmiřtir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada belirlenen kavramlar özelinde literatür taraması yapılmıştır. Temel kavramlar ve anahtar kelimeler kullanılarak, çalışılan konu hakkında detaylı bilgi verebilmek için ilgili literatür incelenmiştir. Literatür incelendikten sonra araştırma sorusu ile ilgili olan yayınlar analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda Bourdieu'nun temel kavramlarını, günümüz teknolojik dünyasında karşılığı olabileceği düşünölen kavramlara uyarlanmıştır.

Dijitalleşen Kültürler

Dijital teknolojilerin hızlı gelişimi sonucunda, dijital kültürün önemi artmaktadır. Dijital kültür, internet ve diğer dijital teknolojiler aracılığıyla üretilen ve paylaşılan kültürel ürünlerin ve pratiklerin toplamıdır. Bu kültürel ürünler arasında web siteleri, bloglar, sosyal medya platformları, dijital oyunlar, sanal geręeklik uygulamaları ve diğerleri bulunmaktadır. Dijital kültürün yükselişi, bireylerin ve toplumların kültürel pratiklerinde büyük değişimlere neden olmuştur. Teknoloji her geçen gün değişerek ve gelişerek gündelik hayatın içerisindeki pek çok unsura dâhil olmaya başlamıştır. Günümüzde pek çok insanın teknolojiye erişimi bulunmaktadır. Bu anlamda hayatın büyük bir alanında dijitalleşme etkin olmaya başlamaktadır. Bunun bir sonucu olarak günümüzde, sözlü ve yazılı kültürden daha farklı bir kültür olarak dijital kültürün ortaya çıktığı söylenilebilir. Castells'e göre, ağ toplumları toplumun temelini

²⁵ Osman alışkan, "Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı", Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 1.1 (2014): 41-62.

²⁶ Adem Palabıyık, "Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine", 2011.

²⁷ Nuran Kızmaz, "Ağ Toplumu ve Din (Ağ Toplumu Bağlamında Orta Doğuda Sosyal Hareketler)" (MS Thesis, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2014), 57-58.

oluşturmakta ve kültürü büyük ölçüde değiştirmektedir²⁸. Teknolojinin gelişmesiyle beraber iletişim elektronikleşmiş, yukarıda da bahsedildiği üzere toplumlar ağ toplumuna dönüşmüş, bu yeni ağ toplumunun enformasyon süreçleri de dijitalleşmiş ve dijital kültür olgusu oluşmuştur. Literatürde dijital kültüre farklı düşünürler farklı kavramsallaştırmalar yapmıştır. Dijital kültür, dijital teknolojilerin kullanımı ile ortaya çıkan bir kültürdür. Bu kültürün özellikleri şunlardır:

Dijitalleşme: Dijital kültür, dijital teknolojilerin yaygın kullanımı ile karakterizedir. İnternet, sosyal medya, akıllı telefonlar ve diğer dijital araçlar, dijital kültürün temel unsurlarıdır.

İçerik üretimi: Dijital kültürde, kullanıcılar içerik üretimi yapabilirler. Bloglar, podcast'ler, videolar ve diğer dijital içerikler, dijital kültürün oluşumuna katkıda bulunur.

Paylaşım: Dijital kültürde, içerik paylaşımı oldukça yaygındır. Sosyal medya platformları, kullanıcıların içeriklerini paylaşmalarını ve başkalarının içeriklerini görüntülemelerini sağlar.

Çoklu ortam: Dijital kültür, çoklu ortamların kullanımı ile karakterizedir. Geleneksel medya, metinler ve görsel malzemelerin yanı sıra, dijital kültürde, animasyonlar, oyunlar, etkileşimli içerikler ve diğerleri gibi farklı türler de bulunur.

Dijital teknolojiler, sembolik değerlerin yeni iletişim araçlarıyla değiştiği yeni alanlarda, kullanıcılar ve üreticiler tarafından şekillenir ve şekillendirilir. Bu etkileşim halinin kültürel süreçleri de etkilediği söylenilebilir. Bu bağlamda günümüzde aktörlerin dijital bir kültür içerisinde bulunduğu tespiti yanlış olmamaktadır. Dijital kültür, modern kapitalist yaşamın yarattığı ihtiyaçlara yanıt olarak 20. yüzyılın ortalarında çeşitli alanlara yayılan, kendini yenileyen bir olgu olarak değerlendirilmektedir²⁹. Ayrıca, "dijital kültür, kullanıcıların sadece bilgi tüketmediği, aynı zamanda çeşitli şekillerde katkıda bulunduğu katılımcı bir kültür olarak tanımlanmaktadır"³⁰. Dijital iletişim araçlarının, özellikle de çevrimiçi iletişim araçlarının oluşması kültürde de kapsamlı değişime sebep olmaktadır. Kültürel unsurların dijital kurulumu, çevrimiçi içerikler ve kullanıcıların dijitalleşmesi dijital kültürün önemli unsurları arasındadır.

Toplumlarda yeni teknolojiler geliştikçe bu teknolojilere bağlı yeni algılamalarda gelişmektedir. Toplumdaki aktörler, bu yeni algılara uygun yeni imgeler, semboller, ifadeler, diller yaratmaktadır. Bunun sonucunda geleneksel kültüre benzer ancak sanal ortamda varlığını sürdüren dijital bir kültür oluşmaktadır.

Dijitalleşen habituslar

Dijital kültür, çağımızın en önemli kültürel fenomenlerinden biridir. Bu kültür, dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte ortaya çıkmıştır ve giderek yaygınlaşmaktadır. Dijital kültür, internet, sosyal medya, mobil cihazlar ve diğer dijital teknolojiler aracılığıyla iletişim, etkileşim ve bilgi paylaşımı yoluyla gerçekleşir. Dijital kültürün ortaya çıkması, toplumsal hayatı derinden etkilemiş ve geleneksel kültürel pratikleri değiştirmiştir. Bu nedenle, dijital kültür ve habitus arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Dijital kültür ve habitus arasındaki ilişki, dijital teknolojilerin toplumsal hayatta yarattığı değişiklikleri yansıtır. Dijital kültür, bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerini etkileyebilir ve habituslarını değiştirebilir. Örneğin, dijital kültür, gençlerin iletişim biçimlerini değiştirerek yeni bir habitus oluşmasına neden olabilir. Gençler, dijital teknolojiler aracılığıyla etkileşim kurarken, geleneksel toplumsal normlar ve değerlerden farklı bir davranış sergileyebilirler. Dijital kültürün etkileri, sadece gençlerin habituslarında değil, tüm toplumda görülebilir. Örneğin, internet ve sosyal medya aracılığıyla iletişim kurmak, toplumsal ilişkileri değiştirebilir. İletişim, yüz yüze iletişimden daha az yoğun olabilir ve sosyal normlar değişebilir.

²⁸ Manuel Castells, "The Rise of The Network Society Volume 1 With A New Preface", Book The Rise of The Network Society, Volume 1, With A New Preface (2009): 500.

²⁹ C. Gere, Digital Culture, (London: Reaktion Books, 2002).

³⁰ Aleksandra Uzelać, "How to Understand Digital Culture: Digital Culture-A Resource for A Knowledge Society", Digital Culture: The Changing Dynamics (Zagreb: Institute for International Relations. Pág, 2008), 7-21.

Dijital teknolojiler, geleneksel toplumsal yapıları sarsabilir ve bireylerin habituslarında değişiklikler yaratabilir. Ancak, dijital kültürün etkileri sadece olumsuz olmaz. Dijital kültür, bireylerin kültürel pratiklerini değiştirerek daha geniş bir perspektif sunar.

Facebook veya Twitter gibi bir sosyal ağ teknolojisi tarafından tanımlanan alanda, aktörlerin nasıl hareket ettiğini açıklamak için habitus teorisi kullanılmaktadır. Bourdieu'nun habitus kavramı insanların algılarını, düşünme ve davranış biçimlerini belirleyen şemasal alanlar olarak tanımlanabilir. Habitus, içselleştirilmiş yatkınlıklar içerir. Bu anlamda, özellikle Web 2.0'ın keşfinden ve yaygınlaşmasından sonra gençler başta olmak üzere, pek çok insanın habituslarının dijitalleştiği iddia edilebilir. Bu dijitalleşmenin bir sonucu olarak aktörlerin yatkınlıkları ve sermayeleri de dijitalleşmektedir. Dijital habitus, dijital dünyadaki insanların etkileşimlerinin tutum ve eğilimlerinin somutlaşmış halidir; dijital kültürde somutlaşan bir dizi davranışsal beklentiyi sembolize eder³¹. Dijital habitus, çevrimiçi etkileşim kullanıcılarının becerileri ve eğilimleri üzerindeki etkilerini göstermektedir. Çevrimiçi davranışa egemen olan belirli uygulamaları davet ederek ve üreterek kullanıcıyı sosyal bir aktör olarak konumlandırmaktadır. Bu nedenle dijital habitus, dijital dünyada hangi fikirlerin, değerlerin ve düşüncelerin içselleştirildiğini de etkilemektedir³². Aktörlerin kültürel, sosyal ve ekonomik sermayeleri dijital dünyadaki eylemlerini ve tercihlerini belirlemektedir. Güzel'e göre,

Dijital dünyada sosyal, simgesel ya da bunlardan daha uzun vadede yaratılan ve geniş bir habitusun boyutu olan kültürel sermayeyi (eğitim, yabancı dil, aile vs.) oluşturmak ya da kullanmak suretiyle dijital habitusunu inşa eden birey, sanal statü edinebilmektedir. Çevrimdışı habitusunu çevrimiçine aktarırken, sosyal ağ platformunun özelliğine göre yeni bir habitus oluşturmaktadır.³³ Bireylerin dijital habitusları gerçek dünyadaki habituslarını da etkilemektedir. Aynı zamanda gerçek dünyadaki habitusları dijital habituslarını da etkilemektedir. Karşılıklı olarak habitusların etkilendiği çift yönlü bir değişimden söz edilebilir. Örneğin, Facebook gibi sosyal paylaşım siteleri, bireylerin, eski arkadaşlarıyla iletişime geçmelerini sağladığı için gerçek dünyada sosyal sermayelerini arttırırken, sanal ortamda edindikleri yeni arkadaşlarını da sosyal ağlarında eklediklerinde dijital sosyal sermayelerini de arttırmaktadır.

Bourdieu'nun sosyal sermaye kavramı günümüzde artık dijital sosyal sermayeye dönüşmektedir. Dijital sosyal sermaye olarak tanımlanan unsurlar sosyal medyadaki takipçi sayıları, izlenme oranları, favlanma ve like sayılarıdır. Bahsi geçen bu unsurlar sayesinde pek çok insan bugün "influencer" adı altında ekonomik sermaye elde etmeye başlamıştır. Bununla birlikte kitleleri etkileme, gündelik hayata yön verme gibi etkilerini de görmektedir. Aktörlerin oluşturdukları profil hesapları aracılığıyla, müzik, video ve fotoğraf paylaşımından politik tartışmalara varıncaya kadar pek çok alanda birebir veya grup olarak iletişimde buldukları çevrimiçi alanlar, pek çok kültürel etkinliğinde yer aldığı sanal ortamlar kurgulanmıştır. Sanal alan veya siber uzam adıyla tanınan bu mekân içinde yeni bir gerçeklik kurulmuştur. Kültürel sermaye, kişinin sosyal statüsünü artıran bilgi, beceri ve eğitim türlerini içermektedir³⁴. Araştırmacılar kültürel sermayeyi dijital çağın sosyal koşulları açısından yeniden kavramsallaştırdılar. Bu anlamda, dijital kültürel sermaye kavramı teknik becerileri/bilgiyi içermektedir. Roberts ve Townsend'e göre dijital kültürel sermaye, toplulukların internet altyapısı, çevrimiçi bilgi, iletişim modelleri ve

³¹ Zizi Papacharissi and Emily Easton, "In The Habitus of The New: Structure, Agency, and The Social Media Habitus", A Companion to New Media Dynamics (2013): 167-184.

³² Alberto Romele and Dario Rodighiero, "Digital Habitus or Personalization Without Personality" (2020).

³³ Ebru Güzel, "Dijital Kültür ve Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Rekabetin Aktörü: "Dijital Habitus", Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi 4.1 (2016): 94.

³⁴E. J. Helsper, A. J. A. M Van Deursen & Eynon, R. Tangible outcomes of internet use: From digital skills to tangible outcomes project report. (2015). (Retrieved from www.oii.ox.ac.uk/research/projects/?id=112)

araçlarından dijital okuryazarlık becerilerine kadar yararlanabilecekleri faydalar ve kaynaklardır³⁵. Paino ve Renzulli, Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramının dijital bir boyut dâhil edilerek güncellenebileceğini öne sürmüştür³⁶. Dijital habitus, bir kişinin dijital dünyada nasıl davrandığını, düşündüğünü ve etkileşimde bulunduğunu ifade eder. Bir başka deyişle, dijital habitus, bir kişinin internet, sosyal medya ve diğer dijital platformlarda nasıl var olduğunu ve etkileşim kurduğunu belirleyen davranış kalıplarını içerir.

Dijital habitus, çevrimiçi varlığımızı ve dijital kimliğimizi belirleyen bir dizi unsurdan oluşur. Bu unsurlar arasında internet kullanım alışkanlıkları, sosyal medya etkileşimleri, dijital güvenlik, çevrimiçi itibar ve çevrimiçi kişilik yer almaktadır. İnternet kullanım alışkanlıkları, bir kişinin dijital dünyada nasıl zaman geçirdiğini ve hangi platformları tercih ettiğini belirler. Sosyal medya etkileşimleri, bir kişinin diğer kullanıcılarla nasıl etkileşimde bulunduğunu ve dijital ağları nasıl oluşturduğunu gösterir. Dijital güvenlik, bir kişinin çevrimiçi güvenliği ile ilgili alınan önlemleri belirlerken, çevrimiçi itibar, bir kişinin dijital dünyada nasıl algılandığını belirler. Çevrimiçi kişilik, bir kişinin internet üzerindeki varlığını ve kendini nasıl gösterdiğini belirleyen faktörlerden biridir. Dijital habitus, çevrimiçi etkileşimlerde nasıl davranacağımızı ve çevrimiçi varlığımızın nasıl algılanacağını belirlerken, dijital dünyada güvenliği ve özgürlüğü de kapsar. Bu nedenle, dijital habitus, çevrimiçi kimliğimizi koruma ve geliştirme açısından son derece önemlidir.

Dijital habitus kavramı, Bourdieu'nun "habitus" kavramı ile yakından ilişkilidir. Bourdieu, habitusu bir kişinin yaşadığı toplumun kültürel, sosyal ve ekonomik yapısının bir yansıması olarak tanımlar. Bu yapının bir sonucu olarak, bir kişinin alışkanlıkları, davranışları, düşünceleri ve eğilimleri habitusunu oluşturur. Dijital habitus ise, dijital dünyanın kültürel, sosyal ve ekonomik yapısının bir yansıması olarak ortaya çıkar. Bu yapının bir sonucu olarak, bir kişinin internet kullanım alışkanlıkları, sosyal medya etkileşimleri ve dijital dünya ile olan diğer etkileşimleri dijital habitusunu oluşturur. Bourdieu'nun habitus kavramıyla dijital habitus arasındaki temel benzerlik, her ikisinin de sosyal yapıyı yansıtmasıdır. Her ikisi de bir kişinin alışkanlıklarını, davranışlarını ve düşüncelerini belirleyen sosyal etkenlerin bir yansımasıdır. Ancak dijital habitus, habitus kavramından farklılaşır çünkü dijital dünya, geleneksel toplumsal yapılar ve normlar kadar yavaş değişmez. Dijital dünya sürekli olarak gelişir ve değişirken, insanlar da hızla değişen bu dijital dünyaya uyum sağlamak zorundadır. Bu nedenle, dijital habitus, dijital dünya ile olan etkileşimlerimizi şekillendiren ve dijital kimliğimizi oluşturan alışkanlıklarımızı, davranışlarımızı ve düşüncelerimizi belirleyen daha dinamik bir kavramdır.

Dijital habitus kavramı, Bourdieu'nun habitusu kavramıyla yakından ilişkilidir. Ancak dijital habitus, dijital dünyanın hızla değişen yapısını yansıtması nedeniyle biraz farklılaşır. Her iki kavram da bir kişinin alışkanlıklarını, davranışlarını ve düşüncelerini şekillendiren sosyal yapıyı yansıtır. İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişimden etkilenen kültür dünyasında, artık dijital alanlar ve onun kurallarının hüküm sürdüğü iddia edilebilir. İletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimler, geleneksel oyun anlayışında da farklılıkların yaşanmasına neden olmuştur. Oyunların oynanışında mekânsal değişiklikler söz konusu olduğu gibi, teknolojinin sağladığı imkânlarla oyun oynamayı sağlayan araç gereçlerde de değişim yaşanmıştır. Tüm bu değişimlerden geleneksel oyunlar da nasibini almış ve geleneksel oyun anlayışında da bir değişim yaşanmıştır.

E-sporun yeni bir dijital habitus ve yeni bir dijital kültür oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü e-spor habitusu incelendiğinde kendine has antrenmanları, kendine has bir dili, kendine ait hayran kitlesi ve endüstrisi oluşmuştur. Ancak bunların hemen hemen hepsi dijital (sanal) ortamlarda

³⁵ Elisabeth Roberts ve Leanne Townsend, "The Contribution of The Creative Economy to The Resilience of Rural Communities: Exploring Cultural and Digital Capital", *Sociologia Ruralis* 56.2 (2016): 202.

³⁶ Maria Paino ve Linda A. Renzulli, "Digital Dimension of Cultural Capital: The (in) Visible Advantages for Students Who Exhibit Computer Skills", *Sociology of Education* 86.2 (2013): 124-138.

gelişmektedir. Örneğin, 2017 yılında gerçekleşen “League Of Legends Dünya Şampiyonası 2017 Finali” tamamen dijital unsurların kullanıldığı, geleneksel dünya futbol kupalarının açılış şovlarına benzer ancak sanal ejderhaların şov yaptığı bir e-spor final maçı açılış gösterisi ile başlamıştır. Bugün e-spor yarışan pek çok oyuncunun, daha önce sahip oldukları dijital sermayeler sayesinde e-spor da bu kadar tanınır hale geldiği iddia edilebilir. Ancak her zaman durum böyle gerçekleşmemiş bunun tam tersi de gerçekleşmiştir. Daha önce Twitch gibi sanal ortamlarda edindikleri dijital sosyal sermayeleri, Ferit “WTCN” Karakaya gibi, bazı oyuncuları bugün e-spor takımlarına taşımış ve hatta var olan dijital sosyal sermayelerini daha da genişletmesine yardımcı olmuştur. Hatta günümüzde Ferit Karaya’nın kendi e-spor takımını kurduğu ve pek çok farklı oyun branşında aktif olarak mücadele ettiği bilinmektedir. Bu başarının şüphesiz en önemli unsuru, sahip olduğu ve giderek daha da artan dijital sosyal sermayesi olduğu söylenilebilir. Günümüzde e-spor oyuncularının transferleri ve transfer ücretleri bunun somut kanıtı sayılabilir.

Futbol, basketbol ve tenis gibi sporlardan farklı olarak, e-spor sanal bir mekânda oynanmaktadır. Antrenmanları da yine benzer şekilde sanal mekânlarda, tekrarlanan oyun stratejileri, antrenman oyunları ile gerçekleşmektedir. Oyuncular asıl maçtan önce, saatlerce bilgisayar başında oyun taktikleri geliştirmektedirler. Öte yandan, modern spor kulüplerinin varlığı gibi e-spor da, Dünya E-spor Oyunları, Dünya Siber Oyunları gibi organizasyonlar ve Uluslararası E-spor Federasyonu gibi kulüpler tarafından denetlenmekte ve düzenlenmektedir³⁷. E-spor artık üniversitelerde ve meslek okullarında yeni bir ana dal olarak listeleniyor ve e-spor sporcuları üzerinde bölge çapında yaptığı ankete göre, çoğu e-spor sporcusunun geliri ikamet ettikleri yerdeki ortalama seviyenin üzerindedir.

Türkiye’de e-sporun başlangıcı anlamında kesin bir tarih bulunmamaktadır. Ancak geleneksel spor kulüplerinin bugün e-spor takımları kurdukları bilinmektedir. Türkiye’nin ilk e-spor takımı, 2003 yılında kurulmuş olan Dark Passage’dır³⁸. Beşiktaş JK, Beşiktaş E Sports, Fenerbahçe, 1907 Fenerbahçe E Spor, Galatasaray ise Galatasaray E Spor adında bir takıma sahiptir. Bu e-spor takımlarının pek çok farklı dijital oyunda, farklı kadrolarla var oldukları bilinmektedir. Bu dijital habitusu organize etmek adına Türkiye’de 2011 yılında e-spor ile ilgili olarak Türkiye Dijital Oyunlar Federasyonu kurulmuştur. Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesinden de e-sporcu lisansı verilmektedir. Tüm bunlar var olan yeni dijital kültürün yarattığı dijital sermayeler olarak nitelendirilebilmektedir.

E-spor, dijital dünya ve teknolojiyi kullandığı için dijital habitus ile doğrudan ilişkilidir. E-spor oyuncuları, dijital dünyanın kendilerine sunduğu imkanları kullanarak oyun oynamakta ve bu sayede dijital habituslarını şekillendirmektedirler. Örneğin, bir e-spor oyuncusu, belirli bir oyunu oynarken hangi tuşlara basacağı, hangi stratejileri kullanacağı, hangi taktikleri uygulayacağı gibi alışkanlıklarını dijital habitusunun bir parçası olarak geliştirir. Ayrıca, e-spor dünyası, dijital dünya içerisinde özel bir topluluğu oluşturur ve bu toplulukların dijital habituslarını da etkiler. E-spor oyuncuları, çevrimiçi topluluklar içinde iletişim kurarlar ve bu iletişimler dijital habituslarını şekillendirir. Bu topluluklar içindeki normlar, değerler ve alışkanlıklar da e-spor oyuncularının dijital habituslarını etkiler.

Sonuç olarak, e-spor, dijital habitus ve Bourdieu'nun habitusu kavramları arasında doğrudan bir bağlantı vardır. E-spor oyuncularının oyun oynama alışkanlıkları, taktikleri ve çevrimiçi topluluklar içindeki davranışları, dijital habituslarını şekillendirir ve bu habituslar da e-spor oyuncularının dijital kimliklerinin bir parçasını oluşturur. Özetle, e-spor, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve ekonomik sermaye geliştirmek için etkili bir kariyer yolu haline geliyor. E-sporun, genç nesil için farklı türde sermaye

³⁷ Seth E. Jenny, "Virtual (ly) Athletes: Where Esports Fit Within The Definition of "Sport", Quest 69.1 (2017): 1-18.

³⁸ Rüstem Mustafaoglu, "E-Spor, Spor ve Fiziksel Aktivite", Ulusal Spor Bilimleri Dergisi 2.2 (2018): 84-96.

biriktirmenin alternatif bir yolu haline gelmesiyle, daha az avantajlı gençleri güçlendirmedeki ve dijital katılımı kolaylaştırmadaki rolünü keşfetmek çok önemlidir.

Sonuç

Sosyal medya, dijital oyunlar, sanal ortamda gerçekleşen etkinlikler ve bunların etki alanları bireylerin sosyal kimliklerini üretmede ve değiştirmede yeni bir alan sağlamaktadır. Sosyal alan aynı zamanda bireylerin sosyal sermaye oluşturmaya da fırsat sağlamaktadır. Bu sosyal sermayeye ve sanal alanlara biçim veren ve şekillendiren yeni habitus için çevrimiçi davranışları belirleyen çeşitli pratikler oluşturduğu ya da bu pratiklere sebep olduğu söylenebilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’de de giderek yaygınlaşan e-spor, geleneksel spordan farklı olmasına rağmen, gelişen dijital kültürün bir unsuru olarak günümüzde kabul görmüş bir spor dalı olarak varlığını sürdürmektedir. E-sporun şüphesiz dijital ağ toplumlarının bir ürünü olduğu söylenilebilir. Var olan bu yeni tip dijital gerçeklik, Bourdieu’nun habitusunun bir versiyonudur. Dahası dijital habitus olarak e-sporun bugün pek çok kişiye hem dijital sosyal sermaye sağladığını hem de var olan dijital kültürü ve kültür sermayesini etkilediğini görebilmek mümkündür.

Kaynakça

- Akbıyık, N., & Öztürk, “M. Sivil Toplum ve Sosyal Medya Perspektifinde “Arap Baharı” Ve “Wall Street’I İşgal Et” Eylemleri”. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi Ve Siyaset Kongresi II- Küresel Değişim Ve Demokratikleşme, (Malatya: 2010). 1003-1027.
- Akgöl, O. “Spor Endüstrisi Ve Dijitalleşme: Türkiye'deki Espor Yapılanması Üzerine Bir İnceleme. TRT Akademi 4/8 (2019), 206-224.
- Bourdieu, P. & Passeron, J. C. Vârisler: Öğrenciler Ve Kültür. Çev. Levent Ünsaldı, Aslı Sümer. Ankara: Heretik 2014.
- Bourdieu, P. & Passeron, J. C. Yeniden Üretim. Çev. Levent Ünsaldı, Aslı Sümer & Ö. Akkaya. Ankara: Heretik 2015.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. Düşünümsel Sosyolojiye Davet. Çev. Nazlı Ökten. İstanbul: İletişim Yayınları 2021.
- Bourdieu, P. Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine. Çev. H. Uğur Tanrıöver. İstanbul: Hil Yayınları, 2015.
- Çalışkan, O. “Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu Ve Yeni Kamusal Alan Arayışı”. Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 1/1(2014): 41-62.
- Desan, M. H. “Bourdieu, Marx, And Capital: A Critique Of The Extension Model”. Sociological Theory, 31/4 (2013): 318-342.
- Gere, C. Digital Culture. London: Reaktion Books, 2002.
- Güzel, E. “Dijital Kültür Ve Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Rekabetin Aktörü: “Dijital Habitus”. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi 4 /1 (2016).
- Helsper, E. J., Van Deursen, A. J. A. M., & Eynon, R. Tangible outcomes of internet use: From digital skills to tangible outcomes project report. (2015). (Retrieved from www.oii.ox.ac.uk/research/projects/?id=112).
- Harker, R. “Bourdieu-Education And Reproduction”. In An Introduction To The Work Of Pierre Bourdieu. London: Palgrave Macmillan (1990). 86-108.
- Hepp, A. Transcultural Communication. John Wiley & Sons, 2015.
- Jenny, S. E., Manning, R. D., Keiper, M. C. & Olich, T. W. “Virtual (Ly) Athletes: Where Esports Fit Within The Definition Of “Sport”. Quest 69/1 (2017): 1-18.
- Jourdam, A. & Naulin, S. Pierre Bourdieu'nun Kuramı Ve Sosyolojik Kullanımları. Çev. Ö. Elitez. İstanbul: İletişim Yayınları 2016.
- Kızmaz, N. (2014). “Ağ Toplumu Ve Din (Ağ Toplumu Bağlamında Orta Doğuda Sosyal Hareketler)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Mustafaoğlu, R. “E-Spor, Spor Ve Fiziksel Aktivite”. Ulusal Spor Bilimleri Dergisi 2/2 (2018): 84-96.
- Paino, M. & Renzulli, L. A “Digital Dimension Of Cultural Capital: The (İn) Visible Advantages For Students Who Exhibit Computer Skills”. Sociology Of Education 86/2 (2013): 124-138.
- Palabıyık, A. “Pierre Bourdieu Sosyolojisinde “Habitus”, “Sermaye” Ve “Alan” Üzerine 1” Liberal Düşünce Dergisi 62 (2011): 1-21.
- Papacharissi, Z. & Easton, E. “In The Habitus Of The New: Structure, Agency, And The Social Media Habitus İn”. A Companion To New Media Dynamics. Eds. Hartley, J. Burgess, J. Bruns, A. (Eds). (Sussex: Wiley Blackwell 2013).
- Rab, Á. “Digital Culture–Digitalised Culture And Culture Created On A Digital Platform”. Information Society From Theory To Political Practice. 2007. 183.
- Roberts, E. & Townsend, L. “The Contribution Of The Creative Economy To The Resilience Of Rural Communities: Exploring Cultural And Digital Capital”. Sociologia Ruralis 56/2 (2016). 197-219.

- Romele, A. & Rodighiero, D. "Digital Habitus Or Personalization Without Personality". *Humana. Mente Journal Of Philosophical Studies* 13/37 (2020): 98-126.
- Swartz, D. *Kültür Ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. Çev. Elçin Gen. İstanbul: İletişim, 2011.
- Uzelac, A. "How to Understand Digital Culture: Digital Culture-A Resource for A Knowledge Society". *Digital Culture: The Changing Dynamics*. Eds. Uzelac, A.-Cvjetičević, B. (Zagreb: Institute for International Relations. Páq, 2008): 7-21.
- Üçüncüoğlu, M. & Çakır, V. O. "Modern Spor Kulüplerinin E Spor Faaliyetlerine İlgili Gösterme Nedenleri Üzerine Bir Araştırma". *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi* 4/2 (2017): 34-47.
- Ülkücan, G. Ö. "Toplumsal Tabakalaşma Ve Eleştirel Kültür Çalışmaları". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 21/1 (2017): 129-144.
- Yanıklar, C. "Kültürel Sermaye, Eğitim Ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış". *Sosyoloji Dergisi* 22 (2010): 121-138.

The Impossibility of Induction and Some Solutions to Its Problems

Tümevarımın İmkansızlığı ve Sorunlarına Bazı Çözümler

Fikret YILMAZ*

Öz: Bu çalışma, David Hume'in eleştirisiyle ortaya çıkan ve Tümevarım Problemi olarak bilinen eski bir sorunu incelemektedir. Makale, tümevarımsal akıl yürütmeyi çevreleyen sorunları ele alırken güvenilir bilimsel araştırma yürütmek için farklı yaklaşımları araştırmaktadır. Araştırmamız, Bayes'in teoremlerinin olasılıksal çerçeve güncellemeleri yoluyla belirsizlik altında yargıda bulunmaya yönelik çıkarımlarını incelemeyi içermektedir; Bilimsel Gerçekçilik, en sağlam teorilerimizin nesnel gerçekliği doğru bir şekilde temsil ettiğini iddia ederken, Yanlışlamacılık hipotezleri ampirik çelişki testine duyarlı veya bağışık olup olmadıklarına göre ayırır. Bu yaklaşımları kendi sınırlılıklarını kabul ederek karşılaştıran bu makale, tümevarımsal akıl yürütme ile uğraşırken çok sayıda yöntem kullanma ihtiyacının altını çizirken, bilimin epistemolojik kökenlerine ilişkin süregelen felsefi tartışmalara da katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hume'un Problemi, Tümevarım Mantığı, Bayesyen Çıkarım, Bilimsel Gerçeklik, Yanlışlamacılık

Abstract: This study delves into an age old challenge known as the Problem of Induction that arose from David Hume's critique. The paper explores different approaches for conducting reliable scientific inquiry while tackling issues surrounding inductive reasoning. Our investigation includes examining Bayes' theorems implications for judgment under uncertainty through its probabilistic framework updates; Scientific Realism purports that our most sound theories accurately represent objective reality while Falsificationism demarcates hypotheses based on whether they are susceptible or immune from empirical contradiction testing. By comparing these approaches while recognizing their respective limitations the paper underlines the need to employ a multiplicity of methods when dealing with inductive reasoning while also adding to ongoing philosophical debates concerning the epistemological roots of science.

Keywords: Hume's Problem, Inductive Reasoning, Bayesian Refutation, Scientific Realism, Falsificationism

Introduction

The problem of induction has been an ongoing issue within philosophy of science since David Hume first raised it centuries ago. Essentially induction refers to the process by which we draw general conclusions based on specific observations - an essential aspect of scientific inquiry itself. However Hume's challenge focused attention on one critical issue: can we really justify using induction when establishing universal laws? Such doubts cause us to question whether our knowledge from science is trustworthy - raising significant epistemological concerns¹. To deal with this challenge effectively and overcome its limitations, philosophers and scientists alike have devoted efforts towards finding alternative ways for conducting reliable scientific research.

In recent times, there has been no shortage of attempts at pinning down solutions for handling issues surrounding induction². Proposed options have included Bayesian inference, falsificationism, and scientific realism. The former is predicated upon incorporating fresh evidence into existing beliefs via numerical probabilities providing researchers with clear justifications for pitting competing hypotheses against one

* Dr. Lecturer. Yozgat Bozok University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, fikret.yilmaz@bozok.edu.tr
0000-0003-1222-6018|

¹ Samir Okasha, Philosophy of Science: A Very Short Introduction (Oxford: Oxford University Press, 2002), 19-36.

² Stathis Psillos, Scientific Realism: How Science Tracks Truth, (London: Routledge, 1999), 77-104.

another when evaluating them³. Scientific Realism takes the view that accurate descriptions are arrived upon through close alignment with unbiased realities while conducting inductive generalizations⁴. Finally, the philosophy of Falsificationism supports Karl Popper's belief that the examination of scientific theories ought to center around their capacity to be refuted empirically, rather than seeking to confirm truths⁵.

This paper seeks to examine various avenues pursued by scientists in conducting research, evaluating their respective efficacy concerning tackling problem areas associated with induction. By exploring these approaches at length while juxtaposing advantages against disadvantages they possess, our objective is twofold - contributing towards enhancing philosophical dialogues pertaining epistemological framework underpinning science while also illuminating readers regarding different modalities adopted towards conducting systematic investigation. Overall, our intent is to highlight the significance of embracing diverse tactics that can enable circumventing inherent predicaments characteristic of inductive reasoning.

Background on Hume's Problem of Induction

David Hume's treatise *A Treatise on Human Nature* discusses a fundamental topic in contemporary philosophy: The problem of induction. This concept refers to the difficulties associated with using inductive reasoning which entails deriving general conclusions based on specific instances and observations. The principle function within the sphere of scientific research involves formulating broad laws grounded on somewhat limited empirical data sets. Hume raised concerns about applying either deductive or inductive methods when trying to prove our confidence that future events will resemble those from our past experiences - this becomes known as "the problem of induction."

Hume's criticism towards induction stems from his capacity to distinguish between theoretical postulates and observational evidence. He suggests that relations of ideas constitute rational truths that can be derived a priori without recourse to experience while matters of fact represent contingent truths whose recognition requires observational data obtained through inductive reasoning exclusively. The complexity inherent in induction arises because neither relations of ideas nor matter of fact alone suffice as supporting evidence demonstrating uniformity principle -the belief that past regularities will continue into the future-. As such generalizations obtained via induction remain uncertain concerning their validity; consequently cautions need exercising when deriving scientific conclusions based on them.

The relevance of Hume's challenge to induction persists today due to its substantial impact on the epistemological foundation of scientific research. Numerous proposals have been offered, including probabilistic models and alternate methods of conceptualizing inductive reasoning. By exploring these suggestions scientists and philosophers anticipate developing a more durable framework for scientific inquiry that can effectively address the issues raised by Hume's critique. The perpetual conversation regarding Hume's problem of induction highlights its undeniable importance and prolonged influence on the field of philosophy, specifically within the realm of science.

Importance of Inductive Reasoning in Scientific Inquiry

The process of drawing general conclusions from particular instances - known as inductive reasoning - plays an integral role in developing scientific laws and theories⁶. Researchers use this approach to predict

³ E.T. Jaynes, *Probability Theory: The Logic of Science* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 41-58.

⁴ Anjan Chakravartty, *A Metaphysics for Scientific Realism: Knowing the Unobservable* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 101-124.

⁵ Karl R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (London: Hutchinson, 1959), 27-50.

⁶ Carl G. Hempel, *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science* (New York: The Free Press, 1965), 245-270.

future events or conditions by analyzing limited data sets for trends⁷. This critical process has far reaching implications for advancing science; it assists scientists in generating ideas through hypothesizing and constructing explanatory frameworks based on observed evidence⁸.

The essence of inductive thought underscores the imperative nature of resolving the problem of induction promptly. Since science derives much knowledge from inductions, there remains an uncertain element regarding its efficacy that could undermine confidence in scientific conclusions⁹. Consequently, researchers have endeavored to devise new methods or refine current ones that could either enhance or present alternatives to inductive reasoning's generalizations¹⁰. These persistent efforts testify to how profound an impact this issue has on basic scientific inquiry.

The purpose of this thesis is to investigate the conundrum induced by faulty logic-based assumptions while offering up alternative routes towards conducting effective scientific research. By analyzing methodologies like Bayesian inference, scientific realism & falsificationism used by researchers currently engaged in exploring real-world challenges- it hopes not only add value into ongoing philosophical discourse about the foundations of science but also to offer practical insights into how scientists approach problems. The paper also underlines that utilizing more than one technique is key to resolving issues caused by faulty assumptions.

Hume's Problem of Induction

In his influential work *A Treatise of Human Nature*¹¹ David Hume boldly challenged one of the fundamental processes behind scientific inquiry: inductive reasoning. This process involves drawing general conclusions from specific observations - a cornerstone method in our pursuit of knowledge¹². However according to Humes problem of induction neither deductive nor inductive reasoning could adequately justify the principle behind this method: that patterns established by past experience will continue into the future. This claim calls into question much established knowledge gained through these methods by raising doubts about their accuracy and reliability.

To address these concerns posed by Humes critique has spurred continued exploration into new approaches to scientific inquiry aimed at either ameliorating or circumventing these limitations on induction¹³. Even today many scientists still struggle with reconciling this issue while striving towards robust methods for acquiring reliable knowledge. By offering a rigorous challenge against longstanding assumptions about knowledge Humes problem of induction continues to inspire us today to push the boundaries of what we understand and what we can know¹⁴.

Explanation of Hume's Argument

The separation Hume made between two types knowledge - relations of ideas and matters of fact - allowed him to critique the logic behind induction-based thinking¹⁵. Deductive means are utilized to prove necessary a priori truths regarding conceptual relationships while empirical experience is required for

⁷ Peter Godfrey-Smith, *Theory and Reality: An Introduction to the Philosophy of Science* (Chicago: The University of Chicago Press, 2003), 35-50.

⁸ Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 3rd ed. (Chicago: The University of Chicago Press, 1962/1996), 10-23.

⁹ Okasha, *Philosophy of Science*, 28-29

¹⁰ James Ladyman, *Understanding Philosophy of Science* (London: Routledge, 2002), 36-60.

¹¹ David Hume, *A Treatise of Human Nature*, Ed. L.A. Selby-Bigge (Oxford: Clarendon Press, 1739/1978).

¹² David Hume, *An Enquiry concerning Human Understanding*, Ed. Tom L. Beauchamp (Oxford: Oxford University Press, 1748/1999), 25-45.

¹³ Okasha, *Philosophy of Science*, 19-36

¹⁴ Ladyman, *Understanding Philosophy*, 36-60

¹⁵ Hume, , *A Treatise of Human*, 15-20

establishing contingent facts about reality through induction-based thinking. The uniformity hypothesis presumes that patterns observed within nature will persist over time, which explains our grasp on factual concerns today¹⁶. However, according to Hume's argumentation, no proof links either conceptually related pairs or real-life entities as supporting such an assumption¹⁷.

The crucial contention of Hume's theory is that the uniformity principle inherent in nature cannot be considered self-evident nor rationally verified via deductive means alone¹⁸. Additionally, any effort at utilizing induction for backing up this concept would yield only circular arguments as it presumes what it seeks to prove. By critiquing induction, Hume effectively reveals an epistemological shortfall that casts doubt on the dependability and credibility of knowledge generated from deducing through induction¹⁹. Consequently, philosophical as well as scientific scholars have been exploring novel methods and explanations aimed at resolving this grave challenge posed against science's basic premises.

Implications for Scientific Knowledge

Hume's dilemma regarding induction has significant ramifications for our comprehension of science as it calls into question both its preciseness and dependability when utilizing inductive reasoning. Since a consequential amount of our scientific understanding arises from these types of deductions if we can't confirm their validity conclusively it prompts scrutiny into the philosophical foundations upon which science stands. If we cannot establish with certainty that generalizations formulated through induction hold up under scrutiny then there may be cause for uncertainty in scientific laws and theories that depend on such conclusions.

The concept of scientific advancement undergoes serious scrutiny under Hume's discerning analysis, which posits that gathering vast amounts of empirical evidence does not necessarily lead to greater comprehension about nature itself²⁰. While some philosophers challenge both the certainty and predictive capacity of our current scientifically accepted ideas, others remain concerned with their reliability alone²¹. The question then arises: what if using only induction alone results in erroneous conclusions? We must acknowledge its frailties while also exercising prudence as we explore its limits further still.

In response to Hume's criticism of induction as a reliable basis for scientific inquiry scholars have been pursuing innovative ways to enhance our understanding and practice of science²². Others aim to refine it through novel techniques such as Bayesian inference or falsificationism, while still others advocate for a view known as scientific realism, which posits that science offers us genuine knowledge about reality itself. Some have sought out wholly new approaches that break away from traditional inductive reasoning altogether, while others aim to refine it through novel techniques such as Bayesian inference or falsificationism. By exploring these diverse paths forward researchers hope not only to overcome the limitations inherent in traditional notions about induction but also deepen our appreciation for the profound epistemological implications at stake²³.

Contemporary Relevance and Criticisms

Hume's issue of induction is still pertinent in both philosophy and science today as it poses essential queries regarding the epistemological bases of different scientific fields. Though the problem has persisted

¹⁶ Hume, *An Enquiry concerning*, 25-45.

¹⁷ Okasha, *Philosophy of Science*, 28-29

¹⁸ Hume, *A Treatise of Human*, 89-94

¹⁹ Okasha, *Philosophy of Science*, 19-36

²⁰ Kuhn, *The Structure of Scientific*, 10-23.

²¹ Bas C. Van Fraassen, *The Scientific Image* (Oxford: Clarendon Press, 1980), 9-30.

²² Okasha, *Philosophy of Science*, 19-36

²³ Ladyman, *Understanding Philosophy*, 36-60.

over time a resolution remains elusive resulting in constant philosophical deliberations and attempts to establish alternative methods for scientific investigation. The perpetuity of Hume's predicament emphasizes the necessity of comprehending scientific logic on a more profound level and recognizing the place of inductive reasoning in acquiring knowledge.

Over time, many criticisms and responses have arisen regarding Hume's problem with induction highlighting varied perspectives within philosophy's study on science. Some critics contend that the skepticism presented by Hume is excessive while maintaining that solving the issue may not be so challenging after all²⁴. Other arguments challenge this notion by stating that while acknowledging the legitimacy of Hume's argument on induction; alternative approaches like Bayesian inference or falsificationism offer a more robust base for scientific knowledge compared to those available currently. These various responses given showcase just how significant an impact this topic has had so far on philosophy concerning science.

Bayesian Inference

Bayesian inference stands out among traditional inductive reasoning approaches by offering a probabilistic framework for logical analysis. With beliefs expressed as probabilities and subject to updates based on new information researchers gain greater precision in measuring their level of confidence in various hypotheses given the available data. This feature makes it an effective tool for research scenarios where there is insufficient or unreliable information at hand.

With its roots in Bayes' theorem Bayesian inference enables us to integrate prior beliefs with relevant evidence to revamp our suppositions regarding specific hypotheses²⁵. This methodical approach facilitates decision making that hinges on rational interpretation rather than guesswork²⁶. Its versatility has made it an invaluable technique utilized throughout science focused sectors such as physics, biology, and AI development²⁷.

Although many see potential in the idea behind Bayesian inference some have suggested otherwise. For instance critics point out how this approach necessitates relying on prior probabilities which require human interpretation and may lead to subjective outcomes²⁸. Computational complexity is another concern when using Bayes' theorem- especially when analyzing high dimensional datasets or many parameters simultaneously²⁹. Yet still Bayesian inference has emerged as a powerful alternative to inductive reasoning that allows one to approach induction through a probabilistic lens.

Basics of Bayesian Probability Theory

A distinctive area of probability theory called Bayesian probability theory is concerned with updating beliefs logically when new data comes to light. Probabilities are viewed in this framework as levels of belief rather than as frequency of occurrences. The central tenet of Bayesian probability theory is that beliefs should be rationally updated in accordance with conditional probability rules whenever new information is acquired.

The Bayes theorem, which forms the basis of Bayesian probability theory, explains the connection between the prior probabilities and conditional probabilities of occurrences³⁰. When confronted with fresh

²⁴ Wesley C. Salmon, "A Third Dogma of Empiricism", *Philosophy of Science* 40/ 3 (1973): 317-338.

²⁵ E.T. Jaynes, *Probability Theory: The Logic of Science* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 159-162.

²⁶ Colin Howson and Peter Urbach, *Scientific Reasoning: The Bayesian Approach*, 3rd ed. (Chicago: Open Court, 2006), 3-29.

²⁷ Andrew Gelman et al., *Bayesian Data Analysis*, 3rd ed. (Boca Raton: CRC Press, 2013), 1-15.

²⁸ Deborah G. Mayo, "Duhem's Problem, the Bayesian Way, and Error Statistics, or 'What's Belief Got To Do with It?'" *Philosophy of Science* 59/ 2 (1992): 176-206.

²⁹ Christopher M. Bishop, *Pattern Recognition and Machine Learning* (New York: Springer, 2006), 409-430.

³⁰ Jaynes, *Probability Theory*, 159.

data Bayesian probability theory offers an extensive technique for adjusting ones beliefs. This is accomplished by combining the initial probability of a hypothesis with its likelihood based on acquired evidence and then obtaining a posterior probability that signifies ones revised level of faith towards said hypothesis. Utilizing this calculated process enables individuals to methodically adapt their views as they confront additional information over time.

How Bayesian Inference Addresses The Problem of Induction

Bayesian inference proposes a logical approach to counteract the problem of induction by enabling individuals to modify their convictions based on new information. While regular inductive reasoning assumes past patterns will continue into the future, Bayesian inference evaluates opposing hypotheses based on their prior likelihood and how well they fit with current observations³¹. By gauging the degree of confidence in different hypotheses and updating those probabilities following new evidence, Bayesian inference establishes room for uncertainty and fallibility inherent in scientific knowledge³².

An important advantage provided by Bayesian inference when investigating issues surrounding induction is its ability to incorporate pre-existing knowledge and expectations - enabling more granular evaluations of hypotheses. Moreover, because it continuously updates beliefs based on additional data points received instead of relying exclusively upon previous trends (which may lead to overgeneralization), adopting a Bayesian framework permits increased precision even amidst complex or inconsistent information sources. Though still facing some difficulties related to induction's complexities through this approach maximizes senses based upon sound logic and deliberate strategy³³.

Examples of Bayesian Applications in Scientific Research

Various academic fields have employed Bayesian logic, showcasing its relevance and worth in tackling intricate research subjects. Scholars have implemented Bayesian approaches to depict ambiguity, formulate forecasts, and adjust perspectives based on novel data in areas such as biology, physics, and artificial intelligence. For researchers dealing with intricate, cluttered, or insufficient information, Bayesian deduction has developed into a beneficial instrument by providing a structured technique for rationalizing amidst doubt.

In endeavors such as phylogenetic examination, where experts employ genetic information to ascertain evolutionary connections between diverse species, biology has adopted Bayesian techniques³⁴. Physics has harnessed Bayesian deduction to approximate the aspects of intricate models, like those elucidating subatomic particle conduct or cosmic growth³⁵. Artificial intelligence has devised machine learning algorithms for functions like pattern discernment, natural language interpretation, and uncertain decision-making using Bayesian tenets³⁶. These examples highlight the efficiency and versatility of Bayesian reasoning in scientific inquiries spanning multiple disciplines.

Limitations of The Bayesian Approach

While the Bayesian approach offers many advantages, it also has some limitations. A common critique of Bayesian inference is its dependence on prior probabilities, which can add subjectivity to the

³¹ Howson, *Scientific Reasoning*, 11-12.

³² Jaynes, *Probability Theory*, 159.

³³ Okasha, *Philosophy of Science*, 64-67.

³⁴ John P. Huelsenbeck and Fredrik Ronquist, "Bayesian Analysis of Molecular Evolution Using MrBayes" In *Statistical Methods in Molecular Evolution*, edited by Rasmus Nielsen (New York: Springer, 2005), 183-184 (183-226).

³⁵ Philip C. Gregory, *Bayesian Logical Data Analysis for the Physical Sciences: A Comparative Approach with Mathematica Support* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 1-4.

³⁶ Bishop, *Pattern Recognition*, 27-29.

analysis³⁷. The selection of priors can greatly influence the resulting posterior probabilities, and different researchers may have varying prior beliefs, leading to differing conclusions. Although techniques have been developed to address this issue, such as using non-informative or objective priors, the subjectivity of prior probabilities remains a debated aspect of the Bayesian approach³⁸.

While the power of the Bayesian approach is undeniable when tackling problems of induction and reasoning under uncertainty in scientific research it faces several constraints that can pose challenges for researchers attempting to utilize it effectively³⁹. One such challenge stems from the computational complexity involved in determining posterior probabilities; this becomes particularly troublesome for those dealing with large data sets or models packed with parameters. Although advances have been made in computational methods since its inception calculating Bayesians remains a potentially time consuming task that requires considerable effort. Furthermore interpreting results generated through this methodology demands a strong background not only in probability theory but also specifically within the domain of Bayesian statistics - presenting another obstacle that could prevent some researchers from benefiting fully from using this particular methodology. Despite these constraints' potential difficulties - ranging from complex computations to demanding statistical literacy - researchers continue to use Bayesian approaches actively since it remains a powerful tool in the face of uncertain/complex problems⁴⁰.

Scientific Realism

The philosophical stance referred to as scientific realism asserts that our foremost scientific theories correctly interpret an external reality beyond human observation and interpretation. Those who support this outlook contend that science prospers because its principles truly represent how the world is built; thereby rendering it more dependable than induction-based reasoning approaches⁴¹. Thus, according to proponents of this perspective, scientific inquiry remains an ongoing process aimed at broadening our understanding of what constitutes reality itself - each new theory strives towards better explanations and greater inclusivity than any preceding views⁴².

One way that scientists address the challenge of induction is by adopting the philosophy of scientific realism that highlights an alternate avenue for making inductive generalizations⁴³. Proponents argue that science isn't only effective at predicting observational outcomes but also constitutes a reflection of reality's actual structure. This approach lays down an objective bedrock for acquiring scientific knowledge and sidesteps certain issues linked with inductive reasoning.

Definition and Core Principles

Falsificationism, championed by philosopher Karl Popper, presents an alternative approach to tackling the problem of induction in scientific inquiry. At its core, falsificationism distinguishes scientific theories based on their capacity for empirical falsification, rather than their predictive accuracy. Popper posits that a scientific theory is deemed valid if it generates risky predictions that can be empirically tested and possibly proven erroneous, setting it apart from pseudoscience or unfalsifiable claims.

³⁷ Mayo, "Duhem's Problem, 178.

³⁸ James O. Berger, "The Case for Objective Bayesian Analysis", *Bayesian Analysis* 1/ 3 (2006): 387-388 (385-402).

³⁹ Bishop, *Pattern Recognition*, 423.

⁴⁰ Howson, *Scientific Reasoning*, 5.

⁴¹ Richard N. Boyd, "How to Be a Moral Realist" In *Essays on Moral Realism*, edited by Geoffrey Sayre-McCord, (Ithaca: Cornell University Press, 1988), 195 (181-228).

⁴² John Worrall, "Structural Realism: The Best of Both Worlds?" *Dialectica* 43/ 1-2 (1989): 100 (99-124).

⁴³ Anjan Chakravartty, "Scientific Realism", In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta, Winter 2020 Edition, (Stanford: Stanford University, 2020), 8.

Popper's falsificationism accentuates the significance of empirical testing and the rigorous examination of scientific theories, maintaining that science's objective is to progressively discard false theories rather than verify true ones⁴⁴. In this perspective, scientific knowledge advances through a cycle of conjecture and refutation, with each novel theory subjected to stringent testing in an effort to uncover its shortcomings and constraints⁴⁵. By concentrating on the elimination of false theories instead of the validation of true ones, falsificationism offers an alternative viewpoint on the problem of induction, shifting the focus from justifying inductive generalizations to critically assessing scientific theories⁴⁶.

Scientific Realism as A Response to Hume's Problem

As an alternative explanation for the development and progress of science, scientific realism might be seen as a response to Hume's problem of induction. Scientific realism is the view that the most cutting-edge scientific theories accurately reflect an objective reality, rather than relying on the premise that past regularities endure into the future. As opposed to the inductive generalizations being a product of our own subjective experience, scientific realism grounds scientific knowledge on an objective universe that exists irrespective of our observations and beliefs.

One approach through which scientific realism tackles Hume's problem consists of positing that the regularities we discern in the world are not capricious but are instead derived from the underlying structure of reality⁴⁷. From this standpoint, the triumph of scientific theories is not merely attributable to their capacity for predicting future observations but is, more significantly, a reflection of their congruence with the veritable structure of the world⁴⁸. By emphasizing the role of objective reality in scientific inquiry, scientific realism proffers an alternative perspective on the epistemological underpinnings of science, facilitating a more robust justification for inductive generalizations.

Nonetheless, it is crucial to acknowledge that scientific realism is not without detractors. Certain philosophers contend that the concept of an objective reality, independent of human observation, is vexing or even incoherent⁴⁹. Others voice apprehensions regarding the underdetermination of scientific theories by evidence, insinuating that multiple theories may be equally congruent with the extant data, thereby rendering it arduous to ascertain which, if any, accurately embody the true structure of the world⁵⁰. Despite these challenges, scientific realism endures as an influential perspective on the problem of induction and the nature of scientific knowledge.

Examples of Scientific Realism in Practice

Scientific realists' unwavering commitment to comprehending reality through our leading theories can be clearly seen through multiple instances where these ideas have influenced various fields - one such instance being atomic theory's adoption by chemists worldwide. Central to this acceptance was ample empirical evidence indicating that atoms are elemental building blocks integral to material existence. The fact that these entities ceased being viewed simply through a theoretical lens highlights how much emphasis scientific realists place on making sure our understanding of reality matches its fundamental structure.

An additional exemplar of scientific realism in action can be discerned in the sphere of particle physics, wherein scientists have devised highly intricate models and theories to explicate subatomic

⁴⁴ Popper, *The Logic of Scientific*, 39-40.

⁴⁵ Popper, *The Logic of Scientific*, 39-40.

⁴⁶ Okasha, *Philosophy of Science*, 25-27.

⁴⁷ Psillos, *Scientific Realism*, 1-4.

⁴⁸ Richard N. Boyd, "How to Be a Moral Realist" In *Essays on Moral Realism*, edited by Geoffrey Sayre-McCord, (Ithaca: Cornell University Press, 1988), 195 (181-228).

⁴⁹ Van Fraassen, *The Scientific Image*, 8-14.

⁵⁰ Larry Laudan, "A Confutation of Convergent Realism" *Philosophy of Science* 48/ 1 (1981): 19-21 (19-49).

particles and their interactions⁵¹. Despite the fact that many of these particles have evaded direct observation, their existence is inferred from experimental data and the explanatory prowess of the theories that postulate their existence⁵². The triumph of these theories in forecasting experimental outcomes and their capacity to consolidate disparate phenomena under a unified framework can be construed as corroboration for the scientific realist's assertion that our most refined scientific theories furnish genuine insights into the fundamental structure of reality⁵³.

Criticisms and Limitations

Although alternative approaches may seem attractive in resolving issues around induction within science inquiry methodologies but they are open for criticisms and limitations. An example here being Bayesian inference with critiques pointing out that prior probabilities leading analysis could undermine objectivity causing divergent results⁵⁴ while Scientific realism struggles with questions about coherence around objective reality beyond human observation as well as issues around underdetermination⁵⁵. Contrarywise, Falsificationism finds itself scrutinized because theories that might otherwise stand robust fall outside easy verification⁵⁶. The presence of such critiques underscores the ongoing debate and complexity that surrounds epistemological foundations of science, keeping no single approach as a clear solution to solve the problem in question⁵⁷.

It is imperative to understand that the various alternative approaches discussed in this paper are not solely exclusive due to certain shortcomings coming with them. Aiming at creating a fuller framework for scientific investigation, raising attention towards utilizing a combination of different methods seems fitting. Researchers should be incorporating every method's benefits and leveraging them further while confronting concerns presented by induction difficulties therefore contributing enormously towards refining our knowledge base regarding science concepts overall. More research on integration possibilities would give insight into laying out future prospects under particular circumstances as well as its implications on science epistemologies.

Falsificationism

Falsificationism, Karl Poppers philosophical approach offers a unique angle on how scientists differentiate and affirm theories based on their ability to undergo empirical refutation⁵⁸. In this regard Popper asserts that hypotheses presenting bold predictions that can be tested empirically and potentially proven wrong are valid. Conversely unfalsifiable claims or pseudoscientific beliefs have no place in science⁵⁹. Therefore falsificationism emphasizes rigorous analysis through empirical testing as essential for scientific advancement and acknowledges sciences objective as progressively weeding out false claims instead of upholding genuine ones.

One theory holds that progress in science stems from a process involving conjecture followed by refutation through intensive testing aimed at unearthing weak points or limitations within newly proposed concepts. Falsificationism presents a different viewpoint by placing more emphasis on scrutinizing

⁵¹ Steven Weinberg, "The Search for Unity: Notes for a History of Quantum Field Theory" *Daedalus* 106/ 4 (1977): 17-18 (17-35).

⁵² Peter Galison, *Image and Logic: A Material Culture of Microphysics* (Chicago: University of Chicago Press, 1997), 1-2.

⁵³ Ian Hacking, *Representing and Intervening: Introductory Topics in the Philosophy of Natural Science* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 218-219.

⁵⁴ Colin Howson and Peter Urbach, *Bayesian Reasoning in Science* *Nature* 320/ 6062 (1986), 371–374.

⁵⁵ Psillos, *Scientific Realism*.

⁵⁶ Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (Routledge, 2005).

⁵⁷ Alan F. Chalmers, *What is This Thing Called Science?* 4th ed., (Hackett Publishing Company, Inc., 2013) 216-233.

⁵⁸ Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (2005).

⁵⁹ Karl Popper, *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge* (Routledge, 2002) 43-51.

scientific theories than on justifying inductive generalizations⁶⁰. Although some scholars in both philosophy and science fields find merit in this perspective, detractors argue that its criteria for identifying authentic scientific validity may be overly restrictive while overlooking the nuances embedded within real-world research practices⁶¹.

Karl Popper's Philosophy of Science

Karl Popper's works hold considerable sway over contemporary philosophy, having made noteworthy contributions towards the advancement of robust scientific methods. Among his many accomplishments, he formulated falsificationism - an essential tool for differentiating between genuine science and pseudo-scientific claims⁶². Popper believed in the importance of empirical testing and active criticism as integral elements for driving progress forward by means of trial and error- conjecture & refutation- until legitimate conclusions are reached⁶³. In order to effectively discard misleading concepts, scientists must take responsibility for generating hypotheses that are worthy enough to undergo sophisticated testing⁶⁴.

The philosophy advanced by Popper with respect to science has exerted immense influence in shifting perceptions held by both scientists and philosophers about this domain. By highlighting critical evaluation along with empirical testing, he essentially transformed our comprehension of scientific practices as we know them now. Nevertheless, there exist certain criticisms directed towards his approach as it might fall short in accounting for all aspects involved in pursuing research⁶⁵.

Although Poppers work within the philosophy of science has faced some criticism his ideas have been instrumental in shaping the field as we know it today. By elevating empirical testing and falsification above other methods he helped establish clearer parameters for what constitutes rigorous scientific inquiry while also introducing a compelling alternative viewpoint to traditional induction based approaches. His legacy continues through ongoing debates among scholars across different disciplines⁶⁶.

Falsifiability as A Criterion for Scientific Theories

In Poppers philosophy the notion of falsifiability emerges as a crucial standard for determining the scientific merit of a given theoretical concept or idea. Falsifiability concerns whether empirical investigations have the capacity to invalidate said idea. As per Poppers perspective authentic scientific theories are those that generate accurate predictions open to empirical testing and possible disproof through falsification. Such theories stand in contrast with non scientific unfalsifiable claims and pseudoscience⁶⁷.

Poppers emphasis on falsifiability has shaped the way scientists create and evaluate their theories significantly⁶⁸. By insisting upon empirical testing as well as potential disconfirmation his criterion has become fundamental to experimental design decisions and requirements for scientific rigor⁶⁹. Although there may be skeptics who view too much importance attributed to this principle as potentially limiting

⁶⁰ Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (2005), 43-51.

⁶¹ Chalmers, *What is This Thing Called*, 92-98

⁶² Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (2005), 43-51.

⁶³ Popper, *Conjectures and Refutations*, 19-28

⁶⁴ Popper, *Conjectures and Refutations*, 19-28

⁶⁵ Chalmers, *What is This Thing Called*, 92-98

⁶⁶ Imre Lakatos and Alan Musgrave, eds. *Criticism and the Growth of Knowledge* (Cambridge University Press, 1970) 24.

⁶⁷ Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (2005), 22-23

⁶⁸ Larry Laudan, "The Demise of the Demarcation Problem" *Physics, Philosophy, and Psychoanalysis*, edited by Robert S. Cohen and Larry Laudan, (D. Reidel Publishing Company, 1983) 111-127.

⁶⁹ Kuhn, *The Structure of Scientific*, 33-42

legitimate areas within scientific thought it is undeniable that Poppers notion of falsifiability continues to guide research across multiple disciplines today⁷⁰.

Examples of Falsificationism in Scientific Practice

Falsificationism has played an undeniably crucial role in advancing scientific inquiry across disciplines -a role that is solidly entrenched in our contemporary strategy for developing and refining theories. Albert Einsteins general theory of relativity provides us with an especially compelling example of this influence. During an experimental observation made during a 1919 solar eclipse Einstein demonstrated an astoundingly accurate understanding about how light behaves close to massive objects - providing irrefutable evidence supporting his ideas while simultaneously highlighting the importance of putting hypotheses to the test⁷¹.

Falsificationism is a crucial factor driving progress in biology today, particularly in the realm of modern evolutionary synthesis development. By merging Charles Darwin's natural selection hypothesis with Mendelian genetics, this process lays out a comprehensive structure for studying biological evolution. The framework features verifiable predictions about genetic trait inheritance and species distribution that are open to empirical testing and potential disproof. Repeated validation of these predicted results through thorough investigation emphasizes the importance of meticulously scrutinizing scientific theories across different domains⁷². These instances showcase how Popper's falsifiability principle guides scientists in developing and confirming scientific theories across diverse industries⁷³.

Criticisms and Limitations

Falsificationism a widely accepted scientific methodology has garnered criticism for several limitations that require consideration. One primary critique is related to supplementary assumptions or hypotheses accompanying scientific theories which can be altered or tweaked in order to protect the core theory from being proven false.

This raises questions on how we ought to respond when faced with a failed prediction; should we entirely discard the main hypothesis or merely rework supporting assumptions? Furthermore doubts have been raised about falsificationisms correspondence with actual scientific practice. Scientists might choose not to reject specific theories despite apparent contradictory evidence due to their understanding that experimental data is unpredictable and contains errors⁷⁴. Additionally strict adherence towards criteria of falsifiability could lead towards exclusionary practices wherein significant yet complex to test hypotheses are disregarded⁷⁵. While falsificationism continues as an essential tool for scientifically evaluating theories and hypotheses these criticisms highlight how it doesn't entirely encapsulate the intricacies and subtleties present within real world scientific practice⁷⁶.

Comparison of Approaches

When considering the subject of induction from different viewpoints such as scientific realism, falsificationism or Bayesian inference it becomes imperative to understand each approaches distinct

⁷⁰ Ronald N. Giere, *Scientific Perspectivism* (The University of Chicago Press, 2006) 53-60.

⁷¹ Frank W. Dyson, Arthur S. Eddington, and Charles R. Davidson. "A Determination of the Deflection of Light by the Sun's Gravitational Field, from Observations Made at the Total Eclipse of May 29, 1919." *Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A, Containing Papers of a Mathematical or Physical Character*, 220, (1920), 291-333.

⁷² Ernst Mayr, *The Growth of Biological Thought: Diversity, Evolution, and Inheritance* (The Belknap Press of Harvard University Press, 1982), 414.

⁷³ Chalmers, *What is This Thing Called*, 66.

⁷⁴ Kuhn, *The Structure of Scientific*, 77

⁷⁵ Lakatos, *Criticism and the Growth*, 94

⁷⁶ Chalmers, *What is This Thing Called*, 71

contributions better. An evaluation of their similarities and differences can aid in assessing their proficiency when confronted with the challenges posed by induction effectively. Moreover implementing an amalgamation approach could potentially lead us towards developing a more robust structure for conducting effective scientific research which necessitates further investigation on our part.

Bayesian inference, scientific realism, and falsificationism may appear similar in some ways but exhibit significant differences because of their individual assumptions and goals. Utilizing probability theory as an instrument to modify our hypotheses based on fresh data characterizes Bayesian reasoning⁷⁷. Scientific realism takes a philosophical position that prosperous scientific theories reveal insights about actuality⁷⁸. Falsificationism arose from Karl Popper's notion that experimentation should determine which scientific theories are refutable rather than merely accurate in predicting outcomes⁷⁹. Despite each system addressing the problem of induction differently, they remain distinct in how knowledge is attained and research conducted.

Dealing with the problem of induction can be approached through various methods each with its own strengths and weaknesses⁸⁰. Bayesian inference offers decision making assistance when full information isn't available. Though helpful in such instances it's argued that this method can be biased owing to reliance on our pre existing beliefs⁸¹. Scientific realism presupposes things beyond humans' direct observation - a point which has brought up criticism from some circles about whether its valid or not. Nonetheless advocates argue that it explains why science has made so much progress. Falsificationism places significant importance on testing and analyzing hypotheses; however there are those who argue its criteria for determining what counts as science don't always hold up well enough⁸².

Combining these methodologies to improve scientific inquiry is an attractive notion. One method to do this is by applying Bayesian inference alongside scientific reality. This means we can use probabilities to measure and update our beliefs about different theoretical ideas in a broader scientific framework⁸³. Another option is to include falsificationist principles within the Bayesian approach⁸⁴. This way, we can prioritize hypotheses that can be tested and proven wrong. By bringing together the strengths of each approach, we can develop a stronger and more detailed understanding of how we know things in science. This will assist us deal with the obstacles of induction and expand our scientific understanding.

Conclusion

Diving deep into the dilemma of induction is at the forefront of this paper as we scrutinize various approaches utilized by scientists including Bayesian inference, scientific realism, and falsificationism. These methodologies provide divergent perspectives on how science operates while also tackling difficulties associated with drawing universal conclusions from individual observations. Through comparing these strategies against each other we gain deeper insight into their effectiveness while also recognizing areas that may be lacking. As suggested through prior studies incorporating a combination of these techniques can aid in constructing a more resilient and comprehensive scientific framework.

These findings hold significance for the future of scientific research as they indicate the necessity of employing diverse methods and adopting novel perspectives towards science. By combining concepts from

⁷⁷ Sharon Bertsch McGrayne, *The Theory That Would Not Die: How Bayes' Rule Cracked the Enigma Code, Hunted Down Russian Submarines, and Emerged Triumphant from Two Centuries of Controversy* (New Haven: Yale University Press, 2011), 45.

⁷⁸ Psillos, *Scientific Realism*, 17.

⁷⁹ Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (1959), 33.

⁸⁰ McGrayne, *The Theory That Would Not Die*, 89.

⁸¹ Psillos, *Scientific Realism*, 23.

⁸² Popper, *Conjectures and Refutations*, 47.

⁸³ Colin Howson and Peter Urbach, *Scientific Reasoning: The Bayesian Approach*, 3rd ed. (Chicago: Open Court, 2006), 122.

⁸⁴ Deborah G. Mayo, *Error and the Growth of Experimental Knowledge* (Chicago: University of Chicago Press, 1996), 203.

Bayesian inference, scientific realism, and falsificationism, scientists and philosophers can enhance their comprehension of how scientific knowledge is acquired and improve its reliability.

However, there are still challenges ahead, and more research is needed. We can continue to refine each of these approaches and explore how they can be integrated. We could explore alternative methods of conducting scientific research that incorporate the positive aspects of these approaches. Conducting further studies that investigate the impact of utilizing various methods on actual scientific work would be beneficial. By persistently studying and contemplating various scientific methodologies, we can advance in resolving the problem of induction and gain a better understanding of the limitations and capabilities of science.

Bibliography

- Berger, James O. "The Case for Objective Bayesian Analysis". *Bayesian Analysis* 1/3 (2006): 385-402.
- Bishop, Christopher M. *Pattern Recognition and Machine Learning*. New York: Springer, 2006, 409-430.
- Boyd, Richard N. "How to Be a Moral Realist". In *Essays on Moral Realism*. Edited by Geoffrey Sayre-McCord, Ithaca: Cornell University Press, 1988, 181-228.
- Chakravartty, Anjan. "Scientific Realism". In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta, Winter 2020 Edition. Stanford: Stanford University, 2020.
- Chakravartty, Anjan. *A Metaphysics for Scientific Realism: Knowing the Unobservable*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Chalmers, Alan F. *What is This Thing Called Science?* 4th ed., Hackett Publishing Company, Inc., 2013.
- Dyson, Frank W. Arthur S. Eddington, and Charles R. Davidson. "A Determination of the Deflection of Light by the Sun's Gravitational Field, from Observations Made at the Total Eclipse of May 29, 1919." *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series A, Containing Papers of a Mathematical or Physical Character* 220. 1920. 291-333.
- Galison, Peter. *Image and Logic: A Material Culture of Microphysics*. Chicago: University of Chicago Press, 1997, 1-2.
- Gelman, Andrew, et al. *Bayesian Data Analysis*. 3rd ed. Boca Raton: CRC Press, 2013.
- Giere, Ronald N. *Scientific Perspectivism*. The University of Chicago Press, 2006.
- Godfrey-Smith, Peter. *Theory and Reality: An Introduction to the Philosophy of Science*. Chicago: The University of Chicago Press, 2003.
- Gregory, Philip C. *Bayesian Logical Data Analysis for the Physical Sciences: A Comparative Approach with Mathematica Support*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Hacking, Ian. *Representing and Intervening: Introductory Topics in the Philosophy of Natural Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Hempel, Carl G. *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*. New York: The Free Press, 1965.
- Howson, Colin, and Peter Urbach. *Bayesian Reasoning in Science*. *Nature*, vol. 320, no. 6062, 1986.
- Howson, Colin, and Peter Urbach. *Scientific Reasoning: The Bayesian Approach*. 3rd ed. Chicago: Open Court, 2006.
- Huelsenbeck, John P. and Fredrik Ronquist. "Bayesian Analysis of Molecular Evolution Using MrBayes." In *Statistical Methods in Molecular Evolution*, edited by Rasmus Nielsen, 183-226. New York: Springer, 2005.
- Hume, David. *A Treatise of Human Nature*. Ed. L.A. Selby-Bigge. Oxford: Clarendon Press, 1739/1978.
- Hume, David. *An Enquiry concerning Human Understanding*. Ed. Tom L. Beauchamp. Oxford: Oxford University Press, 1748/1999.
- Jaynes, E.T. *Probability Theory: The Logic of Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, pp. 41-58.
- Kuhn, Thomas S. *The Structure of Scientific Revolutions*. 3rd ed. Chicago: The University of Chicago Press, 1962/1996.
- Ladyman, James. *Understanding Philosophy of Science*. London: Routledge, 2002.
- Lakatos, Imre, and Alan Musgrave, eds. *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge University Press, 1970.
- Laudan, Larry. "A Confutation of Convergent Realism." *Philosophy of Science* 48/ 1 (1981): 19-49.

- Laudan, Larry. "The Demise of the Demarcation Problem" *Physics, Philosophy, and Psychoanalysis*, edited by Robert S. Cohen and Larry Laudan, D. Reidel Publishing Company, 1983.
- Mayo, Deborah G. "Duhem's Problem, the Bayesian Way, and Error Statistics, or 'What's Belief Got To Do with It?'" *Philosophy of Science* 59/ 2 (1992): 176-206.
- Mayo, Deborah G. "Error and the Growth of Experimental Knowledge". Chicago: University of Chicago Press, 1996.
- Mayr, Ernst. *The Growth of Biological Thought: Diversity, Evolution, and Inheritance*. The Belknap Press of Harvard University Press, 1982.
- McGrayne, Sharon Bertsch. *The Theory That Would Not Die: How Bayes' Rule Cracked the Enigma Code, Hunted Down Russian Submarines, and Emerged Triumphant from Two Centuries of Controversy*. New Haven: Yale University Press, 2011.
- Okasha, Samir. *Philosophy of Science: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Popper, Karl R. *The Logic of Scientific Discovery*. London: Hutchinson, 1959.
- Popper, Karl. *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. Routledge, 2002.
- Popper, Karl. *The Logic of Scientific Discovery*. Routledge, 2005.
- Psillos, Stathis. *Scientific Realism: How Science Tracks Truth*. London: Routledge, 1999.
- Salmon, Wesley C. "A Third Dogma of Empiricism". *Philosophy of Science* 40/3 (1973): 317-338.
- Van Fraassen, Bas C. *The Scientific Image*. Oxford: Clarendon Press, 1980.
- Weinberg, Steven. "The Search for Unity: Notes for a History of Quantum Field Theory". *Daedalus* 106/ 4 (1977): 17-35.
- Worrall, John. "Structural Realism: The Best of Both Worlds?" *Dialectica* 43/ 1-2 (1989): 99-124.

**Barbara Bacchelli, Collezione Mazzoccolo Medaglie di Casa Savoia, La
“Storia Metallica” e Le Cartoline Postali Connesse, Roma, 2018, Istituto Italiano di
Numismatica, 187 p., ISBN: 88-85914-52-7**

Abdullah ZARARSIZ*

İtalyan Nümismatik Enstitüsü kütüphane ve madalya koleksiyonu sorumlusu Barbara Bacchelli'nin kaleme almış olduğu *Collezione Mazzoccolo Medaglie di Casa Savoia, La “Storia Metallica” e Le Cartoline Postali Connesse* (Mazzoccolo Koleksiyonundaki Savoia Hanedanı Madalyaları, “Madenî Tarih” ve İlişkili Kartpostallar) isimli kitap 2018 yılında İtalyan Nümismatik Enstitüsü tarafından *Studi e Materiali* serisinin 19. yayını olarak Roma'da neşredilmiştir. Kitabın içeriğine geçmeden evvel çalışmanın konusunun oluşturan madalya koleksiyonunun sahibi Mazzoccolo hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Enrico Mazzoccolo, 1859 yılında İtalya'nın Napoli kentinde dünyaya gelmiştir. Hukuk alanında lisans derecesi bulunan ve kariyeri de bu doğrultuda ilerleyen Mazzoccolo, devrin önemli bir siyaset ve kültür insanı olarak öne çıkmaktadır. Siyasete atılmadan evvel İtalyan Sayıştay'ının farklı kademelerinde görev yapmış, aynı zamanda çok sayıda eser kaleme almıştır. 1922'de siyasete atılmış ve 1928'de kral senatörü olarak parlamentoya girmiştir. 1939 yılında Roma'da hayatını kaybeden Mazzoccolo, bir kültür insanı olarak arkeoloji ve tarih disiplinlerine katkı sağlayacak bir nümismatik enstitüsünün gerekliliğinden bahseden ilk kişilerdendir ve iyi bir koleksiyoner olarak son iki asrın madalyalarını toplamıştır. 12 bin parçadan oluşan koleksiyonunu 1940 yılında miras olarak İtalyan Nümismatik Enstitüsü'ne bırakmıştır. Koleksiyon ilk olarak Roma'da bulunan Museo Nazionale Romano'da muhafaza edilmiş, ardından Palazzo Antici Mattei'de, son olarak da 1954 yılında İtalyan Nümismatik Enstitüsü'ne ev sahipliği yapan Palazzo Barberini'ye taşınmıştır. Mazzoccolo'nun koleksiyonu adı geçen enstitünün sahip olduğu en önemli değerlerdendir. Koleksiyonda bulunan bütün madalyalar fotoğraflanarak kataloglanmıştır ve günümüzde enstitüde araştırmacılara sunulmaktadır.

Kitap, İtalyan Nümismatik Enstitüsü'nün müdiresi müteveffa Prof. Sara Sorda tarafından kaleme alınan iki sayfalık (s.5-6) bir tanıtım yazısıyla başlamaktadır. Kitabın iki ana bölümünü *La “Storia Metallica”* (Madenî Tarih, s.7-119) ve *Le Cartoline Postali* (Kartpostallar, s.121-184) oluşturmaktadır. Bundan sonra bibliyografya (s.185) ve içindekiler (s.187) bölümleri gelmekte ve kitap sona ermektedir.

Kitabın *Giriş* (s.9-20) bölümü birkaç alt başlık ihtiva etmektedir. İlk alt başlık olan *La “Storia Metallica”* (Metal Tarih)'da kitabın müellifi, Medici ailesinden I. Cosimo'yla başlayan soyluların madalya bastırma geleneğinin serüvenini 18. yüzyıl başlarına kadar getirmekte ve madalya sanatının gelişimine dair kısa bir bilgilendirme yapmaktadır. Bunun yanı sıra hanedan üyelerinin portrelerinden madalya yapılmasının hikayesi anlatılmaktadır.

Giriş bölümünün ikinci alt başlığı olan *La “Storia Metallica della Real Casa di Savoia”* (Savoia Hanedanı Krallarının Maden Tarihi)'da yazar Savoia kralı III. Carlo Emanuele tarafından başlatılan ve gelenek halini alan Savoia krallarının madalya basımına dair genel bir bilgilendirme yapmıştır. Buna göre Kral Carlo Emanuele'nin (1701-1773) isteği üzerine sanatçı Lorenzo Lavy tarafından 1757-1773 yılları arasında 77 madalyanın tasarım ve üretiminin gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. Lorenzo Lavy'nin ölümünden sonra yerini oğlu Amedeo almıştır. Bu sanatçıların bastığı madalyalar, Savoia hanedanının

* Arş. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, abdullahzararsiz@akdeniz.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2071-513X

soyağacının ortaya konulmasını da sağlamaktadır. Basılan madalyalarla alakalı yayınlar da bu alt başlıkta tanıtılmıştır.

Giriş bölümünün *Gli incisori* (Sanatçılar, s.14-15) başlıklı üçüncü kısmında Lorenzo Lavy ve oğlu Amedeo dışında bu sülale için madalya üreten diğer isimler tanıtılmıştır.

Giriş'in dördüncü alt başlığı "*La Storia Metallica della Real Casa di Savoia*" nella Collezione *Mazzoccolo* (Mazzoccolo Koleksiyonunda Savoia Krallığının Metal Tarihi)'da Mazzoccolo koleksiyonunda yer alan Savoia hanedanına ait 91 madalya tanıtılmış ve koleksiyonda bulunmayan madalya örneklerinden bahsedilmiştir. Koleksiyondaki madalyalardan ikisi gümüş, diğerleri bronzdan imal edilmiştir.

Giriş'in son başlığı *Considerazioni sulla produzione di Lorenzo Lavy*'de Paris ve Roma'da eğitim aldıktan sonra 1750 yılında Torino'daki darphanenin başgravürçüsü olan Carlo Domenico Lorenzo Lavy'nin (1720-1789) ürettiği madalyalar ve bunların karakteristik özellikleri üzerinde durulmuştur.

Giriş bölümünün ardından Savoia hanedanının soyağacını içeren bölüm gelmektedir. Bu soyağacı 1980 yılında Roma'da yayınlanan Umberto II'nin *Le Medaglie dei Savoia* isimli eserinden alınmıştır. Bu soyağacında 1026-1416 yılları arasındaki Savoia kontları, 1416-1713 arasındaki Savoia dukeleri, 1718-1860 yılları arasındaki Sardeña kralları, 1861-1946 yılları arasındaki İtalya krallarının listesi mevcuttur.

Soyağacı bölümünün ardından madalyaların katalog bölümü gelmektedir. Katalog bölümünde ilk olarak *Note al catalogo* başlığı altında madalyaların kronolojik listesi ve katalogun anlaşılması için gerekli bilgiler verilmiştir. Katalog hazırlanırken ilk sırada madalyanın kim için basıldığı, kişinin yaşadığı dönem, aile içindeki konumu gibi bilgiler verilmiş, ardından ön yüz kısmındaki lejant ve portrenin ayrıntılı bir tasviri yapılmıştır. Aynı şekilde arka yüzde lejant ve arka yüz ikonografyasının detaylı tasviri yapılmıştır. Daha sonra madalyanın kim tarafından üretildiği, madalyanın üretildiği maden, çapı ve kayıtlı olduğu envanter numarası belirtilmiş, son olarak da referans kısmında konuyla ilgili temel eserlerden örnekler sıralanmıştır. Katalogda sıralanan her madalyanın alt kısmında gerekli görüldüğü takdirde bilgilendirici bir not eklenmiştir.

Kitabın ikinci ana bölümünü kartpostallar oluşturmaktadır. Bu bölümde Savoia hanedanı için basılan madalyalar kullanılarak hazırlanan 94 adet kartpostal tanıtılmaktadır. Söz konusu kartpostalların herhangi bir damga ve mühür taşımamasından dolayı kullanım maksatlı değil koleksiyon için ya da darp edilen madalyalarla beraber sunulmak üzere hazırlandığı düşünülmektedir. Bacchelli, bu kartpostalları 1900-05 yılları arasına tarihlemektedir. Gri tondaki bu kartpostallar 9-9,3 cm genişliğinde ve 13-13,5 cm uzunluğundadır. Bacchelli, bu kıymetli çalışmasının hazırlık aşamasında kartpostalların basıldığı G. Zauli Dataria matbaasına giderek kartpostalların basımında kullanılan orijinal madalya örneklerini de müşahade etmiştir.

Eser bibliyografya ve içindekiler kısmıyla sona ermektedir.

Sema Noyan, Modern Türk Şiirinde Ötekileştirme: Sosyolojik, Kültürel ve İdeolojik Ben/Biz ve Öteki Söylemi, Ankara: Hece Yayınları, 2022, 200 s.,

ISBN: 9786257449946

Gülnaz Eliaçık YILDIZ*

Sema Noyan'ın 2022 yılında Hece yayınlarından çıkan "*Modern Türk Şiirinde Ötekileştirme: Sosyolojik, Kültürel ve İdeolojik Ben/Biz ve Öteki Söylemi*" isimli kitabı ben/biz ve öteki kavramlarını şiirler üzerinden ortaya koyar. Kitap, giriş ve dört ayrı bölümden oluşur. Noyan, giriş bölümünde bini aşkın şiir kitabını taradığını ve içeriklerinden konuya uygun olanları seçtiğini ifade eder. Kitap içerisinde incelenen şiir sayısı doksan ve şair sayısının ise kırk olduğunu belirtir. Kitapta, ben/biz-onlar söylemi ötekileştirme bağlamında açıklarken tarihî ve sosyolojik olayların değerlendirmelerini yapar.

Yazar giriş bölümünde açtığı beş ayrı başlıkla, ötekileşmenin ilk adımı olan "ben" kavramı üzerinde durur. Bu bağlamda felsefi ve psikolojik açıdan ben ve öteki ilişkisine değinerek bireyin kendi varlığını anlamlandırmanın öteki üzerinden gerçekleştiğini vurgular. Noyan "Hegel için bu durum öz bilinç sayesinde gerçekleşmektedir. Lacan "ben" algısını ayna kuramı üzerinden anlatır ve ötekinin varlığı ile öznenin farkındalığının başlığını ifade eder. Bauman ise "öteki" kavramını dostlar ve düşmanlar vardır. Bir de yabancılar vardır¹ şeklinde açıklayarak ben'in öteki ile olan ontolojik ilişkisine işaret eder.

Ben ve öteki birbirini fark etmek için bir ilişki içerisine girmek zorundadır. Bu kavramın karşılığı kimi zaman iki insan, kimi zaman devletlerarası ilişkiler ve savaşlardır. Ötekileştirmenin biçimsel farklılıkları coğrafya, ideoloji ve inançla da doğrudan ilgilidir. Noyan'ın belirttiğine göre Batı'da bu biçim köleleştirme olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda da Şarkiyatçılık adı altında Batı'nın Doğu toplumlarına karşı takındıkları sömürgeci ve kapitalist tavrın "öteki"yi tanımlamakta etkili olduğudur. Doğu ve Batı'yı karşı karşıya getiren savaşlar ise Doğu ve Batı'nın birbirini ötekileştirmesine neden olan eylemlerin başında gelir. Haçlı Seferleri sırasında işgalciler, Doğu'nun bilim ve sanatla meydana getirdiği gelişmelerden dolayı hayranlık ve şaşkınlık içinde kalmışlar, aynı zamanda Doğu'nun maddi ve manevi birikimini Batı'ya taşımışlardır².

Osmanlı Devleti, Batı'nın ötekileştirici yüzüyle Karlofça Antlaşması ile karşılaşır. İlk defa toprak kaybına uğrayan Osmanlı, Batı'nın teknolojik ve askeri gelişmelerini örnek almak zorundadır kalır. Batı'nın ötekileştirme arzusu ise kazandığı savaşlar neticesinde, fethettiği yerlere "medenilik" adı altında sömürgeciliği yaymakta yatar. Sanayi devrimiyle birlikte Batı öteki ile ilişki kurma biçimini bilim ve teknoloji üzerinden yürütmeye başlar. Tanzimat döneminde Batı'nın bu gücü Osmanlı tarafından kabul edilir, sonrasında da Batı her yönüyle Osmanlı toplumunda merkezî bir yer edinir. Tarih sahnesinde tüm bu olup bitenler dönemin sanatçılarının kalemine de yansır. Modern Türk şiirinde Doğu ve Batı üzerinden yeni bir imaj oluşmaya başlar. Birinci Dünya Savaşı'yla sömürgelelerini artıran Batı, emperyalist tavrıyla güçlenecek ve zayıf olana yaşama hakkını ancak kendi kurallarına uyması doğrultusunda tanıyacaktır. Noyan'a göre, Milli mücadele şairlerimizden Mehmet Âkif Ersoy, Mehmet Emin Yurdakul ve Faruk Nafiz Çamlıbel gibi isimler, Türklüğü ve İslâm'ı yücelterek Batı'yı ötekileştirir. Bir milletin kimliği, geçirdiği

* Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi, gulnazeliacik@gmail.com

¹ Sema Noyan, *Modern Türk Şiirinde Ötekileştirme: Sosyolojik, Kültürel ve İdeolojik Ben/Biz ve Öteki Söylemi*, Ankara: Hece Yayınları, 2022, 14.

² Noyan, *Modern Türk Şiirinde Ötekileştirme*, 21.

bütün değişimleri ve dış güçlerin kimliklerine müdahalesi de göz önüne alınarak değerlendirilir. Çünkü benlik algısı, ötekini nasıl isimlendirileceğinin ilk basamağı olarak şekillenmeye başlar.

Sema Noyan'ın kitabının birinci bölümünün adını taşıyan "Modern Şiirde Toplumsal, İdeolojik ve Kültürel Farklılıkların Ben/Biz ve Öteki Söylemi" başlığında, kitap içerisinde incelenen şairlerin şiirlerindeki ötekileştirme kavramının karşılıkları bulunmaya çalışılır. Değerlendirilen şiirlerin çoğunda bu karşılık zengin-fakir, köylü –şehirli, dindar-laik, geleneksel- modern gibi birbirine zıt olan kavramlarla açıklanır.

Bu bölümde Noyan'ın yer verdiği şairler ve şiirlerinin bir kısmı şöyledir: Ahmet Kutsi Tecer'in "Bir Toprak İşçisine" şiirindeki "biz" söylemi topraksız olan işçileri işaret ederek "sen/siz" söylemi ile karşılık bulur. Tecer, toprak sahibi zengin kesimin çalışanı durumundaki işçileri ötekileşmiş bireyler olarak anlatır bu şiirinde. Noyan, Edip Cansever'in "Hoşaf" isimli şiiri için yaşam tarzı farklı iki kesimin bir diğerinin küçük görme meselesini şairin "sen ve biz" söylemi üzerinden kurguladığını ifade eder. Oktay Rıfat'ın "Biz ve Onlar" şiirinde "biz-siz/onlar" söyleminin yoksulların bakış açısıyla zenginler tarafından nasıl görüldüğünü değerlendirir. Bu şiirde zenginlerin yoksulları hor görmeleri anlatılırken aynı zamanda yoksulların da kendilerine hor bakan zenginlere dair uzaklıklarını yani yoksulun da bir şekilde zengini ötekileştirmesi söz konusu edilir. Kitapta, bu şiirde ötekileştirme kavramının çift yönlü olduğu söylenebilir. Metin Eloğlu'nun şiirlerindeki ötekileştirme unsuru yine zengin-fakir karşıtlığı olarak "siz" söylemi ile karşımızdadır. Noyan'ın tespitine göre Ümit Yaşar Oğuzcan'ın "Biz Siz Onlar" adlı şiirinde üç söylemli bir ötekileştirme söz konusudur. "Biz" hor görülen kesimi işaret ederken, "siz" arkası sağlam, zengin ve gösterişli kişilerdir. Bu şiirde diğer şiirlerden farklı olarak "Onlar" söylemi dikkati çekmektedir. Çünkü "Onlar" karanlıkta yaşayanlardır. En kötü yaşam koşullarında saadete yabancı, kimsenin görmek bilmek istemediği dertli insanlardır" (Noyan, 2022: 49). Onlar söylemi burada toplumun en dışına itilmiş kişiler olarak dikkate sunulur; berduşlar, bağımlılar ve kimsesizler "onlar"a dahil edilir. O halde ötekileştirmenin başka bir ötekileştirmeyi doğurduğu da muhakkaktır.

Bu bölümdeki alt başlıklardan "*Kültürel Yabancılaşmanın ve Yerli Oryantalizmin Bir Sonucu Olarak Ötekileştirme*" ye baktığımızda, kültür ve eğitim farklılıklarının da birer ötekileştirme unsuru olduğu fark edilir. Hüseyin Nihal Atsız, Cemal Süreya, Ömer Erdem, Hüseyin Atlansoy, Erdem Bayazıt, Behçet Necatigil gibi şairlerin şiirlerinde; özellikle Batılılaşmış, dejenere olmuş ve kendi köklerine yabancılaşmış tipler ötekileştirme bağlamında ele alınır.

Kültürel ve eğitim farklılıklarını şiirlerinde bir ötekileştirme unsuru olarak kullanan şairlerimiz de kitapta şu şekilde ele alınır; Hüseyin Nihal Atsız'ın "Topal Asker" şiirinde vatan ve millet bilincine sahip olmaktan uzak kişiler "biz ve sen" söylemi ile ötekileştirilir. Sezai Karakoç'un "Şahdamar" şiirinde Doğu'nun karşısında konumlanan Batı, "siz" söylemi ile bir araya getirilir ve Batı'nın Doğu'yu ötekileştirmesi şairin üzerinde durduğu temel konu hâline gelir. Noyan'a göre Erdem Bayazıt, ise "Gölgelere Dair" şiirinde "ben ve onlar" söylemiyle insanın bilinçaltındaki gölge ve personalarımızı işaret etmektedir.

Noyan kitabın "Batı'nın Nesne-Öteki'si Olmaya Direnen Doğulu Özne-Ben" başlığında, Batı'nın kendini dünyanın sahibi olarak gördüğü için diğer medeniyetlere küçümseyici bir tavırla yaklaştığını belirtir. Bu bağlamda Doğu toplumunun şairleri de Batı'nın bu küçümseyici ve ötekileştirici tavrına şiirler üzerinden cevaplar vererek bir direnme biçimi geliştirmişlerdir. Bu direnci Noyan, Nazım Hikmet'in "Piyer Loti", Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" ve "Sanat", Sezai Karakoç'un "Masal" ve Bahattin Karakoç'un "Yeniden Yeşerteceğiz Toprakları" gibi şiirlerinden hareketle ortaya koyar. Söz konusu şiirlerde şairler "ben-sen/ biz-siz/ onlar" söylemi üzerinden Doğu'yu itibarsızlaştırmaya çalışan Batı'nın algısına tepki gösterirler. Nazım Hikmet ise emperyalizme karşı direnişe hak verirken, Faruk Nafiz Anadoluculuk fikrini, Sezai Karakoç Batı'nın kültürel emperyalizmine karşılık İslam medeniyetinin insan hayatına kattığı değerleri ve Müslümanca bir duruş sergilemeyi esas alır.

Kitabın "Emperyalist Batı'nın Ötekileştirmesine dair Ben/Biz ve Öteki Söylemi" isimli başlığında incelenen Sezai Karakoç'un "Kan İçinde Güneş" şiiri SSCB'nin Budapeşte işgalini ve halkın işgale karşı direnişini ve bu direnişin kanlı bir katliamla bastırılmasını konu almaktadır. Şairin şiirdeki "ben" söylemi işgal edilen halkın ve ülkenin acısını paylaşanları "biz" söylemi içerisinde kapsar. "Onlar söylemi ise acımasız işgalcileri anlatmaktadır. Şair savaşların sonundaki sömürgeci tavrı şiirinde eleştirir. Noyan'a göre

Nazım Hikmet, Kurtuluş Savaşı'nı destanlaştırdığı "Kuvâ-yı Milliye" şiirinde Türk milleti ile düşmanları arasındaki çatışmayı "biz ve onlar" söylemi ile aktarır. Şair "ben-biz " söylemini ise Türk milletini işgalcilere karşı savunurken kullanır. Bu şiirde "onlar" ise salt düşmanı ifade eder. Arif Ay, "Yarına Öykü" şiirinde Müslümanlara zulmeden Batı'yı, "onlar" söylemi dışında "dağ" ve "duvar" gibi semboller üzerinden ele alır.

Emperyalist sömürgeci tavrı bağlamında bu bölümde daha pek çok şair ve şiiri ele değerlendirilir. Kızılderililerin nasıl sömürgeleştirilerek asimile edildikleri, giysili "beyefendilerin" Afrika, Cezayir ve Ortadoğu'yu nasıl sömürge haline getirdikleri, ötekileştirdikleri şiirlerdeki "ben-biz-siz/onlar" söylemi üzerinden aktarılır. Batı'nın sömürgeci tavrını sıklıkla şiirlerine taşıyan şairler arasında Nurettin Durman ve Ali Emre ismi bu bölümde işlendikleri şiirleri açısından özellikle dikkatleri çeker. Noyan, İslami hassasiyetle hareket eden şairlerin Afganistan, Tunus ve Cezayir gibi işgal edilen ülkelerin sorunlarına eğildiklerine dikkat çeker. Bu şiirden özellikle Sezai Karakoç'un "Ötesini Söylemeyeceğim" şiirinde Tunuslu küçük bir kız çocuğunun ağzından ülkesini işgal eden Fransız askerine karşı bir duruş sergilenir.

Sema Noyan, kitabın son bölümünü oluşturan "Avrupa'nın Ortasındaki "Öteki": Bosna Hersek" başlığında ise Bosna Hersek'in uğradığı soy kırım ve işgalin Türk şiirine yansımalarını diğer bölümlerde olduğu gibi ben/biz-onlar bağlamında inceler.

Sonuç olarak öteki söylemi, Türk şiirinde Tanzimat'tan başlayarak Cumhuriyet'e kadar siyasî, tarihî, toplumsal ve kültürel değişimlerin ve şairlerin ideolojik yaklaşımlarının etkisiyle değerlendirmeye alınır. Şiirler, öteki söyleminden yola çıkarak; oryantalizm, bireylerin kimlik algısı, ideolojik ve kültürel farklılıklar, zengin-fakir, işçi-patron, köylü-şehirli karşıtlıkları, kültürel yabancılaşma gibi başlıklar bağlamında irdelenir. Sema Noyan bu kitabı ile gelecek kuşakların "öteki" söylemi üzerinden ulusal benliklerini ve medeniyet değerlerine sahip çıkmaları gerektiğinin ayrıca altını çizmektedir. Bu bağlamda "ben" ve "öteki" gibi kavramlardan yola çıkarak hazırlanan kitap, hem felsefî hem de edebî alanda çalışacak olan araştırmacılar için de kaynak niteliği taşımaktadır.

Dr. Giulia ROSSETTO ile Buluşu Üzerine Söyleşi

Söyleşi Yapan: Pınar SERDAR DİNÇER*

Bu sayımızdaki röportajımızda, tarihin silinmiş sayfalarında kaybolmuş, teknoloji ve araştırmaların sayesinde gün ışığına çıkmış bir metnin hikayesini sizlere sunuyoruz. İtalyan araştırmacı Dr. Giulia Rossetto, Avusturya'nın başkenti Viyana'dan İtalya'daki evine trenle seyahat ederken dizüstü bilgisayarında belgeyi inceleyerek, asırlık bir parşömen el yazması üzerinde uzun süredir gözden uzak tutulan silik Yunanca harfler olduğunu fark etti. Rossetto, parşömen bir kitabın yaprakları üzerinde, antik dönemde uzun süre önce silinmiş ve daha sonra Arapça bir metin tarafından üzerine yazılmış Yunanca yazının silik görüntülerini inceliyordu. Bunları görebilmesinin tek nedeni, son teknoloji ürünü multi (çoklu) spektral görüntülemenin sihrinin, normalde görünmez olanı görmesini mümkün kılmasıydı.

Rossetto'nun keşfi, mitolojik figürlerin isimlerinin deşifre edilmesini mümkün kıldı. Çalışmalarına ve araştırmalarına dayanarak, yazı stiline bunun muhtemelen MS 5. veya 6. yüzyılda Mısır'da yazılmış klasik Yunanca olduğunu gösterdiğini biliyordu. Metinde Zeus, Persephone, Dionysos gibi tanınmış mitolojik figürlerin isimlerini deşifre edebiliyordu. Bu yazının antik dönemde yazılmış bir metnin üzerine yazıldığını keşfeden Rossetto, yaptığı araştırmalar sonucunda bu yazının kayıp bir antik Yunan epik şiirinin edebi bir parçasına ait olduğunu tespit etti.

* Dr. Öğretim Üyesi Pınar Serdar Dinçer, Yozgat Bozok Üniversitesi, pinarserdar@gmail.com
ORCID 0000-0003-4152-6327|

Rossetto daha sonra gördüklerinin metnini yazıya döktü ve tarihin unutulmuş sayfalarına bir pencere açan bu keşif hikayesini bizlerle paylaştı.

Dr. Pınar SERDAR DİNÇER: Öncelikle bu keşfe yol açan çalışmanızla ilgili olarak geçmiş eğitiminiz ve deneyiminiz nedir?

Dr. Giulia ROSSETTO: Benim bu keşfe yol açan çalışmam ile ilgili geçmiş eğitimim ve deneyimim oldukça ilginç bir yolculuğa işaret ediyor. İtalya'da Padua Üniversitesi, Galile Yüksek Okulu'nda Klasikler üzerine okudum ve ilk olarak Yunan papirüsleri dikkatimi çekti hatta beni büyüledi diyebilirim. İlk bakışta anlaşılabilir bir şekilde yazılmış parça parça belgelerle karşılaştım. Bunlarla ilgili Yunan filolojisi ve Yunan paleografisi dersleri aldım ve bu tür metinler üzerinde nasıl çalışılacağını daha iyi anlamak için Floransa, Lecce, Bologna ve Würzburg'da ekstra papiroloji eğitim kurslarına katıldım.

Daha sonra, yüksek lisans eğitimimin sonuna doğru Erasmus kapsamında Viyana'ya yerleştim. Bu süre zarfında, Viyana Üniversitesi Bizans Çalışmaları Bölümü ile işbirliği içinde yürütülen Azize Katerina Manastırı'nın Sina Palimpsestleri¹ Projesi, Erken El Yazmaları Elektronik Kütüphanesi (EMEL) ve California Los Angeles Üniversitesi (UCLA) projesinden haberdar oldum: Proje, çölün ortasında, 6. yüzyıldan kalma Azize Katerina Manastırı'nda (Sinai) muhafaza edilen bir dizi palimpsest el yazmasından silinmiş metinlerin en gelişmiş teknolojiler (Multispectral imaging (MSI) - çoklu spektral görüntüleme) aracılığıyla kurtarılmasına adanmıştır.

Bu projede yer almak benim için çok önemli bir deneyimdi ve burada parçalanmış olanların sadece papirüsler olmadığını fark ettim. Projenin de bir parçası olarak doktoram için Viyana'da kalmaya karar verdim. Şu anda, Avusturya Bilimler Akademisinde (Viyana) ve Viyana Üniversitesi Bizans ve Yeni Yunan Çalışmaları Enstitüsünde doktora sonrası araştırmacı olarak kendi projemi yürütüyorum.

Dr. Pınar SERDAR DİNÇER: Keşfiniz nedir ve süreçten kısaca bahsedebilir misiniz?

Dr. Giulia ROSSETTO: Günümüze ulaşan parçalar, epik şiirde kullanılan en yaygın vezin olan heksametre ile yazılmış (Örn; Homeros'un İlyada ve Odyssea'sı heksametre ile yazılmıştır) daha uzun bir şiirin parçalarıdır. Her iki folyoda tanrı Dionysos'un çocukluğuyla ilgili bölümler yer almaktadır. Bir folyoda tanrıçalar Persephone ve Aphrodite arasında çocukla ilgili bir diyalogdan bahsedilirken, ikinci folyoda devlerin ve diğer karakterlerin çocuk Dionysos'u öldürmek için babasının tahtından nasıl uzaklaştırmaya çalıştıkları anlatılmaktadır. Bu metin MS 5. ve 6. yüzyıllar arasında muhtemelen Mısır'da (İskenderiye?) majüskül harflerle kopyalanmıştır. Lüks ve büyük bir kitaba yazılmış, yüzyıllar boyunca şerh edilmiş ve düzeltilmiş, belli bir noktada silinmiş ve 10. yüzyılın başlarında ise Kudüs yakınlarındaki Mar Saba Manastırı'nda Arapça bir metinle değiştirilmiştir.

MS 5.-6. yüzyıllar bu metnin bu el yazmasındaki yazım tarzının tarihidir: ancak bir metnin kopyalandığı an nadiren metnin yazıldığı tarihe tekabül eder. Bu nedenle şiirin daha eski olması muhtemeldir, ancak tam olarak ne zaman kaleme alındığını söylemek zordur.

İki folyodan birinin üst kenar boşluğunda önemli bir ipucu olduğunu düşünüyorum. Bu ipucu 23 sayıdır ve bir kitabın başlangıcını gösteriyor olabilir. Bu, alfabenin harflerini takip ederek düzenlenmiş olan Homeros şiirleriyle aynı şekilde yazılmıştır. "23", bu sayıyı belirtmenin en yaygın yolu olan κγ' ile değil, Yunanca psi (ψ) harfi ile gösterilir. Peki en az 23 kitaptan oluşan kayıp epik şiirler hakkında ne biliyoruz? Araştırmalarım beni, antik kaynaklarda okuyabildiğimiz kadarıyla Homeros şiirlerindeki benzer bir geçmişe sahip olan bir şiire yöneltti. Bu şiir; "24 Rapsodide Hieroi Logoi" olarak adlandırılan, yani bilim insanlarının şu anda bildiği en uzun kayıp epik şiirdir. Şimdiye kadar bu şiirin sadece dolaylı

¹ Palimpsestler, parşömen yaprakları daha eski parşömen kitaplardan gelen ve metinleri tamamen silinmiş olan Orta Çağ kitaplarıdır.

gelenek yoluyla, yani antik yazarlardan, özellikle de Porfiros veya Proklos gibi Yeni Platonculardan yapılan alıntılar yoluyla bazı parçalarını biliyorduk. Bilim camiası Hieroi Logoi'nin (Kutsal Sözler) yazılış tarihi konusunda henüz bir fikir birliğine varmış değildir: Görünüşe göre bu şiirlerin malzemesi oldukça eskidir, ancak daha sonra Helenistik ve İmparatorluk dönemlerinde yeniden ele alınmıştır. “Hieroi Logoi” 5.-6. yüzyıllarda İskenderiye’de Yeni Platoncular tarafından okunmuş ve incelenmiştir ve bu da Sina fragmanlarının kökeni ve tarihiyle uyumaktadır.

Dr. Pınar SERDAR DİNÇER: Bu belgeyi araştırmaya nasıl dahil oldunuz?

Dr. Giulia ROSSETTO: Sina Palimpsestleri Projesi’nde çalışmaya, projenin akademik direktörü Prof. Dr. Claudia Rapp’ın asistanı olarak başladım. Görevim Sina palimpsestlerini kodikolojik bir bakış açısıyla tanımlamaktı. Bu, malzemenin yapısını ve nasıl bir araya getirildiklerini anlamak anlamına geliyor. El yazmaları çalışmalarını yerinde, yani Azize Katerina Manastırı’nda tanımladık. Bu süre zarfında, bilgimi oldukça artıran farklı dillerde yazılmış birkaç palimpsest üzerinde çalışma fırsatım oldu. Bununla eş zamanlı olarak, silinmiş metinleri incelemekle görevli yaklaşık 30 bilim insanından biriydim: Pasquale Orsini, Agamemnon Tselikas ve Nigel Wilson gibi diğer araştırmacılarla birlikte Yunanca metinlerden sorumluydum. Her araştırmacıya, söz konusu metinleri deşifre etme, transkripsiyonunu yapma ve tanımlama göreviyle birlikte bir dizi el yazması verildi. Çalışmamızın başlangıcında kimse metinlerin içeriğini bilmiyordu. Burada ele alınan ve “Sina Arapçası NF 66” olarak adlandırılan el yazması, projenin sonlarına doğru bahsettiğim paylaşım ile bana emanet edildi. Kısa bir metindi, sadece birkaç sayfaydı, ancak şaşırtıcı bir şekilde en çok sürprize sahip olan metin olduğu ortaya çıktı: klasik antik çağdan şimdiye kadar bilinmeyen bir metnin parçalarından oluşuyordu.

Dr. Pınar SERDAR DİNÇER: Manastırda bir alan araştırması yapmak nasıl bir deneyimdi?

Dr. Giulia ROSSETTO: Manastırda çalışmak eşsiz bir deneyim ve inanılmaz bir ayrıcalık oldu ve halen olmaya da devam ediyor. El yazması uzmanları, fotoğrafçılar, görüntüleme uzmanları ve veri yöneticileriyle birlikte bir süreç yürütmek oldukça kısa zamanda deneyim kazanmamı sağladı. Manastırda, Rum Ortodoks rahipler ve özellikle de kütüphaneci Peder Justin Sinaites’in her zaman desteğini gördüm. Monografi olarak yayınlanan doktora tezimi (*Greek Palimpsests at Saint Catherine's Monastery (Sinai) Three Euchologia as Case Studies*) Sinaitik palimpsestler üzerine yazmam için beni davet eden oydu ve bu benim için en gurur verici anlardan biriydi. Genellikle yaklaşık on gün süren konaklamalar sırasında manastır yaşamının ritmini takip ettik: Şafakta uyanma, ayin, çalışma, öğle yemeği, çalışma, akşam duası ve el yazmaları üzerinde daha fazla çalışma.

Dr. Pınar SERDAR DİNÇER: Palimpsestlerin içeriğini keşfetmenin neden önemli olduğunu düşünüyorsunuz?

Dr. Giulia ROSSETTO: Çünkü bize daha önce bilmediğimiz ya da hakkında çok az bilgimiz olan metinler, diller ve yazılar hakkında fikir verirler. Metinler açısından örnek vermem gerekirse; proje çalışmaları sırasında tamamen bilinmeyen metinlerin gün ışığına çıktığını daha önceden bahsettim. Ancak daha önce bilinmeyen İncil veya ayin niteliğinde metinler de bulunmaktadır.

Dil açısından öneminden bahsetmek gerekirse; Kafkas Arnavutçası ya da Hıristiyan Filistin Aramicesi gibi bazı dilleri sadece ya da büyük ölçüde Sina palimpsestlerinden biliyoruz. Ayrıca palimpsestler, parşömen ruloları ya da kodeksler üzerine Yunanca yazının ilk aşamalarının tarihini yeniden inşa etmek için çok önemli bir bilgi kaynağıdır. Çünkü 8. ve 9. yüzyıllar arasında, kitaplarda minüskülün (küçük harf) majüsküle (büyük harf) üstün gelmeye başlamasıyla birlikte, majüsküle ile yazılmış birçok metin yok edilmiş, silinmiş ve geri dönüşüm malzemesi olarak kullanılmıştır. Şimdi multi-spektral görüntüleme sayesinde bu metinler yeniden gün ışığına çıkarılabiliyor. Bununla beraber bu değerli malzemenin çevrimiçi olarak açık erişime sunulmasının da çok önemli olduğunu düşünüyorum.

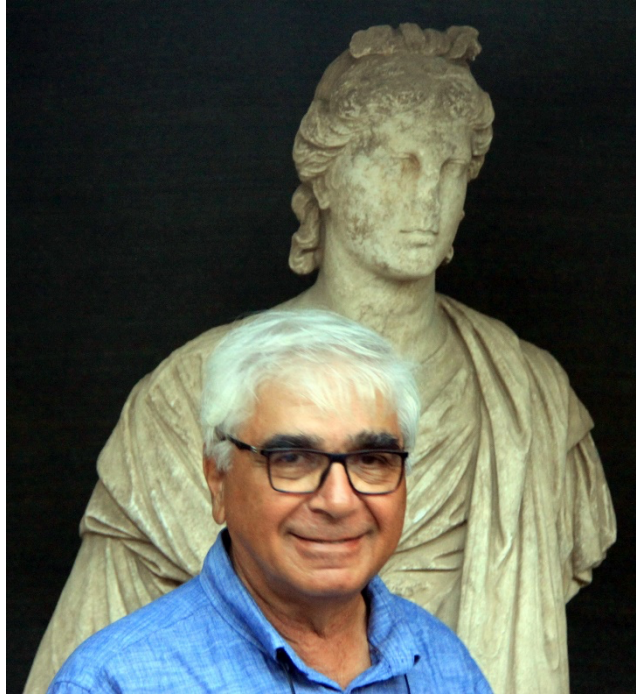
Dr. Pınar SERDAR DİNÇER: Son olarak, röportajda bahsettiğimiz konulara dayanarak, gelecekteki planlarınız hakkında ne söyleyebilirsiniz? Projelerinizin devam edeceği veya yeni projelerin başlayacağına dair bir planınız var mı? Ayrıca, iş birliklerinizde veya diğer alanlarda ilerleme kaydetme konusunda herhangi bir planınız var mı?

Çalışmalarında ilerlerken şu anki öncelikli hedefim Avusturya'da profesörlüğe başvurmak için gerekli olan habilitasyonumu yazmak. Bu benim ikinci kitabım olacak ve şimdiden ön gördüğüm bir başlığım var. "Siyasi Açıdan Yazmak: Arap Yakın Doğusunda Yunancanın Kullanımı". Bu araştırma, Bizans döneminden Haçlı Seferleri'ne kadar Filistin ve Sina'ya odaklanarak Arap Yakın Doğusunda Yunancanın kullanımına dair kapsamlı bir çalışma olmayı hedefliyor. Bu kitapta, Sina'daki Yunanca el yazmaları (özellikle Filistin-Sina el yazmaları, membra disiecta ve palimpsestler) üzerine devam eden çalışmalarımın elde ettiğim yeni kanıtlara da yer vereceğim.

İşbirliğime gelince, evet, iletişim ağımlı genişletmek istiyorum. Şu anda Dr. Pınar Serdar-Dinçer yani sizinle yaptığımız iş birliğine devam etmek ve bu iş birliğini geleceğe taşımayı planlıyorum. Halihazırda Yunan kodikolojisi ve paleografyası üzerine ilk Türkçe el kitabını hazırlamaktayız. Bunun Türk öğrenciler için çok faydalı bir araç olacağına inanıyoruz. Bu kitabın teorik bir bölümü olacak ve bunu bir el yazmasının nasıl tanımlanacağını anlamaya yardımcı olacak vaka çalışmaları takip edecek. Geleceğe dair bir diğer Avusturya-Türk iş birliği olarak, yaşadığımız şehirlerin koleksiyonlarında, Viyana'da Avusturya Milli Kütüphanesi'nde (Viyana), Milli Kütüphane ve Türk Tarih Kurumu'nda (Ankara) muhafaza edilen Yunanca el yazmalarını da dahil etmek istiyoruz.

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL ile Söyleşi

Söyleşi Yapan: Emine AKKUŞ KOÇAK* - İbrahim Ethem KOÇAK**

Türk Arkeolojisi'ne katkıları tartışılmaz olan kıymetli hocamız Prof. Dr. Orhan BİNGÖL ile yaptığımız bu röportajda arkeoloji biliminin dünü-bugünü ve hocamızın çalışmalarına dair merak ettiğimiz soruları kendisine yönelttik.

Dr. Emine AKKUŞ KOÇAK: Hocam, öncelikle bize kendiniz ve eğitim hayatınız hakkında biraz bilgi verebilir misiniz?

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL: 05.Ocak.1946'da Ankara'da doğdum. Babam resim öğretmeni Cemal Bingöl, annem ilkokul öğretmeni Sabahat Bingöl'dür. İlk ve orta eğitimini Ankara'da Atatürk İlkokulu, Namık Kemal Orta Okulu ve Gazi Lisesinde tamamladım. 1964 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Kürsüsü'nde Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın yanında yükseköğrenimime başladım. 1968 yılında "iyi" derece ile mezun oldum. 1970 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın açtığı sınavı kazanarak doktora yapmak üzere Almanya'ya gittim. Würzburg Üniversitesinde,

* Arş. Gör. Dr. Emine Akkuş Koçak, Yozgat Bozok Üniversitesi, emine.a.kocak@yobu.edu.tr
ORCID 0000-0001-7365-0029]

** Arş. Gör. İbrahim Ethem Koçak, Gaziantep Üniversitesi, ibrahimkocak80@gmail.com
ORCID 0000-0002-2534-8893]

Prof. Dr. Erika Simon'un yanında yaptığım "Das ionische Normalkapitell in hellenistischer und römischer Zeit in Kleinasien" konulu doktoramı 1976 yılında "*summa cum laude*" ile bitirerek Türkiye'ye döndüm. Yedek subaylık kısa devre görevimi tamamladıktan sonra, 1977 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji ve Çağdaş Anadolu Arkeolojisi Kürsüsü'nde "Asistan Doktor" olarak göreve başladım. 1980 Ekim ayından 1981 Aralık ayına kadar Alexander von Humboldt Vakfı'nın bursuyla Almanya'da doçentlik çalışmalarımı sürdürdüm. 1982 yılı mart ayında "Yardımcı Doçent"; aynı yılın ekim ayında da "Smintheion, Dış Yapısı ve Plastik Eserleri" konulu tezimi vererek "Doçent" unvanını kazandım. 1983 yılında 2547 sayılı Yasanın 41. maddesi gereğince iki yarıyıl süre ile Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi'nde görevlendirildim. Geçici rotasyon görevimin sona ermesi üzerine asıl görev yerim olan A.Ü. D.T.C.F Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'na dönerek 22.10.1984 tarihinde Yardımcı Doçent olarak atandım. 1989'da "Profesör" unvanını kazandım. 1990 yılından 1992 Temmuz ayına kadar Ankara Üniversitesi, Başkent Meslek Yüksekokulu (Konservasyon-Restorasyon Programı) Müdür yardımcılığı, 1992-2002 tarihleri arasında da Müdürlük görevini yürüttüm. 05.01.2013 tarihinde emekli oluncaya kadar Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi'nde 2008-2012 arası Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı başkanlığını, 2010-2012 arasında Arkeoloji Bölümü Başkanlığı ile birlikte yürüttüm. 2014 yılında Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde Arkeoloji Bölümü Başkanı olarak üniversite yaşamına geri dönerek, bölümdeki mimari ve resim derslerini üstlendim. 05.01.2020 yılında da emekliye ayrıldım. Alman Arkeoloji Enstitüsü Muhabir Üyesi, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü Gerçek Üyesi, Onassis Vakfı ve "Alexander von Humboldt Vakfı" bursiyeri, "Assosiation Internationale pour la Peinture Murale Antique" (AIPMA) ve "Assosiation Internationale pour l'Etude de la Mosaïque Antique" (AIEMA) dernekleri üyesiyim. 2009'da "İtalya Cumhurbaşkanlığı Şövalyelik Nişanı" nı aldım. Alt-Smyrna (Bayraklı), Erythrai, Smintheion, Kyme, Samosata ve Ankara Tiyatrosu kazalarına katıldım, 1993 Seleukeia Sidera kazısını, 1986-2020 yılları arasında Aydın ili, Germencik ilçesi, Tekin Mahallesi sınırları içinde kalan Magnesia antik kentindeki kazıları yönettim.

Avrupa'da birçok ülkede, Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı kentlerinde araştırmalar yaptım, konferanslar verdim, kolokyum ve sempozyumlara katıldım. "Das römische Normalkapitell in hellenistischer und römischer Zeit in Kleinasien" İstanbuler Mitteilungen Beiheft 20 (1980), "Malerei und Mosaik der Antike in der Türkei" (1997), "Arkeolojik Mimari'de Taş" (2004, 2008, 2019), "Magnesia ad Maeandrum" Türkçe, İngilizce, Almanca (1998, 2007, 2020), "Bu Koca Taşları Nasıl İşlediler, Nasıl Kaldırdılar" (2012) ve "Samosata. 1. Theos Antiokhos Sarayı" (2013) ile "Arkeolojik Mimari'de Resim" (2015) adlı kitaplarımın dışında yaklaşık 140 makalem bulunmaktadır. Işık Bingöl'ün eşi, Atahan Bingöl'ün babası, Tülay Bingöl'ün kayınpederi ve Alya Bingöl'ün dedesiyim.

Dr. Emine AKKUŞ KOÇAK: Arkeolojiye olan ilginiz ilk nasıl başladı?

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL: Babamın resim öğretmeni olması nedeniyle, sanatla, sanat eğitimiyle, bir bakıma resim ile iç içe büyüdüm. Babamın "Bir evden bir tane (kurban) yeter" demesinden resim ile uğraşamayacağım ortaya çıkmıştı. Ben de "Karı doyuran bir mesleğim olsun" dedim ve arkeolojiyi seçtim anlaşılın! Bana bu fikri veren teyzem Avukat Aynur Işın idi. Hukuk fakültesindeki ilk yıl serüvenimin mutsuz geçtiğini görünce bana tekdüze olmayan, herkesin ilgisini çeken uluslararası bir meslek olan arkeolojiyi düşünmemi söylemişti. İkinci sınavda arkeoloji en üstlerdeki tercihim oldu. Birincisi mimarlık idi yanlış hatırlamıyorsam, başka bir karın doyuran meslek.

Dr. İbrahim Ethem KOÇAK: Magnesia kazısına yaklaşık 35 yıl emek verdiğiniz biliyoruz ancak kazıya ilk başlama hikâyeniz hakkında bilgiye sahip değiliz. Bize bu anınızdan biraz bahsetmek ister misiniz?

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL: Bu sorunuzun yanıtlarını Doçentlik konumda, ilk yayınlarımdaki konu başlıklarında ve rahmetli arkadaşım Emre Madran için yazdığım yazıda bulmak mümkün. Hemen bir kazı

üstlenmeyi değil de daha çok İon başlıkları tezimle mimariye yönelik alt yapımı, Hermogenes'in yapılarını ve onlarla ilişkilendirilenleri araştırarak geliştirmek istiyordum. Çeşitli gelişimlerin sonunda, Akurgal bana: "Biz de size Magnesia'yı alalım" dedi. Görücü usulü neredeyse. Reddedilemeyecek, cahil cesaretiyle girişilen bir işti. Yarım sayfalık bir başvurunun ardından Magnesia kazı başkanı olmuştum.

Dr. Emine AKKUŞ KOÇAK: Hocam, 2021 yılında emekli olduktan ve Magnesia kazısını devrettikten sonra da arkeoloji alanında azimle çalışmaya devam ediyorsunuz. Son yıllarda ne gibi bilimsel çalışmalar yapıyorsunuz?

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL: Magnesia Kazısı başkanlığıma, diğer 14 kazı başkanına yapıldığı gibi, tüm teamülleri, liyakati, emeği ve yürütülmekte olan projeleri görmezden gelerek son verilmesi yayın planlarımızı olumsuz etkiledi. Yine de Magnesia konusundaki çalışmalarım sürüyor. Ayrıca kazı dışı ilgi konularımı kitaplaştırma yolundaki çalışmalarımı da sürdürmeye çalışıyorum.

Dr. İbrahim Ethem KOÇAK: Bugüne kadar birçok bilimsel çalışmaya imza attınız. Ancak benim en çok dikkatimi çeken resim sanatına ilişkin olan yayınlarınız. Arkeolojik Mimaride Resim (İÖ 3000-500) kitabınızın devamı niteliğindeki yeni bir resim sanatı kitabınızın baskıya gireceğini biliyoruz. Ayrıca eşiniz Işık BİNGÖL ile birlikte Tekinköylü çocuklar tarafından yapılmış resimlerden oluşan ve çocukların gözünden Magnesia'yı görmemizi sağlayan güzel bir kitabınız daha var. Ünlü ressam Cemal BİNGÖL'ün oğlu olmanın arkeolojide resim sanatına ilginizin oluşmasında bir katkısı oldu mu?

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL: Kazı dışı ilgi alanlarımdan biri olan ve derslerim için de yıllar boyu oluşturduğum "resim" repertuarını içeren kitapların ikincisi, Arkeolojik Mimaride Resim 2 (MÖ 500-MS 400) yakında meraklılarına ulaşacak diye düşünüyorum. Çocuk Gözüyle Magnesia (2004) ve Through the eyes of Children: Magnesia (2014) ise, Tekin mahallesi çocuklarına kültür varlıklarımızı Magnesia tabanlı bir ortamda tanıtabilmek için Işık Bingöl tarafından 10 yıl (1996-2006) boyunca düzenlenen resim yarışmalarının bir sunuşunu oluşturdu. Orada pay, organizasyonu ile Işık Bingöl'ün ve tüm yardımcıların ve destekçilerin.

Resme olan ilgim başta da belirttiğim gibi resimle sanatla iç içe büyümemden geliyor kuşkusuz. Fakat 1979 yılında Erythrai'da bulduğum 3B stil duvar dekorasyonuna (1. Stil'i bu şekilde tanımlıyorum) bağlıyorum. Onun arkasından Samosata'da çalıştığım 2. Stil (Pseudo 3B stil) buluntuları, benim YÖK yasasıyla artan ders yükünü taşıyabilmem için yeni bir ders konusu seçmem için itici gücü ve başlangıcı oluşturdular.

Dr. Emine AKKUŞ KOÇAK: Resim sanatından bahsetmişken, bildiğimiz kadarıyla babanız Cemal BİNGÖL'ün yolu bir dönem Yozgat'tan geçmiş bu konuda söylemek istediğiniz bir şeyler var mı?

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL: Babamın resim öğretmenliğine başladığı Yozgat, onun yaşamında çok önemli bir yere sahip idi. Vedat Nedim TÖR, öğrencilerine resim yapmayı öğretmek için harcadığı çabaları ele alan "Resim Öğretmeni" (1943) isimli bir kitap yazdı. Yozgat Ortaokulu öğrencilerinin resimleriyle İngiltere'de açtığı sergiler büyük beğeni topladı. Ankara ve İstanbul'da 1000 kadar resimden oluşan öğrenci sergileri açtı. Önerdiği resim eğitimini kaleme aldığı "Resim nedir, nasıl yapılır, nasıl öğrenilir" (MEB 1975) isimli kitabından ne yazık ki çok kişi haberdar bile olamadı. Tüm bunlar onun Yozgat yıllarının ne kadar verimli geçtiğinin göstergesidir.

Resim Öğretmeni/Ressam Cemal BİNGÖL (solda)
Yozgat Ortaokulu öğretmenleri ve öğrencileri ile birlikte
1940'lı yıllar (bugün Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörlük Binası)

Dr. İbrahim Ethem KOÇAK: Tabii ki her başarılı erkeğin arkasında mutlaka başarılı bir de kadın vardır. Arkeoloji hayatımıza eşiniz Işık BİNGÖL'ün de mutlaka etkisi, katkısı olmuştur.

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL: Evliliklerde sevgi ve saygının yanı sıra mesleki uyumun önemi çok büyük. Aynı hedef, amaç ve düşünce içinde olmanın sonucunda, geçen yıl 50. Altın yılımızı kutladık. Kendisine katkı, destek ve sabırlarından ötürü teşekkür ediyorum.

Dr. Emine AKKUŞ KOÇAK: Bu güzel anıların ardından biraz da arkeolojinin kendisine dönmemiz gerekirse uzun yıllar arkeoloji bilimine emek vermiş biri olarak arkeolojinin dünü ve bugünü üzerinden bir kıyaslama yapmanız mümkün mü?

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL: Dünü ve bugünü kıyaslamak, yarının işi. Fakat yine de bir karşılaştırma yapmak gerekirse, olumlu ya da olumsuz koşullardan söz etmenin gerektiğine inanıyorum. Her dönemin avantajları ya da dezavantajları var. Önemli olan bizlerin avantajlardan yararlanabilmemiz hatta dezavantajları avantaja çevirmeyi bilmemiz. Bu açıdan bakıldığında dikkate alınması gereken üç kavram var gibi geliyor bana: eğitim, uygulama, yayın. Eğitim, sadece üniversiteler değil, aynı zamanda sizin oraya nasıl geldiğiniz. Orayı taşıyacak bir alt yapıya sahipseniz sorun çözülmüş demektir. İyi bir öğrenci de olursunuz, iyi bir öğretici de. O nedenle kendimizi ve öğrencimizi eğitmek için yeterli olup olmadığımızı sorgulamamız gerek. Bizler dil sorunu, kitaplık sorunuyla savaşıırken, bugün internet ve çeviri uygulamalarıyla bu sorun çözülmüş bulunuyor. Ben fotoğraflarından kopyaladığım resimleri çini mürekkebiyle görselleştirmeye çalıştığımı, resim dersi slaytları için öğrencilerle birleşerek film satın

alabilmek için ne kadar çabaladığımızı, daktilo başında çektiğimiz eziyeti anımsıyorum. Tüm bu zorluklara çözüm için bugün iki kelime yeterli: bilgisayar ve internet. Dörder ve ikişer kredilik dört dersi hazırlamak hiç de kolay değildi. Ders yükümüz fazlaydı, şimdi de öyle. Fakat bizim dönemimizde Doçent olmadan derse girilmiyordu. Şimdi ise daha doktorasını yapmamış, kendi bilimsel birikimlerini oluşturamamış asistanlar tüm bölümü çekip çeviriyorlar. O zamanlar öğrencilerin ilgisi bu zorluğa katlanmamıza değiyordu. Zamanla öğrencilerin ilgisi azaldı, derslerin kapsamı da daralmaya başladı, sorular giderek basitleşti. Bunun nedenini öğrencilere açıklamak için bir benzetme yaptım: “Sizlerle bizler pinpon masasındaki top gibiyiz. Siz bir tarafta, biz diğer taraftayız. Top bir o tarafa bir bu tarafa gidip geldikçe, siz bize bakıp kötüleşiyorsunuz, biz de size bakıp daha da kötüleşiyoruz. Böylece topun seviyesi giderek düşüyor, neredeyse yere yaklaşıyor”. Uygulamaya gelirse. Ne zamandan beri, uygulamayı Yüksek Lisans yapmış olanların yapması gerektiğine inanıyorum. Yayın konusu, istisnalar hariç, Yozgat Bozok Üniversitesi gibi süreli yayınların desteklenmesi sevindirici. Fakat yayın isteyip de onları basmayan özellikle monografik çalışmaları basmayan üniversitelerin sorunu çözmeleri gerekiyor.

Dr. İbrahim Ethem KOÇAK: Peki, günümüzde Arkeoloji ve teknoloji arasındaki ilişki hakkında ne düşünüyorsunuz? Bazı mesleklerin önümüzdeki 20 yılda ortadan kalkacağı düşünülüyor, gelişen teknoloji ile Arkeoloji varlığını devam ettirecek mi yoksa yapay zekânın gelişmesi ile bir meslek olarak yok mu olacak?

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL: Teknolojinin tam anlamda bağımlısıyım. Arkeolojiyi bu yolla daha çok tanıyacağımıza, öğreneceğimize ve değerlendireceğimize inanıyorum. Yapay zekâ bile çoktan arkeolojinin içine girdi. Arkeoloji de bunların uygulanabileceği en önemli bilim dallarından biri.

Dr. Emine AKKUŞ KOÇAK: Hocam, son olarak, genç arkeologlar için önerileriniz nelerdir?

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL: Daha önce de değindiğim gibi öğrencilerin, fakülte sıralarına gelmeden önce kendilerini yükseköğrenime hazırlamış ve yönlerini önceden belirleyebilmiş olmaları, gelecekleri için büyük önem taşımaktadır. Öğrencilikleri sırasında böyle bir olanağı bulamayacaklarını ne yazık ki yaşayarak öğrenmekteler. Bu onlar için büyük bir kayıp. Gelecekte ne olacak diye düşünmeden, kendilerini bir an önce yetiştirmeleri gerektiğini biliyorlardır diye düşünüyorum.

Dr. İbrahim Ethem KOÇAK: Öncelikle bizi evinizde, bu sıcak ortamda ağırladığınız için minnettarız. Sizin öğrencileriniz olarak sizden çok şey öğrendik ve öğrenmeye de devam ediyoruz.

Dr. Emine AKKUŞ KOÇAK: Röportaj teklifimizi kabul ettiğiniz ve bu samimi cevaplarınız için de ayrıca çok teşekkür ederiz hocam.

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL: Anılara döndürdüğünüz için ben size teşekkür ederim.

Yazım Kuralları

Yazı Karakteri ve Sayfa Düzeni

1. Bozok Sosyal Bilimler Dergisine gönderilen çalışmalar Times New Roman (PC ve Macintosh) yazı karakteri, 11 punto, 1.20 satır aralıklı ve makale şablonu dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

Özet, Başlık, Anahtar Kelime

2. Dergiye gönderilen çalışmalarda özet metin Times New Roman yazı karakteri ile 9 punto, iki yana yaslı ve tek satır aralıklı hazırlanmalıdır.
3. Eser başlıkları, özetlerinin üzerine sözcüklerin ilk kelimelerinin ilk harfleri büyük olacak şekilde, ortalı, Times New Roman, 12 punto ve kalın (bold) olacak şekilde yazılmalıdır.
4. Makalenin başlığı, ilk kelime ve özel isimler dışında küçük harflerle yazılmalıdır. Başlık sayfası, dipnotta tüm yazarların tam adlarını ve kurumları içermelidir. Sorumlu yazara ait bilgiler ilk sayfanın sonuna yazılmalıdır. Gerekli tüm bildirimler veya sorumluluk reddi beyanları ilk sayfada yer almalıdır.
5. Özet başlığının hemen altında, araştırma ve elde edilen sonuçlar hakkında net bilgi verilmeli ve en az 150, en fazla 250 kelime olmalıdır. Özet alıntı içermemelidir.
6. Özet metinlerin altında 3-5 arasında Anahtar Kelime (Keywords) yazılmalıdır. Anahtar kelimeler (Keywords)'de bulunan sözcüklerin ilk harfi büyük olmalıdır. Anahtar kelimeler kısaltmalar içermemelidir.

Makale Metni

7. Alt başlıklar Times New Roman 11 punto 1.20 satır aralığıdır. Metin içerikleri Times New Roman 11 punto 1.20 satır aralığı olacaktır. Alt başlıklarda her kelimenin baş harfi büyük olmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da *italik*) kullanılmamalıdır.
8. Çalışmanın durumunu tartışmalı yalnızca temel arka planı ana hatlarıyla belirtmeli ve bulguları veya sonuçları içermemelidir. Konu alanının bir incelemesi olmamalı ele alınan sorunun net bir ifadesi ile bitmelidir.
9. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında güncel [TDK Yazım Kılavuzu](#) esas alınmalı.
10. Yazarlar, Bozok Sosyal Bilimler Dergisine gönderilmek üzere bir makale hazırlarken bu şablonu kullanmalıdır. Makale Microsoft Word'de yazılmalıdır. Şablonun ilgili bölümlerindeki metinler yazılarak veya kopyalanıp yapıştırılarak değiştirilebilir ve şablonda verilen stiller kullanılabilir. Paragraflar arası önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.
11. Dergide yayınlanması için sunulan ve İngilizce hazırlanan çalışmalarda sıralama; Title, Abstract, Keywords ve devamında Introduction, Material and Methods, Results and Discussion, Conclusions, References ve Supplementary materials bölümlerinden oluşmalıdır.
12. Yayınlanmış literatürden kapsamlı alıntılardan ve tartışmalardan kaçınılmalıdır. Araştırma makaleleri 25 sayfadan uzun olmamalıdır.

Alt Başlıklar

13. Araştırma makalelerinde alt başlıkların kullanımında numaralandırmadan kaçınılmalıdır. Başlıklarda yalnızca baş harfler büyük harfle yazılmalı ve koyu (bold) olmalıdır.

Yazar Adları

14. Yazar adları 9 punto, adresleri 9 punto olmalıdır. Yazar adları ile adresleri arasında satır aralığı bırakılmamalıdır.

Dipnotlar

15. Dipnotlarda Chicago Atıf Sistemi 17. Edisyonu kullanılmalıdır.
16. Dipnotlar metinde sayfa altında verilmeli, kaynakça bölümü makalenin sonunda yer almalı ve metinde kullanılan kısaltmalar burada açıklanmalıdır.
17. Dipnotlar 9 punto olmak üzere her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.

Tablo, Grafik, Şekil ve Figürler

18. Tablo, grafik ve şekil kullanımında yazı tipi Times New Roman ve yazı tipi boyutu 10 punto olmalıdır. Tüm tablo, grafik ve şekiller metinde ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Metin içinde yer alan “fig.” ibareleri, parantez içinde verilmeli; fig. ibaresinin noktasından sonra bir boşluk bırakılmalı (fig. 3); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalı (fig. 2-4). Ardışık değilse, sayılar arasına virgül ve bir boşluk bırakılmalıdır (fig. 2, 5). Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece "fig." kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır (Levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır). Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir. Figür sayısı en fazla 20 adet olmalıdır.
19. Figürlerde çözünürlük en az 300 dpi; format ise tif veya jpeg olmalıdır. Bunlar word’a gömülü olmaksızın, bağımsız bir dosya içinde gönderilmelidir. Ayrıca figürlerin dizilimi (layout), pdf olarak da düzenlenmelidir.
20. Tüm tablo ve grafikler için, lütfen Word’ün tablo ve grafik özelliğini kullanınız.
21. Makalede katalog iki sütun ve yazı tipi Times New Roman, yazı tipi boyutu ise 9 punto olarak düzenlenmelidir. Katalog makale metninden sonra yer almalıdır.

Teşekkür

22. Yazarlar, teknik yardım, özel materyallerin kaynağı ve mali desteği belirtmelidirler. Finansman sağlayan kuruluşların isimleri tam olarak yazılmalıdır.

Yazar Katkıları

23. Çalışmadaki tüm yazarların katkıları açıkça belirtilmelidir.

Kaynaklar

24. Kaynakça makalenin sonunda yer almalıdır. Lütfen noktalama ve büyük harf kullanımına dikkat ediniz. Kaynakça oluşturmak için referans yönetim programlarının (Mendeley, zotero, endnote, refworks vb.) kullanılması tavsiye edilir.
25. Yayımlanmak üzere gönderilen her makale, baş editör, baş editör yardımcısı ve alan editörleri tarafından incelenmektedir. Makaleler, alan editörlerinin önerileri doğrultusunda baş editör tarafından seçilen en az iki hakem tarafından değerlendirilerek yayım konusundaki kesin sonuç yazara bildirilmektedir.

Chicago Atıf Sistemi 17. Edisyonu

https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html

BOZOK SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Bozok Journal of Social Sciences

ADRES

Yozgat Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Yozgat Bozok Üniversitesi Erdoğan Akdağ Yerleşkesi
Atatürk Yolu 7. Km 66100 Merkez / YOZGAT

Sizlere daha iyi bir hizmet verebilmek için soru, öneri, görüş ve düşüncelerinizi e-posta adresimize yazabilirsiniz.

Yazışma Adresi (Correspondence Address)

✉ bozoksbd@bozok.edu.tr